

PRIRUČNIK

Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu

COUNCIL OF EUROPE

© Agencija Europske unije za temeljna prava i Vijeće Europe, 2015.

Prva verzija ovoga priručnika dovršena je u lipnju 2015. g.

Ažurirane verzije bit će dostupne na web-mjestu FRA-e, fra.europa.eu, web-mjestu Vijeća Europe, www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/children-rights, te web-mjestu Europskog suda za ljudska prava, pod izbornikom Case-Law (Sudska praksa), echr.coe.int.

Umnožavanje je dopušteno, osim u komercijalne svrhe, pod uvjetom da se navede izvor.

***Europe Direct je usluga koja vam omogućuje pronaći odgovore
na pitanja o Europskoj uniji***

**Besplatni telefonski broj (*):
00 800 6 7 8 9 10 11**

(*) Informacije su besplatne, kao i većina poziva (premda neke mreže, javne govornice ili hoteli mogu naplaćivati pozive).

Fotografi je (naslovna stranica i unutrašnjost): © IStockphoto

Više informacija o Europskoj uniji dostupno je na internetu (<http://europa.eu>).

Luxembourg: Ured za publikacije Europske unije, 2016

CoE: ISBN 978-92-871-9906-5

FRA – print: ISBN 978-92-9239-927-6 doi:10.2811/65895 TK-04-15-510-HR-C

FRA – web: ISBN 978-92-9239-919-1 doi:10.2811/51859 TK-04-15-510-HR-N

Printed in Belgium

TISKANO NA RECIKLIRANOM PAPIRU IZBIJELJENOM BEZ KLORA (PCF).

Nacrt ovog priručnika sastavljen je na engleskom jeziku. Vijeće Europe (VE) i Europski sud za ljudska prava (ESLJP) nisu odgovorni za kvalitetu prijevoda na druge jezike. Stajališta izražena u ovom priručniku nisu obvezujuća za VE i ESLJP. Priručnik sadrži reference na odabrane komentare i priručnike. Vijeće Europe i ESLJP nisu odgovorni za njihov sadržaj, a njihovo uključivanje u ovaj popis ne predstavlja podršku tim publikacijama. Druge publikacije navedene su na internetskim stranicama knjižnice ESLJP-a na: echr.coe.int. Više materijala dostupno je na na: coe.int/children.

Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu

Predgovor

Ovaj priručnik o europskom pravu koji se odnose na prava djeteta zajednički su pripremili Agencija Europske unije za temeljna prava (FRA) i Vijeće Europe (VE) u suradnji s Registrom Europskog suda za ljudska prava. To je četvrti u nizu priručnika o europskom zakonodavstvu koji su zajednički pripremile naše organizacije. Prethodni priručnici bili su posvećeni europskom zakonodavstvu povezanom sa zakonima o nediskriminaciji, azilom, granicama i imigracijom te zaštitom podataka.

Ovaj smo zajednički projekt pokrenuli u kontekstu proslave 25. obljetnice Konvencije o pravima djeteta Ujedinjenih naroda koju su ratificirale sve europske države kako bismo rasvijetlili ulogu europskih pravnih standarda u osiguravanju toga da djeca uživaju svoja univerzalna prava.

Djeca su punopravni nosioci prava. Ovim se priručnikom stoga nastoji podići svijest i unaprijediti znanje o pravnim standardima kojima se ova prava štite i promiču diljem Europe. Ugovorom o Europskoj uniji (TEU) utvrđuje se obveza Unije u promicanju zaštite prava djeteta. Povelja Europske unije o temeljnim pravima (Povelja), uredbe i direktive EU-a te pravna doktrina Suda Europske unije (CJEU) doprinijeli su daljnjem određivanju zaštite prava djece. U Vijeću Europe velik broj konvencija usmjeren je na specifične aspekte zaštite prava djeteta, od njihovih prava i sigurnosti u virtualnom svijetu do posvajanja djece. Ovim se konvencijama proširuje zaštita koja se djeci dodjeljuje prema Europskoj konvenciji o ljudskim pravima i Europskoj socijalnoj povelji, uključujući pravnu doktrinu Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) i odluke Europskog odbora za socijalna prava (ECSR).

Ovaj je priručnik namijenjen pravnim stručnjacima koji nisu specijalizirani, sucima, javnim tužiteljima, tijelima za zaštitu djece te drugim stručnjacima i organizacijama odgovornima za osiguravanje pravne zaštite prava djece.

Htjeli bismo zahvaliti prof. Tonu Liefaardu, mag. iur. Simoni Florescu, dr. iur. Margaret Fine, prof. Karlu Hansonu, prof. Ursuli Kilkelly, dr. Roberti Ruggiero, prof. Helen Stalford te prof. Wouteru Vandenhoeleu za njihov doprinos izradi nacrta ovoga priručnika. Također bismo htjeli zahvaliti svima koji su pružili svoj doprinos i podršku tijekom njegove pripreme.

Snežana Samardžić-Marković

Generalni direktor za demokraciju
Vijeće Europe

Michael O'Flaherty

Direktor Agencije Europske unije
za temeljna prava

Sadržaj

PREDGOVOR	3
KRATICE	11
KAKO SE KORISTITI OVIM PRIRUČNIKOM	13
1 UVOD U PRAVO DJETETA U EUROPSKOM PRAVU: KONTEKST I KLJUČNA NAČELA	15
1.1. Ključni koncepti	17
Ključna točka	17
1.1.1. Područje primjene prava djeteta u europskom pravu	17
1.1.2. „Dijete“ kao nositelj prava	18
1.2. Kontekst prava djeteta u europskom pravu	19
1.2.1. Europska unija: razvoj prava djeteta i obuhvaćena područja zaštite	20
1.2.2. Vijeće Europe: razvoj prava djeteta i obuhvaćena područja zaštite	23
1.3. Prava djeteta u europskom pravu i Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta	26
Ključna točka	26
1.4. Uloga europskih sudova u tumačenju i provođenju europskog prava djeteta	28
1.4.1. Sud Europske unije	28
1.4.2. Europski sud za ljudska prava	29
1.5. Europski odbor za socijalna prava	30
2 OSNOVNA GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE	33
2.1. Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi	35
Ključne točke	35
2.1.1. Pravo djeteta na slobodu vjeroispovijedi	35
2.2. Prava roditelja i sloboda vjeroispovijedi njihove djece	37
2.3. Sloboda izražavanja i informiranja	38
Ključne točke	38
2.4. Pravo na saslušanje	41
Ključne točke	41
2.5. Pravo na slobodu okupljanja i udruživanja	44
Ključne točke	44

3	JEDNAKOST I NEDISKRIMINACIJA	45
3.1.	Europsko antidiskriminacijsko pravo	47
	Ključne točke	47
3.2.	Nediskriminacija na temelju rasnog ili etničkog podrijetla	49
	Ključne točke	49
3.3.	Nediskriminacija na temelju državljanstva i imigrantskog statusa	52
	Ključne točke	52
3.4.	Nediskriminacija na temelju dobi	54
	Ključna točka	54
3.5.	Nediskriminacija na temelju drugih zaštićenih osnova	55
	Ključna točka	55
4	PITANJA OSOBNOG IDENTITETA	59
4.1.	Upis u knjigu rođenih i pravo na ime	61
	Ključna točka	61
4.2.	Pravo na osobni identitet	63
	Ključne točke	63
	4.2.1. Utvrđivanje oćinstva	64
	4.2.2. Utvrđivanje majćinstva: anonimno roćenje djeteta	66
4.3.	Utvrđivanje vlastitog podrijetla: posvojenje	66
4.4.	Krađa identiteta	67
	Ključna točka	67
4.5.	Pravo na državljanstvo	68
	Ključne točke	68
4.6.	Identitet djece koja pripadaju nacionalnim manjinama	70
	Ključna točka	70
5	OBITELJSKI ŽIVOT	71
5.1.	Pravo na poštivanje obiteljskog života	73
	Ključne točke	73
5.2.	Pravo djeteta na roditeljsku skrb	74
	Ključne točke	74
5.3.	Pravo na održavanje kontakta s oba roditelja	76
	Ključne točke	76
5.4.	Nepropisno odvoćenje djeteta preko granice – otmica djeteta	83
	Ključne točke	83

6	ALTERNATIVA OBITELJSKOJ SKRBI I POSVAJANJU	89
6.1.	Alternativna skrb: opća načela	91
	Ključne točke	91
6.2.	Smještanje djece u alternativnu skrb	94
	Ključne točke	94
6.3.	Posvajanje	99
	Ključne točke	99
7	ZAŠTITA DJETETA OD NASILJA I ISKORIŠTAVANJA	107
7.1.	Nasilje kod kuće, u školama ili drugim okruženjima	110
	Ključne točke	110
	7.1.1. Područje primjene odgovornosti države	110
	7.1.2. Tjelesno kažnjavanje	113
	7.1.3. Seksualno zlostavljanje	115
	7.1.4. Nasilje u obitelji i zanemarivanje djeteta	117
7.2.	Iskorištavanje djeteta, dječja pornografija i zbližavanje s djecom radi seksualnog zlostavljanja	119
	Ključna točka	119
	7.2.1. Prisilni rad	119
	7.2.2. Trgovanje djecom	122
	7.2.3. Dječja pornografija i zbližavanje s djecom radi seksualnog zlostavljanja	125
7.3.	Visokorizične skupine	127
	Ključna točka	127
	7.3.1. Djeca pripadnici manjina	127
	7.3.2. Djeca s invaliditetom	128
7.4.	Nestala djeca	129
8	GOSPODARSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA I ODGOVARAJUĆI ŽIVOTNI STANDARD	131
8.1.	Pristupi gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima	133
	Ključne točke	133
8.2.	Pravo na obrazovanje	135
	Ključne točke	135
	8.2.1. Pravo djece migranata na obrazovanje	138
8.3.	Pravo na zdravlje	142
	Ključne točke	142

8.4.	Pravo na stan	147
	Ključne točke	147
8.5.	Pravo na odgovarajući životni standard i pravo na socijalno osiguranje	150
	Ključne točke	150
9	MIGRACIJE I AZIL	155
9.1.	Ulazak u zemlju i boravak	158
	Ključne točke	158
9.2.	Procjena dobi	160
	Ključne točke	160
9.3.	Spajanje obitelji za razdvojenu djecu	162
	Ključne točke	162
9.4.	Zadržavanje	165
	Ključne točke	165
9.5.	Protjerivanje	168
	Ključne točke	168
9.6.	Pristup pravosuđu	172
	Ključna točka	172
10	ZAŠTITA POTROŠAČA I OSOBNIH PODATAKA	175
10.1.	Zaštita djece kao potrošača	177
	Ključne točke	177
	10.1.1. Prava potrošača	177
	10.1.2. Poslovne prakse nepoštene prema djeci	179
	10.1.3. Sigurnost proizvoda	179
	10.1.4. Klinička ispitivanja na djeci	180
	10.1.5. Hrana namijenjena dojenčadi i maloj djeci	181
	10.1.6. Sigurnost igračaka	181
	10.1.7. Djeca i oglašavanje	182
10.2.	Djeca i zaštita osobnih podataka	183
	Ključne točke	183
	10.2.1. Europsko pravo o zaštiti podataka	183

11 PRAVA DJETETA U KAZNENOPRAVNIM I ALTERNATIVNIM (NEPRAVOSUDNIM) POSTUPCIMA	189
11.1. Jamstva pravičnog suđenja	191
Ključne točke	191
11.1.1. Učinkovito sudjelovanje	195
11.1.2. Pristup odvjetniku	197
11.2. Prava maloljetnih prijestupnika s obzirom na pritvor	198
Ključne točke	198
11.2.1. Oblici pritvora (temeljna i postupovna jamstva)	199
11.2.2. Uvjeti pritvora	202
11.2.3. Zaštita od zlostavljanja i lošeg postupanja	204
11.3. Zaštita djece žrtava i svjedoka	205
Ključna točka	205
DODATNA LITERATURA	211
SUDSKA PRAKSA	225
KAKO PRONAĆI PRAKSU EUROPSKIH SUDOVA	233
CITIRANI PRAVNI INSTRUMENTI	239
Pravni instrumenti Ujedinjenih naroda	239
Pravni instrumenti Vijeća Europe	239
Pravni instrumenti Europske unije	242

Kratice

CJEU	Sud Europske unije (do prosinca 2009., Europski sud, ES)
CPT	Europski odbor za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
CRC	Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta
CRD	Direktiva o pravima potrošača
CRPD	Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom
DTZ	Državljeni trećih zemalja
ECOSOC	Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda
ECPT	Europska konvencija za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
ECSR	Europski odbor za socijalna prava
EEZ	Europska ekonomska zajednica
EGP	Europski gospodarski prostor
EKLJP	Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (poznata i kao Europska konvencija o ljudskim pravima, EKLJP)
ESC	Europska socijalna povelja
ESLJP	Europski sud za ljudska prava
EU	Europska unija
FCNM	Okvirna konvencija Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina
FRA	Agencija Europske unije za temeljna prava
GC	Veliko vijeće (Europskog suda za ljudska prava)
GPSD	Direktiva o općoj sigurnosti proizvoda
GRETA	Skupina stručnjaka za suzbijanje trgovanja ljudima
ICCPR	Međunarodni pakt Ujedinjenih naroda o građanskim i političkim pravima

ICESCR	Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima
ICERD	Međunarodna konvencija o suzbijanju svih oblika rasne diskriminacije
MOR	Međunarodna organizacija rada
PSVE	Parlamentarna skupština Vijeća Europe
TEU	Ugovor o Europskoj uniji
TFEU	Ugovor o funkcioniranju Europske unije
TSD	Direktiva o sigurnosti igračaka
UCPD	Direktiva o nepoštenoj poslovnoj praksi poslovnog subjekta u odnosu prema potrošaču na unutarnjem tržištu
UN	Ujedinjeni narodi
UNHCR	Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice
VE	Vijeće Europe

Kako se koristiti ovim priručnikom

Ovim se priručnikom pruža pregled temeljnih prava djece u Europskoj uniji (EU) i državama članicama Vijeća Europe (VE). Njegovo je područje primjene vrlo široko. Njime se djeca priznaju kao nositelji svih ljudskih/temeljnih prava te osobe za koje vrijede posebni propisi s obzirom na njihove specifične osobine. Prava djece predstavljaju područje zakonodavstva koje obuhvaća više sektora. U ovom je priručniku naglasak stavljen na područja zakonodavstva koja su posebno važna za djecu.

Ovaj je priručnik osmišljen kao pomoć za pravne stručnjake koji nisu specijalizirani u području prava djece. On je namijenjen odvjetnicima, sucima, tužiteljima, socijalnim radnicima i drugima koji rade s nacionalnim vlastima, kao i nevladinim organizacijama (NVO-ovi) i drugim tijelima koja se mogu suočiti s pravnim pitanjima povezanim s ovim temama. Priručnik predstavlja referentnu točku za pravo EU-a i VE povezano s ovim tematskim područjima te se njime objašnjava na koji je način svako pitanje regulirano zakonima EU-a te Europskom konvencijom o ljudskim pravima (EKLJP), Europskom socijalnom poveljom (ESC) i drugim instrumentima VE. Na početku svakog poglavlja nalazi se tablica primjenjivih zakona u sklopu tih dvaju zasebnih europskih pravnih sustava. Zakoni svakog sustava zatim se uzastopno predstavljaju u odnosu na svaku obrađenu temu. Na taj način čitatelji mogu saznati po čemu su ta dva pravna sustava slična, a po čemu se razlikuju. Gdje je to primjenjivo, prisutne su i reference na Konvenciju Ujedinjenih naroda o pravima djeteta (CRC) i druge međunarodne instrumente.

Stručnjaci u zemljama izvan EU-a koje su članice VE, a time i stranke EKLJP, mogu pristupiti informacijama koje se odnose na njihovu zemlju odlaskom na odjeljke o Vijeću Europe. Stručnjaci u državama članicama EU-a morat će upotrijebiti oba odjeljka jer su te države obvezane obama pravnim poretcima. Za čitatelje koji žele više informacija o pojedinom pitanju, popis referenci na specijalizirane materijale dostupan je u odjeljku priručnika pod nazivom „Dodatna literatura“.

Pravo VE-a predstavljeno je s pomoću kratkih referenci na odabrane predmete Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) povezane s obrađenom temom priručnika. Oni su odabrani iz postojećih presuda i odluka ESLJP-a na temu prava djece.

Pravo EU-a nalazi se u usvojenim zakonskim mjerama, odgovarajućim odredbama Ugovora te posebice u Povelji Europske unije o temeljnim pravima kako se tumači u sudskoj praksi Suda Europske unije (CJEU, do prosinca 2009. g. poznat kao Europski sud (ES)).

Sudskom praksom opisanom ili citiranom u ovom priručniku pružaju se primjeri važne cjeline sudske prakse ESLJP-a i CJEU-a. Koliko je to moguće s obzirom na njegovu ograničenu veličinu i uvodnu narav, ovaj priručnik uključuje promjene u zakonima uvedene do 1. siječnja 2015. g. iako su i naknadne promjene uključene gdje je to bilo moguće.

Priručnik sadrži uvodno poglavlje u kojemu se ukratko objašnjava uloga dvaju pravnih sustava koji su utvrđeni pravom VE-a i EU-a te 10 samostalnih poglavlja kojima se obuhvaćaju sljedeća pitanja:

- građanska prava i slobode;
- jednakost;
- pitanja osobnog identiteta;
- obiteljski život;
- alternativna skrb i posvajanje;
- zaštita djece od nasilja i iskorištavanja;
- gospodarska, socijalna i kulturna prava;
- migracije i azil;
- zaštita potrošača i podataka;
- prava djece u kaznenim i alternativnim postupcima.

Svakim poglavljem obuhvaća se određena tema, a unakrsne reference na druge teme i poglavlja omogućuju potpunije razumijevanje primjenjivog pravnog okvira. Ključne točke navedene su na početku svakog odjeljka.

1

Uvod u pravo djeteta u europskom pravu: kontekst i ključna načela

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
Direktiva o slobodnom kretanju (2004/38/EZ), članak 2. stavak 2. točka (c)	„Dijete“ kao nositelj prava	Konvencija o suzbijanju trgovanja ljudima, članak 4. točka (d) Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Konvencija iz Lanzarotea), članak 3. točka (a) ESLJP, <i>Marckx protiv Belgije</i> , br. 6833/74, 1979. (dijete koje je podnijelo zahtjev imalo je šest godina kada je Sud donio presudu)
Direktiva o zaštiti mladih radnika (94/33/EZ), članak 3.	Zaštita mladih ljudi na radu	Europska socijalna povelja (revidirana), članak 7. (pravo djece i mladih na zaštitu)
Povelja o temeljnim pravima, članak 14. stavak 2. (pravo na obrazovanje)	Pravo na besplatno obavezno obrazovanje	
Povelja o temeljnim pravima, članak 21. (nediskriminacija)	Zabrana diskriminacije na temelju dobi	

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 32. (zabrana rada djece i zaštita mladih pri radu)</p> <p>Direktiva o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije (2011/93/EU)</p> <p>Direktiva o suzbijanju trgovine ljudima (2011/36/EU)</p>	<p>Zabrana iskorištavanja djece za rad</p>	<p>Europska socijalna povelja (revidirana), članak 7. (pravo djece i mladih na zaštitu)</p>
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 24. (prava djeteta)</p> <p>Ugovor o Europskoj uniji, članak 3. stavak 3.</p>	<p>Zaštita prava djece (opće)</p>	
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 7. (poštivanje privatnog i obiteljskog života)</p>	<p>Pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života</p>	<p>EKLJP, članak 8. (pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života)</p> <p>Konvencija o pravnom položaju djece rođene izvan braka</p> <p>Konvencija o posvojenju djece (revidirana)</p> <p>Konvencija o kontaktima s djecom</p> <p>Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava</p> <p>ESLJP, <i>Maslov protiv Austrije</i> [GC], br. 1638/03, 2008. (deportacija podnosioca zahtjeva osuđenog za počinjenje kaznenog djela kao dijete)</p>
<p>CJEU, C-413/99, <i>Baumbast i R protiv Secretary of State for the Home Department</i>, 2002.</p> <p>CJEU, C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen protiv Secretary of State for the Home Department</i>, 2004.</p> <p>CJEU, C-148/02, <i>Carlos Garcia Avello protiv Belgijske države</i>, 2003.</p> <p>CJEU, C-310/08, <i>London Borough of Harrow protiv Nimco Hassan Ibrahim i Secretary of State for the Home Department</i>, 2010.</p> <p>CJEU, C-480/08, <i>Maria Teixeira protiv London Borough of Lambeth i Secretary of State for the Home Department</i>, 2010.</p>	<p>Sloboda kretanja</p>	

U ovom se uvodnom poglavlju objašnjava razvoj zakona koji se odnose na prava djece na europskoj razini, ključna načela koja utječu na njihovu primjenu te ključni aspekti prava djece na koje se odnose europski zakoni. Njime se određuje kontekst za analizu po temama sljedećih poglavlja.

1.1. Ključni koncepti

Ključna točka

- Prava djeteta u europskom pravu nadovezuju se na postojeće mjere na državnoj i međunarodnoj razini.

1.1.1. Područje primjene prava djeteta u europskom pravu

Kada je riječ o pravima djeteta u europskom pravu fokus je na primarnim izvorima zakonodavstva (ugovorima, konvencijama, sekundarnom zakonodavstvu i sudskoj praksi) koje su uveli Vijeće Europe (VE) i Europska unija (EU). Gdje je to primjenjivo, navode se reference na druge europske izvore koji utječu na razvoj europskih zakona o pravima djece, uključujući ključne dokumente o politici, smjernice ili druge instrumente neobvezujućeg/mekog zakonodavstva.

Djeca su nositelji prava, a ne samo predmeti zaštite. Ona su nositelji svih ljudskih/temeljnih prava te osobe za koje vrijede posebni propisi s obzirom na njihove specifične osobine. Velik dio europske sudske prakse proizlazi iz parničnih postupaka koje su pokrenuli roditelji ili drugi zakonski zastupnici djece, s obzirom na ograničenu pravnu sposobnost djece. Cilj je ovim priručnikom prikazati na koji je način zakonodavstvo prilagođeno posebnim interesima i potrebama djece, ali i važnost roditelja/skrbnika ili drugih zakonskih zastupnika te se, gdje je to primjenjivo, navode reference na prava i odgovornosti koji se ponajviše dodjeljuju skrbnicima djece. U takvim slučajevima usvaja se pristup Konvencije Ujedinjenih naroda (UN) o pravima djeteta (CRC)¹, odnosno podrazumijeva se da se dužnosti roditelja moraju ispunjavati u najboljem interesu djeteta te na način prilagođen razvoju sposobnosti djeteta.

¹ UN, Opća skupština (1989.), [Konvencija o pravima djeteta](#), 20. studenoga 1989.

1.1.2. „Dijete“ kao nositelj prava

U skladu s međunarodnim pravom, člankom 1. CRC-a određeno je da je „dijete svako ljudsko biće mlađe od 18 godina“. To je pravni parametar koji se trenutno rabi i u Europi kako bi se odredilo tko je dijete.

Prema pravu EU-a ne postoji jedinstvena, službena definicija „djeteta“ utvrđena ugovorima, njihovim podzakonskim aktima ili sudskom praksom. Definicija djeteta može se značajno razlikovati unutar prava EU-a, ovisno o regulatornom kontekstu. Primjerice, prema europskom pravu kojim se reguliraju prava slobodnog kretanja građana EU-a i članova njihovih obitelji, „djeca“ se definiraju kao „izravni potomci mlađi od 21 godinu ili uzdržavane osobe”,² čime se podržava biološka i gospodarska definicija, a ne ona koja se temelji na manjinama.

Europsko pravo djeci dodjeljuje različita prava shodno njihovoj dobi. Primjerice, u Direktivi 94/33/EZ o zaštiti mladih ljudi na radu (Direktiva o zaštiti mladih radnika),³ kojom se regulira pristup djece službenom zaposlenju i uvjeti zaposlenja diljem država članica EU-a, razlikuju se „mlade osobe“ (zajednički naziv za sve osobe mlađe od 18 godina), „mladež“ (svaka mlada osoba u dobi od barem 15 godina, ali najviše 18 godina – koja više nije na obveznom redovitom školovanju) te „djeca“ (definirana kao osobe mlađe od 15 godina – kojima se većim dijelom zabranjuje službeno zaposlenje).

Druga područja zakonodavstva EU-a, posebno područja u kojima djelovanje EU-a dopunjuje djelovanje država članica (poput socijalnog osiguranja, imigracije i obrazovanja), definiciju djeteta prepuštaju nacionalnom zakonodavstvu. U tim se kontekstima većinom prihvaća definicija CRC-a.

Prema pravu VE, većina instrumenata povezana s djecom prihvaća definiciju djeteta koja se navodi u CRC-u. Primjeri uključuju članak 4. točku (d) Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima⁴ ili članak 3. točku (a) Konvencije

2 [Direktiva 2004/38/EZ](#) Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2004. o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice, kojom se izmjenjuje Uredba (EEZ) br. 1612/68 i stavljaju izvan snage direktive 64/221/EEZ, 68/360/EEZ, 72/194/EEZ, 73/148/EEZ, 75/34/EEZ, 75/35/EEZ, 90/364/EEZ, 90/365/EEZ i 93/96/EEZ, SL L 158, 30. travnja 2004. i SL L 158, 29. travnja 2004., čl. 2. st. 2. točka (c).

3 [Direktiva 94/33/EZ](#) od 20. kolovoza 1994. o zaštiti mladih ljudi na radu, SL 1994 L 216, čl. 3.

4 Vijeće Europe, [Konvencija o suzbijanju trgovanja ljudima](#), CETS br. 197, 15. svibnja 2005.

Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Konvencija iz Lanzarotea).⁵

Europska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP) ne sadrži definiciju djeteta, ali njezin članak 1. obvezuje države na osiguravanje prava Konvencije „svima“ unutar njezine nadležnosti. Člankom 14. EKLJP-a jamči se uživanje prava utvrđenih Konvencijom „bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi“, uključujući i dob.⁶ Europski sud za ljudska prava (ESLJP) prihvatio je zahtjeve koje su podnijela djeca i zahtjeve koji su podneseni u njihovo ime, bez obzira na njihovu dob.⁷ U svojoj je pravnoj doktrini sud usvojio definiciju djeteta iz CRC-a,⁸ podržavajući tako ideju da je dijete osoba „mlađa od 18 godina“.

Isto vrijedi i za Europsku socijalnu povelju (ESC) i način na koji je Europski odbor za socijalna prava (ECSR) tumači.⁹

1.2. Kontekst prava djeteta u europskom pravu

Većinu prava djeteta u europskom pravu razvili su EU i VE. Osim UN-a, i druge su međunarodne institucije, poput Haške konferencije o međunarodnom privatnom pravu, usvojile važne instrumente koji usmjeravaju razvoj europskog zakonodavstva. Iako ovi međunarodni okviri djeluju neovisno jedan od drugoga, među njima se sve više povlače poveznice.¹⁰ Međuinstitucijska suradnja posebno je snažna između VE-a i EU-a.

5 Vijeće Europe, *Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja*, CETS br. 201, 25. listopada 2007.

6 ESLJP, *Schwizgebel protiv Švicarske*, br. 25762/07, 10. lipnja 2010. Pogledajte i FRA i ESLJP (2010.), str. 102.

7 Pogledajte, primjerice, ESLJP, *Marckx protiv Belgije*, br. 6833/74, 13. lipnja 1979., predmet u kojemu je dijete koje je podnijelo zahtjev imalo šest godina kada je Sud donio presudu.

8 ESLJP, *Güveç protiv Turske*, br. 70337/01, 20. siječnja 2009.; ESLJP, *Çoşelav protiv Turske*, br. 1413/07, 9. listopada 2012.

9 ECSR, *Defence for Children International (DCI) protiv Nizozemske*, br. 47/2008, 20. listopada 2009., st. 25.

10 Pogledajte, primjerice, *poglavlje 5.*, u kojemu se prikazuje na koji način obiteljsko zakonodavstvo EU-a kojim se regulira prekogranična otmica djece djeluje u spoju s Konvencijom od 25. listopada 1980. o građansko-pravnim aspektima međunarodne otmice djece (Haška konvencija o otmici djece).

1.2.1. Europska unija: razvoj prava djeteta i obuhvaćena područja zaštite

U prošlosti su se dječja prava u EU-u razvijala u dijelovima. Prava djeteta u europskom pravu uglavnom su bila usmjerena na specifične aspekte širih gospodarski i politički motiviranih inicijativa koji su se odnosili na djecu, primjerice u području zaštite potrošača¹¹ i slobodnog kretanja osoba.¹² Međutim, u novije vrijeme prava djece dio su koordiniranog programa EU-a, koji se temelji na tri ključne prekretnice:

- uvođenje Povelje Europske unije o temeljnim pravima;
- stupanje na snagu Lisabonskog ugovora u prosincu 2009.;
- usvajanje Komunikacije Europske komisije o posebnom mjestu za djecu u vanjskom djelovanju EU-a te Smjernica Vijeća EU-a za promicanje i zaštitu prava djeteta.

Prvu prekretnicu predstavlja uvođenje Povelje Europske unije o temeljnim pravima 2000. g.¹³ Od stupanja na snagu Lisabonskog ugovora, 1. prosinca 2009., Povelja uživa jednak pravni status kao i ugovori EU-a (članak 6. Ugovora o Europskoj uniji (TEU)). Njome se EU i države članice obvezuju na zaštitu prava koje ona sadrži prilikom provedbe zakona EU-a. Povelja o temeljnim pravima sadrži prve detaljne reference na prava djece na ustavnoj razini EU-a, uključujući priznavanje prava djece na besplatno obavezno obrazovanje (članak 14. stavak 2.), zabranu diskriminacije na temelju dobi (članak 21.) te zabranu iskorištavanja djece za rad (članak 32.). Povelja sadrži važnu posebnu odredbu o pravima djece (članak 24.). Njome se određuju tri ključna načela prava djece: pravo na slobodno izražavanje mišljenja u skladu s dobi i zrelošću (članak 24. stavak 1.); pravo da zaštita interesa djeteta bude primarni cilj u svim radnjama koje se odnose na njih (članak 24. stavak 2.); te pravo na održavanje redovitog osobnog odnosa i izravan kontakt s oba roditelja (članak 24. stavak 3.).

11 Primjerice, [Direktiva 2009/48/EZ](#) Europskog parlamenta i Vijeća od 18. lipnja 2009. o sigurnosti igračaka, SL 2009 L 170, kojom se provode mjere sigurnosti za dječje igračke.

12 Primjerice, [Direktiva 2004/38/EZ](#).

13 EU (2012.), Povelja Europske unije o temeljnim pravima, SL 2012 C 326.

Drugu ključnu prekretnicu predstavlja Lisabonski ugovor, koji je, kao što je navedeno iznad, stupio na snagu 1. prosinca 2009.¹⁴ Ovim su instrumentom izvršene važne institucionalne, proceduralne i ustavne promjene EU-a izmjenama Ugovora o Europskoj uniji i nekadašnjeg Ugovora o Europskoj zajednici (sada Ugovor o funkcioniranju Europske unije (TFEU)).¹⁵ Ovim je promjenama povećan potencijal EU-a za unaprjeđivanje prava djece, posebno prepoznavanjem „zaštite prava djeteta“ kao općeg cilja EU-a (članak 3. stavak 3. TEU-a) i važnog aspekta politike EU-a o vanjskim odnosima (članak 3. stavak 5. TEU-a). Određene reference na djecu uključene su i u TFEU, koje EU-u omogućuju provođenje zakonskih mjera usmjerenih na suzbijanje seksualnog iskorištavanja i trgovine ljudima (članak 79. stavak 2. točka (d) i članak 83. stavak 1.).

To je dovelo do usvajanja direktiva o suzbijanju seksualnog zlostavljanja djece, seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije¹⁶ te o sprječavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine,¹⁷ koje također sadrže odredbe koje se odnose na posebne potrebe maloljetnih žrtava. I u novijoj direktivi kojom se utvrđuju minimalni standardi za prava, podršku i zaštitu žrtava zločina na sličan je način mnogo odredbi posvećeno djeci.¹⁸

Do treće je prekretnice došlo na strateškoj razini politika, prvenstveno u kontekstu programa interne suradnje EU-a, a zatim i u odnosu na vanjska pitanja. Točnije, Vijeće Europske unije usvojilo je „Smjernice EU-a za promicanje i zaštitu prava djeteta“,¹⁹ a Europska komisija Komunikaciju o *Posebno mjestu djece u vanjskom djelovanju EU-a*²⁰ kako bi se prava djece uvela u sve aktivnosti EU-a u koje su uključene države koje nisu članice EU-a. Slično tome, Europska je komisija 2011. godine donijela Program EU-a za prava djeteta u kojemu su utvrđeni ključni prioriteti za razvoj zakona i politike o pravima djece u svim

14 EU (2007.), *Lisabonski ugovor* kojim se izmjenjuje Ugovor o Europskoj uniji i Ugovor o osnivanju Europske zajednice, potpisan u Lisabonu, SL 2007 C 306, str. 1. – 271.

15 Pogledajte konsolidirane verzije *Ugovora o Europskoj uniji (TEU)* i *Ugovora o funkcioniranju Europske unije (TFEU)* Europske zajednice (2012), SL 2012 C 326.

16 *Direktiva 2011/93/EU*, SL 2011 L 335, str. 1.

17 *Direktiva 2011/36/EU*, SL 2011 L 101, str. 1.

18 *Direktiva 2012/29/EU*, SL 2012 L 315, str. 57.

19 Vijeće Europske unije (2007.), *Smjernice EU-a za promicanje i zaštitu prava djeteta*, Bruxelles, 10. prosinca 2007.

20 Europska komisija (2008.), *Posebno mjesto djece u vanjskom djelovanju EU-a: komunikacija Komisije Vijeću, Europskom parlamentu, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija*, COM (2008) 55 final, Bruxelles, 5. veljače 2008.

državama članicama EU-a.²¹ Program je uključivao i usmjeravanje na zakonodavne procese koji su važni za zaštitu djece, kao što je navedeno usvajanje direktive o pravima žrtava.

To je nedavno dopunjeno kada je Komisija usvojila sveobuhvatnu strategiju za pružanje podrške državama članicama u rješavanju problema siromaštva i društvene isključenosti putem niza intervencija u najranijoj dobi (za djecu predškolske i osnovnoškolske dobi).²² Iako ova inicijativa, kao ni plan, nije pravno obvezujuća, oboje je značajno jer se njima utvrđuje plan za normativni i metodološki pristup EU-a o pravima djeteta. Taj je plan čvrsto povezan s CRC-om te odražava načela etike zaštite djece, sudjelovanja i nediskriminacije.

EU može donositi propise samo u područjima u kojima ima nadležnost u skladu s ugovorima (članci 2. do 4. TFEU-a). S obzirom na to da su prava djece područje koje obuhvaća više sektora, nadležnost EU-a mora se utvrditi za svaki pojedini slučaj. Područja povezana s pravima djece za koja je EU do danas donijela velik broj propisa jesu sljedeća:

- zaštita podataka i potrošača;
- azil i migracije;
- suradnja u građanskim i kaznenim pitanjima.

U članku 6. stavku 1. TEU-a i članku 51. stavku 2. Povelje o temeljnim pravima propisano je da se Poveljom ne proširuje nadležnost EU-a niti se izmjenjuje ili dodjeljuje nova ovlast ili zadatak EU. Odredbe Povelje odnose se na institucije EU-a i države članice samo kada one provode europsko pravo. Iako su odredbe Povelje uvijek obvezujuće za EU, za države članice one postaju pravno obvezujuće samo kada one djeluju unutar područja primjene zakona EU-a.

Svako od sljedećih poglavlja uključuje kratak pregled nadležnosti EU-a u područjima na koja se poglavlje odnosi.

21 Europska komisija (2011.), *Program EU-a za prava djeteta: komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija*, COM (2011) 0060 final, Bruxelles, 15. veljače 2011.

22 Europska komisija (2013.), *Ulaganje u djecu: prekidanje začaranog kruga djece u nepovoljnom položaju*, Preporuka 2013/112/EU, Bruxelles.

1.2.2. Vijeće Europe: razvoj prava djeteta i obuhvaćena područja zaštite

Za razliku od EU-a, Vijeće Europe od svog osnivanja ima jasnu ovlast zaštite i promicanja ljudskih prava. Primarni sporazum o ljudskim pravima, koji su ratificirale sve države članice VE, Konvencija je za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ili Europska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP), koja sadrži posebne reference na djecu. Glavne od njih jesu sljedeće: člankom 5. stavkom 1. točkom (d) propisuje se zakonito zadržavanje djeteta u svrhu obrazovnog nadzora; člankom 6. stavkom 1. ograničava se pravo na pravedno i javno saslušanje kada je to u interesu maloljetnika; člankom 2. Protokola br. 1. propisuje se pravo na obrazovanje, a države obvezuju na poštivanje vjerskih i filozofskih uvjerenja roditelja prilikom obrazovanja djece. Nadalje, sve ostale opće odredbe EKLJP-a važeće su za sve, uključujući i djecu. Neke su se pokazale posebno važne za djecu, prvenstveno članak 8., kojim se jamči pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života te članak 3., kojim se zabranjuje mučenje, nečovječno i ponižavajuće postupanje i kažnjavanje. Primjenom interpretativnih pristupa koji su usmjereni na pozitivne obveze sadržane u odredbama EKLJP-a, ESLJP je razvio opsežan skup sudske prakse koja se odnosi na prava djece, uključujući česte reference na CRC. Ipak, ESLJP analizira zahtjeve u svakom pojedinom slučaju te stoga ne pruža sveobuhvatan pregled prava djece prema EKLJP-u.

Drugi važan sporazum o ljudskim pravima VE, Europska socijalna povelja (ESC²³ – revidirana 1996.²⁴), omogućuje zaštitu socijalnih prava, uz posebne odredbe za prava djece. Ona sadrži dvije posebno važne odredbe za prava djece. U članku 7. utvrđena je obveza zaštite djece od gospodarskog iskorištavanja. Prema članku 17. države su obvezne poduzeti sve prikladne i potrebne mjere kojima će osigurati da sva djeca prime skrb, pomoć, obrazovanje i obuku koja im je potrebna (uključujući besplatno osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje), djecu i mlade osobe zaštititi od zanemarivanja, nasilja ili iskorištavanja te pružiti zaštitu djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Provedbu ESC-a nadzire Europski odbor za socijalna prava (ECSR), a čine ga nezavisni stručnjaci koji donose odluke o usklađenosti nacionalnog zakonodavstva i prakse s ESC-om putem postupka kolektivnih žalbi ili postupka nacionalnog izvještavanja.

23 Vijeće Europe, *Europska socijalna povelja*, CETS br. 35, 18. listopada 1961.

24 Vijeće Europe, *Europska socijalna povelja (revidirana)*, CETS br. 163, 3. svibnja 1996.

Uz to, VE usvojilo je i niz sporazuma koji se odnose na širok raspon posebnih pitanja povezanih s pravima djece. Oni uključuju sljedeće:

- Konvenciju o pravnom položaju djece rođene izvan braka;²⁵
- Konvenciju o posvojenju djece, revidiranu 2008. g.;²⁶
- Konvenciju o kontaktima s djecom;²⁷
- Konvenciju o ostvarivanju dječjih prava;²⁸
- Konvenciju Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, (Konvencija iz Lanzarotea).²⁹

Naposljetku, na razini politika važno je napomenuti da je 2006. g. VE pokrenulo svoj program „Izgradnja Europe za djecu i s djecom“, transverzalni plan djelovanja u rješavanju pitanja prava djece, uključujući usvajanje standardnih instrumenata u različitim područjima.³⁰ Trenutačni prioriteti usmjereni su na četiri ključna područja:³¹

- promicanje službi i sustava prilagođenih djeci;
- uklanjanje svih oblika nasilja nad djecom;
- jamčenje prava djece u osjetljivim situacijama;
- promicanje sudjelovanja djece.

25 Vijeće Europe, [Europska Konvencija o pravnom položaju djece rođene izvan braka](#), CETS br. 85, 15. listopada 1975.

26 Vijeće Europe, [Konvencija o posvojenju djece \(revidirana\)](#), CETS br. 202, 27. studenoga 2008.

27 Vijeće Europe, [Konvencija o kontaktima s djecom](#), CETS br. 192, 15. svibnja 2003.

28 Vijeće Europe, [Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava](#), CETS br. 160, 25. siječnja 1996.

29 Vijeće Europe, [Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja](#), CETS br. 201, 25. listopada 2007.

30 Više informacija potražite na <http://www.coe.int/t/dg3/children/>.

31 Vijeće Europe, Odbor ministara (2011.), [Strategija Vijeća Europe o pravima djeteta \(2012. – 2015.\)](#), CM (2011)171 final, 15. veljače 2012.

Osnovni cilj programa VE za prava djece jest podržati provedbu međunarodnih standarda u području prava djece u svim državama članicama VE, a posebno promicati provedbu CRC-a, ističući pritom njezina glavna načela: nediskriminaciju, pravo na život i razvoj, najbolje interese djeteta kao primarni cilj za donositelje odluka te pravo djece na to da se njihova mišljenja uvažavaju.³²

Programom je nadzirano usvajanje nekoliko instrumenata za dječja prava koji pružaju praktične smjernice kao dopunu obvezujućim europskim pravnim mjerama, uključujući sljedeće:

- Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci;³³
- Smjernice o zdravstvenoj skrbi prilagođenoj djeci;³⁴
- Preporuka o integriranim nacionalnim strategijama za zaštitu djece od nasilja;³⁵
- Preporuka o pravima djece i socijalnim službama prilagođenima djeci i obiteljima;³⁶
- Preporuka o participaciji djece i osoba mlađih od 18 godina.³⁷

Na taj je način putem programa osigurano da je Europa u središtu postavljanja standarda za prava djece te da on različitim sredstvima prednjači u davanju prioriteta dječjim glasovima u tom procesu. Cilj programa jest i pružanje podrške provedbi EKLJP-a i ESC-a te promicanje drugih postojećih pravnih instrumenata VE-a povezanih s djecom (sudjelovanje, zaštita i prava), mladima i obiteljima.³⁸

32 *Ibid.*

33 Vijeće Europe, Odbor ministara (2010.), *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*, 17. studenoga 2010.

34 Vijeće Europe, Odbor ministara (2011.), *Smjernice o zdravstvenoj skrbi prilagođenoj djeci*, 21. rujna 2011.

35 Vijeće Europe, Odbor ministara (2009.), *Preporuka CM/Rec(2009)10 Odbora ministara državama članicama o integriranim nacionalnim strategijama za zaštitu djece od nasilja*, 18. studenoga 2009.

36 Vijeće Europe, Odbor ministara (2011.), *Preporuka Rec (2011)12 o pravima djece i socijalnim službama prilagođenima djeci i obiteljima*, 16. studenoga 2011.

37 Vijeće Europe, Odbor ministara (2012.), *Preporuka Rec(2012)2 o participaciji djece i osoba mlađih od 18 godina*, 28. ožujka 2012.

38 Vijeće Europe, Odbor ministara (2011.), *Strategija Vijeća Europe o pravima djeteta (2012. – 2015.)*, CM (2011)171 final, 15. veljače 2012.

1.3. Prava djeteta u europskom pravu i Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta

Ključna točka

- Prava djeteta u europskom pravu uglavnom se temelji na Konvenciji Ujedinjenih naroda o pravima djeteta (CRC).

Činjenica da su sve države članice EU-a i VE-a stranke CRC-a CRC-u pridaje značaj na europskoj razini. Njome se državama članicama uspješno nameću pravne obveze, s posljedicom utjecaja na način na koji europske institucije razvijaju i provode prava djece.

Time je CRC postala mjerilo za razvoj prava djeteta u europskom pravu te stoga VE i EU sve više iskorištavaju njezin utjecaj. Uključivanje načela i odredbi CRC-a u obvezujuće instrumente i sudsku praksu na europskoj razini CRC-u daje veću snagu te otvara učinkovitije kanale za provedbu za one koji se žele pozvati na dječja prava u Europi. Pojedini primjeri za to navedeni su u svim dijelovima priručnika.

EU nije i ne može postati stranka CRC-a jer unutar CRC-a ne postoji pravni mehanizam kojim bi se pravnim subjektima koje nisu države omogućilo pristupanje. Međutim, EU se oslanja na „opća načela zakonodavstva EU-a“ (pisana i nepisana načela koja proizlaze iz zajedničkih, ustavnih tradicija država članica) kojima se dopunjavaju i usmjeravaju tumačenja Ugovora EU-a (članak 6. stavak 3. TEU-a). Presude Suda Europske unije (CJEU) potvrđuju da bilo koja obveza koja proizlazi iz članstva u EU-u ne smije biti u sukobu s obvezama država članica izvedenih iz njihovih ustava i međunarodnih obveza koje se odnose na ljudska prava.³⁹ S obzirom na to da su sve države članice EU-a ratificirale CRC, EU je obvezna pridržavati se njezinih načela i odredbi, barem u odnosu na pitanja koja se nalaze unutar područja nadležnosti EU-a (kako se definira ugovorima EU-a).

³⁹ Primjerice, CJEU, C-4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung protiv Komisije Europskih zajednica*, 14. svibnja 1974.

Ta je obveza pojačana i drugim ugovorima EU-a te posebno Poveljom EU-a o temeljnim pravima. Članak 24. Povelje pod izravnim je utjecajem odredbi CRC-a, uključujući i one koje su postigle razinu „načela CRC-a“, odnosno načelo najboljeg interesa djeteta (članak 3. CRC-a), načelo sudjelovanja djeteta (članak 12. CRC-a) te pravo djeteta na život i/ili odnos s roditeljima (članak 9. CRC-a).

Važnost CRC-a u usmjeravanju razvoja prava djece u EU-u izražena je u Programu Komisije za prava djeteta, u kojoj se ističe da „standardi i načela UN-CRC-a moraju i dalje usmjeravati politiku i djelovanje EU-a koje utječe na prava djeteta“.⁴⁰ U tom pogledu, pravne instrumente povezane s djecom gotovo bez iznimke prate izričite reference na CRC ili podrazumijevane reference na načela prava djece, kao što su „najbolji interesi“, pravo djeteta na sudjelovanje u odlukama koje na njega utječu ili pravo na zaštitu od diskriminacije.

Slično kao i EU, VE kao organizacija nije zakonski obvezana CRC-om, iako su sve države članice Vijeća stranke te konvencije. Međutim, EKLJP se ne smije tumačiti samostalno, nego u spoju s općim načelima međunarodnog zakonodavstva. Svi odgovarajući propisi međunarodnog zakonodavstva koji se mogu primijeniti u odnosim između država stranka EKLJP-a trebaju se uzeti u obzir, posebice propisi koji se odnose na univerzalnu zaštitu ljudskih prava. Obveze koje su EKLJP-om propisane državama potpisnicama u području dječjih prava moraju se tumačiti u kontekstu CRC-a.⁴¹ ECSR je također izričito navodio CRC u svojim odlukama.⁴² Osim toga, aktivnosti VE kojima se postavljaju standardi i sklapanju sporazumi pod utjecajem su načela i odredbi CRC-a. Primjerice, *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*⁴³ pod izravnim su utjecajem odredbi CRC-a, ali i pratećih općih komentara Odbora UN-a za prava djeteta.⁴⁴

40 Europska komisija (2011.), *Program EU-a za prava djeteta*, COM (2011) 0060 final, Bruxelles.

41 ESLJP, *Harrođj protiv Francuske*, br. 43631/09, 4. listopada 2012., st. 42.

42 ECSR, *World Organisation against Torture (OMCT) protiv Irske*, tužba br. 18/2003, 7. prosinca 2004. st. 61. – 63.; ECSR, *Defence for Children International (DCI) protiv Nizozemske*, tužba br. 47/2008, 20. listopada 2009.

43 Vijeće Europe, Odbor ministara (2010.), *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*, 17. studenoga 2010.

44 Pogledajte UN, Odbor za prava djeteta (2007.), *Opći komentar br. 10 (2007): Prava djece u maloljetničkom pravosuđu*, CRC/C/GC/10, 25. travnja 2007.; UN, Odbor za prava djeteta (2009.), *Opći komentar br. 12 (2009): Pravo djeteta da bude saslušano*, CRC/C/GC/12, 1. srpnja 2009.; i UN, Odbor za prava djeteta (2013.), *Opći komentar br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegov najbolji interes bude od primarnog značaja (čl. 3., st. 1.)*, CRC/C/GC/14, 29. svibnja 2013.

1.4. Uloga europskih sudova u tumačenju i provođenju europskog prava djeteta

1.4.1. Sud Europske unije

CJEU donosi odluke o mnogim vrstama pravnih radnji. U predmetima koji se tiču prava djece CJEU je do sada revidirao uglavnom postupke o prethodnom pitanju (članak 267. TFEU-a).⁴⁵ To su postupci u kojima nacionalni sud ili tribunal od CJEU-a zatraži tumačenje primarnog zakonodavstva EU-a (npr. ugovori) ili sekundarnog zakonodavstva EU-a (npr. uredbe, direktive, odluke) koje je važno za nacionalni predmet koji je u tijeku pred tim nacionalnim sudom ili tribunalom.

Do prije nekoliko godina, CJEU je donio presudu u samo nekoliko predmeta koji su se odnosili na prava djece. Međutim, nakon usvajanja izričitijih zakonskih mjera o dječjim pravima i istaknutijeg programa za dječja prava, prava djece vjerojatno će se ubuduće češće javljati na dnevnom redu CJEU-a.

CJEU je većinu presuda koje se tiču prava djece donio u kontekstu slobode kretanja i državljanstva EU-a, područjima u kojima EU već dugo ima nadležnost. U tim je slučajevima CJEU izričito priznao da djeca sama po sebi uživaju sve povlastice povezane s državljanstvom EU-a, čime su pravo na samostalni boravak te socijalna i obrazovna prava proširena na djecu na osnovi državljanstva EU-a.⁴⁶

Postoji samo jedan slučaj u kojemu je CJEU izravno primijenio CRC kako bi utvrdio na koji se način europsko pravo treba tumačiti u odnosu na djecu, posebno u predmetu *Dynamic Medien GmbH protiv Avides Media AG*. Taj se slučaj odnosi na zakonitost ograničenja njemačkih oznaka na uvezenim DVD-ima i videokazetama, koje su već bile predmet sličnih kontrola u Ujedinjenom Kraljevstvu.

⁴⁵ Jedina je iznimka postupak za poništenje: CJEU, C-540/03, *Europski parlament protiv Vijeća Europske unije* [GC], 27. lipnja 2006.

⁴⁶ Pogledajte CJEU, C-413/99, *Baumbast i R protiv Secretary of State for the Home Department*, 17. rujna 2002.; CJEU, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen protiv Secretary of State for the Home Department*, 19. listopada 2004.; CJEU, C-148/02, *Carlos Garcia Avello protiv Belgijske države*, 2. listopada 2003.; CJEU, C-310/08, *London Borough of Harrow protiv Nimco Hassan Ibrahim i Secretary of State for the Home Department* [GC], 23. veljače 2010.; CJEU, C-480/08, *Maria Teixeira protiv London Borough of Lambeth i Secretary of State for the Home Department*, 23. veljače 2010. Ovi se predmeti ponovno spominju u poglavljima 8. i 9.

CJEU je zaključio da njemačke provjere oznaka predstavljaju zakonito ograničene odredbe o slobodi kretanju dobara u EU-u (koje inače isključuju mogućnost dvostrukih regulatornih postupaka ove vrste), s obzirom na to da je njihova svrha bila zaštita dobrobiti djece. CJEU je svoju odluku podupro referirajući se na članak 17. CRC-a, kojim se države potpisnice potiču na razvoj odgovarajućih smjernica za zaštitu djece od informacija i materijala iz medija koji ugrožavaju njihovu dobrobit.⁴⁷ Međutim, primjenjuju se uvjeti proporcionalnosti s obzirom na postupke ispitivanja koji su utvrđeni za zaštitu djece koji bi trebali biti dostupni i koje bi trebalo biti moguće izvršiti u razumnom roku.⁴⁸

U drugim je slučajevima CJEU za oblikovanje svojih presuda aludirao na opća načela prava djece koja su također sadržana u odredbama CRC-a (kao što su najbolji interesi djeteta i pravo da bude saslušano), posebice u kontekstu predmeta prekogranične otmice djece.⁴⁹

Ako se to zanemari, EU je tradicionalno bila oprezna u pripisivanju odlučujuće snage CRC-u, posebice u politički osjetljivijim područjima poput kontrole imigracije⁵⁰ iako se to mijenja u novijoj pravnoj doktrini, kao što je vidljivo u poglavljima koja slijede. Od usvajanja Povelje EU-a o temeljnim pravima, reference CJEU-a na njezine članke koji se odnose na dječja prava često odražavaju reference na CRC, s obzirom na sličnost odredbi.

1.4.2. Europski sud za ljudska prava

ESLJP uglavnom donosi odluke o pojedinačnim zahtjevima koji se podnesu u skladu s člancima 34. i 35. EKLJP-a. Nadležnost ESLJP-a proširuje se na sva pitanja koja se tiču tumačenja i primjene EKLJP-a i njezinih Protokola (članak 32. EKLJP-a).

Za razliku od CJEU-a, ESLJP ima široku nadležnost nad dječjim pravima. Iako se mnogi slučajevi iz članka 8. EKLJP-a koji se odnose na pravo poštivanja privatnog i obiteljskog života razmatraju sa stajališta prava roditelja, a ne djece, slučajevi iz drugih temeljnih odredbi ne uključuju nužno roditelje te su jasnije

47 CJEU, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH protiv Avides Media AG*, 14. veljače 2008., st. 42. i 52.

48 *Ibid.*, st. 49. i 50.

49 CJEU, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga protiv Simone Pelz*, 22. prosinca 2010. Za dodatne informacije pogledajte poglavlje 5.

50 CJEU, C-540/03, *Europski parlament protiv Vijeća Europske unije* [GC], 27. lipnja 2006.

usmjereni na prava djece o kojima je riječ, kao što su pravo na zaštitu od ne-ljudskog i ponižavajućeg postupanja (članak 3. EKLJP-a) ili pravo na pravedno suđenje (članak 6. EKLJP-a).

Iako se ESLJP često referira na CRC prilikom rješavanja zahtjeva koje podnose djeca ili koji se podnose u ime djece, ne pripisuje joj sistematski presudnu težinu. U nekim slučajevima, načela prava djece utvrđena CRC-om imala su značajan utjecaj na mišljenje ESLJP-a, posebice u pogledu tumačenja članka 6. EKLJP-a (pravo na pravično suđenje) u odnosu na postupanje s djecom koje je u suprotnosti sa zakonom (pogledajte [poglavlje 11.](#)). U drugim se područjima pristup ESLJP-a može donekle razlikovati od CRC-ova, primjerice u pogledu saslušavanja djece na sudu (pogledajte [poglavlje 2.](#)). A u nekim se slučajevima ESLJP izričito oslanjao na CRC.

Primjer: predmet *Maslov protiv Austrije*⁵¹ odnosi se na deportaciju podnositelja zahtjeva, koji je kao maloljetnik bio osuđen za brojna kaznena djela. Stajalište ESLJP-a bilo je da u slučajevima mjera protjerivanja maloljetnih prijestupnika obveza uzimanja najboljih interesa djeteta u obzir uključuje i obvezu olakšavanja ponovne integracije djeteta u skladu s člankom 40. CRC-a. Prema mišljenju ESLJP-a, ponovna integracija ne bi se postigla prekidanjem obiteljskih ili društvenih veza djeteta protjerivanjem.⁵² CRC je stoga jedan od temelja zahvaljujući kojemu je otkriveno da je protjerivanje nesrazmjerno ometanje prava podnositelja zahtjeva prema članku 8. EKLJP-a (poštivanje obiteljskog života).

1.5. Europski odbor za socijalna prava

ECSR čini 15 nezavisnih i nepristranih stručnjaka koji donose odluke o usklađenosti nacionalnog zakonodavstva i prakse s ESC-om putem postupka kolektivnih žalbi ili postupka nacionalnog izvještavanja.⁵³ Odabrane nacionalne i međunarodne organizacije mogu uložiti kolektivne žalbe protiv država koje su potpisnice ESC-a i koje su usvojile postupak žalbi. Do danas, žalbe su se odnosile na države koje su kršile prava djece prema ESC-u koja se tiču gospodarskog

51 ESLJP, *Maslov protiv Austrije* [GC], br. 1638/03, 23. lipnja 2008.

52 *Ibid.*, st. 83.

53 Više informacija potražite na web-mjestu ECSR-a: www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/ECSR/ECSRdefault_en.asp.

iskorištavanja djece,⁵⁴ tjelesnog integriteta djece,⁵⁵ prava djece migranata na zdravstvenu zaštitu⁵⁶ te pristupa obrazovanju djeci s invaliditetom.⁵⁷

Primjer: u predmetu *International Commission of Jurists (ICJ) protiv Portugala*,⁵⁸ navedeno je da iako portugalsko zakonodavstvo poštuje minimalnu dobnu granicu za zapošljavanje od 15 godina koja je utvrđena člankom 7. stavkom 1. ESC-a, ona nije na odgovarajući način provođena. ECSR je zaključio da je cilj i svrha ESC-a zaštititi prava ne samo u teoriji, nego i u praksi te da se zato zakoni moraju učinkovito provoditi. Napominjući da je velik broj djece protuzakonito zaposlen u Portugalu, zaključio je da je takva situacija u suprotnosti s člankom 7. stavkom 1. ESC-a.

54 ESCR, *International Commission of Jurists (ICJ) protiv Portugala*, tužba br. 1/1998, 9. rujna 1999.

55 ESCR, *World Organisation Against Torture (OMCT) protiv Grčke*, tužba br. 17/2003, 7. prosinca 2004.

56 ESCR, *Defence for Children International (DCI) protiv Belgije*, tužba br. 69/2011, 23. listopada 2012.

57 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) protiv Bugarske*, tužba br. 41/2007, 3. lipnja 2008., st. 35.

58 ESCR, *International Commission of Jurists (ICJ) protiv Portugala*, tužba br. 1/1998, 9. rujna 1999.

2

Osnovna građanska prava i slobode

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
Povelja o temeljnim pravima, članci 10. (sloboda vjeroispovijedi) i 14. (pravo na obrazovanje)	Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi	EKLJP, članci 9. (sloboda vjeroispovijedi) i 14. (zabrana diskriminacije); članak 2. Protokola br. 1 (pravo roditelja da osiguraju obrazovanje svoje djece u skladu sa svojim uvjerenjima) ESLJP, <i>Dogru protiv Francuske</i> , br. 27058/05, 2008. (nošenje muslimanske marame na glavi u državnoj srednjoj školi) ESLJP, <i>Kervanci protiv Francuske</i> , br. 31645/04, 2008. (nošenje muslimanske marame na glavi u državnoj srednjoj školi) ESLJP, <i>Grzelak protiv Poljske</i> , br. 7710/02, 2010. (alternative vjerskom obrazovanju u osnovnim i srednjim školama) ESLJP, <i>Lautsi i drugi protiv Italije</i> [GC], br. 30814/06, 2011. (postavljanje križeva u školama)
Povelja o temeljnim pravima, članak 11. (sloboda izražavanja)	Sloboda izražavanja i informiranja	EKLJP, članak 10. (sloboda izražavanja) ESLJP, <i>Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 5493/72, 1976. (zabrana knjige za djecu) ESLJP, <i>Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 10454/83, 1989. (pristup spisu predmeta koji je vođen u djetinjstvu)

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
Povelja o temeljnim pravima, članak 24. (prava djeteta) CJEU, C-491/10 PPU, <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga protiv Simone Pelz</i> , 2010. (pravo na saslušanje, međunarodna otmica djeteta)	Pravo na saslušanje	EKLJP, članak 6. (pošteno suđenje) Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, članci 3., 4., 6. i 7. ESLJP, <i>Sahin protiv Njemačke</i> [GC], br. 30943/96, 2003. (saslušanje djeteta tijekom sudskih postupaka za pristup)
Povelja o temeljnim pravima, članak 12. (Sloboda okupljanja i udruživanja)	Pravo na slobodu okupljanja i udruživanja	EKLJP, članak 11. (sloboda mirnog okupljanja i udruživanja) ESLJP, <i>Kršćanska demokratska narodna stranka protiv Moldavije</i> , br. 28793/02, 2006 (sudjelovanje u okupljanjima na javnim površinama)

Sve osobe imaju građanska prava i slobode utvrđene različitim instrumentima, prvenstveno Poveljom EU-a o temeljnim pravima i Europskom konvencijom o ljudskim pravima (EKLJP), kako ih tumači Europski sud za ljudska prava (ESLJP). Osim Povelje, nijedan pravni instrument EU-a ne odnosi se posebno na građanska prava navedena u ovom poglavlju jer se ona odnose na djecu. Međutim, na razini Vijeća Europe, područje primjene i tumačenje ovih građanskih prava značajno je razvijeno tijekom godina, posebice putem sudske prakse ESLJP-a.

U ovom je poglavlju pružen pregled sloboda navedenih u Glavi II. Povelje EU-a o temeljnim pravima u mjeri u kojoj one utječu na prava djece. U njemu se analizira pravo djeteta na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi ([odjeljak 2.1.](#)), slobodu izražavanja i informiranja ([odjeljak 2.3.](#)), pravo djeteta na saslušanje ([odjeljak 2.4.](#)) te pravo na slobodu okupljanja i udruživanja ([odjeljak 2.5.](#)).

2.1. Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi

Ključne točke

- Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi, zajamčena Poveljom EU o temeljnim slobodama i EKLJP-om, uključuje pravo na promjenu vjeroispovijedi ili uvjerenja te slobodu iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja bogoslužjem, poučavanjem, praksom i obredima.
- Roditelji imaju pravo osigurati obrazovanje ili poučavanje svoje djece u skladu sa svojim vjerskim, filozofskim i pedagoškim uvjerenjima.
- Roditelji imaju pravo i dužnost uputiti dijete u iskorištavanje njegova prava na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi na način prilagođen razvoju sposobnosti djeteta.

2.1.1. Pravo djeteta na slobodu vjeroispovijedi

Prema pravu EU-a, člankom 10. Povelje EU-a o temeljnim pravima svim se osobama jamči sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi. To pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijedi ili uvjerenja te slobodu iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja bogoslužjem, poučavanjem, praksom i obredima, samostalno ili u zajednici, u javnosti ili privatnosti. Pravo na prigovor savjesti priznato je u skladu s nacionalnim zakonima (članak 10. stavak 2. Povelje).

Prema pravu VE, člankom 9. EKLJP-a osigurava se pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi. Iz sudske prakse ESLJP-a proizašle su tri dimenzije prava na slobodu vjeroispovijedi: unutarnja dimenzija; sloboda promjene vjeroispovijedi ili uvjerenja; te sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja. Prve su dvije dimenzije apsolutne te ih države ne smiju ograničiti ni pod kojim okolnostima.⁵⁹ Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja smije se ograničiti ako su takva ograničenja propisana zakonom, imaju legitiman razlog te su neophodna u demokratskom društvu (članak 9. stavak 2. EKLJP-a).

U svojoj se sudskoj praksi ESLJP bavio slobodom mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi na koju imaju pravo djeca, uglavnom u vezi s pravom na obrazovanje i državni školski sustav. Istaknuta tema javnih rasprava u Europi jest vjera u školama.

⁵⁹ ESLJP, *Darby protiv Švedske*, br. 11581/85, 23. listopada 1990.

Primjer: predmeti *Dogru protiv Francuske* i *Kervanci protiv Francuske*⁶⁰ odnose se na isključivanje dviju djevojčica u dobi od 11 i 12 godina iz prvog razreda jedne državne srednje škole u Francuskoj jer su odbile skinuti marame s glave tijekom nastave tjelesnog odgoja. ESLJP je ustanovio da je razlog ograničenja prava tužitelja na iskazivanje vjerskih uvjerenja ispunjavanje uvjeta sekularizma u državnim školama. Prema državnim vlastima, nošenje vela poput muslimanske marame nije u skladu sa sportskim nastavnim sadržajima zbog uvjeta zdravlja i sigurnosti. ESLJP to je proglasio razumnim jer je škola razmotrila vjerska uvjerenja tužitelja u odnosu na zahtjeve zaštite prava i sloboda drugih te očuvanja javnog reda. Shodno tome, zaključio je da je miješanje u prava učenika na iskazivanje vjeroispovijedi bilo opravdano i razmjerno cilju koji se nastojao postići. Stoga je ustanovio da nije došlo do kršenja članka 9. EKLJP-a.

Primjer: predmet *Grzelak protiv Poljske*⁶¹ odnosi se na slučaj u kojemu učniku koji ne pohađa nastavu vjeronauka nije osigurana nastava etike i s njom povezane ocjene. Tijekom cjelokupnog osnovnoškolskog i srednjoškolskog školovanja (u dobi od sedam do 18 godina), tužitelj nije pohađao vjeronauk u skladu sa željama roditelja, deklariranih agnostika. S obzirom na to da je premalo učenika bilo zainteresirano za nastavu iz etike, ona nikada nije organizirana te je on dobivao svjedodžbe i potvrde na kojima je umjesto ocjene za „vjeronauk/etiku“ stajala ravna crta. Prema ESLJP-u, nedostatak ocjene za „vjeronauk/etiku“ na dječakovim svjedodžbama ulazi u opseg negativnog aspekta slobode mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi jer bi svjedodžbe mogle ukazivati na njegovu vjersku neopredijeljenost. Stoga predstavlja oblik neželjene stigmatizacije. Razlika u postupanju s djecom koja su htjela pohađati nastavu etike i učenicima koji su pohađali vjeronauk time nije bila objektivno i razumno opravdana niti je postojao razuman odnos razmjernosti između primijenjenih sredstava i cilja koji se nastojao postići. U tom je pitanju margina procjene države premašena jer je prekršena suština tužiteljeva prava na neiskazivanje vjeroispovijedi ili uvjerenja, a time i članak 14. EKLJP-a kada se uzme u obzir u vezi s člankom 9. EKLJP-a.

60 ESLJP, *Dogru protiv Francuske*, br. 27058/05, 4. prosinca 2008.; ESLJP, *Kervanci protiv Francuske*, br. 31645/04, 4. prosinca 2008. (dostupno na francuskom).

61 ESLJP, *Grzelak protiv Poljske*, br. 7710/02, 15. lipnja 2010.

2.2. Prava roditelja i sloboda vjeroispovijedi njihove djece

Prava roditelja u kontekstu slobode vjeroispovijedi njihove djece drugačije se tretiraju prema europskom zakonodavstvu i CRC-u.

Prema pravu EU-a, dužno poštovanje mora se iskazati prema pravu roditelja na osiguravanje obrazovanja ili poučavanja svoje djece u skladu sa svojim vjerskim, filozofskim i pedagoškim uvjerenjima, posebno u kontekstu slobode osnivanja obrazovnih ustanova (članak 14. stavak 3. Povelje).

Prema pravu VE, posebno članku 2. Protokola br. 1 EKLJP-a, države moraju uzeti u obzir (vjerska) uvjerenja roditelja u ispunjavanju svake funkcije koju izvršavaju u sferi obrazovanja i poučavanja. Prema ESLJP-u, ta je dužnost široka jer se odnosi ne samo na sadržaj i provedbu školskih kurikulumu, nego i na izvršavanje svih funkcija koje država preuzima.⁶² Ona uključuje organizaciju i financiranje javnog školstva, određivanje i planiranje kurikulumu, prenošenje informacija ili znanja sadržanog u kurikulumu na objektivan, kritički i pluralistički način (čime bi se državi zabranilo ostvarivanje cilja indoktrinacije za koju se može smatrati da ne poštuje vjerska i filozofska uvjerenja roditelja), kao i uređenje školskog okruženja, uključujući prisutnost križeva u učionicama državnih škola.

Primjer: predmet *Lautsi i drugi protiv Italije*⁶³ odnosi se na postavljanje križeva u učionicama državnih škola. Majka se požalila da prisutnost križeva u učionicama državnih škola koju pohađaju njezina djeca krši načelo sekularizma u skladu s kojime je nastojala obrazovati svoju djecu. Veliko vijeće ESLJP-a ustanovilo je da je dužnost države da u okviru svojih funkcija u području obrazovanja i poučavanja odluči trebaju li križevi biti prisutni u učionicama državnih škola te da to pripada unutar značenja druge rečenice članka 2. Protokola br. 1 EKLJP-a. Sud je ustvrdio da se u načelu ova odluka nalazi unutar margine procjene tužene zemlje te da ne postoji europski konsenzus o prisutnosti vjerskih simbola u državnim školama. Činjenica je

62 Pogledajte povezane primjere sudske prakse ESLJP-a: ESLJP, *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, br. 5095/71, 5920/72 i 5926/72, 7. prosinca 1976.; ESLJP, *Valsamis protiv Grčke*, br. 21787/93, 18. prosinca 1996.; ESLJP, *Folgerø i drugi protiv Norveške* [GC], br. 15472/02, 29. lipnja 2007.; ESLJP, *Hasan i Eylem Zengin protiv Turske*, br. 1448/04, 9. listopada 2007.; ESLJP, *Lautsi i drugi protiv Italije* [GC], br. 30814/06, 18. ožujka 2011.

63 ESLJP, *Lautsi i drugi protiv Italije* [GC], br. 30814/06, 18. ožujka 2011.

da se prisutnošću križeva u učionicama državnih škola – znak koji nedvojbeno označava kršćanstvo – jasno ističe većinsku vjeru države u školskom okruženju. Međutim, samo to nije dovoljno da bi označavalo proces indoktrinacije koji bi provodila tužena zemlja. Prema mišljenju ESLJP-a, križ na zidu zapravo je pasivan simbol za koji se ne može smatrati da utječe na učenike na način na koji to može govor ili sudjelovanje u vjerskim aktivnostima. Shodno tome, Veliko vijeće zaključilo je da su odlukom o zadržavanju križeva u učionicama državnih škola koje pohađaju djeca tužitelja vlasti djelovale unutar granica margine procjene te stoga i poštovale pravo roditelja da osiguraju obrazovanje i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.

Prema međunarodnom zakonodavstvu, člankom 14. stavkom 2. CRC-a države stranke obvezane su poštivati prava i dužnosti roditelja u upućivanju djeteta u iskorištavanje njegova prava na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi na način prilagođen razvoju sposobnosti djeteta. Stoga za razliku od članka 14. stavka 3. Povelje o temeljnim pravima, CRC se fokusira na djetetovo samostalno iskorištavanje te slobode. Prema CRC-u, roditelji imaju pravo uputiti i usmjeriti dijete na način koji nije u skladu s njihovim vlastitim uvjerenjima, nego u skladu s uvjerenjima samog djeteta. Formulacija članka 14. stavka 2. CRC-a u skladu je s općim konceptom CRC-a o odgovornostima roditelja: odgovornosti roditelja moraju se ispunjavati u skladu s razvojem sposobnosti djece (članak 5. CRC-a) te na temelju najboljeg interesa djeteta (članak 18. stavak 1. CRC-a).

2.3. Sloboda izražavanja i informiranja

Ključne točke

- Poveljom EU-a o temeljnim pravima i EKLJP-om jamči se sloboda izražavanja, koja uključuje slobodu na mišljenje te primanje i širenje informacija i ideja bez miješanja tijela javne vlasti.
- Pravo na pristup informacijama ne uključuje pravo pristupa evidenciji o odgoju djeteta.
- Pristup evidenciji o odgoju djeteta koji ovisi o pristanku pružatelja informacija može biti u skladu s člankom 8. (pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života) EKLJP-a, pod uvjetom da neovisno tijelo donese konačnu odluku o dodjeli pristupa.

Prema pravu EU-a, pravo na slobodu izražavanja uključuje slobodu mišljenja te primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja tijela javne vlasti i bez obzira na granice (članak 11. Povelje EU-a o temeljnim pravima).

Prema pravu VE, sloboda izražavanja zajamčena je člankom 10. EKLJP-a te se smije ograničiti samo ako je takvo ograničenje propisano zakonom, ima legitiman razlog koji je naveden u članku 10. stavku 2. te je neophodno u demokratskom društvu.

U svojoj je sudskoj praksi ESLJP istaknuo da „[s]loboda izražavanja predstavlja jedan od ključnih temelja [demokratskog] društva, jedan od osnovnih uvjeta njegova napretka i razvoja svakog čovjeka [...] ona vrijedi ne samo za „informacije“ ili „ideje“ koje se lako prihvaćaju ili smatraju neuvredljivima ili nebitnima, nego i za one koje vrijeđaju, šokiraju ili uznemiruju državu ili bilo koji dio stanovništva”.⁶⁴

Primjer: u predmetu *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,⁶⁵ ESLJP je ustanovio da je zabrana knjige pod nazivom *Little Red School Book* (Crvena školska knjižica) koju su uvele vlasti u skladu s iznimkom utvrđenom u članku 10. stavku 2. EKLJP-a koja se odnosi na zaštitu morala. Predmet se odnosi na pravo na primanje informacija koje su prikladne za dob i zrelost djeteta, što je aspekt prava na slobodu izražavanja koji je posebno važan za djecu. Ta je knjiga, prevedena s danskog, napisana za djecu školske dobi te preispituje niz društvenih normi, uključujući seksualnost i droge. Mlade osobe mogle bi u kritičnoj fazi svog razvoja određene odlomke knjige protumačiti kao poticaj za sudjelovanje u radnjama za koje nisu dovoljno zrele i koje bi mogle biti štetne za njih ili čak i za počinjenje određenih kaznenih djela. Stoga je ESLJP zaključio da su nadležni engleski suci „kada su se koristili svojim diskrecijskim pravom, imali pravo u to vrijeme smatrati da knjiga može imati štetne posljedice na moral mnoge djece i mladeži koja je čita”.⁶⁶

Drugi slučajevi s djecom u kojima se navodi članak 10. EKLJP-a odnose se na pravo nezbrinute djece na pristup informacijama.

64 Pogledajte, primjerice, ESLJP, *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 5493/72, 7. prosinca 1976., st. 49.

65 *Ibid.*

66 *Ibid.*, st. 52.

Primjer: predmet *Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁶⁷ odnosi se na osobu koja je veći dio djetinjstva provela u domu za nezbrinutu djecu, tijekom čega su lokalne vlasti vodile evidenciju koja je bila povjerljiva. Ona je uključivala razna izvješća zdravstvenih djelatnika, nastavnika, policijskih službenika i socijalnih radnika za uvjetno puštene osobe, socijalnih radnika, patronažnih sestara/tehničara, usvojitelja i školskog osoblja u ustanovi u koju je smješteno dijete. Kada je tužitelj zatražio pristup toj evidenciji u svrhu tužbe zbog osobnih ozljeda protiv lokalnih vlasti, on mu je uskraćen. Povjerljivost takve evidencije bila je opravdana javnim interesom za pravilan rad službe za skrb o djeci, koji bi bio ugrožen ako osobe zaslužne za izradu evidencije ne bi bile sklone otvorenosti i iskrenosti u budućim izvješćima. ESLJP je uvažio činjenicu da osobe o kojima država skrbi u djetinjstvu imaju životni interes u „primanju informacija koje su im potrebne za shvaćanje i razumijevanje vlastitog djetinjstva i ranog razvoja“.⁶⁸ Iako je potrebno zajamčiti povjerljivost javnih spisa, sustav poput britanskog, u kojemu pristup spisima ovisi o pristanku njihova autora, u načelu bi mogao biti kompatibilan s člankom 8. EKLJP-a ako su interesi pojedinca koji zatraži pristup osigurani kada autor spisa nije dostupan ili kada mu je pristanak nepropisno uskraćen. U takvom bi slučaju neovisno tijelo trebalo odmah odlučiti hoće li se pristup dopustiti. Takav postupak nije bio omogućen tužitelju u ovom predmetu te je Sud utvrdio da je došlo do kršenja prava tužitelja prema članku 8. EKLJP-a. Međutim, ESLJP je zaključio da nisu prekršene odredbe članka 10. EKLJP-a, ponovivši da se pravom na slobodu primanja informacija vladi zabranjuje uskraćivanje informacija koje drugi žele ili su voljni prenijeti pojedincu, ali ne obvezuje država na prenošenje tih informacija pojedincu.

67 ESLJP, *Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 10454/83, 7. srpnja 1989.

68 *Ibid.*, st. 49.

2.4. Pravo na saslušanje

Ključne točke

- Prema pravu EU-a, djeca imaju pravo na slobodno izražavanje mišljenja. Njihovo se mišljenje uzima u obzir u pitanjima koja se na njih odnose, u skladu s njihovom dobi i zrelošću.
- Prema EKLJP-u, ne postoji apsolutan uvjet saslušanja djeteta u sudskom postupku. Odluka o tome mora se donijeti procjenom posebnih okolnosti svakog slučaja te ovisi o dobi i zrelosti djeteta.
- Prema zakonodavstvu UN-a, pravo djeteta na slobodno izražavanje mišljenja u svim pitanjima koja se na njega odnose priznato je kao jedno od općih načela Konvencije o pravima djeteta.

Prema pravu EU-a, člankom 24. stavkom 1. Povelje o temeljnim pravima propisuje se da djeca smiju slobodno izražavati svoja mišljenja te da će se ta mišljenja uzeti u obzir u pitanjima koja se na njih odnose, u skladu s njihovom dobi i zrelosti. Ta je odredba općenito primjenjiva te nije ograničena na određene postupke. CJEU je značenje ove odredbe tumačio u vezi s Uredbom Bruxelles II bis.

Primjer: predmet *Joseba Andoni Aguirre Zarraga protiv Simone Pelz*⁶⁹ odnosi se na odvođenje maloljetnog djeteta iz Španjolske u Njemačku zbog kršenja odluke o dodjeli skrbništva. Od CJEU-a je zatraženo mišljenje o tome može li njemački sud (tj. sud države u koju je dijete odvedeno) osporiti nalog za izvršenje španjolskog suda (matična država) na osnovi toga što dijete nije saslušano, čime su prekršene odredbe članka 42. stavka 2. točke (a) Uredbe br. 2201/2003 (Bruxelles II bis) i članka 24. Povelje EU-a o temeljnim pravima. Djevojčica se protivila povratku kada je izrazila svoje mišljenje tijekom postupka pred njemačkim sudom. CJEU je ustanovio da saslušavanje djeteta nije apsolutno pravo, ali i da ako sud odluči da je ono potrebno, on mora pružiti djetetu stvarnu i djelotvornu priliku da izrazi svoje mišljenje. Također je ustvrdio da pravo djeteta na saslušanje, osigurano Poveljom i Uredbom Bruxelles II bis, zahtijeva pravne postupke

⁶⁹ CJEU, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga protiv Simone Pelz*, 22. prosinca 2010; pogledajte i [odjeljak 5.4.](#), u kojemu se navode dodatni detalji ove presude i djelovanje uredbe Bruxelles II bis.

i uvjete koji će djeci omogućiti slobodno izražavanje mišljenja, a sudu prikupljanje tih mišljenja. Sud također treba poduzeti sve odgovarajuće mjere za organiziranje tih saslušanja, uzimajući u obzir najbolje interese djeteta i okolnosti svakog pojedinog slučaja. Međutim, prema presudi CJEU-a, vlasti zemlje u koju je dijete odvedeno (Njemačka) ne mogu se protiviti povratku djeteta na temelju kršenja prava na saslušanje u matičnoj državi (Španjolskoj).

Prema pravu VE, ESLJP ne tumači pravo na poštivanje obiteljskog i privatnog života (članak 8 EKLJP-a) tako da on uvijek uvjetuje saslušanje djeteta na sudu. Opće je pravilo da nacionalni sudovi procjenjuju dokaze koji im se predoče, uključujući i sredstva za utvrđivanje važnih činjenica. Domaći sudovi nisu obvezni uvijek saslušati dijete o pitanjima prava posjećivanja roditelju koji nema pravo skrbnništva. To je pitanje mora biti razmotreno u kontekstu posebnih okolnosti svakog pojedinog slučaja, uzimajući u obzir dob i zrelost djeteta o kojemu je riječ. Nadalje, ESLJP često u skladu s postupovnim dijelom članka 8. osigurava da vlasti poduzimaju odgovarajuće korake koji njihovim odlukama dodaju potrebnu pravnu zaštitu.

Primjer: u predmetu *Sahin protiv Njemačke*,⁷⁰ majka je zabranila kontakt tužitelja s njegovom četverogodišnjom kćeri. Regionalni sud u Njemačkoj odlučio je da bi dodjela prava posjećivanja kćeri njezinom ocu bila štetna za dijete zbog napetih odnosa roditelja. Sud je odluku donio bez saslušanja djeteta i saznavanja želi li ona i dalje vidjeti oca. Po pitanju saslušanja djeteta na sudu, ESLJP se referirao na objašnjenje stručnjaka saslušanog pred regionalnim sudom u Njemačkoj. Nakon nekoliko susreta s djetetom, majkom i tužiteljem, stručnjak je zaključio da bi postupak ispitivanja djevojčice predstavljao rizik za nju koji se ne bi mogao izbjeći posebnom organizacijom na sudu. ESLJP je ustanovio da u takvim okolnostima postupovni uvjeti koji proizlaze iz članka 8. EKLJP-a – saslušanje djeteta na sudu – ne obvezuju na izravno ispitivanje djeteta o odnosu s ocem.

Primjer: u predmetu *Sommerfeld protiv Njemačke*,⁷¹ trinaestogodišnja kći tužitelja jasno je izrazila da ne želi vidjeti tužitelja, što je činila i nekoliko

70 ESLJP, *Sahin protiv Njemačke* [GC], br. 30943/96, 8. srpnja 2003., st. 73. Za poseban aspekt dužnosti nacionalnih sudova u procjeni dokaza koje zaprime te relevantnost dokaza koje tuženici nastoje pružiti pogledajte i ESLJP, *Vidal protiv Belgije*, br. 12351/86, 22. travnja 1992., st. 33.

71 ESLJP, *Sommerfeld protiv Njemačke* [GC], br. 31871/96, 8. srpnja 2003.

godina. Domaći su sudovi smatrali da bi prisiljavanje djevojčice na susret s tužiteljem ozbiljno poremetilo njezinu emocionalnu i psihološku ravnotežu. ESLJP je prihvatio činjenicu da postupak donošenja odluke tužitelju pruža potrebnu zaštitu njezinih interesa.⁷²

Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava odnosi se na pravo djece na slobodno izražavanje mišljenja.⁷³ Ovom se konvencijom nastoje promicati prava djece tako da im se dodijele posebna postupovna prava u sudskim postupcima povezanim s obitelji pred sudbenim tijelom, posebno u postupcima koji uključuju ispunjavanje roditeljskih dužnosti, kao što je boravište i pristup djetetu. Člankom 3. Konvencije djeci se kao postupovno pravo dodjeljuje pravo na informiranje i izražavanje mišljenja u postupcima. Člankom 4. djetetu se dodjeljuje pravo na podnošenje zahtjeva za imenovanje posebnog zastupnika u postupcima pred sudbenim tijelima koji se odnose na njega. U skladu s člankom 6., tijela moraju osigurati da je dijete dobilo sve potrebne informacije i da je izrazilo svoje mišljenje te, ako je to prikladno, razgovarati s njim uživo.

Prema međunarodnom zakonodavstvu, člankom 12. stavkom 1. CRC-a potvrđuje se da dijete koje je sposobno oblikovati vlastita mišljenja ima pravo slobodno ih izraziti u svim pitanjima koja ga se tiču. Mišljenjima djeteta treba se pridati odgovarajuća težina u skladu s njegovom dobi i zrelosti. Člankom 12. stavkom 2. CRC-a dalje se propisuje da se djetetu izravno ili preko posrednika, odnosno odgovarajućeg tijela, mora osigurati saslušanje u svakom sudskom i upravnom postupku koji se na njega odnosi, na način koji je usklađen s procesnim pravilima nacionalnog zakonodavstva.

Odbor UN-a za prava djeteta naglasio je da države stranke Konvencije moraju ili izravno zajamčiti to pravo ili donijeti ili revidirati zakone tako da dijete može u potpunosti uživati to pravo.⁷⁴ Osim toga, one moraju osigurati da dijete primi sve potrebne informacije i savjete za donošenje odluke u korist njegova najboljeg interesa. Odbor također napominje da dijete ima pravo neiskoristiti ovo pravo. Izražavanje mišljenja nije obveza, nego izbor.

⁷² *Ibid.*, st. 72. i 88.

⁷³ Vijeće Europe, *Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava*, CETS br. 160, 1996.

⁷⁴ UN, Odbor za prava djeteta, *Opći komentar br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegov najbolji interes bude od primarnog značaja (čl. 3., st. 1.)*, CRC/C/GC/14, 29. svibnja 2013.

2.5. Pravo na slobodu okupljanja i udruživanja

Ključne točke

- I Poveljom o temeljnim pravima EU-a i EKLJP-om jamči se sloboda mirnog okupljanja i udruživanja.
- Tim se pravom štite pojedinci i omogućuje njihovo promicanje vlastitih ciljeva u suradnji s drugima.

Prema pravu EU-a, člankom 12. Povelje o temeljnim pravima EU-a određeno je da svatko ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja na svim razinama, posebice u političkim i građanskim pitanjima te pitanjima sindikata. To podrazumijeva pravo svake osobe na osnivanje sindikata i pristupanje njima radi zaštite svojih interesa.

Prema pravu VE, člankom 11. stavkom 1. EKLJP-a jamči se pravo na slobodu okupljanja i udruživanja koja je podložna ograničenjima članka 11. stavka 2.

ESLJP je izričito naveo pravo djece na sudjelovanje u okupljanjima na javnim površinama. Kao što je Sud napomenuo u predmetu *Kršćanska demokratska narodna stranka protiv Moldavije*, sprječavanje roditelja i djece u sudjelovanju u događanjima, posebice u prosvjedima protiv vladine politike o školstvu, protivilo bi se njihovom pravu na slobodu okupljanja.

Prema međunarodnom zakonodavstvu, djeca pojedinci i organizacije djece mogu se osloniti na zaštitu koja im je pružena člankom 15. CRC-a, koji sadrži pravo na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja. Raznim oblicima udruživanja u koje su uključena djeca dodijeljena je međunarodna zaštita na temelju ove odredbe.

3

Jednakost i nediskriminacija

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
Povelja o temeljnim pravima, Glava III. (Jednakost), uključujući članke 20. (Jednakost pred zakonom), 21. (nediskriminacija) i 23. (ravnopravnost žena i muškaraca)	Jednakost i nediskriminacija	EKLJP, članak 14.; Protokol br. 12. EKLJP-a, članak 1. (nediskriminacija) ESC (revidirana), članak E (nediskriminacija)
Direktiva o rasnoj jednakosti (2000/43/EZ)	Nediskriminacija na temelju rasnog i etničkog podrijetla	ESLJP, <i>D. H. i drugi protiv Republike Češke</i> [GC], br. 57325/00, 2007. (smještaj romske djece u posebne škole) ESLJP, <i>Oršuš i drugi protiv Hrvatske</i> [GC], br. 15766/03, 2010. (posebni razredi za romsku djecu u osnovnim školama) Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (FCNM), članci 4. i 12.
Povelja o temeljnim pravima, članak 45. (sloboda kretanja i boravka) CJEU, C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen protiv Secretary of State for the Home Department</i> , 2004. (prava boravka roditelja državljanina treće zemlje)	Nediskriminacija na temelju državljanstva i imigrantskog statusa	ESLJP, <i>Ponomaryovi protiv Bugarske</i> , br. 5335/05, 2011. (školarine za osobe s pravom privremenog boravka) FCNM, članci 4. i 12., st. 3.
Direktiva o jednakosti pri zapošljavanju (2000/78/EZ)	Nediskriminacija na temelju dobi	EKLJP, članak 14.; Protokol br. 12. EKLJP-a, članak 1. (nediskriminacija)

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
CJEU, C-303/06, <i>S. Coleman protiv Attridge Law i Steve Law</i> [GC], 2008.	Nediskriminacija na temelju drugih zaštićenih osnova	ESLJP, <i>Fabris protiv Francuske</i> [GC], br. 16574/08, 2013. (prava nasljeđivanja za djecu rođenu izvan braka)

Zabranu diskriminacije jedno je od osnovnih načela demokratskog društva. EU i VE odigrali su ključnu ulogu u tumačenju toga načela. Institucije EU-a usvojile su niz direktiva koje su vrlo važne za pitanja djece. Europski sud za ljudska prava (ESLJP) razvio je opsežan skup sudske prakse koja se odnosi na zabranu diskriminacije prema članku 14. EKLJP-a o zabrani diskriminacije, u vezi s drugim člancima te konvencije.

Europski odbor za socijalna prava (ECSR) smatra da je funkcija članka E. Europske socijalne povelje (ESC) o nediskriminaciji slična funkciji članka 14. Europske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP): on ne postoji samostalno te se mora povezati s jednom od temeljnih odredbi ESC-a.⁷⁵

U ovom se poglavlju obrađuju načela jednakosti i nediskriminacije, s fokusom na osnove na kojima je razvijena sudska praksa koja se posebno odnosi na djecu. U njemu se prvo navode opće informacije o europskom antidiskriminacijskom pravu (odjeljak 3.1.), a zatim se predstavlja pitanje jednakosti i diskriminacije djece na temelju etničkog podrijetla (odjeljak 3.2.), državljanstva i imigrantskog statusa (odjeljak 3.3.), dobi (odjeljak 3.4.) te drugih zaštićenih osnova, uključujući spol, jezik i osobni identitet (odjeljak 3.5.).

⁷⁵ ECSR, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) protiv Francuske*, tužba br. 26/2004, 15. lipnja 2005., st. 34.

3.1. Europsko antidiskriminacijsko pravo

Ključne točke

- Pravo EU-a i Vijeća Europe zabranjuje diskriminaciju na temelju spola, rase, boje kože, etničkog ili društvenog podrijetla, genetskih osobina, jezika, vjere ili uvjerenja, političkog ili bilo kojeg drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovinskog statusa, rođenja, invaliditeta, dobi i seksualne orijentacije.⁷⁶
- Kada ESLJP ustanovi da je s pojedincima postupano drugačije u sličnoj situaciji, istražiti će postoji li objektivno i razumno opravdanje. U suprotnom, zaključit će da je postupanje bilo diskriminatorno i u suprotnosti s člankom 14. EKLP-a o zabrani diskriminacije.

Prema pravu EU-a, zabrana diskriminacije u članku 21. Povelje EU-a o temeljnim pravima samostalno je načelo koje se primjenjuje i na slučajeve koji nisu obuhvaćeni drugim odredbama Povelje. Osnove po kojima je diskriminacija izričito zabranjena u ovoj odredbi uključuju spol, rasu, boju kože, etničko ili društveno porijeklo, genetske osobine, jezik, religiju ili uvjerenje, političko ili drugo mišljenje, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinski status, rođenje, invaliditet, dob ili seksualnu orijentaciju. Suprotno tome, člankom 19. TFEU-a obuhvaćaju se samo osnove spola, rase ili etničkog podrijetla, vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi i seksualne orijentacije.

S nekoliko se direktiva EU-a zabranjuje diskriminacija u područjima zapošljavanja, sustava socijalne pomoći te roba i usluga, koja mogu biti povezana s djecom. Direktivom Vijeća 2000/78/EZ, kojom se uspostavlja opći okvir jednakog postupanja pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja (Direktiva o jednakosti pri zapošljavanju),⁷⁷ zabranjuje se diskriminacija na temelju vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi i seksualne orijentacije. Direktivom Vijeća 2000/43/EZ, kojom se provodi načelo jednakog postupanja prema osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko podrijetlo (Direktiva o rasnoj jednakosti), zabranjuje se diskriminacija na temelju rase ili etničkog podrijetla ne samo u kontekstu zapošljavanja i pristupa robama i uslugama, nego i u odnosu na sustav socijalne

76 Za pregled europskog antidiskriminacijskog prava, kojima pravnu snagu daju direktive EU-a o nediskriminaciji i čl. 14. i Protokol 12. EKLP-a, pogledajte: FRA i ESLJP (2011.) te ažuriranu sudske praksu od srpnja 2010. do prosinca 2011.

77 **Direktiva Vijeća 2000/78/EZ**, SL 2000 L 303. Svi pravni instrumenti EU-a dostupni su na internetskom portalu koji pruža pristup zakonima EU-a, eur-lex: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

pomoći (uključujući socijalnu zaštitu, socijalno osiguranje i zdravstvenu skrb) i obrazovanje.⁷⁸ Drugim se direktivama provodi načelo jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pitanjima zapošljavanja i obavljanja zanimanja (Direktiva o ravnopravnosti spolova)⁷⁹ te pristupa robama i uslugama (Direktiva o ravnopravnosti spolova u pristupu robama i uslugama).⁸⁰

Prema pravu VE, zabrana diskriminacije odnosi se na iskorištavanje svih temeljnih prava i sloboda utvrđenih EKLJP-om (članak 14.), kao i na iskorištavanje prava zajamčenih nacionalnim zakonima ili bilo kojim propisom javnog tijela (članak 1. Protokola br. 12 EKLJP-a). Međutim, područje primjene Protokola 12 ograničeno je jer ga je ratificirao mali broj zemalja te na temelju njega nije riješen nijedan predmet povezan s djecom. Odredbe propisane u oba instrumenta uključuju nepotpun popis osnova po kojima se zabranjuje diskriminacija: spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinski status, rođenje ili drugi status. Ako ESLJP utvrdi da je s osobama u sličnom položaju drugačije postupano, istražiti će postoji li objektivno i razumno opravdanje.⁸¹

Članak E. ESC-a također uključuje i nepotpun popis osnova po kojima se zabranjuje diskriminacija: rasa, boja kože, spol, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, zdravlje, pripadnost nacionalnoj manjini ili rođenje. U dodatku ovome članku objašnjava se da različito postupanje na temelju objektivnog i razumnog objašnjenja uključuje uvjet određene dobi ili sposobnosti za pristup određenim oblicima obrazovanja⁸² te da ono stoga nije diskriminatorno.

Prema članku 4. Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina⁸³ (FCNM), države potpisnice osobama koje pripadaju nacionalnim manjinama jamče pravo jednakosti pred zakonom i jednaku pravnu zaštitu te zabranjuju diskriminaciju na temelju pripadnosti nacionalnoj manjini. Gdje je to potrebno, one se također obvezuju na donošenje odgovarajućih mjera za promicanje potpune i stvarne

78 [Direktiva Vijeća 2000/43/EZ](#) od 29. lipnja 2000. o provođenju načela jednakog postupanja prema osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko podrijetlo, SL 2000 L 180, 29. lipnja 2000.

79 [Direktiva 2006/54/EZ \(preinačena\)](#), SL 2006 L 204.

80 [Direktiva Vijeća 2004/113/EZ](#), SL 2004 L 373., str. 37.

81 Za pregled sudske prakse ESLJP-a pogledajte FRA i ESLJP (2011.) te ažuriranu sudsku praksu od srpnja 2010. – prosinca 2011.

82 Vijeće Europe, *Europska socijalna povelja* (revidirana) (1996.), *Izvjешće s objašnjenjima*, st. 136.

83 Vijeće Europe, *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina* (FCNM), CETS br. 157, 1995.

jednakosti osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama i osoba većinskog stanovništva u svim područjima gospodarskog, društvenog, političkog i kulturnog života.

U sljedećim se odjeljcima analiziraju posebne osnove diskriminacije koje su se pokazale posebno važnima za djecu.

3.2. Nediskriminacija na temelju rasnog ili etničkog podrijetla

Ključne točke

- Rasa i etničko podrijetlo predstavljaju osnove po kojima je zabranjena diskriminacija.
- EU i VE bore se protiv diskriminacije Roma u području obrazovanja, zapošljavanja, zdravstvene skrbi i stambenog zbrinjavanja.
- Prevelika zastupljenost ili segregacija djece koja pripadaju određenoj etničkoj skupini u posebnim školama ili razredima može se objektivno opravdati samo ako se uspostave odgovarajuća pravna jamstva za smještanje djece u te škole ili razrede.

Prema pravu EU-a, Direktivom o rasnoj jednakosti zabranjuje se diskriminacija na temelju rase ili etničkog podrijetla ne samo u kontekstu zapošljavanja i roba i usluga, nego i u pristupu sustavu socijalne pomoći, obrazovanju i socijalnom osiguranju. Romi, kao posebno velika i ugrožena etnička skupina, izravno spadaju u područje primjene direktive. Ključni događaj inicijative za suzbijanje diskriminacije Roma na razini EU-a bilo je usvajanje Okvira EU-a za nacionalne strategije integracije Roma do 2020. g.⁸⁴ Nakon toga uslijedilo je godišnje praćenje nacionalnih strategija koje su razvile države članice EU-a, koje je provela Europska komisija. Direktiva o rasnoj jednakosti obuhvaća barem četiri ključna područja koja su važna za romsku djecu: obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvena skrb i stambeno zbrinjavanje. Postizanje potpune jednakosti u praksi

84 Europska komisija (EK) (2011.), *Okvir EU-a za nacionalne strategije integracije Roma do 2020. g.: komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija*, COM (2011) 173 final, Bruxelles, 5. travnja 2011.

u nekim slučajevima može opravdati pozitivno djelovanje usmjereno na Rome, posebno u sljedeća četiri ključna područja.⁸⁵

Prema pravu VE, ESLJP je presudio u nekoliko značajnih predmeta o različitom postupanju prema romskoj djeci u obrazovnom sustavu. Ti su slučajevi analizirani u skladu s člankom 14. u spoju s člankom 2. Protokola br. 1 EKLJP-a. ESLJP je ustanovio da se prevelika zastupljenost ili segregacija romske djece u posebnim školama ili razredima može objektivno opravdati samo ako se uspostave odgovarajuća pravna jamstva za smještanje djece u te škole ili razrede, kao što su testovi posebno osmišljeni i usmjereni na potrebe romske djece, zatim odgovarajuća evaluacija i praćenje napretka kako bi integracija u obične razrede mogla započeti čim se isprave poteškoće s učenjem te pozitivne mjere za rješavanje poteškoća s učenjem. Ako izostanu učinkovite mjere suzbijanja segregacije, daljnja segregacija romske djece u obrazovnom sustavu, u redovnim školama sa standardnim programom, stoga ne bi bila opravdana.⁸⁶

Primjer: u predmetu *D. H. i drugi protiv Republike Češke*,⁸⁷ ESLJP je ustanovio da je nesrazmjerni broj romske djece neopravdano smješten u posebne škole za djecu s poteškoćama u učenju. Sud je izrazio zabrinutost zbog pojednostavljenog kurikuluma u tim školama te segregacije koju je takav sustav uzrokovao. Romska su djeca tako primila obrazovanje koje je dodatno pogoršalo njihove teškoće i ugrozilo njihov kasniji osobni razvoj umjesto da im pomogne u integraciji u opći obrazovni sustav i razvoju vještina koje bi im olakšale život u zajedništvu s većinskim stanovništvom. Stoga je ESLJP zaključio da je došlo do kršenja članka 14. EKLJP-a u vezi s člankom 2. Protokola br. 1. EKLJP-a.

Primjer: u predmetu *Oršuš i drugi protiv Hrvatske*,⁸⁸ ESLJP je istražio postojanje posebnih razreda samo za romsku djecu u redovnim osnovnim školama. Privremeno smještanje djece u posebne razrede na temelju nedo-

85 Europska komisija (2014.), *Zajedničko izvješće o provedbi Direktive Vijeća 2000/43/EZ od 29. lipnja 2000. kojom se provodi načelo jednakog postupanja prema osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko podrijetlo te Direktive Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenoga 2000. kojom se uspostavlja opći okvir jednakog postupanja pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja*, Izvješće Komisije Europskom parlamentu i Vijeću, COM (2014) 2 final, Bruxelles, 17. siječnja 2014.

86 ESLJP, *Lavida i drugi protiv Grčke*, br. 7973/10, 30. svibnja 2013. (dostupno na francuskom jeziku).

87 ESLJP, *D. H. i drugi protiv Republike Češke* [GC], br. 57325/00, 13. studenoga 2007., st. 206. – 210.

88 ESLJP, *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [GC], br. 15766/03, 16. ožujka 2010., st. 157.

voljnog poznavanja jezika poučavanja u načelu nije diskriminatorno. To se može smatrati prilagođavanjem obrazovnog sustava posebnim potrebama djece s jezičnim poteškoćama. Međutim, čim takav postupak nesrazmjerno ili isključivo utječe na pripadnike određene etničke skupine, potrebno je uspostaviti pravna jamstva. Za prvobitno smještanje u odvojene razrede ESLJP je napomenuo da to nije bilo dio opće prakse rješavanja problema djece s nedovoljnim jezičnim sposobnostima te da među djecom nije provedeno posebno testiranje poznavanja jezika. Kad je riječ o kurikulumu koji im je ponuđen, nekoj djeci nije ponuđen nikakav poseban program (tj., posebna nastava jezika) kako bi usvojila potrebne jezične vještine u najkraćem mogućem roku. Nije postojao ni postupak premještanja ni praćenja kako bi se osigurao trenutni i automatski premještaj u miješane razrede čim romska djeca postignu zadovoljavajuću razinu jezičnih vještina. Stoga je Sud zaključio da je to u suprotnosti s člankom 14. EKLJP-a u vezi s člankom 2. Protokola br. 1.

ECSR smatra da, čak i ako obrazovne politike za romsku djecu prate fleksibilne strukture prilagođene različitosti te skupine i ako te politike uzimaju u obzir činjenicu da neke skupine imaju nomadski ili polunomadski stil života, ne bi smjele postojati odvojene škole za romsku djecu.⁸⁹

Prema članku 4. stavku 2. i 3. FCNM-a, posebne mjere za promicanje stvarne jednakosti osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama neće se smatrati diskriminatornima. U skladu s člankom 12. stavkom 3. FCNM-a, države potpisnice obvezuju se i na promicanje jednakih mogućnosti pristupa obrazovanju na svim razinama za osobe koje pripadaju nacionalnim manjinama. Savjetodavni odbor za FCNM redovito je ispitivao jednak pristup obrazovanju romske djece u skladu s ovom odredbom.⁹⁰

89 ECSR, Europska socijalna povelja (revidirana) – Zaključci 2003. (Bugarska), čl. 17., st. 2., str. 53.

90 Pogledajte Vijeće Europe, Savjetodavni odbor za FCNM, *Komentar o obrazovanju prema Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina* (2006.), ACFC/25DOC(2006)002.

3.3. Nediskriminacija na temelju državljanstva i imigrantskog statusa

Ključne točke

- Zaštita od diskriminacije na temelju državljanstva ima ograničenije područje primjene prema pravu EU-a, nego prema pravu VE.
- Prema pravu EU-a, zaštita od diskriminacije na temelju državljanstva dodjeljuje se samo državljanima država članica EU-a, u skladu s člankom 45. (sloboda kretanja i boravka) Povelje EU-a o temeljnim pravima.
- EKLP-om se jamči uživanje prava svim osobama unutar nadležnosti države članice.

Prema pravu EU-a, zaštita od diskriminacije na temelju državljanstva posebno je važna u kontekstu slobodnog kretanja osoba. Državljeni trećih zemalja (tj. državljani zemalja koje nisu članice EU-a) imaju pravo na jednako postupanje u širim okvirima koje obuhvaćaju direktive o nediskriminaciji kada steknu status „osoba s dugotrajnim boravištem“. Prema Direktivi o državljanima trećih zemalja, jedan od uvjeta za stjecanje tog statusa jest zakonit boravak u toj državi u trajanju od pet godina.⁹¹ Osim toga, Direktiva 2003/86/EZ o pravu na spajanje obitelji (Direktiva o spajanju obitelji)⁹² omogućuje da se državljanima trećih zemalja koji zakonito borave u nekoj državi članici pod određenim uvjetima pridruže članovi obitelji (pogledajte i [odjeljak 9.5.](#)).

Primjer: predmet *Chen*⁹³ odnosi se na pitanje je li dijete državljanina treće zemlje imalo pravo na boravak u jednoj od država članica EU-a iako je rođeno u drugoj državi članici, čije državljanstvo posjeduje. Majka djevojčice, o kojoj je ona ovisila, bila je državljanka treće zemlje. CJEU je ustanovio da, kada jedna država članica odredi uvjete pojedincima koji traže državljanstvo te se oni ispune, druga država članica ne može osporiti to pravo kada majka i dijete podnesu zahtjev za boravište. CJEU je potvrdio da država članica ne može uskratiti pravo boravišta roditelju skrbniku djeteta koje

91 Direktiva 2003/109/EZ od 23. siječnja 2004. o statusu državljanina trećih zemalja s dugotrajnim boravištem, SL 2004 L 16, str. 44.

92 Direktiva 2003/86/EZ od 3. listopada 2003. o pravu na spajanje obitelji, SL 2003 L 251, str. 12.

93 CJEU, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen protiv Secretary of State for the Home Department*, 19. listopada 2004.

je državljanin EU-a jer djetetovo pravo boravišta time ne bi imalo nikakav stvaran učinak.

Prema pravu VE, EKLJP-om se svima koji žive unutar nadležnosti neke države članice jamči uživanje prava, bez obzira na to jesu li državljani ili nisu, uključujući i osobe koje žive izvan državnog teritorija, u područjima pod stvarnom kontrolom države članice. U slučaju obrazovanja ESLJP stoga smatra da različito postupanje na temelju državljanstva i imigrantskog statusa može predstavljati diskriminaciju.

Primjer: predmet *Ponometryovi protiv Bugarske*⁹⁴ odnosi se na pitanje stranih državljana koji nemaju dozvole za trajno boravište i stoga moraju plaćati školarine za srednjoškolsko obrazovanje. Uglavnom široka margina procjene u slučajevima općih mjera gospodarske ili socijalne strategije u načelu se trebala utvrditi u području obrazovanja zbog dva razloga:

- pravo na obrazovanje izravno je zaštićeno EKLJP-om;
- obrazovanje je vrlo specifična vrsta javne službe koja služi širokom rasponu društvenih funkcija.

Prema ESLJP-u, margina procjene povećava se s razinom obrazovanja, obrnuto proporcionalno važnosti tog obrazovanja za one o kojima je riječ te za društvo u cjelini. Stoga, iako je teško opravdati (više) školarine za osnovnoškolsko obrazovanje, one mogu biti posve opravdane na sveučilišnoj razini. S obzirom na važnost srednjoškolskog obrazovanja za osobni razvoj te društvenu i profesionalnu integraciju, primjenjuje se strože preispitivanje proporcionalnosti različitog postupanja na toj razini obrazovanja. Sud je pojasnio da ne zauzima stav o tome ima li država pravo uskratiti svim nezakonitim migrantima obrazovne mogućnosti koje pruža državljanima i određenim ograničenim kategorijama stranih državljana. U procjeni posebnih okolnosti slučaja, zaključio je da se ne primjenjuju „pitanja povezana s potrebom zaustavljanja ili preokretanja toka ilegalne imigracije“. Tužitelji nisu pokušali zloupotrijebiti bugarski obrazovni sustav jer su u Bugarsku došli u vrlo ranoj dobi, nakon što se njihova majka udala za Bugarina, stoga nisu imali drugoga izbora nego krenuti u školu u Bugarskoj. Stoga je došlo do kršenja članka 14. EKLJP-a u vezi s člankom 2. Protokola br. 1. EKLJP-a.

94 ESLJP, *Ponometryovi protiv Bugarske*, br. 5335/05, 21. lipnja 2011., st. 60.

3.4. Nediskriminacija na temelju dobi

Ključna točka

- Prema pravu EU-a i EKLJP-a, zabranjena je diskriminacija na temelju dobi.

Prema pravu EU-a, u članku 21. Povelje EU-a o temeljnim pravima izričito se navodi „dob“ kao osnova po kojoj se zabranjuje diskriminacija. Članak 24. uključuje prava djeteta u zaštićena temeljna prava. Prema postojećem pravu EU-a o nediskriminaciji, zaštita od diskriminacije na temelju dobi ograničenja je od zaštite na temelju rase i etničkog podrijetla ili spola. Na temelju dobi zaštita se trenutno pruža samo u kontekstu pristupa zapošljavanju, slično kao i na temelju seksualne orijentacije, invaliditeta te vjeroispovijedi ili uvjerenja.

Direktiva o jednakosti pri zapošljavanju primjenjuje se na djecu koja imaju zakonsko pravo na zaposlenje. Iako se konvencijom Međunarodne organizacije rada koja se odnosi na najnižu dobnu granicu za zapošljavanje,⁹⁵ a koju su ratificirale sve države članice EU-a, utvrđuje minimalna dob od 15 godina, i dalje su prisutne razlike u najnižoj dobnj granici među državama članicama EU-a.⁹⁶ Prema članku 6. Direktive o jednakosti pri zapošljavanju, države članice mogu pružiti opravdanje za razlike u postupanju na temelju dobi. Te razlike ne predstavljaju diskriminaciju ako se mogu objektivno i razumno opravdati legitimnim ciljem te ako su sredstva za postizanje tog cilja primjerena i potrebna. Kad je riječ o djeci i mladima, takve razlike u postupanju mogu uključivati, primjerice, postavljanje posebnih uvjeta za pristup zaposlenju i stručnom osposobljavanju, zaposlenju i obavljanju zanimanja kako bi se promicala njihova stručna integracija ili osigurala njihova zaštita.

Prema pravu VE, u članku 14. EKLJP-a i članku 1. Protokola 12 EKLJP-a ne spominje se izričito „dob“ na popisu osnova po kojima se zabranjuje diskriminacija. Međutim, ESLJP je istražio pitanja dobne diskriminacije u odnosu na različita prava zaštićena EKLJP-om te je stoga dob zapravo analizirana kao dio „ostalih

95 Međunarodna organizacija rada (ILO) (1973), Konvencija o najnižoj dobi za zapošljavanje, br. 138.

96 Europska mreža pravnih stručnjaka u području borbe protiv diskriminacije, O'Dempsey, D. i Beale, A. (2011.), *Age and employment* (Dob i zapošljavanje), Europska komisija, Glavna uprava za pravosuđe, Luxembourg, Ured za publikacije.

statusa". Primjerice, u predmetu *D. G. protiv Irske*⁹⁷ i *Bouamar protiv Belgije*,⁹⁸ ESLJP je ustanovio da je u pravosudnim sustavima tih dviju zemalja postojala razlika u postupanju prema odraslima i prema djeci s obzirom na zadržavanje, koja je povezana s primjenom Konvencije. Ta je razlika u postupanju proizašla iz kaznene svrhe zadržavanja u pogledu odraslih te preventivne svrhe u pogledu djece. Stoga je Sud prihvatio „dob“ kao moguću osnovu za diskriminaciju.

3.5. Nediskriminacija na temelju drugih zaštićenih osnova

Ključna točka

- Druge osnove za diskriminaciju, poput invaliditeta i rođenja, obrađene su u europskoj pravnoj doktrini koja se odnosi na djecu.

Prema pravu EU-a, člankom 21. Povelje EU-a o temeljnim pravim zabranjena je diskriminacija i po drugim osnovama koje su posebno važne za djecu, kao što je spol, genetske osobine, jezika, invaliditet ili seksualna orijentacija. Kad je riječ o invaliditetu, CJEU je prihvatio činjenicu da pravo EU-a pruža zaštitu i protiv takozvane „diskriminacije na temelju povezanosti“, odnosno diskriminacije osobe koja je povezana s drugom osobom koja posjeduje zaštićene osobine (poput majke djeteta s invaliditetom).

Primjer: u predmetu *S. Coleman protiv Attridge Law and Steve Law*⁹⁹ CJEU je napomenuo da Direktiva o jednakosti pri zapošljavanju sadrži određene odredbe koje su posebno osmišljene za potrebe osoba s invaliditetom. Međutim, to ne navodi na zaključak da se načelo jednakog postupanja sadržano u direktivi mora strogo tumačiti kao zabrana samo izravne diskriminacije na temelju invaliditeta, koja je povezana isključivo s osobama s invaliditetom. Prema CJEU-u, direktiva se ne primjenjuje ni na jednu posebnu kategoriju osoba, nego na samu prirodu diskriminacije. Tumačenje koje njezinu primjenu ograničava na osobe s invaliditetom direktivi bi odu-

97 ESLJP, *D. G. protiv Irske*, br. 39474/98, 16. svibnja 2002. (pogledajte i [odjeljak 11.2.2.](#)).

98 ESLJP, *Bouamar protiv Belgije*, br. 9106/80, 29. veljače 1988. (pogledajte i [odjeljak 11.2.2.](#)).

99 CJEU, C-303/06, *S. Coleman protiv Attridge Law i Steve Law* [GC], 17. srpnja 2008.

zelo važan element učinkovitosti te umanjilo zaštitu koju bi ona trebala jamčiti. CJEU je zaključio da se direktiva mora tumačiti na takav način da zabrana izravne diskriminacije koja se njome utvrđuje ne bude ograničena na osobe s invaliditetom. Stoga, kada se poslodavac prema jednom zaposleniku koji nema neki oblik invaliditeta odnosi manje blagonaklono nego prema drugom zaposleniku u usporedivoj situaciji na temelju invaliditeta djeteta prvog zaposlenika koji je prvenstveno skrbio za to dijete, takvo je postupanje u suprotnosti sa zabranom izravne diskriminacije utvrđene direktivom.

Prema pravu VE, ESLJP se susretao s diskriminacijom djece i u raznim drugim situacijama, kao što je diskriminacija na temelju jezika¹⁰⁰ ili srodstva.¹⁰¹

Primjer: u predmetu *Fabris protiv Francuske*,¹⁰² tužitelj se požalio na nemoćnost iskorištavanja prava iz zakona uvedenog 2001. g. kojim su djeci „rođenoj u preljubu“ dodijeljena jednaka prava nasljeđivanja kao i zakonitoj djeci, a koji je usvojen nakon presude ESLJP-a u slučaju *Mazurek protiv Francuske*¹⁰³ 2000. g. Sud je zaključio da legitimni cilj zaštite prava nasljedstva tužiteljeva polubrata i polusestre nije prevagnuo nad njegovim zahtjevom za udio u majčinom imetku. U tom je slučaju razlika u postupanju bila diskriminatorna jer nije postojalo objektivno i razumno opravdanje. Stoga je Sud zaključio da je došlo do kršenja članka 14. EKLJP-a u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 EKLJP-a.¹⁰⁴

Za djecu s invaliditetom ECSR smatra da je u provedbi članka 17. stavka 2. ESC-a dopušteno napraviti razliku između djece s i bez invaliditeta. Međutim, integracija djece s invaliditetom u redovne škole trebala bi postati standardni postupak. U tim bi se školama provodila posebna organizacija radi ispunjavanja njihovih posebnih potreba, a specijalizirane bi škole trebale biti iznimka.¹⁰⁵ Osim toga, djeci koja pohađaju škole za djecu s posebnim potrebama koje su u skladu

100 ESLJP, predmet „*Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium*“ protiv Belgije, br. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 i 2126/64, 23. srpnja 1968.

101 ESLJP, *Fabris protiv Francuske* [GC], br. 16574/08, 7. veljače 2013.

102 *Ibid.*

103 ESLJP, *Mazurek protiv Francuske*, br. 34406/97, 1. veljače 2000.

104 ESLJP, *Fabris protiv Francuske* [GC], br. 16574/08, 7. veljače 2013.

105 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) protiv Francuske*, tužba br. 13/2002, 4. studenoga 2003.

s člankom 17. stavkom 2. ESC-a mora se pružiti zadovoljavajuće obrazovanje i osposobljavanje kako bi proporcionalno ekvivalentan broj djece u školama za djecu s posebnim potrebama i redovnim školama završio obrazovanje.¹⁰⁶ Prava djece s obzirom na obrazovanje dodatno se obrađuju u [odjeljku 8.2.](#)

Prema zakonodavstvu UN-a, člankom 2. CRC-a zabranjuje se diskriminacija djece na nepotpunom popisu osnova, posebno navodeći „rođenje“ kao jednu od njih. Člankom 2. određuje se da:

1. Države stranke će poštivati i osigurati svakom djetetu na području pod svojom jurisdikcijom prava utvrđena u ovoj Konvenciji bez ikakve diskriminacije prema djetetu, njegovim roditeljima ili zakonskim skrbnicima glede njihove rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog, etničkog ili socijalnog podrijetla, imovinskog statusa, invaliditeta, obiteljskog podrijetla ili neke druge okolnosti.

2. Države stranke će poduzeti sve potrebne mjere kako bi osigurale zaštitu djeteta od svih oblika diskriminacije ili kažnjavanja na temelju statusa, djelatnosti, iskazanih uvjerenja ili vjerovanja njegovih roditelja, zakonskih skrbnika ili članova obitelji.

¹⁰⁶ ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) protiv Bugarske*, tužba br. 41/2007, 3. lipnja 2008.

4

Pitanja osobnog identiteta

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
	Upis u knjigu rođenih i pravo na ime	<p>ESLJP, <i>Johansson protiv Finske</i>, br. 10163/02, 2007. (odbijanje prijave imena koje je ranije dodijeljeno drugim osobama)</p> <p>FCNM, članak 11. (pravo na uporabu prezimena na izvornom jeziku)</p> <p>Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana), članak 11. stavak 3. (zadržavanje izvornog imena posvojenog djeteta)</p>
	Pravo na osobni identitet	<p>EKLJP, članci 6. (pravedno suđenje) i 8. (pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života)</p> <p>ESLJP, <i>Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i>, br. 10454/83, 1989. (uskraćivanje pristupa spisima o odgoju djeteta)</p> <p>ESLJP, <i>Mizzi protiv Malte</i>, br. 26111/02, 2006. (nemogućnost osporavanja očinstva)</p> <p>ESLJP, <i>Menesson protiv Francuske</i>, br. 65192/11, 2014. (surogatstvo s biološkim ocem kao namjeravanim ocem)</p> <p>ESLJP, <i>Godelli protiv Italije</i>, br. 33783/09, 2012. (informacije o biološkoj majci koje ne omogućuju identifikaciju)</p> <p>Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana), članak 22.</p>

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
	Krađa identiteta	ESLJP, <i>K. U. protiv Finske</i> , br. 2872/02, 2008. (oglas postavljen na internet bez znanja žrtve)
CJEU, C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen protiv Secretary of State for the Home Department</i> , 2004. (prava boravišta primarnog skrbnika djeteta, državljanina EU-a) CJEU, C-34/09 <i>Gerardo Ruiz Zambrano protiv Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , 2011. (prava boravka državljanina trećih zemalja s maloljetnom djecom državljanima EU-a)	Državljanstvo	ESLJP, <i>Genovese protiv Malte</i> , br. 53124/09, 2011. (proizvoljno uskraćivanje državljanstva djeci rođenoj izvan braka) Europska konvencija o državljanstvu Konvencija Vijeća Europe o izbjegavanju apatridnosti u vezi s državnom sukcesijom
	Identitet pripadnika nacionalne manjine	FCNM, članak 5. stavak 1. (očuvanje osnovnih elemenata identiteta)

Pitanja osobnog identiteta uglavnom se nisu rješavala na razini EU-a zbog ograničene nadležnosti EU-a u tom području. Međutim, CJEU je usput presudio i o pravu na ime (posebice o pravu na priznavanje imena koje je priznato u jednoj državi članici u drugoj državi članici) s gledišta načela slobode kretanja. Donesene su i presude o aspektu državljanstva i boravišta s obzirom na članak 20. TFEU-a. S druge strane, VE tumačilo je i razvilo primjenu nekoliko temeljnih prava u područjima osobnog identiteta, posebno kroz sudsku praksu ESLJP-a. Stoga se sljedeći odjeljci odnose samo na pravo VE, uz iznimku nekoliko područja u kojima su pitanja osobnog identiteta rješavana na razini EU-a.

Ovo se poglavlje ne odnosi na posebno temeljno pravo. Ono zapravo pruža presjek pitanja temeljnih prava koja su povezana s identitetom, kao što je opis djeteta u knjigu rođenih i pravo na ime (odjeljak 4.1.); pravo na osobni identitet (odjeljak 4.2.); krađa identiteta (odjeljak 4.4.); pravo na državljanstvo (odjeljak 4.5.); te identitet djece koja pripadaju nacionalnim manjinama (odjeljak 4.6.). Nekoliko je povezanih pitanja obrađeno u drugim poglavljima, posebice u pogledu seksualnog zlostavljanja (poglavljje 7.1.3.) ili zaštite podataka (poglavljje 10.). Neka od tih prava, kao što je pravo na ime, uglavnom su proglašena roditeljskim pravima, ali se taj pristup jednostavno može prenijeti i na djecu s obzirom na posljedice za njihova vlastita prava.

4.1. Upis u knjigu rođenih i pravo na ime

Ključna točka

- Odbijanje prijave imena koje nije neprikladno za dijete, a koje je već prihvaćeno moglo bi biti u suprotnosti s člankom 8. EKLJP-a (pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života).

Za razliku od ugovora UN-a (npr. članak 24. stavak 2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP), članak 7 stavak 1. CRC-a i članak 18. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (CRPD)), europski instrumenti za temeljna prava ne omogućuju izričito pravo na upis djeteta u knjigu rođenih odmah nakon rođenja ili pravo na ime od rođenja.

Prema pravu EU-a, pravo na ime obrađeno je iz perspektive slobode kretanja. CJEU smatra da sloboda kretanja državama članicama EU-a zabranjuje odbijanje priznavanja prezimena djeteta registriranog u drugoj državi članici čiji je dijete državljanin ili u kojoj je dijete rođeno i prebivalo.¹⁰⁷

Prema pravu VE, odbijanje upisa rođenja djeteta moglo bi pokrenuti pitanje prema članku 8. EKLJP-a.

ESLJP je prvo zaključio da ime kao „način identificiranja osoba unutar obitelji i zajednice“ pripada području primjene prava na poštivanje privatnog i obiteljskog života kako je utvrđen člankom 8. EKLJP-a.¹⁰⁸ Odabir roditelja za ime¹⁰⁹ i prezime¹¹⁰ njihova djeteta dio je njihova privatnog života. Sud je smatrao da odbijanje upisivanja odabranog imena u registar na temelju vjerojatnosti štete ili predrasuda koje to ime može donijeti djetetu ne krši članak 8. EKLJP-a.¹¹¹ Međutim, odbijanje prijave imena koje nije neprikladno za dijete i koje je već prihvaćeno moglo bi biti u suprotnosti s člankom 8. EKLJP-a.

107 Pogledajte CJEU, C-148/02, *Carlos Garcia Avello protiv Belgijske države*, 2. listopada 2003.; CJEU, C-353/06, *Stefan Grunkin i Dorothee Regina Paul* [GC], 14. listopada 2008.

108 ESLJP, *Guillot protiv Francuske*, br. 22500/93, 24. listopada 1993., st. 21.

109 ESLJP, *Johansson protiv Finske*, br. 10163/02, 6. rujna 2007., st. 28.; ESLJP, *Guillot protiv Francuske*, br. 22500/93, 24. listopada 1993., st. 22.

110 ESLJP, *Cusan i Fazzo protiv Italije*, br. 77/07, 7. siječnja 2014., st. 56.

111 ESLJP, *Guillot protiv Francuske*, br. 22500/93, 24. listopada 1993., st. 27.

Primjer: u predmetu *Johansson protiv Finske*,¹¹² vlasti su odbile registrirati ime „Axl Mick“ jer način pisanja nije usklađen s finskom praksom davanja imena. ESLJP je prihvatio činjenicu da je potrebno poštivati djetetove najbolje interese te da je očuvanje nacionalne prakse davanja imena javni interes. Međutim, zaključio je da je to ime prihvaćeno za službenu registraciju u drugim slučajevima te da se stoga ne može smatrati neprikladnim za dijete. S obzirom da je ime već široko prihvaćeno u Finskoj te da nije utvrđeno da je ime negativno utjecalo na kulturni i lingvistički identitet države, ESLJP je zaključio da pitanje javnog interesa nije važnije od interesa upisivanja djeteta pod odabranim imenom. Sud je stoga zaključio da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a.

ESLJP je zaključio i da pravilo prema kojemu se muževljevo prezime daje zakonskoj djeci u trenutku upisa u knjigu rođenih samo po sebi nije u suprotnosti s EKLJP-om. Međutim, nemogućnost odstupanja od ovog općeg pravila proglašena je strogom i diskriminacijskom za žene, te stoga i u suprotnosti s člankom 14 u vezi s člankom 8. EKLJP-a.¹¹³

Člankom 11. FCNM-a utvrđuje se da svaka osoba koja pripada nacionalnoj manjini ima pravo na uporabu svog prezimena (patronima) i imena na svom manjinskom jeziku, kao i pravo da ono bude službeno priznato, ali i podložno modalnostima pravnog sustava.

Člankom 11. stavkom 3. revidirane Europske konvencije o posvojenju djece državama strankama pruža se mogućnost zadržavanja izvornog prezimena posvojenog djeteta (Konvencija o posvojenju djece).¹¹⁴ To je iznimka za opće načelo prekidanja pravnog odnosa posvojenog djeteta i biološke obitelji.

112 ESLJP, *Johansson protiv Finske*, br. 10163/02, 6. rujna 2007.

113 ESLJP, *Cusan i Fazzo protiv Italije*, br. 77/07, 7. siječnja 2014., st. 67.

114 Vijeće Europe, *Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana)*, CETS br. 202, 2008.

4.2. Pravo na osobni identitet

Ključne točke

- Pravo na znanje o vlastitom podrijetlu čini dio opsega djetetova privatnog života.
- Utvrđivanje očinstva zahtijeva pažljivo uspoređivanje djetetova interesa u spoznavanju vlastitog identiteta s interesom pretpostavljenog ili navodnog oca te s općim interesom.
- Anonimno rađanje djece može se dopustiti prema članku 8. EKLJP-a (pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života) pod uvjetom da dijete može doći barem do onih informacija o majci koje ne omogućuju identifikaciju te da postoji mogućnost da majka zatraži ukidanje povjerljivosti.
- Posvojeno dijete ima pravo pristupa informacijama koje se odnose na njegovo podrijetlo. Biološkim roditeljima može se dodijeliti zakonsko pravo neotkrivanja svog identiteta, ali to se ne može izjednačiti s apsolutnim vetom.

Prema pravu VE i ESLJP-u, članak 8. EKLJP-a uključuje pravo na identitet i osobni razvoj. Detalji o identitetu pojedinca i interes „u saznavanju informacija potrebnih za otkrivanje istine o važnim aspektima vlastitog identiteta, kao što je identitet roditelja“¹¹⁵ smatraju se važnima za osobni razvoj. Rođenje i okolnosti rođenja čine dio djetetova privatnog života. „[I]nformacije o vrlo osobnim aspektima [vlastitog] djetinjstva, razvoja i prošlosti“ mogu činiti „primarni izvor informacija o [vlastitoj] prošlosti i formativnim godinama“,¹¹⁶ zbog čega uskraćivanje pristupa tim informacijama djetetu čini problem prema članku 8. EKLJP-a.

Prema međunarodnom pravu, člankom 8. CRC-a pruža se visoka i detaljna razina zaštite prava na očuvanje identiteta djeteta. Njime se štiti od nezakonitog miješanja u očuvanje identiteta, uključujući državljanstvo, ime i obiteljske odnose, na način kako su oni priznati zakonom. Njime se jamči i „odgovarajuća pomoć i zaštita“ kada je djetetu protuzakonito uskraćen dio ili svi elementi njegova identiteta s ciljem brzog ponovnog utvrđivanja tog identiteta.

115 ESLJP, *Odièvre protiv Francuske* [GC], br. 42326/98, 13. veljače 2003., st. 29.

116 ESLJP, *Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 10454/83, 7. srpnja 1989., st. 36.

4.2.1. Utvrđivanje očinstva

Prema pravu VE, djeca su podnosila žalbe ESLJP-u u vezi s nemogućnošću utvrđivanja identiteta svojih bioloških očeva. ESLJP je smatrao da utvrđivanje zakonskog odnosa između djeteta i pretpostavljenog biološkog oca pripada opsegu privatnog života (članak 8. EKLJP-a). Srodstvo je temeljni aspekt identiteta pojedinca.¹¹⁷ Međutim, djetetov interes u utvrđivanju očinstva mora se usporediti s interesima pretpostavljenog oca te općim interesom. Djetetov interes u pravnoj sigurnosti o srodstvu s ocem nije važniji od očeva interesa u dovođenju pravne pretpostavke o očinstvu u pitanje.

Primjer: u predmetu *Mikulić protiv Hrvatske*,¹¹⁸ tužiteljica je bila rođena izvan braka te je pokrenula postupak za utvrđivanje očinstva protiv pretpostavljenog oca. Tuženik je nekoliko puta odbio pojaviti se radi DNK testiranja koje je odredio sud, što je dovelo do nepotrebnog produljenja postupka utvrđivanja očinstva za otprilike pet godina. ESLJP je zaključio da, ako se prema nacionalnom pravu pretpostavljeni očevi ne mogu prisiliti na medicinsko testiranje, države moraju osigurati alternativni način brze identifikacije bioloških očeva putem neovisnih tijela. Zaključio je da je u tužiteljčinu slučaju došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a.

Primjer: u predmetu *Mizzi protiv Malte*,¹¹⁹ pretpostavljeni otac nije uspio osporiti očinstvo nad djetetom koje je rodila njegova supruga jer je isteklo zakonom propisano šestomjesečno vremensko ograničenje. ESLJP je istražio slučaj u skladu s člankom 6. (pravo na pravedno suđenje) i 8. (poštivanje privatnog i obiteljskog života) EKLJP-a. Napomenuo je da se uvođenjem vremenskog ograničenja unutar kojega se pretpostavljeni otac mora odrediti djeteta namjerava osigurati pravna sigurnost i zaštititi interes djeteta u otkrivanju vlastitog identiteta. Međutim, ti ciljevi ne odnose prevagu nad pravom oca na mogućnost osporavanja očinstva. Nemogućnošću praktičnog osporavanja očinstva od rođenja u ovom je slučaju stavljen prevelik teret na pretpostavljenog oca, čime je došlo do kršenja njegova prava pristupa sudu i pravednom suđenju utvrđenog člankom 6. EKLJP-a. Također je došlo do nerazmjernog miješanja u njegova prava prema članku 8. EKLJP-a.¹²⁰

117 ESLJP, *Menesson protiv Francuske*, br. 65192/11, 26. lipnja 2014., st. 96.

118 ESLJP, *Mikulić protiv Hrvatske*, br. 53176/99, 7. veljače 2002., st. 64. – 65.

119 ESLJP, *Mizzi protiv Malte*, br. 26111/02, 12. siječnja 2006.

120 *Ibid.*, st. 112. – 114.

Interesi djeteta koje nastoji utvrditi očinstvo i interesi biološkog oca u nekim se slučajevima preklapaju. U jednom od takvih slučajeva otac zbog nedostatka pravne sposobnosti nije mogao pokrenuti postupak za utvrđivanje srodstva sa svojim djetetom na nacionalnoj razini. ESLJP je ustanovio da nije u najboljem interesu izvanbračnog djeteta da njegov otac ne može pokrenuti postupak utvrđivanja očinstva te da dijete stoga potpuno ovisi o nahodaženju državnih tijela za utvrđivanje srodstva.¹²¹

Vlasti mogu imati pozitivnu obvezu miješanja u postupke utvrđivanja očinstva u najboljem interesu djeteta kada zakonski zastupnik (u ovom slučaju majka) djeteta ne može na zadovoljavajući način predstavljati dijete, primjerice zbog teškog invaliditeta.¹²²

Kad je riječ o posebnom slučaju priznavanja srodstva namjeravanih roditelja i djece rođene putem surogatstva, ESLJP je u načelu prihvatio da države imaju široku marginu procjene jer ne postoji europski konsenzus za dopuštanje ili priznavanje srodstva u dogovorima za surogatstvo. Međutim, činjenica da je srodstvo temeljni aspekt djetetova identiteta umanjuje tu marginu procjene.

Primjer: predmet *Menesson protiv Francuske*¹²³ odnosi se na odbijanje francuskih vlasti da upišu djecu rođenu putem surogatstva u SAD-u u francuske matične knjige na osnovi javne politike. ESLJP je ustanovio da nije došlo do kršenja prava tužitelja na poštovanje obiteljskog života, zaključivši da im ni na koji način nije uskraćena mogućnost uživanja u obiteljskom životu u Francuskoj te da administrativne prepreke s kojima su možda bili suočeni nisu bile nepremostive. U pogledu prava na poštovanje privatnog života djece, ESLJP je veliku važnost pridao njihovim najboljim interesima. Posebno je naglasio da je muškarac koji je predviđen za upis u rodni list kao otac djece također njihov biološki otac. Oспорavanje zakonskog srodstva kada se utvrdi biološko srodstvo te kada roditelj o kojemu je riječ zatraži puno priznavanje ne može se smatrati usklađeno s najboljim interesima djece. Sud je stoga zaključio da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a u pogledu pritužbe djece na „privatni život“.¹²⁴

121 ESLJP, *Krušković protiv Hrvatske*, br. 46185/08, 21. lipnja 2011., st. 38. – 41.

122 ESLJP, *A. M. M. protiv Rumunjske*, br. 2151/10, 14. veljače 2012., st. 58. – 65. (dostupno na francuskom jeziku).

123 ESLJP, *Menesson protiv Francuske*, br. 65192/11, 26. lipnja 2014.

124 *Ibid.*, st. 100.; pogledajte i ESLJP, *Labassee protiv Francuske*, br. 65941/11, 26. lipnja 2014., st. 79.

4.2.2. Utvrđivanje majčinstva: anonimno rođenje djeteta

Prema pravu VE, djetetov interes u otkrivanju svog podrijetla, posebno svoje majke, mora se usporediti s drugim privatnim i javnim interesima, kao što je interes jedne ili više uključenih obitelji, javni interes u sprječavanju protuzakonitih pobačaja, napuštanju djece ili zaštiti zdravlja. Slučajevi u kojima biološka majka odluči ostati anonimna, ali dijete može doći barem do informacija o njoj po kojima je ne može identificirati te ima mogućnost zatražiti od majke odricanje od povjerljivosti, mogu biti u skladu s člankom 8. EKLJP-a.¹²⁵

Primjer: u predmetu *Godelli protiv Italije*,¹²⁶ tužiteljicu je napustila njezina majka, koja nije pristala biti navedena na rodnom listu. Tužiteljica nije mogla pristupiti informacijama o svom podrijetlu koje ne omogućuju identifikaciju niti joj je otkriven majčin identitet. ESLJP je zaključio da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a jer država nije uspostavila ravnotežu između suprotstavljenih interesa biološke majke i djeteta.

4.3. Utvrđivanje vlastitog podrijetla: posvojenje

Djetetovo pravo na otkrivanje vlastitog podrijetla postalo je posebno važno u kontekstu posvajanja. Temeljna jamstva povezana s posvajanjem, osim prava na otkrivanje vlastitog podrijetla, obrađena su u [odjeljku 6.3.](#)

Prema pravu VE, članak 22. stavak 3. Europske konvencije o posvojenju djece (revidirane) opsežna je odredba o pravu posvojenoga djeteta na pristup informacijama o vlastitom podrijetlu koje posjeduju vlasti. Njime se državama strankama omogućuje da biološkim roditeljima dodijele zakonsko pravo neotkrivanja svog identiteta, dok god ono ne prerasta u apsolutan veto. Nadležno tijelo mora biti u mogućnosti odrediti poništava li pravo bioloških roditelja te može li otkriti informacije koje omogućuju identifikaciju s obzirom na okolnosti i prava o kojima je riječ. U slučaju posvojenja, posvojeno dijete

¹²⁵ ESLJP, *Odièvre protiv Francuske* [GC], br. 42326/98, 13. veljače 2003., st. 48. – 49.

¹²⁶ ESLJP, *Godelli protiv Italije*, br. 33783/09, 25. rujna 2012., st. 58.

mora barem imati mogućnost pristupa dokumentu kojim se dokazuje datum i mjesto rođenja.¹²⁷

Prema međunarodnom pravu, Haškom konvencijom o međudržavnom posvojenju omogućuje se da posvojeno dijete pristupi informacijama o identitetu svojih roditelja „pod odgovarajućim vodstvom“, ali svakoj državi strancii prepušta se odluka o tome hoće li to omogućiti.¹²⁸

4.4. Krađa identiteta

Ključna točka

- Praktična i stvarna zaštita mora se osigurati protiv krađe identiteta djece.

Krađa identiteta odnosi se na situacije u kojima se djetetovo ime upotrebljava bez njegova znanja.

Prema pravu VE, ESLJP se krađom identiteta bavi u skladu s člankom 8. EKLJP-a koji se odnosi na pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života. Smatrao je da su države obvezne osigurati praktičnu i stvarnu zaštitu djece od krađe identiteta te da moraju poduzeti djelotvorne korake u identifikaciji i kaznenom gonjenju počinitelja.¹²⁹

Primjer: u predmetu *K. U. protiv Finske*,¹³⁰ na jednu internetsku stranicu za upoznavanje postavljen je oglas u ime 12-godišnjeg dječaka bez njegova znanja. Navedena je njegova dob, telefonski broj, fizički opis te poveznica na internetsku stranicu s njegovom fotografijom. Oglas je bio seksualne naravi te je sugerirao da je dječak bio u potrazi za intimnim odnosom s drugim dječakom njegove dobi ili starijim, čime je postao metom za pedofile. Identitet osobe koja je postavila oglas nije se mogao saznati od davatelja internetskih usluga zbog važećih zakona. ESLJP je zaključio kako pozitivna

127 Vijeće Europe, *Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana)*, CETS br. 202, 2008., čl. 22.

128 Haška konferencija o međunarodnom privatnom pravu, Konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem, 29. svibnja 1993., čl. 30. st. 2.

129 ESLJP, *K. U. protiv Finske*, br. 2872/02, 2. prosinca 2008., st. 49.

130 ESLJP, *K. U. protiv Finske*, br. 2872/02, 2. prosinca 2008.

obveza ne samo kriminaliziranja kaznenih djela nego i učinkovitog istraživanja i kaznenog gonjenja, određena člankom 8. EKLJP-a, postaje još važnija kada je ugrožena fizička i moralna dobrobit djeteta. U tom je slučaju Sud ustanovio da izlaganje napadima pedofila na internetu ugrožava djetetovu fizičku i moralnu dobrobit. Stoga je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a.

Aspekti povezani s krađom identiteta blisko su povezani s dječjom pornografijom i zbližavanjem s djecom radi seksualnog zlostavljanja. To se obrađuje u [odjeljku 7.2.](#)

4.5. Pravo na državljanstvo

Ključne točke

- Pravima djeteta državljana EU-a na boravak unutar EU-a ne smije se umanjiti koristan učinak uskraćivanjem prava boravka njihovom roditelju (ili roditeljima).
- EKLJP ne jamči pravo na državljanstvo, ali proizvoljno uskraćivanje državljanstva može spadati pod članak 8. EKLJP-a (pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života) zbog posljedica na privatni život pojedinca.

Prema pravu EU-a, člankom 20. stavkom 1. TFEU-a svakom državljaninu neke države članice EU-a dodjeljuje se status državljanina EU-a. CJEU je donio presudu o učinkovitosti prava boravka djece koja imaju državljanstvo EU-a, ali ne i državljanstvo države članice EU-a u kojoj borave. Na kocki je bilo uskraćivanje prava boravka u EU-u roditelju skrbniku djeteta koje je imalo državljanstvo EU-a. CJEU je smatrao da uskraćivanje prava boravka roditelju koji je primarni skrbnik djeteta umanjuje koristan učinak djetetova prava boravka. Stoga roditelj koji je primarni skrbnik djeteta ima pravo boravka s djetetom u zemlji domaćinu.¹³¹ Ti se aspekti detaljnije obrađuju u [odjeljku 9.5.](#)

Prema pravu VE, EKLJP ne jamči pravo na državljanstvo.¹³² Međutim, proizvoljno uskraćivanje državljanstva može pripadati području primjene članka 8. EKLJP-a zbog posljedica na privatni život pojedinca, koji obuhvaća aspekte

¹³¹ CJEU, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen protiv Secretary of State for the Home Department*, 19. listopada 2004., st. 45. – 46.

¹³² ESJLP, *Slivenko i drugi protiv Latvije* [GC], Odluka o prihvatljivosti, br. 48321/99, 23 siječnja 2002., st. 77.

djetetova društvenog identiteta¹³³ koji ovdje označava identitet djeteta unutar društva.

Primjer: u predmetu *Genovese protiv Malte*, malteško je državljanstvo uskraćeno izvanbračnom djetetu rođenom izvan Malte, s majkom koja nije Maltežanka i zakonski priznatim ocem Maltežaninom. Uskraćivanje državljanstva samo po sebi ne krši članak 8. EKLP-a. Međutim, proizvoljno uskraćivanje državljanstva na temelju rođenja izvan braka povlači pitanje diskriminacije. Proizvoljno različito postupanje po toj osnovi zahtijeva važne razloge kao opravdanje. U nedostatku takvih razloga, zaključeno je da je došlo do kršenja članka 8. u spoju s člankom 14. EKLP-a.¹³⁴

Ključno pitanje u odredbama ugovora koje se odnose na pravo stjecanja državljanstva izbjegavanje je apatridnosti. Europska konvencija o državljanstvu sadrži detaljne odredbe o zakonskom stjecanju državljanstva za djecu te ograničava mogućnosti za gubljenje državljanstva u slučaju djece.¹³⁵ Konvencija VE o izbjegavanju apatridnosti u vezi s državnim sukcesijom sadrži obvezu za izbjegavanje apatridnosti pri rođenju (članak 10.) te utvrđuje pravo na državljanstvo države sljednice u slučaju apatridnosti (članak 2.).¹³⁶ U članku 12. revidirane Europske konvencije o posvojenju djece također se odražava pitanje izbjegavanja apatridnosti. Države moraju olakšati stjecanje svog državljanstva djetetu koje je posvojio njihov državljanin, a gubitak državljanstva kao posljedica posvojenja uvjetovana je posjedovanjem ili stjecanjem drugog državljanstva.

Prema međunarodnom pravu, člankom 7. CRC-a jamči se pravo na stjecanje državljanstva, kao i člankom 24. stavkom 3. MPGPP-a.

133 ESJLP, *Genovese protiv Malte*, br. 53124/09, 11. listopada 2011., st. 33.

134 *Ibid.*, st. 43. – 49.

135 Vijeće Europe, *Europska konvencija o državljanstvu*, CETS br. 166, 1997., čl. 6. i 7.

136 Vijeće Europe, *Konvencija o izbjegavanju apatridnosti u vezi s državnim sukcesijom*, CETS br. 200, 2006.

4.6. Identitet djece koja pripadaju nacionalnim manjinama

Ključna točka

- Dijete koje pripada nacionalnoj manjini ima pravo uživati u svojoj kulturi, izražavati i prakticirati svoju vjeru te koristiti se svojim jezikom.¹³⁷

Prema pravu EU-a, identitetu djece koja pripadaju nacionalnim manjinama nije posvećena posebna pozornost iz perspektive temeljnih prava. Osim toga, ne postoji vodeća pravna doktrina u EU-u koja dopunjava standarde Vijeća Europe.

Prema pravu VE, u članku 5. stavku 1. FCNM-a izričito se napominje da se države članice obvezuju na očuvanje tih ključnih elemenata identiteta pojedinaca pripadnika nacionalnih manjina, odnosno vjeroispovijedi, jezika, tradicije i kulturne baštine. U FCNM-u ne postoji nijedna posebna odredba koja se odnosi na djecu. Pitanje jezika u obrazovanju obrađeno je u [odjeljku 8.2](#).

Prema međunarodnom pravu, člankom 30. CRC-a djetetu koje pripada nacionalnoj manjini ili autohtonom stanovništvu jamči se pravo „uživanja u vlastitoj kulturi, izražavanja i prakticiranja vlastite vjere te korištenje vlastitim jezikom“ u zajednici s drugim članovima njegove skupine.

¹³⁷ Informacije o drugim aspektima gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava potražite u nastavku poglavlja 8.

5

Obiteljski život

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
Povelja o temeljnim pravima, članak 7. (pravo na poštivanje obiteljskog života)	Pravo na poštivanje obiteljskog života	EKLJP, članak 8. (pravo na poštivanje obiteljskog života)
Povelja o temeljnim pravima, članak 24. (prava djeteta) Uredba o uzdržavanju (4/2009)	Pravo na roditeljsku skrb	ESLJP, <i>R. M. S. protiv Španjolske</i> , br. 28775/12, 2013. (lišavanje kontakta s kćeri)
Povelja o temeljnim pravima, članak 24. stavak 3. (pravo na održavanje kontakta s oba roditelja) Uredba Bruxelles II bis (2201/2003) Direktiva o mirenju (2008/52/EZ)	Pravo na održavanje kontakta s oba roditelja	Konvencija o kontaktima s djecom
Direktiva o pristupu pravosuđu (2002/8/EZ) (pristup pravosuđu u prekograničnim sporovima)	Razdvojenost roditelja	ESLJP, <i>Levin protiv Švedske</i> , br. 35141/06, 2012. (ograničavanje prava na kontakt) ESLJP, <i>Schneider protiv Njemačke</i> , br. 17080/07, 2011. (kontakt djeteta s ocem koji nije zakonski priznat). ESLJP, <i>Sommerfeld protiv Njemačke</i> [GC], br. 31871/96, 2003. (kontakt oca s kćeri) ESLJP, <i>Mustafa i Armağan Akin protiv Turske</i> , br. 4694/03, 2010. (kontakt braće nakon dodjele skrbništva) ESLJP, <i>Vojnity protiv Mađarske</i> , br. 29617/07, 2013 (ograničenje pristupa na temelju vjerskih uvjerenja)

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
Povelja o temeljnim pravima, članak 24. (prava djeteta) Uredba Bruxelles II bis (2201/2003) CJEU, C-211/10 PPU, <i>Doris Povse protiv Mauro Alpago</i> , 2010. (potvrda o izvršenju)	Otmica djeteta	Konvencija o kontaktima s djecom ESLJP, <i>Neulinger i Shuruk protiv Švicarske</i> [GC], br. 41615/07, 2010. (slučaj u kojem majka odvodi dijete) ESLJP, <i>X protiv Latvije</i> [GC], br. 27853/09, 2013. (velik rizik u slučaju povratka djeteta prema Haškoj konvenciji)

Pravo EU-a i VE pruža pravo na poštivanje obiteljskog života (članak 7. Povelje o temeljnim pravima; članak 8. EKLJP-a). Nadležnost EU-a u pitanjima obiteljskog života povezana je s prekograničnim sporovima, uključujući i priznavanje i izvršavanje presuda u svim državama članicama. CJEU se pitanjima poput djetetovih najboljih interesa i prava na obiteljski život bavi u skladu s Poveljom EU-a o temeljnim pravima u odnosu na Uredbu Bruxelles II bis. Sudska praksa ESLJP-a koja je povezana s obiteljskim životom priznaje međuovisna prava, poput prava na obiteljski život i prava djeteta da njegovi najbolji interesi budu od primarnog značaja. Njome se prepoznaje činjenica da su dječja prava ponekad u suprotnosti. Primjerice, pravo djeteta na poštivanje obiteljskog života može biti ograničeno kako bi se osigurali njegovi najbolji interesi. Nadalje, Vijeće Europe usvojilo je razne druge instrumente koji se odnose na pitanja povezana s kontaktom, skrbništvom i iskorištavanjem prava djece.

U ovom se poglavlju istražuje pravo djeteta na obiteljski život i s njim povezana prava, posebno sadržaj i područje primjene tih prava te povezane zakonske obveze i njihov odnos s drugim pravima. Pojedini obrađeni aspekti uključuju pravo na poštivanje obiteljskog života i njegova ograničenja ([odjeljak 5.1.](#)), pravo djeteta na roditeljsku skrb ([odjeljak 5.2.](#)), pravo na održavanje kontakta s oba roditelja ([odjeljak 5.3.](#)) te otmicu djeteta ([odjeljak 5.4.](#)).

5.1. Pravo na poštivanje obiteljskog života

Ključne točke

- Države imaju pozitivne obveze u osiguravanju stvarnog uživanja prava djece na poštivanje obiteljskog života.
- Prema pravu EU-a i Vijeća Europe, sudbena i administrativna tijela trebaju uzimati u obzir djetetove najbolje interese u svim odlukama povezanim s pravom djeteta na poštivanje njegova obiteljskog života.

Pravo djeteta na poštivanje njegova obiteljskog života uključuje niz složenih prava kao što su: pravo djeteta na roditeljsku skrb (odjeljak 5.2.); pravo na održavanje kontakta s oba roditelja (odjeljak 5.3.); pravo na neodvajanje od roditelja, osim u slučajevima najboljeg interesa djeteta (odjeljak 5.4. i poglavlje 6.); te pravo na spajanje obitelji (poglavlje 9.).

Prema pravu EU-a i VE, pravo na poštivanje obiteljskog života nije apsolutno te je podložno brojnim ograničenjima. Ta ograničenja, pojašnjena napomenom u Povelji EU-a o temeljnim pravima¹³⁸, jednaka su onima za odgovarajuću odredbu EKLJP-a, točnije članak 8. stavak 2., odnosno: u skladu su sa zakonom i potrebna u demokratskom društvu u svrhu interesa nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti ili gospodarske dobrobiti zemlje, radi sprječavanja nereda ili kriminala, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.¹³⁹

Povelja o temeljnim pravima unutar ovoga prava izričito uključuje i obvezu na uzimanje u obzir najboljih interesa djeteta (članak 24. stavak 2.).¹⁴⁰ Iako obveza poštovanja djetetovih najboljih interesa nije izričito utvrđena EKLJP-om, ESLJP tu obvezu uključuje u svoju sudsku praksu.¹⁴¹

138 Europski parlament, Vijeće Europske unije, Europska komisija (2007.), „*Objašnjenja koja se odnose na Povelju o temeljnim pravima*“, 2007/C 303/02, SL 2007 C 303, 14. prosinca 2007., str. 17. – 35., pogledajte objašnjenje povezano s čl. 7.

139 Vijeće Europe, *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, CETS br. 5, 1950., čl. 8.

140 CJEU, C-400/10 PPU, *J. McB. protiv L. E.*, 5. listopada 2010.

141 Pogledajte, primjerice, ESLJP, *Ignaccolo-Zenide protiv Rumunjske*, br. 31679/96, 25. siječnja 2000., st. 94.

5.2. Pravo djeteta na roditeljsku skrb

Ključne točke

- Pravom EU-a uređuju se postupovni aspekti prava djeteta da o njemu skrbe roditelji.
- Prema EKLJP-u, države imaju negativne i pozitivne dužnosti poštivanja prava na obiteljski život djece i roditelja.

Pravo djece na otkrivanje identiteta roditelja te pravo na roditeljsku skrb dvije su ključne komponente prava na poštivanje obiteljskog života djece. Ona su donekle međuovisna: pravo djeteta na poznavanje roditelja osigurano je roditeljskom skrbi. Međutim, ponekad su ta prava zasebna, primjerice, kod djece koja su posvojena ili rođena medicinski potpomognutom oplodnjom. U tom je slučaju to pravo povezano s pravom djeteta na identitet koje se odražava u poznavanju bioloških roditelja te se stoga obrađuje u [poglavlju 4](#). Ovaj je odjeljak usmjeren na drugo od dva prava, pravo djeteta da o njemu skrbe roditelji.

Prema pravu EU-a, ne postoje odredbe koje se odnose na temeljno područje primjene prava na roditeljsku skrb. Instrumenti EU-a mogu se baviti prekograničnim aspektima, kao što je priznavanje i izvršavanje presuda u svim državama članicama. Primjerice, Uredba 4/2009 o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršenju sudskih odluka te suradnji u stvarima koje se odnose na obvezu uzdržavanja (Uredba o uzdržavanju) obuhvaća prekogranične zahtjeve za uzdržavanje koji proizlaze iz obiteljskih odnosa.¹⁴² Njome se utvrđuju zajednička pravila za cijelu EU, s ciljem osiguravanja naplate tražbina obveze uzdržavanja, čak i kada su obveznik uzdržavanja i uzdržavana osoba u drugoj državi EU-a.

Prema pravu VE, ESLJP je naglasio da se člankom 8. EKLJP-a prvenstveno utvrđuje dužnost države da se ne miješa u obiteljski život.¹⁴³ Međutim, države imaju i pozitivnu obvezu poduzimanja potrebnih mjera za pružanje podrške roditeljima i obiteljima te za zaštitu djece od mogućeg zlostavljanja.¹⁴⁴ Djeca bi se

142 Vijeće Europske unije (2008.), Uredba Vijeća (EZ) br. 4/2009 od 18. prosinca 2008. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršenju sudskih odluka te suradnji u stvarima koje se odnose na obvezu uzdržavanja, SL 2008 L 7 (Uredba o uzdržavanju).

143 ESLJP, *R. M. S. protiv Španjolske*, br. 28775/12, 18. lipnja 2013., st. 69.

144 *Ibid.*, st. 69. i dalje.

od roditelja trebala odvajati samo u iznimnim okolnostima. U tim se slučajevima mora učiniti sve kako bi se očuvali osobni odnosi i, kada je to primjereno, „ponovno izgradila“ obitelj. Države imaju široku marginu procjene kada donose početnu odluku o odvajanju djece od roditelja.¹⁴⁵ Međutim, potrebno je strože preispitivanje u vezi s daljnjim ograničenjima, kao što su ograničenja na roditeljska prava pristupa, te pravnim jamstvima koje su namijenjene osiguravanju učinkovite zaštite prava roditelja i djece na poštivanje njihova obiteljskog života. Takva daljnja ograničenja kao posljedicu imaju opasnost ograničavanja obiteljskih odnosa malog djeteta i jednog ili oba roditelja. Jednako tako, kada je riječ o odvajanju majki od novorođene djece, razlozi koje navede država moraju biti izrazito uvjerljivi.¹⁴⁶

Margina procjene smanjuje se s količinom vremena koju djeca provedu odvojena od roditelja te državna tijela moraju navesti snažne razloge u prilog svojoj odluci o daljnjem razdvajanju.¹⁴⁷ ESLJP analizira je li postupak donošenja odluke bio pravedan te jesu li sve uključene strane imale priliku izložiti svoj slučaj.

Primjer: u predmetu *R. M. S. protiv Španjolske*¹⁴⁸, tužiteljica je navela da joj je bio uskraćen kontakt s kćeri od dobi od tri godine i deset mjeseci nadalje zbog njezina socio-ekonomskog statusa. Zaključivši da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a, Sud je naglasio da su „španjolska administrativna tijela trebala razmotriti druge, manje drastične mjere od oduzimanja djeteta“. Naveo je i da je: „uloga službi za socijalnu pomoć upravo je pomoći osobama s problemima [...], pružiti im smjernice i savjete o pitanjima kao što su različiti dostupni oblici pomoći, mogućnost stambenog zbrinjavanja i drugih načina za prevladavanje teškoća, kao što su oni koje je tužiteljica izvorno tražila.“ Shodno tome, ESLJP je zaključio „da španjolske vlasti nisu uložile potreban i dovoljan trud u osiguravanju tužiteljčina prava na život sa svojim djetetom“.¹⁴⁹

Prema međunarodnom pravu, člankom 5. CRC-a propisuje se da će „države stranke poštivati odgovornosti, prava i dužnosti roditelja, [...], u skladu s razvojnim sposobnostima djeteta, radi osiguranja odgovarajućeg usmjeravanja

145 ESLJP, *Y. C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 4547/10, 13. ožujka 2012., st. 137.

146 ESLJP, *K. i T. protiv Finske* [GC], br. 25702/94, 12. srpnja 2001., st. 168.

147 ESLJP, *Y. C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 4547/10, 13. ožujka 2012., st. 137.

148 ESLJP, *R. M. S. protiv Španjolske*, br. 28775/12, 18. lipnja 2013.

149 *Ibid.*, st. 86. i 93.

i vođenja djeteta u korištenju prava priznatih ovom Konvencijom. Nadalje, u članku 9. CRC-a navodi se da se dijete ne smije odvojiti od roditelja protiv svoje volje te da sve strane moraju imati priliku sudjelovati u postupcima povezanim s ovom situacijom. UN-ovim Smjernicama za alternativnu skrb dodatno se potkrjepljuju prava djece u takvim okolnostima i odgovarajuće dužnosti država.¹⁵⁰

5.3. Pravo na održavanje kontakta s oba roditelja

Ključne točke

- Pravo djeteta na održavanje kontakta s oba roditelja javlja se u svim oblicima razdvojenosti roditelja: obiteljskom i onom koji je odobrila država.
- Postupak osiguravanja prava djeteta na održavanje kontakta s roditeljima i spajanje obitelji zahtijeva da najbolji interesi djeteta budu od primarnog značaja, uz pridavanje važnosti mišljenjima djeteta u skladu s njegovom dobi i zrelosti.

Područje primjene prava na održavanje kontakta s roditeljima razlikuje se ovisno o kontekstu. U slučaju odluke roditelja da se razdvoje, područje primjene jest šire i uglavnom ograničeno samo najboljim interesima djeteta. U slučaju razdvajanja određenog od strane države koje proizlazi, primjerice, iz protjerivanja ili zatvorske kazne jednog roditelja, državna tijela djeluju na način kojim se promiče zaštićeni interes te moraju uspostaviti pravednu ravnotežu između interesa svih strana i obveze osiguravanja najboljih interesa djeteta. Pravo djeteta na održavanje kontakta s oba roditelja primjenjivo je u oba slučaja.

Prema pravu EU-a, člankom 24. stavkom 3. Povelje EU-a o temeljnim pravima izričito se priznaje pravo svakog djeteta na održavanje kontakta s *oba* roditelja. Formulacijom te odredbe pojašnjava se sadržaj prava, posebno značenje kontakta, koji mora: biti *redovit*; omogućiti razvoj *osobnog odnosa*; i imati oblik *izravnog kontakta*. Međutim, valja upozoriti: pravo svakog djeteta na održavanje kontakta s roditeljima izričito je ograničeno njegovim najboljim interesima.

¹⁵⁰ UN, Vijeće za ljudska prava (2009.), *UN-ove Smjernice za alternativnu skrb o djeci*, UN Doc. A/HRC/11/L.13, 15. lipnja 2009.

Ta je odredba pod izravnim utjecajem članka 9. CRC-a, kao što je objašnjeno u napomeni Povelje.

U skladu s nadležnostima EU-a (pogledajte [poglavlje 1.](#)), poseban je fokus stavljen na pravosudnu suradnju (s ciljem stvaranja područja slobode, sigurnosti i pravde u kojemu je osigurano slobodno kretanje pojedinaca). Dva su instrumenta EU-a posebno važna: Uredba Vijeća (EZ) br. 2201/2003¹⁵¹ (Bruxelles II bis) i Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća 2008/52/EZ (Direktiva o mirenju).¹⁵² Iz perspektive prava, važna je Uredba Bruxelles II bis. Za početak, ona se primjenjuje na sve odluke o roditeljskoj odgovornosti, bez obzira na bračni status. Nadalje, pravila povezana s nadležnošću (koja se uglavnom određuje prema djetetovom boravištu) pod izravnim su utjecajem najboljih interesa djeteta. Naposljetku, posebna se pozornost posvećuje osiguravanju poštivanja djetetovih mišljenja.¹⁵³

Sudska praksa CJEU-a u slučajevima nezakonitog odvođenja djeteta nakon jednostrane odluke jednoga roditelja prvenstveno je bila usmjerena na podržavanje temeljnog prava djeteta na održavanje redovitog osobnog odnosa i izravnog kontakta s oba roditelja (članak 24. stavak 3. Povelje) jer CJEU tvrdi da to pravo nedvojbeno prelazi u najbolje interese svakog djeteta. Prema mišljenju CJEU-a, mjera kojom se dijete sprječava u održavanju redovitog osobnog odnosa i izravnog kontakta s oba roditelja može se opravdati samo drugim interesom djeteta koji je toliko važan da ima prednost pred interesom na kojemu počiva to temeljno pravo.¹⁵⁴ To uključuje privremene mjere, uključujući i one zaštitne, u skladu s člankom 20. Uredbe Bruxelles II bis. Sud je presudio da se uravnotežena i razumna procjena svih uključenih interesa, koja se mora temeljiti na objektivnim osnovama povezanim sa samom osobom djeteta te njezinim društvenim okruženjem, u načelu mora provesti u postupcima u skladu s odredbama Uredbe Bruxelles II bis.¹⁵⁵

151 Vijeće Europske unije (2003.), Uredba Vijeća (EZ) br. 2201/2003 od 27. studenoga 2003. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju sudskih odluka u bračnim sporovima i u stvarima povezanim s roditeljskom odgovornošću, kojom se stavlja izvan snage Uredba (EZ) br. 1347/2000, SL 2003 L 338 (Bruxelles II bis).

152 Europski parlament, Vijeće Europske unije (2008.), Direktiva 2008/52/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 21. svibnja 2008. o nekim aspektima mirenja u građanskim i trgovačkim stvarima, SL 2008 L 136/3 (Direktiva o mirenju).

153 Pogledajte, primjerice, Uredbu Vijeća (EZ) br. 2201/2003, preambula (st. 5., 12., 13. i 19. te članak 8., 41. stavak 2. točka (c) i članak 42. stavak 2. točka (a)).

154 CJEU, C-403/09 PPU, *Jasna Detiček protiv Maurizio Sgueglia*, 23. prosinca 2009., st. 59.

155 *Ibid.*, st. 60.

Primjer: Predmet *E. protiv B.*¹⁵⁶ odnosi se na postupak između g. E. (oca) i gđe. B. (majke), s obzirom na nadležnost sudova u Ujedinjenom Kraljevstvu za saslušanje i utvrđivanje boravišta njihova djeteta, S., te prava oca na posjećivanje. Roditelji su pred sudom u Španjolskoj potpisali ugovor prema kojemu majka dobiva skrbništvo, a ocu je odobreno pravo posjećivanja. Nakon toga, majka je nastojala umanjiti očeva prava posjećivanja koja su mu dodijeljena tim ugovorom. Otac je uložio tužbu pred Visokim sudom kojim je zatražio provedbu ugovora sklopljenoga u Španjolskoj. Majka je izjavila da je prorogirala nadležnost španjolskoga suda i nastojala prenijeti prorogiranu nadležnost na sudove u Engleskoj i Walesu. Nakon očeve žalbe, Prizivni sud je CJEU-u uputio nekoliko pitanja u svezi tumačenja članka 12. stavka 3. Uredbe Bruxelles II bis. CJEU je ustanovio da u slučaju kada je pokrenut postupak pred sudom u skladu s člankom 12. stavkom 3. Uredbe Bruxelles II bis, najbolji interesi djeteta mogu se zaštititi samo revizijom pitanja je li zatražena prorogacija nadležnosti u skladu s djetetovim najboljim interesima u svakom pojedinom slučaju. Prorogacija nadležnosti važeća je samo u odnosu na posebne postupke pokrenute pred sudom čija je nadležnost prorogirana. Nakon konačnog zaključivanja postupka iz kojega je proizašla prorogacija nadležnosti, ta nadležnost prestaje, u prilog sudu koji ima koristi od opće nadležnosti prema članku 8. stavku 1. Uredbe Bruxelles II bis.

Kad je riječ o roditeljskim dužnostima, Uredba Bruxelles II bis supostoji s Haškom konvencijom o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršenju sudskih odluka te suradnji u stvarima koje se odnose na roditeljsku odgovornost i mjere zaštite djece.¹⁵⁷ U skladu s člankom 61., Uredba Bruxelles II bis imat će prednost pred Haškom konvencijom: (a) ako dijete o kojemu je riječ ima uobičajeno boravište na teritoriju države članice ili (b) kada je to bitno za priznavanje i izvršenje sudske odluke donesene na sudu neke države članice na teritoriju druge države članice, čak i ako dijete o kojemu je riječ ima uobičajeno boravište na teritoriju treće države koja je potpisnica Haške konvencije. Stoga je prema Uredbi Bruxelles II bis ključno pitanje utvrđivanje uobičajenog boravišta djeteta.

¹⁵⁶ CJEU, C-436/13, *E. protiv B.*, 1. listopada 2014. (sažetak prilagođen prema <http://cases.iclr.co.uk>).

¹⁵⁷ Svjetska organizacija za prekograničnu suradnju u građanskim i trgovačkim stvarima (1996.), Haška konferencija o međunarodnom privatnom pravu, Konvencija o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršenju sudskih odluka te suradnji u stvarima koje se odnose na roditeljsku odgovornost i mjere zaštite djece, 19. listopada 1996.

Primjer: u predmetu *Mercredi protiv Chaffe*,¹⁵⁸ Prizivni sud Engleske i Walesa prosljedio je CJEU-u predmet o odvođenju dvomjesečnog djeteta iz Ujedinjenog Kraljevstva na francuski otok Réunion. CJEU je presudio da za potrebe članka 8. i 10. Uredbe Bruxelles II bis koncept boravišta odgovara mjestu koje odražava određen stupanj integracije djeteta u društveno i obiteljsko okruženje. U situacijama u kojima je dijete samo nekoliko dana boravilo kod majke u državi članici koja nije mjesto njegova boravišta i u koju je dijete odvedeno, čimbenici koji se moraju uzeti u obzir jesu sljedeći: prvo, trajanje, redovitost, uvjeti i razlozi posjeta na teritoriju te države članice EU-a te majčina preseljenja u tu državu te drugo, majčino geografsko i obiteljsko podrijetlo te obiteljske i društvene veze koje majka i dijete imaju u toj državi članici, posebno uzimajući u obzir dob djeteta.

Od posebne važnosti za uživanje prava na održavanje kontakta s oba roditelja u prekograničnim sporovima jesu instrumenti povezani s reguliranjem pristupa pravosuđu kojima se objašnjava rješavanje složenih sporova. Jedan je od njih Direktiva Vijeća 2002/8/EZ (Direktiva o pristupu pravosuđu), koja zahtijeva „unapređenj[e] pristupa pravosuđu u prekograničnim sporovima utvrđivanjem minimalnih zajedničkih pravila o pravnoj pomoći u takvim sporovima“.¹⁵⁹ Cilj ove direktive jest sljedeći: unaprijediti pristup pravosuđu u prekograničnim građanskim parnicama utvrđivanjem minimalnih zajedničkih pravila o pravnoj pomoći; osigurati da se u određenim uvjetima dodijeli pravna pomoć osobama koje zbog svoje financijske situacije ne mogu platiti troškove postupka; te olakšati usklađenost nacionalnih zakona u tim pitanjima i omogućiti mehanizme suradnje vlasti država članica.

Prema pravu VE, pravo svakog djeteta na održavanje kontakta s oba roditelja podrazumijeva se u članku 8. EKLJP-a. ESLJP potvrđuje da je „uživanje roditelja i djeteta u zajedničkom društvu temeljni element obiteljskog života“.¹⁶⁰ Međutim, naglašava i da se to pravo može ograničiti najboljim interesima djeteta (pogledajte [odjeljak 5.4.](#) i [poglavlje 6.](#)). To je pravo osnova postupka donošenja sudske odluke o skrbništvu i kontaktu s djecom.

158 CJEU, C-497/10 PPU, *Barbara Mercredi protiv Richard Chaffe*, 22. prosinca 2010.

159 Vijeće Europske unije (2003.), Direktiva Vijeća 2002/8/EZ od 27. siječnja 2003. o unapređenju pristupa pravosuđu u prekograničnim sporovima utvrđivanjem minimalnih zajedničkih pravila o pravnoj pomoći u takvim sporovima, SL 2003 L 026 (Direktiva o pristupu pravosuđu).

160 ESLJP, *K. i T. protiv Finske* [GC], br. 25702/94, 12. srpnja 2001., st. 151.

U nizu slučajeva, ESLJP je izričito ili prešutno navodio najbolje interese djeteta u kontekstu skrbnništva i kontakta.

Primjer: u predmetu *Schneider protiv Njemačke*,¹⁶¹ tužitelj je bio u vezi s udanom ženom i tvrdio da je biološki otac njezina sina, čiji je zakonski priznati otac bio majčin suprug. Tužitelj je tvrdio da su odlukom nacionalnih sudova o odbacivanju njegova zahtjeva za kontakt s djetetom i informacije o njegovu razvoju na temelju toga što nije djetetov zakonski otac niti je imao odnos s djetetom prekršena njegova prava prema članku 8. EKLJP-a. Kada je zaključio da je došlo do kršenja, ESLJP se usredotočio na činjenicu da nacionalni sudovi nisu razmotrili pitanje bi li kontakt djeteta i tužitelja bio u najboljem interesu djeteta u posebnim okolnostima toga slučaja.¹⁶² Kad je riječ o tužiteljevu zahtjevu za informacije o osobnom razvoju djeteta, Sud je ustanovio da nacionalni sudovi nisu naveli zadovoljavajuće razloge kojima bi opravdali svoje miješanje u pogledu članka 8. stavka 2.¹⁶³ te da stoga miješanje nije bilo „potrebno u demokratskom društvu“.

Primjer: u predmetu *Levin protiv Švedske*¹⁶⁴ tužiteljica, majka troje djece smještene u alternativnu skrb izvan obitelji, tvrdila je da je ograničenjima njezina prava na održavanje kontakta s djecom prekršeno i njezino pravo na poštivanje obiteljskog života. ESLJP se usredotočio na svrhu ograničenja kontakta, odnosno na zaštitu najboljih interesa djece. U tom su slučaju djeca zanemarivana dok je o njima skrbila tužiteljica te se pokazalo da kontakt s njom izaziva negativne reakcije djece. Smatrajući da nije došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a, Sud je zaključio da je miješanje u prava tužiteljice bilo „razmjerno legitimnom cilju koji se nastojao postići [najbolji interesi djeteta] te unutar margine prosudbe nacionalnih vlasti“.

Primjer: u predmetu *Sommerfeld protiv Njemačke*¹⁶⁵ tužitelj se požalio na ograničenja njegova prava na održavanje kontakta s kćeri, koja je uvijek izjavljivala da ne želi ostati u kontaktu s njim. Tužitelj je posebno naglasio da činjenica da nacionalni sudovi nisu zatražili stručno mišljenje psihologa

161 ESLJP, *Schneider protiv Njemačke*, br. 17080/07, 15. rujna 2011.

162 Pogledajte i ESLJP, *Anayo protiv Njemačke*, br. 20578/07, 21. prosinca 2010., st. 67. i 71.

163 ESLJP, *Schneider protiv Njemačke*, br. 17080/07, 15. rujna 2011., st. 104.

164 ESLJP, *Levin protiv Švedske*, br. 35141/06, 15. ožujka 2012., st. 57. i 69.; ESLJP, *K. i T. protiv Finske* [GC], br. 25702/94, 12. srpnja 2001., st. 151.

165 ESLJP, *Sommerfeld protiv Njemačke* [GC], br. 31871/96, 8. srpnja 2003., st. 72.

predstavlja povredu pravila postupka. ESLJP je zaključio da nije došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a te da je nacionalni sud mogao procijeniti kćerine izjave i utvrditi je li ona u stanju donositi vlastite odluke.

Primjer: u predmetu *Mustafa i Armağan Akin protiv Turske*,¹⁶⁶ otac i sin tužitelji naveli su da uvjeti odluke o skrbništvu nacionalnog suda krše njihova prava prema članku 8. EKLJP-a. Ti su uvjeti sprječavali sina u kontaktu sa sestrom nad kojom je skrbništvo imala njihova majka. Osim toga, ocu nije dopušten kontakt s oba djeteta istovremeno jer se kontakt sina s majkom podudarao s njegovim vlastitim kontaktom s kćeri. ESLJP je zaključio da je odlukom nacionalnog suda kojom su brat i sestra razdvojeni prekršeno pravo tužitelja na poštovanje njihova obiteljskog života jer ne samo da je bratu i sestri zabranjeno da se viđaju, nego je i njihovom ocu onemogućeno provođenje vremena s oba djeteta istovremeno.

U kontekstu donošenja odluka o skrbništvu i kontaktu, ESLJP zabranjuje i diskriminaciju koja je zabranjena člankom 14. EKLJP-a.

Primjer: u predmetu *Vojnity protiv Mađarske*,¹⁶⁷ tužitelj je naveo da mu je uskraćen pristup sinu zbog njegovih vjerskih uvjerenja.¹⁶⁸ Smatrajući da je došlo do kršenja članka 14. u svezi s člankom 8. EKLJP-a, ESLJP je istaknuo da ne postoje dokazi koji bi ukazivali na to da vjerska uvjerenja tužitelja uključuju opasne radnje ili da bi one njegovu sinu tjelesno i psihološki štetile.¹⁶⁹ Odluke nacionalnih sudova o oduzimanju prava posjećivanja tužitelju onemogućile su uspostavljanje bilo kakvog oblika kontakta ili obiteljskog života, unatoč činjenici da se potpun prekid kontakta može opravdati samo u iznimnim okolnostima.¹⁷⁰ ESLJP je stoga zaključio da potpuna zabrana tužiteljeva prava posjećivanja nije bila razmjerna cilju koji se nastojao postići, a to je zaštita najboljeg interesa djeteta.¹⁷¹

¹⁶⁶ ESLJP, *Mustafa i Armağan Akin protiv Turske*, br. 4694/03, 6. travnja 2010.

¹⁶⁷ ESLJP, *Vojnity protiv Mađarske*, br. 29617/07, 12. veljače 2013.; pogledajte i ESLJP, *P. V. protiv Španjolske*, br. 35159/09, 30. studenog 2010. (dostupno na francuskom i španjolskom).

¹⁶⁸ ESLJP, *Vojnity protiv Mađarske*, br. 29617/07, 12. veljače 2013., st. 22.

¹⁶⁹ *Ibid.*, st. 38.

¹⁷⁰ *Ibid.*, st. 41.

¹⁷¹ *Ibid.*, st. 43.

Primjer: predmet *Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugala*¹⁷² pokrenuo je otac koji je zahtijevao roditeljsku skrb nad djetetom. Tvrdio je da su portugalske vlasti u nacionalnim postupcima odbacile njegov zahtjev i roditeljsku dužnost dodijelile majci zbog njegove seksualne orijentacije. ESLJP je otkrio da su mu nacionalne vlasti uistinu uskratile skrbnitvo zbog toga što je homoseksualac, što nema objektivno i razumno opravdanje. Sud je zaključio da je došlo do kršenja članka 8. u svezi s člankom 14. EKLJP-a.

Osim toga, pravo djeteta na održavanje kontakta s oba roditelja izričito je navedeno u Konvenciji VE o kontaktima s djecom.¹⁷³ U članku 4. stavku 1. te konvencije navodi se da će „dijete i njegovi ili njezini roditelji imati pravo na ostvarivanje i održavanje redovitih međusobnih kontakata“. Opća načela koja se primjenjuju u sudskoj praksi koja se odnosi na kontakt naglašavaju pravo djeteta da bude informirano, razgovor s njim, njegovo izražavanje vlastitih mišljenja te uvažavanje tih mišljenja. U članku 6. Konvencije Vijeća Europe o ostvarivanju dječjih prava¹⁷⁴ dalje se utvrđuju preduvjeti donošenja sudskih odluka, uključujući sljedeće pravne obveze: provjeru ima li sudbeno tijelo dovoljno informacija za utvrđivanje najboljih interesa djeteta; osiguravanje prava djeteta da bude informirano o postupku i ishodima; te otvoriti i sigurno mjesto na kojemu djeca na koju to utječe mogu slobodno izraziti mišljenje na način prikladan njihovoj dobi/zrelosti.

Mogu se pojaviti situacije u kojima su djeca zbog drugih razloga odvojena od roditelja, primjerice, nakon odlaska roditelja u zatvor. ESLJP je bio suočen s takvom situacijom u predmetu *Horych protiv Poljske*,¹⁷⁵ u kojemu je rješavao pitanje uvjeta u kojima je tužitelj, kategoriziran kao opasan zatvorenik, primao posjete svojih maloljetnih kćeri. Napomenuo je da „posjeti djece [...] u zatvoru zahtijevaju posebnu organizaciju te da mogu biti podložni posebnim uvjetima ovisno o njihovoj dobi, mogućem utjecaju na njihovo emocionalno stanje ili dobrobit te o osobnim okolnostima osobe koju se posjećuje“.¹⁷⁶ Sud je zatim

172 ESLJP, *Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugala*, br. 33290/96, 21. prosinca 1999.

173 Vijeće Europe, *Konvencija o kontaktima s djecom*, CETS br. 192, 2003. Pogledajte i Svjetska organizacija za prekograničnu suradnju u građanskim i trgovačkim stvarima (1996.), Haška konferencija o međunarodnom privatnom pravu, Konvencija o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršenju sudskih odluka te suradnji u stvarima koje se odnose na roditeljsku odgovornost i mjere zaštite djece.

174 Vijeće Europe, *Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava*, CETS br. 160, 1996.

175 ESLJP, *Horych protiv Poljske*, br. 13621/08, 17. travnja 2012.

176 *Ibid.*, st. 131.

izjavio da „pozitivne obveze države prema članku 8. [...] uključuju dužnost osiguravanja odgovarajućih, što je manje moguće stresnih uvjeta za posjetitelje tijekom posjeta njegove djece, uzimajući u obzir praktične posljedice zatvorske kazne“.¹⁷⁷

Naposljetku, pravo djece kojima je uskraćena sloboda održavanja kontakta s roditeljima potkrjepljuje se odabranim odredbama Smjernica Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci.¹⁷⁸ U smjernicama se izričito potvrđuje pravo djece kojima je uskraćena sloboda „održavanja redovitih i smislenih kontakata s roditeljima [i] obitelji“ (članak 21. točka (a)) (pogledajte i [poglavlje 11.](#)).

Prema međunarodnom pravu, pravo na održavanje kontakta s oba roditelja potvrđuje se člankom 9. stavkom 3. CRC-a: „Države stranke poštivat će pravo djeteta koje je odvojeno od jednoga ili oba roditelja da redovito održava osobne i neposredne odnose s oba roditelja ako to nije u suprotnosti s djetetovim najboljim interesima.“

5.4. Npropisno odvođenje djeteta preko granice – otmica djeteta

Ključne točke

- ESLJP zahtijeva pristup utemeljen na pravima djeteta u slučajevima npropisnog odvođenja djece kojim se krše uvjeti skrbništva: članak 8. EKLJP-a (pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života) mora se tumačiti u vezi s Haškom konvencijom i CRC-om.
- Pravo EU-a posebno zahtijeva da se dijete sasluša tijekom postupaka povezanih s njegovim vraćanjem nakon nezakonitog odvođenja ili zadržavanja.

Otmica djece odnosi se na situaciju u kojoj se dijete odvede ili zadrži van državnih granica usprkos važećim uvjetima skrbništva (članak 3. Haške konvencije o građansko-pravnim aspektima međunarodne otmice djece¹⁷⁹) (Haška

¹⁷⁷ *Ibid.*, st. 131.

¹⁷⁸ Vijeće Europe, Odbor ministara (2010.), *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci.*

¹⁷⁹ Svjetska organizacija za prekograničnu suradnju u građanskim i trgovačkim stvarima (1980.), Haška konferencija o međunarodnom privatnom pravu, Haška konvencija od 25. listopada 1980. o građansko-pravnim aspektima međunarodne otmice djece, 25. listopada 1980.

konvencija)). Prema Haškoj konvenciji, nepropisno odvedena ili zadržana djeca moraju se brzo vratiti u državu uobičajenog boravišta (članak 11. stavak 1.). Sudovi u državi uobičajenog boravišta utvrđuju osnovanost spora oko skrbnništva. Sudovi države iz koje je dijete odvedeno trebaju narediti njegovo vraćanje unutar šest tjedana od datuma podnošenja zahtjeva za vraćanje (članak 11.). Hašku konvenciju podupire načelo najboljih interesa djeteta. U kontekstu te konvencije pretpostavka je da je nezakonito odvođenje djeteta samo po sebi štetno te da je potrebno ponovno uspostaviti *status quo ante* što je prije moguće kako bi se izbjegla pravna konsolidacija nezakonitih situacija. Pitanja skrbnništva i posjećivanja trebaju rješavati sudovi koji imaju nadležnost na mjestu djetetova uobičajenog boravišta, a ne sudovi zemlje u koju je dijete nepropisno odvedeno. Nekoliko je ograničenih iznimki mehanizma vraćanja, utvrđenih u članku 12., 13. i 20. Haške konvencije. Članak 13. uključuje odredbe iz kojih je proizašao najveći broj parničnih postupaka, na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Njime se propisuje da zemlja u koju je dijete odvedeno smije odbiti vratiti dijete, ako bi se povratkom dijete izložilo velikom riziku od štete ili bi se ono našlo u nepovoljnoj situaciji (članak 13. točka (b)). Vraćanje se može odbiti i ako se dijete usprotivi povratku ako je ono dovoljno zrelo da izrazi svoja mišljenja (članak 13. stavak 2.).

Prema pravu EU-a, najvažniji instrument kojim je regulirana otmica djece među državama članicama EU-a jest Uredba Bruxelles II bis,¹⁸⁰ koja se većim dijelom temelji na odredbama Haške konvencije. Ova uredba dopunjuje Hašku konvenciju te ima prednost pred njoj u slučajevima otmice unutar EU-a (Uvodna izjava 17. Preambule i članka 60. točke (e)). Iako je Haška konvencija i dalje osnovni instrument za otmicu djece, u određenim je aspektima Uredba Bruxelles II bis postrožila pravila o nadležnosti u korist sudova na državama podrijetla/boravišta. Slično kao i u Haškoj konvenciji, sudovi države u kojoj je dijete imalo boravište neposredno prije nepropisnog odvođenja/zadržavanja zadržavaju nadležnost u slučajevima otmice djece. U uredbi su navedene jednake iznimke povratka kao i u Konvenciji o otmici djece.

Međutim, za razliku od Haške konvencije, prema uredbi Bruxelles II bis, država uobičajenog boravišta zadržava nadležnost odlučivanja o osnovanosti spora oko skrbnništva, čak i kada se izda odluka o nevraćanju kao dio

180 Vijeće Europske unije (2003.), Uredba Vijeća (EZ) br. 2201/2003 od 27. studenoga 2003. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju sudskih odluka u bračnim sporovima i u stvarima povezanim s roditeljskom odgovornošću, kojom se stavlja izvan snage Uredba (EZ) br. 1347/2000, SL 2003 L 338.

provedbe članka 13. točke (b) Haške konvencije (članka 11. stavaka 6. – 8. Uredbe Bruxelles II bis). Prenošenje nadležnosti na državu u koju je dijete odvedeno može se izvršiti samo u dva slučaja, propisana člankom 10. Uredbe Bruxelles II bis. U prvom slučaju, sudovi države bijega imat će nadležnost ako je dijete steklo uobičajeno boravište u toj državi te ako je svaka osoba s pravom skrbnništva pristala na odvođenje ili zadržavanje.¹⁸¹ U drugom slučaju: dijete je steklo uobičajeno boravište u državi u koju je odvedeno; protekla je godina dana od trenutka u kojemu je roditelj koji je ostao bez djeteta imao ili trebao imati saznanja o boravištu djeteta; dijete se priviknulo na novo okruženje; te je ispunjen barem jedan od četiri dodatna uvjeta navedena u članku 10. točki (b) Uredbe Bruxelles II bis.¹⁸²

Kao što je slučaj sa svim drugim pravnim instrumentima EU-a, Uredba Bruxelles II bis mora se tumačiti u skladu s odredbama Povelje EU-a o temeljnim pravima, a posebno člankom 24. CJEU je imao priliku pojasniti tumačenje članka 24. u kontekstu otmice djece. Kao što je već spomenuto u [odjeljku 2.4.](#), u *predmetu Aguirre Zarraga* CJEU je presudio da pravo djeteta na saslušanje, propisano člankom 24. Povelje, uvjetuje da pravni postupci i uvjeti koji djeci omogućuju slobodno izražavanje mišljenja budu njima i dostupni te da ta mišljenja prikupi sud.¹⁸³ Međutim, prema CJEU-u, samo sudovi u državi u kojoj je boravište djeteta smiju ispitati zakonitost svojih vlastitih presuda s obzirom na Povelju EU-a o temeljnim pravima i Uredbu Bruxelles II bis. U skladu s načelom međusobnog povjerenja, pravni sustavi država članica trebali bi pružati učinkovitu i podjednaku zaštitu temeljnih prava. Stoga zainteresirane strane moraju podnijeti sve prigovore u vezi s ljudskim pravima sudovima koji imaju nadležnosti nad osnovanosti spora oko skrbnništva u skladu s uredbom. CJEU je presudio da se sud države članice u koju je dijete nezakonito odvedeno nije mogao protiviti izvršenju ovjerene sudske odluke kojom se određuje vraćanje djeteta

181 Članak 10. točka (a) Uredbe Bruxelles II bis.

182 Člankom 10. točkom (b) Uredbe Bruxelles II bis propisuju se sljedeća četiri dodatna uvjeta: (i) u roku od godine dana nakon što je nositelj prava na skrb saznao ili trebao saznati gdje se dijete nalazi, nikakav zahtjev za predaju nije predan nadležnim tijelima države članice u koju je dijete odvedeno ili u kojoj je zadržano; (ii) zahtjev za predaju koji je uložio nositelj prava na skrb povučen je, a nikakav novi zahtjev nije podnesen u roku iz stavka i.; (iii) zaključen je predmet pred sudom države članice u kojoj je dijete imalo uobičajeno boravište neposredno prije nezakonitog odvođenja ili zadržavanja, u skladu s člankom 11. stavkom 7.; (iv) sudska odluka o skrbi koja ne podrazumijeva predaju djeteta donesena je na sudovima države članice u kojoj je dijete imalo uobičajeno boravište neposredno prije njegova nezakonitog odvođenja ili zadržavanja.

183 CJEU, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga protiv Simone Pelz*, 22. prosinca 2010. Više o aspektima koji se odnose na sudjelovanje djeteta u tom slučaju potražite u analizi u [odjeljku 2.4.](#)

jer je procjena o kršenju tih odredbi pripadala isključivo nadležnosti države iz koje dijete odvedeno.

Primjer: Predmet *Povse protiv Alpago*¹⁸⁴ odnosi se na majčino nezakonito odvođenje djevojčice u Austriju. Austrijski sudovi odbacili su očev zahtjev za vraćanje djeteta u Italiju na temelju velikog rizika za dijete. U međuvremenu, na zahtjev oca talijanski je sud presudio da zadržava nadležnost u donošenju odluke o osnovanosti spora oko skrbništva te je izdao odluku za vraćanje djeteta u Italiju te potvrdu o izvršavanju na temelju članka 42. Uredbe Bruxelles II bis. Slučaj je prosljeđen CJEU-u s austrijskog suda nakon što je majka podnijela tužbu protiv zahtjeva za provođenje potvrde i odluke o vraćanju djeteta u Italiju koja je uslijedila. CJEU je presudio da nakon izdavanja potvrde o izvršavanju ne postoji mogućnost protivljenja vraćanju u zemlji u koju je dijete odvedeno (u ovom slučaju, Austriji) jer se potvrda automatski izvršava. Nadalje, CJEU je odlučio da su u ovom slučaju samo talijanski sudovi nadležni za odlučivanje o ozbiljnom riziku za djetetove najbolje interese do kojega bi došlo u slučaju vraćanja. Uz pretpostavku da ti sudovi takav rizik smatraju opravdanim, oni zadržavaju isključivu nadležnost obustave vlastite odluke o izvršenju¹⁸⁵.

Prema pravu VE, Europska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o skrbi nad djecom i o ponovnom uspostavljanju skrbi nad djecom¹⁸⁶ i Konvencija o kontaktima s djecom¹⁸⁷ uključuju pravna jamstva kojima se sprječava nezakonito odvođenje djece te osigurava njihovo vraćanje.¹⁸⁸

ESLJP često obrađuje predmete koji se odnose na otmicu djece, a u tim se slučajevima uglavnom vodi odredbama Haške konvencije prilikom tumačenja članka 8. EKLJP-a. Međutim, ESLJP obavezno vrši analizu djetetovih najboljih interesa u tim slučajevima. Dvije ključne presude Velikog vijeća odražavaju stav suda o tom pitanju.

184 CJEU, C-211/10, *Doris Povse protiv Mauro Alpago*, 1. srpnja 2010.

185 Zahtjev utemeljen na istim činjenicama kasnije je podnesen pri ESLJP-u i proglašen neprihvatljivim. Pogledajte ESLJP, *Povse protiv Austrije*, Odluka o neprihvatljivosti, br. 3890/11, 18. lipnja 2013.

186 Vijeće Europe, *Europska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o skrbi nad djecom i o ponovnom uspostavljanju skrbi nad djecom*, CETS br. 105, 1980.

187 Vijeće Europe, *Konvencija o kontaktima s djecom*, CETS br. 192, 2003.

188 *Ibid.*, čl. 10. t. (b), odnosno čl. 16.; Vijeće Europe, *Europska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o skrbi nad djecom i o ponovnom uspostavljanju skrbi nad djecom*, CETS br. 105, 1980., čl. 8.

Primjer: Predmet *Neulinger i Shuruk protiv Švicarske*¹⁸⁹ pokrenula je majka koja je odvela sina iz Izraela u Švicarsku, čime je prekršila postojeći dogovor o skrbištvu. Nakon tužbe oca u skladu s Haškom konvencijom, švicarske su vlasti naredile vraćanje djeteta u Izrael. Prema mišljenju nacionalnih sudova i stručnjaka, vraćanje djeteta u Izrael moglo se provesti samo uz pratnju majke. Ta je mjera bila unutar margina prosudbe koja se nacionalnim vlastima pruža u takvim pitanjima. Ipak, kako bi se procijenila usklađenost s člankom 8. EKLJP-a, bilo je potrebno i uzeti u obzir sve novosti od donošenja presude Saveznog suda kojom je propisano vraćanje djeteta. U ovom je slučaju dijete bilo državljanin Švicarske te se dobro snašlo u toj državi u kojoj je bez prekida živjelo oko četiri godine. Iako je u toj dobi još uvijek imalo sposobnost prilagodbe, ponovno preseljenje vjerojatno bi imalo ozbiljne posljedice za njega, koje su se morale usporediti s koristima koje bi imao od tog čina. Bila je značajna i činjenica da su ograničenja očeva prava posjećivanja postavljena prije odvođenja djeteta. Osim toga, otac se nakon toga još dva puta ponovno ženio te je postao otac još jednog djeteta, ali nije plaćao za uzdržavanje kćeri. ESLJP je izrazio sumnju da bi takve okolnosti bile povoljne za dobrobit i razvoj djeteta. Što se tiče majke, njezin povratak u Izrael mogao ju je izložiti riziku od kaznenopravnih sankcija, kao što je zatvorska kazna. Bilo je jasno da takva situacija nije u najboljem interesu djeteta, s obzirom na to da je majka vjerojatno bila jedina osoba s kojom je bilo povezano. Majčino odbijanje povratka u Izrael stoga nije bilo posve neopravdano. Osim toga, otac nikada nije živio sam s djetetom te ga nije vidio od njegova odlaska u dobi od dvije godine. ESLJP stoga nije bio uvjeren da bi vraćanje djeteta u Izrael bilo u njegovu najboljem interesu. Što se tiče majke, povratak u Izrael predstavljao bi nesrazmjerno miješanje u njezino pravo poštivanja njezina obiteljskog života. Shodno tome, došlo bi do kršenja članka 8. EKLJP-a u pogledu oba tužitelja ako bi se provela odluka kojom se propisuje vraćanje drugog tužitelja u Izrael.

Primjer: u predmetu *X protiv Latvije*,¹⁹⁰ majka je tvrdila da bi se vraćanjem njezine kćeri u Australiju, odakle je nezakonito odvedena, dijete izvrgnulo ozbiljnoj opasnosti. Prilikom odlučivanja o tome je li u odlukama nacionalnih sudova, unutar margina prosudbe koje su u tim pitanjima dodijeljene državama, uspostavljena prava ravnoteža između suprotstavljenih interesa koji su bili prisutni, najbolji interesi djeteta morali su biti na prvom mjestu.

189 ESLJP, *Neulinger i Shuruk protiv Švicarske* [GC], br. 41615/07, 6. srpnja 2010.

190 ESLJP, *X protiv Latvije* [GC], br. 27853/09, 26. studenog 2013., st. 101., 106., 107. i 115. – 119.

Kako bi se postiglo usklađeno tumačenje EKLJP-a i Haške konvencije, država koja je primila zahtjev morala je uzeti u obzir čimbenike koji su mogli činiti iznimku trenutnom vraćanju djeteta prema članku 12., 13. i 20. Haške konvencije. Ta je država trebala izdati odluku koja je bilo dovoljno potkrijepljena u tom pogledu, a zatim i procijenjena s obzirom na članak 8. EKLJP-a. Tim se člankom nacionalnim tijelima nameće postupovna obveza te se zahtijeva da prilikom ispitivanja zahtjeva za vraćanje djeteta sudovi razmotre dokazive tvrdnje o „velikom riziku“ za dijete u slučaju povratka i donesu presudu s točno navedenim razlozima. Kad je riječ o točnoj naravi „velikog rizika“, iznimka navedena u članku 13. točki (b) Haške konvencije odnosila se samo na situacije koje nadilaze ono što dijete razumno može podnijeti. U ovom slučaju tužiteljica je Prizivnom sudu u Latviji predala potvrdu psihologa koji je zaključio da postoji rizik od traume za dijete u slučaju trenutnog odvajanja od majke. Iako su nacionalni sudovi trebali potvrditi postojanje „velikog rizika“ za dijete, a izvješće psihologa je izravno povezano s najboljim interesima djeteta, regionalni je sud odbio proučiti zaključke toga izvješća s obzirom na odredbe članka 13. točke (b) Haške konvencije. Nacionalni sudovi pak nisu riješili pitanje je li moguće da majka ode za kćeri u Australiju i održava kontakt s njom. S obzirom da nacionalni sudovi nisu na zadovoljavajući način ispitali tvrdnje tužiteljice, postupak donošenja odluke prema nacionalnom zakonodavstvu nije zadovoljio postupovne uvjete sadržane u članku 8. EKLJP-a te je stoga tužiteljica doživjela nesrazmjerno miješanje u njezino pravo na poštivanje obiteljskog života.

6

Alternativa obiteljskoj skrbi i posvajanju

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 7. (obiteljski život) i članak 24. (prava djeteta)</p> <p>Uredba Bruxelles II bis (2201/2003)</p>	<p>Alternativa obiteljskoj skrbi</p>	<p>EKLJP, članak 8. (pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života)</p> <p>Europska socijalna povelja (revidirana), članak 17. (pravo djece i mladih na socijalnu, pravnu i gospodarsku zaštitu)</p> <p>ESLJP, <i>Wallová i Walla protiv Republike Češke</i>, br. 23848/04, 2006. (smještaj u dom za nezbrinutu djecu zbog loših uvjeta stanovanja)</p> <p>ESLJP, <i>Saviny protiv Ukrajine</i>, br. 39948/06, 2008. (smještaj u dom za nezbrinutu djecu zbog socio-ekonomskih razloga)</p> <p>ESLJP, <i>B. protiv Rumunjske (br. 2)</i>, br. 1285/03, 2013. (uključivanje roditelja u postupak donošenja odluke)</p> <p>ESLJP, <i>B. B. i F. B. protiv Njemačke</i>, br. 18734/09 i 9424/11, 2013. (postupovni nedostaci u postupku donošenja odluke).</p> <p>ESLJP, <i>Olsson protiv Švedske (br. 1)</i>, br. 10465/83, 1988. (provedba rješenja o skrbi)</p> <p>ESLJP, <i>T. protiv Republike Češke</i>, br. 19315/11, 2014. (važnost kontakta).</p>

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
Povelja o temeljnim pravima, članak 24. (prava djeteta)	Posvajanje	<p>Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana)</p> <p>ESLJP, <i>Pini i drugi protiv Rumunjske</i>, br. 78028/01 i 78030/01, 2004. (prioritet interesa djeteta pri posvajanju)</p> <p>ESLJP, <i>Kearns protiv Francuske</i>, br. 35991/04, 2008. (pristanak roditelja na posvajanje).</p> <p>ESLJP, <i>E. B. protiv Francuske</i> [GC], br. 43546/02, 2008. (pravo lezbijke na posvajanje).</p> <p>ESLJP, <i>Gas i Dubois protiv Francuske</i>, br. 25951/07, 2012. (pravo homoseksualnog para na posvajanje).</p> <p>ESLJP, <i>X i drugi protiv Austrije</i> [GC], br. 19010/07, 2013. (posvajanje u kojemu obje osobe u istospolnom paru dobivaju roditeljska prava).</p> <p>ESLJP, <i>Harroudj protiv Francuske</i>, br. 43631/09, 2012. („kafala“ sustav skrbi i posvajanje).</p>

Svako dijete ima pravo na poštivanje obiteljskog života koje je priznato člankom 7. Povelje EU-a o temeljnim pravima i člankom 8. Europske konvencije o ljudskim pravima (EKLP) (pogledajte [poglavlje 5.](#)). Pravo EU-a i Vijeća Europe odražava važnost obiteljskih odnosa za dijete, a to uključuje djetetovo pravo da mu se ne uskrati kontakt s roditeljima, osim kada je to u suprotnosti s djetetovim najboljim interesima.¹⁹¹ Nije lako uspostaviti ravnotežu između osiguravanja da dijete ostane sa svojom obitelji – u skladu s poštivanjem obiteljskog života – te osiguravanja da je dijete zaštićeno. Kada se dijete odvede iz obitelji, može se smjestiti kod udomitelja ili u institucionalnu skrb. Obiteljski život ne prestaje s razdvajanjem te je potrebno održati kontakt kako bi se omogućilo ponovno spajanje obitelji ako je to u najboljem interesu djeteta. U određenim će okolnostima doći do odvajanja od roditelja putem posvojenja. Konačnost posvojenja znači da je potrebno slijediti strože uvjete.

Svrha ovoga poglavlja jest proučiti europsko pravo o alternativnoj skrbi. Pravo EU-a odnosi se na prekogranične postupovne aspekte povezane sa smještajem djece u alternativnu skrb, uglavnom putem Uredbe Bruxelles II bis. Ta se uredba treba tumačiti u skladu s Poveljom EU-a o temeljnim pravima, posebice člankom 24. ESLJP je razvio opsežan skup sudske prakse koja se odnosi na temeljna i postupovna pitanja smještanja djece u alternativnu skrb.

¹⁹¹ EU (2012.), Povelja Europske unije o temeljnim pravima, SL 2012 C 326, čl. 24. st. 3.

Odjeljak 6.1. započinje uvođenjem općih načela kojima se uređuju slučajevi djece bez obiteljske skrbi, u **odjeljku 6.2** pružen je pregled zakonodavstva koje se odnosi na smještaj djeteta u alternativnu skrb, a u **odjeljku 6.3** razmotreni su europski standardi posvojenja.

6.1. Alternativna skrb: opća načela

Ključne točke

- Alternativna skrb privremena je mjera zaštite.
- Međunarodno pravo potvrđuje da skrb u sklopu obitelji treba imati prednost nad institucionalnom skrbi.
- Djeca imaju pravo na pristup informacijama i izražavanje mišljenja u pogledu smještaja u alternativnu skrb.

Iz prava EU-a, VE te međunarodnog prava, kada se razmatraju zajedno, proizlazi šest širih načela povezanih s alternativnom skrbi.

Za početak, alternativna skrb zaštitna je mjera kojom se osigurava privremena sigurnost djece te olakšava njihov povratak obiteljima kada je to moguće.¹⁹² To bi stoga trebalo biti privremeno rješenje. Ona je ponekad mjera zaštite do trenutka spajanja obitelji, primjerice, u slučaju djece bez pratnje ili djece migranata odvojene od roditelja koja se ponovno spoje s obiteljima.¹⁹³ U drugim je slučajevima ona zaštitna mjera do novih događaja u pogledu obiteljskog života, primjerice, poboljšanja zdravlja roditelja ili pružanje podrške roditeljima.

Drugo, međunarodno pravo potvrđuje da je skrb u sklopu obitelji (poput udomiteljske) optimalan oblik alternativne skrbi za osiguravanje zaštite i razvoja djece. To se potvrđuje Smjernicama UN-a za alternativnu skrb o djeci i UN-ovom Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom (CRPD), koju je potpisala

¹⁹² UN, Opća skupština (OS), *Smjernice za alternativnu skrb o djeci*, A/RES/64/142, 24. veljače 2010., st. 48. – 51.; Odbor za prava djeteta (2013.), *Opći komentar br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegov najbolji interes bude od primarnog značaja* (čl. 3., st. 1.), UN Doc. CRC/C/GC/14, 29. svibnja 2013., st. 58. – 70.

¹⁹³ UN, Opća skupština (OS), *Konvencija o pravima djeteta*, 20. studenoga 1989., čl. 22; Odbor za prava djeteta (2005.), *Opći komentar br. 6 (2005.): Postupanje prema djeci bez pratnje i razdvojenoj djeci izvan njihove države porijekla*, UN Doc. CRC/GC/2005/6, 1. rujna 2005., st. 81. – 83.

i EU.¹⁹⁴ U CRPD-u izričito se tvrdi da će „države članice, u slučajevima kad uži obitelj nije u stanju voditi brigu o djetetu s teškoćama u razvoju poduzeti sve što je potrebno za alternativno zbrinjavanje u široj obitelji, a ukoliko to ne bi bilo moguće, unutar zajednice u obiteljskom okruženju“.¹⁹⁵ Skrb koja nije u sklopu obitelji (npr. institucionalna skrb) „trebala bi se ograničiti na slučajeve u kojima je takvo okruženje posebno primjereno, potrebno i konstruktivno za dijete o kojemu je riječ te je u njegovom najboljem interesu“.¹⁹⁶

Treće, pravo djeteta na skrbnika ili zastupnika ključno je za osiguravanje njegovih širih prava.¹⁹⁷ Iako u pravu EU-a ne postoji izričita opća obveza dodjeljivanja skrbnika djeci bez obiteljske roditeljske, barem sedam direktiva EU-a države članice obvezuje na dodjelu skrbnika djeci u različitim kontekstima, od kojih su neki izravno povezani s djecom bez roditeljske skrbi.¹⁹⁸ Nadalje, ovaj skup zakona potkrijepljen je UN-ovim Smjernicama za alternativnu skrb o djeci (uglavnom u pogledu djece bez roditeljske skrbi), CRC-om (posebno u pogledu djece bez pratnje) te Konvencijom VE o suzbijanju trgovanja ljudima.¹⁹⁹ Ovlaštenje zakonskog skrbnika najčešće je zaštita najboljih interesa djeteta, osiguravanje njegove opće dobrobiti te dopuna njegove ograničene pravne sposobnosti (a ponekad i korištenje prava pravnog zastupanja).²⁰⁰

Četvrto, u članku 24. Povelje EU-a o temeljnim pravima podrazumijeva se zakonska obveza poduzimanja pozitivnih mjera kako bi se osiguralo da donošenje odluka o smještaju djeteta bude vođeno njegovim najboljim interesima²⁰¹

194 UN, Opća skupština (OS), *Smjernice za alternativnu skrb o djeci*, A/RES/64/142, 24. veljače 2010., st. 20. – 22.; UN, Odbor za prava djeteta (2006.), *Opći komentar br. 7 (2005.): Provođenje prava djeteta u ranom djetinjstvu*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20. rujna 2006., st. 18. UN, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD), 13. prosinca 2006., čl. 23. st. 5. (pogledajte i čl. 7.).

195 UN, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD), 13. prosinca 2006., čl. 23. st. 5.

196 UN, Opća skupština (OS), *Smjernice za alternativnu skrb o djeci*, 24. veljače 2010., A/RES/64/142, st. 21.

197 FRA (2014.a), str. 31.

198 *Ibid.*, str. 14.

199 UN, Opća skupština (OS), *Smjernice za alternativnu skrb o djeci*, 24. veljače 2010., A/RES/64/142, st. 100. – 103.; UN, Odbor za prava djeteta, *Opći komentar br. 6 (2005.): Postupanje prema djeci bez pratnje i razdvojenoj djeci izvan njihove države porijekla*, UN Doc. CRC/GC/2005/6, 1. rujna 2005., st. 33. – 38.; Vijeće Europe, *Konvencija o suzbijanju trgovanja ljudima*, CETS br. 197, 2005., čl. 10. st. 4.

200 FRA (2014.a), str. 15.

201 UN, Odbor za prava djeteta (2013.), *Opći komentar br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegov najbolji interes bude od primarnog značaja (čl. 3. st. 1.)*, UN Doc. CRC/C/GC/14, 29. svibnja 2013.

i mišljenjima.²⁰² U Općem komentaru br. 5. i 14. Odbora za prava djeteta²⁰³ i UN-ovim Smjernicama za alternativnu skrb o djeci naglašava se potreba osiguravanja djetetova prava na informacije, uključujući informacije o njegovim pravima i mogućnostima, kao i djetetovo pravo „da se s njim razgovara te da se njegova mišljenja uzmu u obzir u skladu s njegovim razvojnim sposobnostima“.²⁰⁴

Peto, šira prava djeteta u sklopu Povelje EU-a o temeljnim pravima, EKLJP-a i CRC-a ostaju primjenjiva na slučajeve alternativne skrbi (udomiteljske ili institucionalne). To uključuje njihova građanska i politička prava (npr. njihova prava na privatnost, slobodu izražavanja i vjeroispovijedi te zaštitu od svih oblika nasilja) i socio-ekonomska prava (uključujući prava na obrazovanje, zdravstvenu skrb i sudjelovanje u kulturnom životu).²⁰⁵

Naposljetku, člankom 4. CRC-a države se obvezuju da će „poduzeti sve odgovarajuće zakonodavne, upravne i druge mjere“ za provedbu konvencije. To se jednako primjenjuje i na kontekst alternativne skrbi. Člankom 17. stavkom 1. točkom (c) revidirane Europske socijalne povelje (ESC) na sličan se način države obvezuju da će poduzeti sve odgovarajuće i potrebne mjere namijenjene pružanju zaštite i posebne pomoći djeci i mladima kojima je privremeno ili trajno uskraćena podrška obitelji.

Prema pravu EU-a, CJEU je presudio da se Uredba Bruxelles II bis primjenjuje na odluke o smještaju djeteta u alternativnu skrb. Kao što je navedeno u [poglavlju 5.](#), Uredba Bruxelles II bis uključuje prava djeteta u svom pristupu te se u njoj naglašava da se, među ostalim, u obzir treba uzeti jednakost sve djece, najbolji interesi djeteta te pravo na saslušanje.²⁰⁶ Ovdje su korisni „razlozi nepriznavanja sudskih odluka koje se odnose na roditeljsku odgovornost“, navedeni u članku 23. Uredbe Bruxelles II bis. U članku 23. navodi se da presude neće biti priznate:

202 UN, Odbor za prava djeteta (2009.), *Opći komentar br. 12 (2009.): Pravo djeteta da bude saslušano*, UN Doc. CRC/C/GC/12, 20. srpnja 2009., st. 97.

203 UN, Odbor za prava djeteta, *Opći komentar br. 14*, st. 15. točka (g), 29. svibnja 2013.; *Opći komentar br. 5*, st. 24., 27. studenoga 2003.

204 UN, Opća skupština (OS) (2010), *Smjernice za alternativnu skrb o djeci*, 24. veljače 2010., A/RES/64/142, st. 6.

205 Povelja o temeljnim pravima, čl. 3. – 4., 7., 10. – 11., 14. i 24.; EKLJP, posebno čl. 8.; i CRC, čl. 13. – 14., 16., 19., 28., 29., 24., 31. i 37.; UN, Opća skupština (OS) (2010), *Smjernice za alternativnu skrb o djeci*, 24. veljače 2010., A/RES/64/142, dio 2.

206 Bruxelles II bis, Preambula. Pogledajte i [poglavlje 5.](#)

„(a) ako je takvo priznavanje očito u suprotnosti s javnim redom u državi članici u kojoj se zahtijeva priznavanje, uzimajući u obzir interes djeteta; (b) ako je donesena, osim u žurnome predmetu, a da pri tome djetetu nije omogućeno saslušanje, kršeći pri tome temeljna postupovna načela države članice u kojoj se zahtijeva priznavanje [...]“

Prema toj uredbi, nadležnost se određuje na temelju djetetova uobičajenog boravišta, uz nekoliko ograničenih iznimki, uključujući djetetov najbolji interes (članak 8., 12. i 15. Uredbe Bruxelles II bis).

Prema pravu VE, ESLJP potvrđuje da je obitelj prirodno okruženje za rast i dobrobit djece. Međutim, kada obitelj djetetu ne može pružiti potrebnu skrb i zaštitu, može biti potrebno smještanje u okruženje alternativne skrbi. To se kosi s poštivanjem obiteljskog života. ESLJP je pojasnio da se u većini slučajeva smještanje djeteta u alternativnu skrb treba smatrati privremenom mjerom te da se dijete naposljetku treba vratiti obitelji kako bi se ispunilo pravo na privatni i obiteljski život određen člankom 8. EKLJP-a.²⁰⁷

Iako se EKLJP-om državama ne nameće posebna dužnost pružanja skrbi i zaštite djeci, člankom 17. ESC-a države se obvezuju da će „poduzeti sve potrebne i odgovarajuće mjere usmjerene na to da osiguraju zaštitu i posebnu pomoć države djetetu ili mladoj osobi privremeno ili definitivno lišenoj obiteljske podrške“.²⁰⁸

6.2. Smještanje djece u alternativnu skrb

Ključne točke

- Prema pravu VE, smještanje djeteta u alternativnu skrb trebalo bi se propisati zakonom, imati legitiman razlog te biti nužno u demokratskom društvu. Nadležno tijelo treba navesti odgovarajuće i dovoljne razloge za to.
- Prema pravu VE, postupak donošenja odluke mora slijediti određena postupovna jamstva.

²⁰⁷ ESLJP, *K. A. protiv Finske*, br. 27751/95, 14. siječnja 2003. Odbor ministara Vijeća Europe podržao je taj pristup u svojoj Preporuci o pravima djece koja žive u ustanovama za zbrinjavanje, usvojenoj 16. ožujka 2005.

²⁰⁸ Vijeće Europe, Europska socijalna povelja (revidirana), CETS br. 163, 1996. članak 17. stavak 1. c.

Prema pravu VE,²⁰⁹ smještanje djeteta u neki oblik alternativne skrbi u skladu je s člankom 8. EKLJP-a samo kada je u skladu sa zakonom, ima legitiman cilj (poput zaštite djetetovih najboljih interesa) te se smatra nužnim u demokratskom društvu. Za ovaj je posljednji aspekt potrebno da sudovi navedu razloge koji su relevantni i dovoljno snažni da potkrijepe sredstva koja se koriste u svrhu postizanja željenog cilja.

Primjer: u predmetu *Olsson protiv Švedske (br. 1)*,²¹⁰ tužitelji su uložili prigovor na odluku o smještanju njihove djece u udomiteljske obitelji. Nakon zaključka da odluka o skrbi pripada unutar margine prosudbe države, ESLJP se usredotočio na način na koji je rješenje o skrbi provedeno. Prema Sudu, odluka o skrbi trebala se smatrati privremenom mjerom koju treba obustaviti čim to okolnosti dopuste, s obzirom na to da se posvojenje nije uzelo u obzir. Poduzete mjere stoga su trebale biti dosljedne s konačnim ciljem ponovnog spajanja s biološkom obitelji. U tom kontekstu, ESLJP je napomenuo da su nacionalne vlasti djecu smjestile u različite udomiteljske obitelji, razdvoivši ih međusobno i od roditelja na veliku udaljenost. Iako su vlasti djelovale u dobroj vjeri prilikom provedbe rješenja o skrbi, Sud je ustvrdio kako nije prihvatljivo da se odluka o tome gdje će se djeca smjestiti donosi na temelju administrativnih poteškoća, kao što je nedostatak prikladnih udomiteljskih obitelji ili mjesta za smještaj. U ključnom području kao što je poštivanje obiteljskog života, takva pitanja trebala bi biti samo od sporedne važnosti. Stoga, zaključivši da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a, ESLJP je ustanovio da mjere koje su vlasti poduzele prilikom provedbe rješenja o skrbi nisu bile potkrijepljene dovoljnim razlozima kako bi bile razmjerne legitimnom cilju koji se nastojao postići u skladu s člankom 8.

ESLJP je nedavno razmotrio osnovanost odluka o smještanju djece u alternativnu skrb u skladu s člankom 8. EKLJP-a.

Primjer: u predmetu *Wallová i Walla protiv Republike Češke*²¹¹ tužitelji su uložili prigovor na smještaj njihovo petero djece u dva različita doma za

209 Smještaj djece u neki oblik alternativne skrbi tema je političkih rasprava u Vijeću Europe već dugi niz godina. Pogledajte, primjerice, Rezoluciju Odbora ministara (77) 33 o smještanju djece, usvojenu 3. studenoga 1977.

210 ESLJP, *Olsson protiv Švedske (br. 1)*, br. 10465/83, 24. ožujka 1988.

211 ESLJP, *Wallová i Walla protiv Republike Češke*, br. 23848/04, 26. listopada 2006. (dostupno na francuskom jeziku).

djecu zbog njihovih loših uvjeta stanovanja. Skrbništvo nad djecom dodijeljeno je domovima za djecu 2002. g. na temelju financijske nestabilnosti roditelja, a rješenja o skrbi kasnije su povučena kada su se njihova financijska situacija i uvjeti stanovanja poboljšali. ESLJP je ustanovio da su osnovni razlog za odluku o smještaju djece u institucionalnu skrb bili nezadovoljavajući uvjeti stanovanja te je stoga bila dovoljna manje drastična mjera za rješavanje njihove situacije. Prema češkom zakonodavstvu, postojala je mogućnost praćenja životnih i higijenskih uvjeta obitelji te njihova savjetovanja o poboljšanju svoje situacije, ali ta mogućnost nije iskorištena. Iako su razlozi za smještaj djece u domove bili važni, nisu bili i dovoljni, a vlasti nisu uložile dovoljno truda kako bi tužiteljima pomogle alternativnim mjerama. Zaključivši da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a, Sud je uzeo u obzir i zaključke UN-ova Odbora za prava djeteta, koji je ustvrdio da načelo primarnog značaja najboljih interesa djeteta još uvijek nije dovoljno definirano i zastupljeno u češkom zakonodavstvu, odlukama sudova i politikama koji se odnose na djecu.

Primjer: u predmetu *Saviny protiv Ukrajine*,²¹² djeca tužitelja smještena su u skrb zbog nedovoljnih financijskih sredstava roditelja te zaključka nacionalnog suda da njihove osobne karakteristike ugrožavaju život, zdravlje i moralni odgoj njihove djece. Prilikom procjene predmeta, ESLJP je preispitao primjerenost dokaza na kojima su nacionalne vlasti utemeljile svoje zaključke te je smatrao da nije navedeno dovoljno informacija o razini socijalne pomoći koja je bila dostupna. To bi bilo važno za procjenu jesu li vlasti obavile svoju dužnost zadržavanja obitelji na okupu te jesu li dovoljno ispitale učinkovitost manje drastičnih alternativa prije odluke o odvajanju djece od roditelja. Nadalje, ni u jednoj fazi postupka suci nisu saslušali djecu. Ukratko, iako su razlozi koje su državne vlasti navele za odvođenje djece tužitelja bili važni, nisu bili dovoljni kako bi opravdali takvo ozbiljno zadiranje u njihov obiteljski život. Sud je stoga zaključio da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a.

ESLJP u skladu s člankom 8. EKLJP-a zahtijeva da donošenje odluke o poštivanju obiteljskog života slijedi određena postupovna jamstva. Navodi da postupak donošenja odluke (u administrativnim i sudbenim postupcima) koji dovodi do mjera zadiranja u obiteljski život mora biti pravedan i poštivati interese navedene u članku 8. U skladu s člankom 8. razmatra se jesu li „roditelji bili uključeni

²¹² ESLJP, *Saviny protiv Ukrajine*, br. 39948/06, 18. prosinca 2008.

u postupak donošenja odluka [...] dovoljno da bi im se pružila potrebna zaštita njihovih interesa”.²¹³ To uključuje njihovo informiranje o novim događajima, osiguravanje da sudjeluju u odlukama koje ih se tiču²¹⁴ te u određenim okolnostima, saslušanje djece o kojoj je riječ.²¹⁵

Primjer: u predmetu *B. protiv Rumunjske (br. 2)*,²¹⁶ tužiteljici je dijagnostificirana paranoidna shizofrenija te ju je policija više puta odvodila u psihijatrijske ustanove radi liječenja. Njezina djeca više nisu živjela s njom te su smještena u dom za nezbrinutu djecu zbog majčine bolesti. ESLJP je morao ispitati je li u cjelokupnom postupku donošenja odluka roditeljima pružena dovoljna zaštita njihovih interesa koja im je potrebna, uzimajući u obzir ozbiljnu narav odluka koje je bilo potrebno donijeti o smještaju djece u dom. U vezi s tim, ESLJP je napomenuo da tužiteljici, koja je imala tešku duševnu bolest, nije dodijeljen ni odvjetnik ni skrbnik koji bi je zastupao tijekom postupka pa nije mogla sudjelovati u postupku donošenja odluke koji se odnosio na njezinu maloljetnu djecu. Osim toga, sud je situaciju tužiteljice i njezine djece ispitao samo dva puta u razdoblju od dvanaest godina dok djeca nisu postala punoljetna te nije bilo dokaza o redovitom kontaktu socijalnih radnika i tužiteljice, što bi joj možda omogućilo da izloži svoje mišljenje vlastima. S obzirom na te činjenice, ESLJP je zaključio da tijekom postupka donošenja odluke o smještaju njezine djece u dom njezini interesi nisu bili dovoljno zaštićeni te da je stoga došlo do kršenja njezinih prava prema članku 8. EKLP-a.

Primjer: u predmetu *B. B. i F. B. protiv Njemačke*,²¹⁷ nakon optužbi dvanaestogodišnje kćeri tužitelja da je njezin otac više puta tukao nju i njezina osmogodišnjeg brata, roditeljska prava nad njima prenesena su na sud za mladež, a djeca su smještena u dom za nezbrinutu djecu. Okružni je sud donio rješenje o prijenosu roditeljske odgovornosti s tužitelja na Ured za mlade, donijevši tu odluku na temelju izravnih dokaza djece. Otprilike godinu dana kasnije, tijekom prvog sljedećeg sastanka s roditeljima, djevojčica je priznala da je lagala o tome da su ih tukli te su djeca na kraju vraćena

213 ESLJP, *W. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 9749/82, 8. srpnja 1987., st. 64.

214 ESLJP, *McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 16424/90, 24. veljače 1995.

215 ESLJP, *B. protiv Rumunjske (No. 2)*, br. 1285/03, 19. veljače 2013.; ESLJP, *B. B. i F. B. protiv Njemačke*, br. 18734/09 i 9424/11, 14. ožujka 2013.

216 ESLJP, *B. protiv Rumunjske (br. 2)*, br. 1285/03, 19. veljače 2013.

217 ESLJP, *B. B. i F. B. protiv Njemačke*, br. 18734/09 i 9424/11, 14. ožujka 2013.

roditeljima. Prilikom razmatranja pritužbe tužitelja da vlasti nisu primjerenom proučile sve važne činjenice, ESLJP je naglasio da pogrešne procjene stručnjaka nisu nužno značile da bi poduzete mjere bile neusklađene s člankom 8. EKLJP-a. Odluka o smještaju u dom mogla se procijeniti samo s obzirom na situaciju predstavljenu nacionalnim vlastima u tom trenutku. Prema procjeni ESLJP-a, bila je važna činjenica da se Okružni sud oslanjao samo na izjave djece, dok su tužitelji podnijeli izjave medicinskih stručnjaka koji nisu primijetili znakove zlostavljanja, kao i činjenica da Prizivni sud nije ponovno ispitao djecu. S obzirom na to da su djeca bila smještena na sigurnom tijekom punog saslušanja, nije bilo potrebe za žurbom te su sudovi mogli započeti ispitivanje činjenica prema vlastitom nahođenju, što nisu učinili. Ukratko, njemački sudovi nisu naveli dovoljne razloge za svoju odluku o oduzimanju roditeljskih prava tužiteljima, čime su prekršili članak 8. EKLJP-a.

Čak i kada se smjeste u alternativnu skrb, djeca zadržavaju pravo održavanja kontakta s roditeljima. To je pravo priznato EKLJP-om²¹⁸ jer ESLJP smatra da je kontakt roditelja i djece temeljni dio obiteljskog života prema članku 8. S obzirom da bi smještanje u alternativnu skrb obično trebala biti privremena mjera, očuvanje obiteljskih odnosa ključno je za osiguravanje uspješnog vraćanja djeteta obitelji.²¹⁹ Prema EKLJP-u, pozitivne dužnosti proizlaze iz tih načela, kao što je prikazano u sljedećim slučajevima.

Primjer: u predmetu *T. protiv Republike Češke*,²²⁰ ESLJP je razmotrio jesu li prava oca i kćeri (tužitelja) prekršena smještajem djeteta u skrb i neuspjehom vlasti da održava kontakt među njima. Dijete je bilo smješteno u specijalističku ustanovu nakon smrti majke i nakon što je očev zahtjev za skrbništvo nad kćeri bio odbijen zbog zabrinutosti oko njegove osobnosti. Daljnji zahtjevi za provođenje praznika s kćeri odbijeni su te je centar za psihoterapiju zaključio da posjeti nisu dobri za dijete jer ga se ona boji, nakon čega je svaki kontakt prekinut. Sudovi su kasnije odlučili da bi se kontakt između dvoje tužitelja trebao odvijati isključivo pisanim putem, u skladu sa željama djeteta. ESLJP je, među ostalim, istaknuo interese djeteta za održavanje odnosa s obitelji, osim u posebno ekstremnim slučajevima u kojima to ne bi bilo u najboljim interesima djeteta. Kada je ispitivao

218 ESLJP, *Olsson protiv Švedske (br. 1)*, br. 10465/83, 24. ožujka 1988.

219 ESLJP, *Eriksson protiv Švedske*, br. 11373/85, 22. lipnja 1989.

220 ESLJP, *T. protiv Republike Češke*, br. 19315/11, 17. srpnja 2014. (dostupno na francuskom jeziku).

odluku o smještanju djeteta u skrb, ESLJP je s odobravanjem napomenuo da su nacionalne vlasti posebnu pozornost posvetile pomnom razmatranju svoje odluke, koja je donesena nakon saslušanja stručnih mišljenja psihologa i psihijataru i uzimanja u obzir želja djeteta. Stoga nije došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a s obzirom na odluku o smještanju djeteta u skrb. Međutim, ESLJP je ipak zaključio da je članak 8. prekršen postavljanjem ograničenja na kontakt između tužitelja, posebice zbog izostanka nadzora nad odlukama o uskraćivanju kontakta koje je donijela ustanova za zbrinjavanje u kojoj se dijete nalazilo, s obzirom da je tim odlukama u konačnici smanjena mogućnost spajanja obitelji.

Primjer: u predmetu *K. A. protiv Finske*,²²¹ tužiteljeva djeca bila su smještena u alternativnu skrb zbog optužbi da su seksualno zlostavljana. Tijekom premještanja djece, između njih i njihovih roditelja gotovo i nije bilo kontakta te se nije nastojalo isplanirati njihovo ponovno spajanje. Tijekom ispitivanja slučaja, ESLJP je ustanovio da država ima pozitivnu dužnost olakšavanja spajanja obitelji što je to prije moguće, uzimajući u obzir dužnost zaštite najboljih interesa djeteta. Prema ESLJP-u, stroga ograničenja tužiteljeva prava na posjećivanje djece odražavala su namjeru tijela za socijalnu pomoć da učvrsti vezu djece i udomiteljske obitelji, a ne da ponovno ujedini biološku obitelj. To je učinjeno bez obzira na značajno poboljšanje očeve situacije. Shodno tome, došlo je do kršenja članka 8. EKLJP-a.

6.3. Posvajanje

Ključne točke

- Posvajanjem se osigurava alternativna skrb za djecu koja ne mogu ostati s biološkim obiteljima.
- Najbolji interesi djeteta moraju biti od primarnog značaja pri posvajanju.
- Prema pravu EU-a i VE nije uređeno pravo na posvajanje, ali postupak posvajanja mora biti u skladu s određenim kriterijima kako bi se osiguralo da je on u najboljem interesu djeteta.²²²

221 ESLJP, *K. A. protiv Finske*, br. 27751/95, 14. siječnja 2003.

222 Informacije o interesu djeteta za poznavanje vlastitog podrijetla u kontekstu posvajanja potražite u poglavlju 4.

Prema međunarodnom pravu, najbolji interesi djeteta moraju biti od primarnog značaja u slučajevima posvajanja. Osim načela najboljih interesa, i drugim se općim načelima CRC-a usmjerava i oblikuje njezina provedba u kontekstu posvajanja: nediskriminacija, pravo na život, preživljavanje i razvoj te poštivanje mišljenja djeteta.²²³ Posebno je važan Opći komentar br. 14 UN-ova Odbora za prava djeteta o „pravu djeteta da njegov najbolji interes bude od primarnog značaja“.²²⁴

Slično tome, jedan od ciljeva Haške konvencije o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem jest „uspostaviti pravna jamstva kako bi se osiguralo da se međudržavna posvojenja odvijaju u najboljem interesu djeteta i poštivajući njegova temeljna prava priznata međunarodnim pravom“.²²⁵

Prema pravu EU-a, prava i povezane pravne obveze prema članku 24. Povelje o temeljnim pravima primjenjuju se na posvojenje u okviru nadležnosti EU.

Prema pravu VE, pravo na poštivanje obiteljskog života navedeno u članku 8. EKLJP-a primjenjivo je i čini osnovu u slučajevima posvajanja. Dvije su posebne konvencije Vijeća Europe o toj temi: Europska konvencija o posvojenju djece²²⁶ i Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana).²²⁷ Ti instrumenti zahtijevaju pristup posvajanju utemeljen na pravima djeteta. Primjerice, u Europskoj konvenciji o posvojenju djece (revidiranoj), navodi se da „nadležno tijelo neće odobriti posvojenje osim ako se uvjeri da će posvojenje biti u najboljem interesu djeteta“.²²⁸ Slično tome, ESLJP naglašava da najbolji interesi djeteta u određenim okolnostima imaju prednost nad interesima roditelja, uključujući u slučaju posvojenja.²²⁹ Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana) također zahtijeva da nadležno tijelo ne odobrava posvojenje bez „pristanka djeteta

223 CRC, čl. 2., 3., 6. i 12. Pogledajte i UN, Odbor za prava djeteta (2010.), Smjernice povezane sa sporazumom koje se odnose na oblik i sadržaj redovitih izvješća koje države stranke moraju predati u skladu s člankom 44. stavkom 1. točkom (b) Konvencije o pravima djeteta, UN Doc. CRC/C/58/Rev.2, 23. studenoga 2010., st. 23. – 27.

224 Odbor UN-a za prava djeteta (2013.), *Opći komentar br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegov najbolji interes bude od primarnog značaja*, CRC /C/GC/14, čl. 3., st. 1.

225 Haška konferencija o međunarodnom privatnom pravu, Haška konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem, 29. svibnja 1993., čl. 1. t. (a).

226 Vijeće Europe, *Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana)*, CETS br. 202, 2008.

227 *Ibid.* Potpisivanje Konvencije započelo je 2008., a ona je stupila na snagu 2011. g.

228 *Ibid.*, čl. 4. st. 1.

229 ESLJP, *Pini i drugi protiv Rumunjske*, br. 78028/01 i 78030/01, 22. lipnja 2004.

za koje se prema zakonu smatra da dovoljno razumije što se događa²³⁰. Osim toga, s djetetom za koje se zaključi da to ne razumije „razgovarat će se te će se njegova mišljenja i želje uzeti u obzir s obzirom na njegovu zrelost“²³¹

Primjer: u predmetu *Pini i drugi protiv Rumunjske*,²³² dva talijanska para uložila su žalbu na dva rumunjska tijela koja nisu izvršila odluku jednog rumunjskog suda o njihovom posvojenju dvoje rumunjske djece. Prekršivši nalog suda, privatne ustanove u kojima su djeca boravila u Rumunjskoj odbile su ih predati tužiteljima. ESLJP je zaključio da odnos tužitelja i njihove posvojene djece pripada opsegu obiteljskog života prema članku 8. EKLJP-a, čak i ako nikada nisu živjeli zajedno ili uspostavili emocionalni odnos. Prilikom razmatranja tog predmeta ESLJP je tumačio članak 8. s obzirom na CRC i Hašku konvenciju, zaključivši da je pozitivna obveza vlasti u pružanju mogućnosti da tužitelji uspostave obiteljski odnos s posvojenom djecom ograničena najboljim interesima djeteta.²³³ U tom je pogledu ustanovio da interesi djeteta imaju prednost nad roditeljevim interesima, ovisno o svojoj prirodi i težini. Nadalje, zaključivši da nije došlo do kršenja članka 8., ESLJP je naglasio da je u odnosu koji se temelji na posvojenju važno da interesi djeteta budu važniji od interesa roditelja jer posvojenje znači pružiti djetetu obitelj, a ne pružiti dijete obitelji.²³⁴

Primjer: u predmetu *Kearns protiv Francuske*,²³⁵ ESLJP je ustanovio da je činjenica da Irkinja koja je svoje dijete dala na posvojenje u Francuskoj nije mogla povući svoj službeni pristanak na posvojenje nakon isteka dvomjesečnog razdoblja u skladu s EKLJP-om. ESLJP je prvo naglasio da su nacionalne vlasti odbijanjem zahtjeva za djetetov povratak nastojale postići legitiman cilj zaštite prava i sloboda drugih, u ovom slučaju djeteta.²³⁶ U pogledu postavljanja vremenskog ograničenja za povlačenje pristanka, francuskim se zakonom nastojala postići pravedna ravnoteža i osigurati proporcionalnost između suprotstavljenih interesa biološke majke, djeteta

230 Vijeće Europe, [Europska konvencija o posvojenju djece \(revidirana\)](#), CETS br. 202, 2008., čl. 5. st. 1. točka b.

231 *Ibid.*, čl. 6.

232 ESLJP, *Pini i drugi protiv Rumunjske*, br. 78028/01 i 78030/01, 22. lipnja 2004.

233 *Ibid.*, st. 155.

234 *Ibid.*, st. 156.

235 ESLJP, *Kearns protiv Francuske*, br. 35991/04, 10. siječnja 2008.

236 *Ibid.*, st. 73.

i posvojiteljske obitelji. U tom su postupku interesi djeteta morali biti najvažniji.²³⁷ Prema dokazima koji su predloženi Sudu, u djetetovom je najboljem interesu bilo uživati u stabilnim odnosima unutar nove obitelji što je prije moguće te su svi potrebni koraci bili poduzeti kako bi se osiguralo da tužiteljica razumije sve posljedice svog postupanja. S obzirom na to, ESLJP je ustvrdio da Francuska nije pogriješila u ispunjavanju pozitivnih obveza prema tužiteljici u skladu s člankom 8. EKLJP-a.

ESLJP također potvrđuje da se postupak donošenja odluke o posvojenju mora odvijati na način koji je dosljedan sa zabranom diskriminacije, utvrđenom u članku 14. EKLJP-a. ESLJP je posebno razmotrio je li uskraćivanje prava na posvojenje tužiteljima na temelju seksualne orijentacije ili dobi bilo u skladu s člankom 14. u svezi s člankom 8. Time je potvrdio da je dužnost poduzimanja razmjerne mjere s ciljem zaštite najboljih interesa djeteta od najveće važnosti.

Primjer: u predmetu *Schwizgebel protiv Švicarske*,²³⁸ tužiteljica, 47-godišnjakinja, nije mogla posvojiti drugo dijete zbog dobne razlike između nje i djeteta koje je htjela posvojiti. Tužiteljica je navela da je žrtva diskriminacije na temelju dobi. ESLJP je smatrao da se u tužiteljčinu slučaju uskraćivanjem dopuštenja s ciljem posvojenja nastojao postići opravdani cilj zaštite dobrobiti i prava djeteta.²³⁹ S obzirom na to da ne postoji europski konsenzus u vezi s pravom samohranih roditelja na posvojenje te s obzirom na donju i gornju dobnu granicu i dobnu razliku između posvojitelja i djeteta, marginu prosudbe države koja iz toga proizlazi, kao i na potrebu zaštite najboljih interesa djeteta, uskraćivanje dopuštenja za dodjelu drugog djeteta nije bilo u suprotnosti s načelom razmjernosti.²⁴⁰ Sud je stoga ustanovio da je obrazloženje koje je navela vlada bilo objektivno i razumno te da razlika u postupanju na koju je uložena prigovor nije bila diskriminatorna u smislu članka 14. EKLJP-a.

Primjer: predmet *E. B. protiv Francuske*²⁴¹ odnosi se na odbijanje nacionalnih vlasti da dodijele dopuštenje u svrhu posvojenja koje je tužiteljica, lezbijka koja je živjela s partnericom, pokrenula kao samohrana majka.²⁴² Sud

237 *Ibid.*, st. 79.

238 ESLJP, *Schwizgebel protiv Švicarske*, br. 25762/07, 10. lipnja 2010.

239 *Ibid.*, st. 86.

240 *Ibid.*, st. 97.

241 ESLJP, *E. B. protiv Francuske* [GC], br. 43546/02, 22. siječnja 2008.

242 *Ibid.*, st. 49.

je ponovio da se člankom 8. EKLJP-a samom po sebi ne dodjeljuje pravo na osnivanje obitelji ili posvojenje. Međutim, tužba zbog diskriminacije mogla bi pripadati širem području primjene pojedinog prava, čak i ako pitanje o kojemu je riječ nije povezano s određenim pravom koje se dodjeljuje EKLJP-om.²⁴³ S obzirom na to da francusko zakonodavstvo samcima dopušta posvojenje, to se pravo ne može uskratiti pojedincu po nekoj osnovi diskriminacije. Kao što su ustanovili nacionalni sudovi, tužiteljica je predstavila nedvojbene osobne kvalitete i sposobnost za odgoj djece, što je zasigurno u najboljem interesu djeteta, ključnom konceptu odgovarajućih međunarodnih instrumenata.²⁴⁴ Sud je zauzeo stav da je seksualna orijentacija tužiteljice predstavljala odlučujući čimbenik za odbijanje posvojenja, čime je došlo do diskriminacije u usporedbi s drugim samcima koji su imali pravo na posvajanje prema nacionalnom pravu.²⁴⁵

Primjer: predmet *Gas i Dubois protiv Francuske*²⁴⁶ odnosi se na pitanje trebaju li istospolni parovi imati jednako pravo na posvajanje u kojemu će oboje dobiti roditeljska prava, kao i heteroseksualni parovi. Tužiteljice su pripadale istospolnom paru te su sklopile životno partnerstvo. Zajedno su odgojile kćer, začetu umjetnom oplodnjom, koju je jedna od njih rodila 2000. g. Zahtjev druge partnerice za posvojenje koje bi omogućilo zadržavanje zakonske veze s biološkim roditeljem (fran. *adoption simple*) odbijen je s obrazloženjem da bi se takvim posvojenjem biološkoj majci uskratila roditeljska prava, što bi bilo u suprotnosti s namjerama tužiteljice i najboljim interesima djeteta. Prema francuskom zakonodavstvu, jedini slučaj u kojemu takvo posvojenje ne dovodi do oduzimanja prava biološkim roditeljima u korist roditelja posvojitelja jest kada osoba posvoji dijete supružnika. Tužiteljice su navele da su diskriminirane u usporedbi s heteroseksualnim parovima, onima u braku i onima koji to nisu. Nakon ispitivanja je li došlo do diskriminacije tužiteljica u odnosu na vjenčani par, ESLJP je zaključio da se brakom stječe poseban status koji ima društvene, osobne i pravne posljedice. Stoga tužiteljice nisu bile u odgovarajućoj sličnoj situaciji kao i vjenčani parovi. Kad je riječ o usporedbi s parovima različitog spola koji nisu u braku, Sud je zaključio da bi se, prema odredbama francuskog zakonodavstva, usporedivom heteroseksualnom paru u registriranom

243 *Ibid.*, st. 41. – 48.

244 *Ibid.*, st. 95.

245 *Ibid.*, st. 96.

246 ESLJP, *Gas i Dubois protiv Francuske*, br. 25951/07, 15. ožujka 2012.

partnerstvu također odbio zahtjev za posvajanjem kojim bi biološki roditelj zadržao zakonske veze s djetetom. ESLJP je stoga zaključio da nije bilo razlika u postupanju na temelju seksualne orijentacije te da stoga nije došlo do kršenja prava tužiteljica koja su im dodijeljena Konvencijom.

Primjer: predmet *X i drugi protiv Austrije*²⁴⁷ odnosi se na prigovor istospolnog para da su diskriminirani u usporedbi s parovima različitog spola u pogledu posvojenja u kojemu bi oboje dobili roditeljska prava. Prvi i treći tužitelj bili su u stabilnoj vezi te je prvi tužitelj podnio zahtjev za posvojenje drugog tužitelja, sina trećeg tužitelja. Kao i u predmetu *Gas i Dubois*, ESLJP nije prihvatio ideju da su tužitelji u jednakom položaju kao vjenčani par u kojemu jedan supružnik želi posvojiti dijete drugoga supružnika. Međutim, ESLJP je prihvatio da su tužitelji bili u usporedivoj situaciji kao i nevjenčani heteroseksualni par. Iako je prema austrijskom zakonodavstvu heteroseksualnim parovima dozvoljeno posvojenje u kojemu oboje dobivaju roditeljska prava, Austrijskim građanskim zakonikom propisuje se da svaka osoba koja posvoji dijete zamjenjuje biološkog roditelja istoga spola, što znači da takva vrsta posvajanja zakonski nije moguća za istospolne parove. Sud je zaključio da je u takvim okolnostima došlo do razlika u postupanju prema tužiteljima na temelju njihove seksualne orijentacije te da Vlada nije navela dovoljno važne i uvjerljive razloge za to, čime je prekršen članak 14. u vezi s člankom 8. EKLP-a.

Naposljetku, ESLJP posebnu pozornost posvećuje i važnosti poštivanja duha i svrhe međunarodnog prava s obzirom na donošenje odluka o posvojenju.

Primjer: u predmetu *Harroudj protiv Francuske*,²⁴⁸ francuske vlasti odbile su zahtjev tužiteljice za posvajanjem djevojčice iz Alžira koja je napuštena nakon rođenja i predana u skrb tužiteljice prema sustavu *kafala*, skrbništvu u skladu s islamskom pravu. Razlozi za to bili su činjenica da Francuski građanski zakonik ne omogućuje posvojenje djeteta koje bi inače bilo zabranjeno prema pravu njegove matične države (što je slučaj s alžirskim zakonodavstvom) te činjenica da je *kafala* tužiteljici već omogućila roditeljska prava da donosi odluke u najboljem interesu djevojčice. Naknadni zahtjev odbijen je na temelju činjenice da je nacionalno zakonodavstvo usklađeno s Haškom konvencijom o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim

247 ESLJP, *X i drugi protiv Austrije* [GC], br. 19010/07, 19. veljače 2013.

248 ESLJP, *Harroudj protiv Francuske*, br. 43631/09, 4. listopada 2012.

posvojenjem te činjenicom da je u članku 20. CRC-a *kafala* priznata kao ravnopravna posvojenju kad je riječ o zaštiti najboljih interesa djeteta. Prilikom ispitivanja tužbe tužitelja, ESLJP se pozvao na načelo prema kojemu nakon uspostavljanja obiteljskih veza država treba djelovati na način osmišljen kako bi omogućio razvoj te veze i uspostavljanje pravnih jamstava koje omogućuju integraciju djeteta u obitelj te potrebe tumačenja EKLJP-a u skladu s općim načelima međunarodnog prava. Prilikom procjene ESLJP je naglasio brigu francuskih sudova za poštivanje duha i svrhe međunarodnih konvencija, uključujući UN-ovu Konvenciju o pravima djeteta. *Kafala* je priznata francuskim zakonodavstvom te je tužiteljici dozvoljeno izvršavanje roditeljske odgovornosti i donošenje odluka u interesu djeteta. Primjerice, mogla je sastaviti oporuku koja bi bila u korist djeteta i time nadići poteškoće koje proizlaze iz ograničenja posvajanja. Na kraju, izbjegavanjem zabrane posvojenja na taj način, tužena država, koja je nastojala poticati integraciju djece stranog podrijetla bez njihova trenutnog izoliranja od pravila njihove matične države, iskazala je poštovanje prema kulturnom pluralizmu te uspostavila pravednu ravnotežu između javnog interesa i interesa tužitelja. ESLJP je stoga zaključio da nije došlo do kršenja prava tužiteljice.

7

Zaštita djeteta od nasilja i iskorištavanja

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
Direktiva o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije (2011/93/EU)	Nasilje u školama, kod kuće i u drugim okruženjima	EKLJP, članak 2. (pravo na život), 3. (neljudsko i ponižavajuće postupanje), i 8. (tjelesni integritet); Protokol br. 1 EKLJP-a, članak 2. (pravo na obrazovanje) ESLJP, <i>Kayak protiv Turske</i> , br. 60444/08, 2012. (ubod nožem u blizini škole) ESLJP, <i>O’Keeffe protiv Irske</i> [GC], br. 35810/09, 2014. (seksualno zlostavljanje u školi) ESLJP, <i>Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 7511/76 i 7743/76, 1982. (tjelesno kažnjavanje) ESC (revidirana), članak 7 (pravo na posebnu zaštitu od fizičkih i moralnih opasnosti) i 17. (pravo na zaštitu) ECSR, <i>World Organisation against Torture (OMCT) protiv Belgije</i> , tužba br. 21/2003, 2004. (zabrana tjelesnog kažnjavanja u Belgiji) Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Konvencija iz Lanzarotea) Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (Istanbulska konvencija)

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 5. stavak 2. (prisilni ili obvezni rad)</p> <p>Direktiva o zaštiti mladih radnika (94/33/EZ)</p> <p>Direktiva o suzbijanju trgovine ljudima (2011/36/EU)</p>	Prisilni rad	<p>EKLJP, članak 4. (sloboda od ropstva, prisilnog i obveznog rada)</p> <p>ESLJP, <i>C. N. i V. protiv Francuske</i>, br. 67724/09, 2012. (ropstvo; pozitivne obveze države)</p> <p>ESC (revidirana), članak 7. stavak 10. (zaštita djeteta od fizičkih i moralnih opasnosti)</p> <p>Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Konvencija iz Lanzarotea)</p>
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 5. stavak 3. (zabrana trgovine ljudima)</p> <p>Direktiva o suzbijanju trgovine ljudima (2011/36/EU)</p>	Trgovanje djecom	<p>EKLJP, članak 4. (sloboda od ropstva)</p> <p>ESLJP, <i>Rantsev protiv Cipra i Rusije</i>, br. 25965/04, 2010. (država nije istražila navodne optužbe o trgovini ljudima)</p> <p>Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima</p>
<p>Direktiva o suzbijanju trgovine ljudima (2011/36/EU)</p>	Dječja pornografija	<p>EKLJP, članak 8. (pravo na poštivanje privatnog života)</p> <p>ESLJP, <i>Söderman protiv Švedske</i> [GC], br. 5786/08, 2013. (tajno snimanje djeteta)</p> <p>ESC (revidirana), članak 7. stavak 10. (posebna zaštita od fizičkih i moralnih opasnosti)</p> <p>Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Konvencija iz Lanzarotea)</p> <p>Konvencija o kibernetičkom kriminalu</p>
	Djeca pripadnici manjina	<p>ESLJP, <i>Centar za pravna istraživanja u ime Valentin Câmpeanu protiv Rumunjske</i> [GC], br. 47848/08, 2014. (smrt mladića s teškim invaliditetom u državnoj ustanovi)</p>
<p>Odluka Vijeća 2010/48/EZ</p>	Djeca s invaliditetom	<p>ESLJP, <i>Nencheva i drugi protiv Bugarske</i>, br. 48609/06, 2013. (smrt djece u državnoj ustanovi)</p>
<p>Odluka Komisije 2007/698/EZ</p>	Nestala djeca	<p>ESLJP, <i>Zorica Jovanović protiv Srbije</i>, br. 21794/08, 2013. (pravo na informacije)</p>

Zaštita djece u širem se smislu odnosi na sve mjere osmišljene s namjerom osiguravanja ostvarenja dječjih prava. U užem smislu, odnosi se na prava djeteta

da budu zaštićena od svih oblika nasilja. Prema međunarodnom pravu, države moraju poduzeti mjere kojima će osigurati da djeca imaju koristi od odgovarajuće zaštite te da se njihova prava na tjelesni integritet i dostojanstvo doista poštuju. Dužnost države da zaštiti može poprimiti različite oblike ovisno o specifičnoj opasnosti od nasilja kojoj je dijete izloženo te o počinitelju nasilja. Stoga su dužnosti država jasnije kada su djeca pod nadležnošću i nadzorom države, primjerice, kada su smještena u javne ustanove. To se događa kada je opasnost od nasilja velika. Dužnost države da zaštiti može biti otežana u slučajevima u kojima se djeca izlažu nasilju koje počini fizička osoba, kao što su članovi djetetove obitelji.

Glavna nadležnost Europske unije u tom području povezana je s prekograničnim kriminalom (članak 83. Ugovora o funkcioniranju Europske unije (TFEU)). Pojedine zakonodavne mjere stoga su provedene u području dječje pornografije i trgovine ljudima. EU je također usvojila pravo kojim se države članice obvezuju na kriminaliziranje nekoliko oblika seksualnog zlostavljanja. Na razini Vijeća Europe (VE), Europskom konvencijom o ljudskim pravima (EKLP) razrađene su dužnosti država u vezi s nizom radnji koje predstavljaju nasilje nad djecom, uglavnom u člancima 2., 3. i 8. ECSR je također bio aktivan u tom području, putem svojih postupaka izvještavanja i mehanizma kolektivnih žalbi. Nadalje, na snazi su i posebne konvencije VE, čiju provedbu nadziru nadzorna tijela, a među njima valja istaknuti Konvenciju VE o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Konvenciju iz Lanzarotea)²⁴⁹.

U ovom se poglavlju analiziraju posebni aspekti nasilja nad djecom i odgovor međunarodne zajednice. U [odjeljku 7.1.](#) analizira se nasilje kod kuće, u školi i drugim okruženjima te se usredotočuje na pitanja tjelesnog kažnjavanja, zlostavljanja i zanemarivanja djece te seksualnog nasilja. U [odjeljku 7.2.](#) istražuju se slučajevi iskorištavanja djece koji imaju istaknutu prekograničnu dimenziju, uključujući trgovinu ljudima (u svrhu prisilnog rada ili seksualnog iskorištavanja), dječju pornografiju i zblizavanje s djecom radi seksualnog zlostavljanja. Naposljetku, [odjeljak 7.3.](#) odnosi se na slučajeve zlostavljanja u kojima su djeca u posebno ugroženom položaju.

249 Vijeće Europe, *Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja*, CETS br. 201, 2007.

7.1. Nasilje kod kuće, u školama ili drugim okruženjima

Ključne točke

- Države članice imaju dužnost osigurati da su djeca učinkovito zaštićena od nasilja i štete u svim okruženjima.
- Države članice imaju dužnost pružiti odgovarajući pravni okvir za zaštitu djece.
- Države moraju provesti učinkovite istrage u slučajevima navodnih optužbi o zlostavljanju djeteta, nasilju nad djecom i šteti počinjenoj djeci.

Prema pravu EU-a,²⁵⁰ osnovni pravni instrument u tom području, koji se provodi na temelju članaka 82. i 83. TFEU-a, jest Direktiva 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije.²⁵¹

Prema pravu VE, ESLJP i ECSR razvili su značajan skup sudske prakse koja se odnosi na zaštitu djece od nasilja u svim okruženjima. Uz to, posebne konvencije VE (npr. Konvencija iz Lanzarotea) pružaju detaljna jamstva za zaštitu djece od pojedinih vrsta nasilja.

7.1.1. Područje primjene odgovornosti države

Prema pravu VE, ESLJP je analizirao najteže oblike nasilja nad djecom u skladu s različitim člancima EKLP-a, ponajviše člancima 2. i 3. Sud je utvrdio jasne dužnosti na koje su države obvezane kad god su djeca smještena u ustanove pod njihovom nadležnošću.²⁵² Jednako tako, ako određeno postupanje ili situacija dosegnu razinu na kojoj se to može smatrati neljudskim ili ponižavajućim postupanjem u skladu s člankom 3., država ima pozitivne obveze zaštititi djecu od zlostavljanja, uključujući zlostavljanje koje izvrše fizičke osobe. Zaključeno je da situacije poput dugotrajnog zanemarivanja od roditelja,²⁵³ višestrukog

250 Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije, SL 2011 L 335/1.

251 *Ibid.*

252 ESLJP, *Nencheva i drugi protiv Bugarske*, br. 48609/06, 18. lipnja 2013. (dostupno na francuskom jeziku).

253 ESLJP, *Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 29392/95, 10. svibnja 2001.

seksualnog zlostavljanja od strane nastavnika,²⁵⁴ silovanja²⁵⁵ ili tjelesnog kažnjavanja²⁵⁶ pripadaju području primjene članka 3. EKLJP-a.

U slučaju smrti, država se može smatrati odgovornom u skladu s člankom 2. EKLJP-a, čak i ako je smrt uzrokovala fizička osoba, a ne predstavnik države. Pozitivne obveze država razlikuju se od slučaja do slučaja, ali ključna je dužnost osigurati *učinkovitu* zaštitu djece od nasilja. U slučajevima težih oblika zlostavljanja, pozitivne obveze uključuju dužnost provedbe učinkovitih odredbi kaznenog zakona koje su potkrijepljene mehanizmom provedbe zakona.²⁵⁷ Države moraju donijeti i posebne mjere i pravna jamstva za zaštitu djece.²⁵⁸

ESLJP je nekoliko puta bio suočen s predmetima koji su se odnosili na nasilje nad djecom koje su počinile fizičke osobe u školama, privatnim domovima ili drugim ustanovama kojima su upravljali pojedinci koji nisu zastupali državu te je stoga bilo dvojbeno je li država bila odgovorna. Što je važnije, ESLJP je presudio da se država ne može odreći dužnosti zaštite djece ovlašćivanjem fizičkih osoba za upravljanje važnim javnim službama, kao što su obrazovne ustanove.²⁵⁹ U slučajevima koji se odnose na utvrđivanje odgovornosti države, ESLJP je uglavnom razlikovao opću obvezu države u zaštiti kada se opasnost ne može jasno odrediti te njezinu posebnu obvezu zaštite u slučajevima u kojima je žrtva jasno određena. U prvom je slučaju ESLJP analizirao je li izostanak intervencije države doveo do stvarne opasnosti od nasilja za dijete žrtvu.

Primjer: Predmet *Kayak protiv Turske*²⁶⁰ odnosi se na ubojstvo nožem 15-godišnjeg dječaka koje je počinio drugi tinejdžer u blizini škole. ESLJP je ustanovio da škole imaju obvezu zaštititi djecu koja ih pohađaju od svih oblika nasilja. U ovom je slučaju ESLJP presudio da je u skladu s člankom 2. EKLJP-a Turska odgovorna jer nije zaštitila pravo na život sina i brata tužitelja, s obzirom na to da u tom trenutku nije postojao učinkovit sustav nadzora. Zbog nedostatka takvog sustava, tinejdžer je uspio uzeti nož iz školske kuhinje, kojim je zatim uboo žrtvu.

254 ESLJP, *O’Keeffe protiv Irske* [GC], br. 35810/09, 28. siječnja 2014.

255 ESLJP, *M. C. protiv Bugarske*, br. 39272/98, 4. prosinca 2003.

256 ESLJP, *Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 5856/72, 25. travnja 1978.

257 ESLJP, *M. C. protiv Bugarske*, br. 39272/98, 4. prosinca 2003., st. 150.

258 ESLJP, *O’Keeffe protiv Irske* [GC], br. 35810/09, 28. siječnja 2014., st. 146.

259 *Ibid.*, st. 150.; ESLJP, *Costello-Roberts protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 13134/87, 25. ožujka 1993., st. 27.

260 ESLJP, *Kayak protiv Turske*, br. 60444/08, 10. srpnja 2012. (dostupno na francuskom jeziku).

Primjer: predmet *O’Keeffe protiv Irske*²⁶¹ odnosi se na slučajeve zlostavljanja počinjene 1970-ih godina u jednoj državnoj školi u Irskoj. U to je vrijeme država priznavala i plaćala državne škole u Irskoj, a njihovo upravljanje i administracija bili su prepušteni Crkvi. Nad tužiteljicom, koja je u to vrijeme bila učenica, jedan je nastavnik počinio otprilike 20 djela seksualnog zlostavljanja. Ona je tužbu zbog njih državnim vlastima podnijela tek 1998. g., nakon što je otkrila da je isti nastavnik počinio i druga djela seksualnog zlostavljanja. ESLJP je morao utvrditi je li se moglo državu smatrati odgovornom za djela zlostavljanja koja nisu prijavljena vlastima u vrijeme počinjenja. Sud je prvo zaključio da su djela zlostavljanja kojima je tužiteljica bila izvrgnuta pripadala području primjene članka 3. EKLJP-a. ESLJP je zatim na temelju različitih izvješća ustvrdio da je država trebala biti svjesna moguće opasnosti od seksualnog zlostavljanja u školama. U to vrijeme nije postojao odgovarajući postupak koji bi djetetu ili roditeljima omogućio da djela zlostavljanja izravno prijave državi. Nisu postojali ni mehanizmi nadzora postupanja nastavnika prema djeci. ESLJP je stoga zaključio da Irska nije ispunila svoje pozitivne obveze u skladu s člankom 3. EKLJP-a jer nije uspostavila učinkovit mehanizam zaštite od zlostavljanja maloljetnika u školama.

U skladu s EKLJP-om, države također moraju provoditi učinkovite istrage optužbi za zlostavljanje ili smrt, bez obzira na to jesu li ta djela počinili predstavnici države²⁶² ili fizičke osobe. Istraga se smatra učinkovitom ako po primitku prijave žrtava ili njihovih pravnih slijednika država pokrene postupak koji može dovesti do utvrđivanja i kažnjavanja krivaca za djela nasilja koja su u suprotnosti s člankom 2. ili 3. EKLJP-a.

Prema ESC-u, prava djeteta na zaštitu od zlostavljanja i lošeg postupanja pripadaju uglavnom odredbama članka 7. i 17.

Nadalje, prema Konvenciji iz Lanzarotea, države su obvezne kriminalizirati različite oblike seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece.²⁶³ Tom se konvencijom države obvezuju i na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera za sprječavanje seksualnog zlostavljanja djece putem organiziranja kampanja za podizanje svijesti, osposobljavanjem stručnog osoblja, pružanjem djeci

261 ESLJP, *O’Keeffe protiv Irske* [GC], br. 35810/09, 28. siječnja 2014.

262 ESLJP, *Assenov i drugi protiv Bugarske*, br. 24760/94, 28. listopada 1998.

263 Vijeće Europe, *Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja*, CETS br. 201, 2007.

informacija o opasnostima zlostavljanja te pružanjem stručne pomoći osobama kod kojih postoji rizik od počinjenja zločina zlostavljanja djece. Nadalje, prema člancima 4. i 5. Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (Istanbulska konvencija),²⁶⁴ države se obvezuju na provođenje posebnih zakonodavnih mjera te istraživanje djela nasilja nad ženama. Prema članku 22. Istanbulske konvencije, države su obvezane osigurati stručnu pomoć i podršku ženama i djeci žrtvama nasilja u obitelji.

Prema međunarodnom pravu, CRC je ključni pravni instrument za osiguravanje zaštite djece na razini države. U skladu s člankom 19., države stranke imaju dužnost poduzeti zakonodavne, upravne, socijalne i prosvjetne mjere da zaštite djecu od svih oblika nasilja. Odbor UN-a za prava djeteta izdao je značajan broj Općih komentara i preporuka kojima se tumače obveze država prema CRC-u. Primjerice, u Općem komentaru br. 13 opisuju se mjere za zaštitu djece od svih oblika nasilja.²⁶⁵ Opći komentar br. 5 odnosi se na mjere provođenja i praćenja CRC-a u nacionalnim zakonima i politikama.²⁶⁶

7.1.2. Tjelesno kažnjavanje

Tjelesno kažnjavanje općenito se definira kao bilo koji oblik tjelesnog kažnjavanja kojemu je svrha uzrokovati bol ili neugodu drugoj osobi. Uglavnom se odnosi na udaranje djeteta rukom ili nekim predmetom, ali može uključivati i nefizičke radnje, kao što su prijetnje, koje imaju isti konačni rezultat, odnosno ponižavanje djeteta.²⁶⁷

Prema pravu VE, ESLJP je analizirao tužbe o tjelesnom kažnjavanju kao obliku disciplinske mjere uglavnom prema članku 3. EKLJP-a. Kada je mjera dosegla odgovarajuću razinu koju zahtijeva članak 3., ESLJP je zaključio da je postupanjem prekršena ta odredba.²⁶⁸ Kada mjere tjelesnog kažnjavanja ne dosežu granicu određenu člankom 3., ipak mogu spadati pod članak 8. kao dio prava na tjelesni i moralni integritet. Međutim, ESLJP u predmetima koji se odnose na

264 Vijeće Europe, *Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji*, CETS br. 210, 2011.

265 UN, Odbor za prava djeteta (2011.), *Opći komentar br. 13, CRC/C/GC/13*, 18. travnja 2011.

266 UN, Odbor za prava djeteta (2003.), *Opći komentar br. 5, CRC/GC/2003/5*, 27. studenog 2003.

267 UN, Odbor za prava djeteta (2007.), *Opći komentar br. 8 (2006.): Pravo djeteta na zaštitu od tjelesnog kažnjavanja i drugih okrutnih ili ponižavajućih oblika kažnjavanja (među ostalim, čl. 19.; 28., st. 2.; i 37.)*, CRC/C/GC/8, 2. ožujka 2007.

268 ESLJP, *Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 5856/72, 25. travnja 1978.

tjelesno kažnjavanje do sada nije otkrio kršenje na temelju članka 8. Uporabom tjelesnog kažnjavanja u državnim školama također se mogu prekršiti prava roditelja na odgoj djece u skladu s vlastitim filozofskim uvjerenjima, utvrđena člankom 2. Protokola br. 1 EKLJP-a.²⁶⁹

Primjer: predmeti *Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*²⁷⁰ odnose se na privremeno udaljšavanje dvaju dječaka iz škole zbog odbijanja prihvaćanja tjelesnog kažnjavanja. ESLJP je zaključio da nije došlo do kršenja članka 3. EKLJP-a jer djeca nisu doista bila podvrgnuta tjelesnom kažnjavanju. Međutim, ustanovio je da je došlo do kršenja članka 2. Protokola br. 1 EKLJP-a na temelju činjenice da tužena država nije poštivala filozofska uvjerenja roditelja jer je dozvolila tjelesno kažnjavanje. ESLJP je ustanovio i da je došlo kršenja prava na obrazovanje jednoga od dječaka koje je utvrđeno člankom 2. Protokola br. 1 EKLJP-a, s obzirom da je privremeno udaljen iz škole.

ESC ne uključuje izravnu zabranu tjelesnog kažnjavanja. Ipak, ECSR je zaključio da članak 17. ESC-a podrazumijeva takvu obvezu.²⁷¹ Svojim nadzorom putem postupka izvješćavanja i postupka kolektivnih žalbi u vezi s usklađenošću država s člankom 17., ECSR je otkrio da nekoliko država potpisnica krši ovu odredbu jer nisu zabranile sve oblike tjelesnog kažnjavanja. U tri slična predmeta koje je udruga za zaštitu djece Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. pokrenula protiv Belgije,²⁷² Republike Češke²⁷³ i Slovenije²⁷⁴, ECSR je ustanovio da je došlo do kršenja članka 17. ESC-a jer u tim državama nisu postojali zakoni kojima se propisuje „izričita i cjelovita zabrana svih oblika tjelesnog kažnjavanja djece koji mogu utjecati na njihov tjelesni integritet, dostojanstvo, razvoj ili psihološku dobrobit“.²⁷⁵ ECSR je također

269 ESLJP, *Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 7511/76 i 7743/76, 25. veljače 1982., st. 38.

270 ESLJP, *Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 7511/76 i 7743/76, 25. veljače 1982.

271 Pogledajte, primjerice, ECSR, *World Organisation against Torture (OMCT) protiv Belgije*, tužba br. 21/2003, 7. prosinca 2004 ECSR, Zaključci XVI-2, Poljska, čl. 17., str. 65.

272 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) protiv Belgije*, tužba br. 98/2013, 29. svibnja 2015., st. 49.

273 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) protiv Republike Češke*, tužba br. 96/2013, 29. svibnja 2015.

274 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) protiv Slovenije*, tužba br. 95/2013, 27. svibnja 2015.

275 ECSR, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) protiv Slovenije*, tužba br. 95/2013, 27. svibnja 2015., st. 51.

ustanovio da zakoni kojima se zabranjuje tjelesno kažnjavanje djece moraju biti primjenjivi na oblike alternativne skrbi kao što je institucionalna skrb, udomi- teljska skrb i skrb u dječjim vrtićima. U tom pogledu valja napomenuti i da je Parlamentarna skupština Vijeća Europe 2004. g. izdala preporuku u kojoj je od svih država potpisnica zatražila da zabrane tjelesno kažnjavanje.²⁷⁶

Prema međunarodnom pravu, tjelesno kažnjavanje neizravno se smatra obli- kom nasilja nad djecom te pripada članku 19., članku 28. stavku 2. i članku 37. CRC-a. Osim toga, Odbor za prava djeteta izdao je Opći komentar br. 8/2006, kojim je države pozvao da poduzmu odgovarajuće mjere za suzbijanje svih oblika tjelesnog kažnjavanja.²⁷⁷

7.1.3. Seksualno zlostavljanje

Trgovina ljudima obrađuje se u [odjeljku 7.2.2.](#), a dječja pornografija u [odjeljku 7.2.3.](#)

Seksualno zlostavljanje djece može poprimiti različite oblike, uključujući uzne- miravanje, dodirivanje, incest ili silovanje. Seksualno zlostavljanje djece može se odvijati na različitim mjestima, uključujući dom, škole, ustanove za zbrinja- vanje djece, crkve itd. Djeca su posebno ugrožena kad je riječ o seksualnom zlostavljanju jer su često pod nadležnošću i nadzorom odraslih te imaju manje pristupa mehanizmima prijave.

Prema pravu EU-a, Direktivom 2011/93/EU, koja uglavnom odražava pristup Konvencije iz Lanzarotea, nastoje se uskladiti minimalne kaznenopravne sank- cije država članica za različita kaznena djela seksualnog zlostavljanja djece.²⁷⁸ Prema članku 3. te direktive, države članice moraju poduzeti mjere kaznenog zakona kako bi osigurale sankcioniranje različitih oblika seksualnog zlostavlja- nja, uključujući prisiljavanje djece da svjedoče seksualnim radnjama ili seksual- nom zlostavljanju te sudjelovanje u seksualnim radnjama s djecom. Direktivom se propisuju strože kazne ako takva djela počine osobe na odgovornim polo- žajima nad djecom koja su posebno ugrožena i/ili upotrebom prisile. Nadalje,

276 Vijeće Europe, Parlamentarna skupština (2004.), Preporuka 1666 (2004.) o zabrani tjelesnog kažnjavanja djece na području Europe, 23. lipnja 2004.

277 UN, Odbor za prava djeteta (2008.), *Opći komentar br. 8 (2006.): Pravo djeteta na zaštitu od tjelesnog kažnjavanja i drugih okrutnih ili ponižavajućih oblika kažnjavanja* (među ostalim, čl. 19.; 28., st. 2.; i 37.), CRC/C/GC/8, 2. ožujka 2007.

278 Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksual- nog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije, SL 2011 L 335/1.

države članice moraju osigurati da se progon osumnjičenih za zlostavljanje djece automatski pokrene te da osobe osuđene za zločine seksualnog zlostavljanja više ne mogu izvršavati profesionalne dužnosti koje uključuju izravan ili redovit kontakt s djecom. Direktiva uključuje i odredbe o postupcima prilagođenima djeci te se njome osigurava zaštita djece žrtava na sudovima.

Direktiva 2011/93/EU povezana je s Okvirnom odlukom 2009/315/PUP²⁷⁹ o organizaciji i sadržaju razmjene podataka iz kaznene evidencije između država članica. Iako se ne odnosi posebno na djecu, ova Okvirna odluka popunjava važnu prazninu u sustavu zaštite jer osigurava da vlasti država članica imaju pristup kaznenoj evidenciji osuđenih osoba. Time se olakšava prepoznavanje pojedinaca osuđenih za seksualno zlostavljanje koji traže posao koji uključuje rad s djecom u ustanovama u drugim državama članicama.

Prema pravu VE, ESLJP je istražio slučajeve seksualnog zlostavljanja u skladu s člankom 3. i 8. EKLJP-a. Tužbe se uglavnom odnose na države koje nisu poduzele odgovarajuće mjere zaštite djece od zlostavljanja. U kontekstu članka 3., ESLJP je također istražio jesu li države pokrenule učinkovite istrage optužbi za seksualno zlostavljanje. Optužbe za zlostavljanje djeteta prema članku 8. odnose se na učinak takvih radnji na tjelesni integritet žrtve i pravo na poštivanje obiteljskog života. Ponekad je teško odrediti granicu između obaveza država prema članku 3. i 8. jer ESLJP pruža slična obrazloženja za zaključke o kršenju obaju članaka. Međutim, valja napomenuti da su predmeti povezani s člankom 8. bili češći u kontekstu situacija nezakonitog odvođenja djeteta ili njegova smještanja u skrb te utjecaja optužbi za zlostavljanje djeteta na obitelj. Te se situacije analiziraju u [poglavlju 5](#).

Primjer: u predmetu *M. C. protiv Bugarske*²⁸⁰ tužiteljica je bila 14-godišnja djevojčica koja je tvrdila da su je silovale dvije osobe nakon što je jedne večeri izašla van. Njezinu su tužbu odbacila nacionalna tijela uglavnom zato što nisu pronađeni tragovi tjelesnog nasilja. ESLJP je napomenuo da optužbe za silovanje pripadaju članku 3. EKLJP-a te da je tužena država trebala provesti učinkovitu istragu tih optužbi. Kada je zaključio da bugarske vlasti nisu provele takvu istragu, ESLJP se oslanjao na dokaze koji su ukazivali na to da su vlasti uglavnom odbacivale predmete u kojima žrtva nije

279 Okvirna odluka Vijeća 2009/315/PUP od 26. veljače 2009. o organizaciji i sadržaju razmjene podataka iz kaznene evidencije između država članica, SL 2009 L 93, str. 23. – 32.

280 ESLJP, *M. C. protiv Bugarske*, br. 39272/98, 4. prosinca 2003.

mogla pokazati znakove opiranja silovanju. Sud je ustanovio da takav standard dokazivanja nije bio u skladu s činjeničnim stanjem koje se odnosilo na žrtve silovanja, što je istragu vlasti moglo učiniti nevažecom i dovesti do kršenja članka 3. EKLJP-a.

Osim toga, Konvencijom iz Lanzarotea detaljno se uređuje pravo djeteta na zaštitu od seksualnog zlostavljanja. Ovu konvenciju, usvojenu u okviru Vijeća Europe, mogu ratificirati i države izvan Europe. Ovaj obvezujući instrument potkrijepljen je nizom instrumenata koji nisu pravno obvezujući, usmjerenih na daljnje osiguravanje da države provode učinkovite mjere suzbijanja seksualnog zlostavljanja djece.²⁸¹

7.1.4. Nasilje u obitelji i zanemarivanje djeteta

Mnogi slučajevi nasilja u obitelji uključuju optužbe za seksualno zlostavljanje. U tom smislu obveze država prema međunarodnom pravu slične su onima navedenima iznad, u [odjeljku 7.1.3.](#)

Prema pravu VE, uglavnom su se majke žalile ESLJP-u da država nije na odgovarajući način ispunila svoju dužnost da ih zaštititi od nasilja, koja je utvrđena EKLJP-om. Predmeti koji su se odnosili na obiteljsko nasilje pokrenuli su pitanja na temelju članaka 2., 3. i 8. ove Konvencije. Države moraju ispuniti svoju pozitivnu obvezu poduzimanja učinkovitih mjera suzbijanja nasilja u obitelji i provoditi učinkovite istrage dokazivih optužbi za nasilje u obitelji ili zanemarivanje djeteta.

Primjer: u predmetu *Kontrová protiv Slovačke*,²⁸² tužiteljicu je suprug više puta fizički napao. Podnijela je prijavu policiji, ali ju je kasnije povukla. Suprug joj je tada zaprijetio da će ubiti njihovu djecu. Rođak je slučaj prijavio policiji. Unatoč tome, nekoliko dana nakon incidenta suprug je ustrijelio njihovo dvoje djece i sebe. ESLJP je smatrao da pozitivne obveze države proizlaze iz sfere članka 2. EKLJP-a kad god su vlasti znaju ili bi trebale znati postojanja stvarne i neposredne opasnosti po život određenog pojedinca. U ovom slučaju

281 Primjeri uključuju sljedeće: Vijeće Europe, Odbor ministara (2001.), Preporuka Rec (2001) 16 o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja, 31. listopada 2001.; Vijeće Europe, Parlamentarna skupština (1996.), Rezolucija 1099 (1996.) o seksualnom iskorištavanju djece, 25. rujna 1996.; Vijeće Europe, Parlamentarna skupština (2000.), Rezolucija 1212 (2000.) o silovanju u oružanim sukobima, 3. travnja 2000.; Vijeće Europe, Parlamentarna skupština (2002.), Rezolucija 1307 (2002.) o seksualnom iskorištavanju djece: nulta tolerancija, 27. rujna 2002.

282 ESLJP, *Kontrová protiv Slovačke*, br. 7510/04, 31. svibnja 2007.

slovačke su vlasti trebale biti svjesne takve opasnosti na temelju ranije komunikacije tužiteljice i policije. Pozitivne obveze policije trebale su uključivati evidentiranje kaznene prijave tužiteljice, pokretanje kriminalističke obrade i kaznenog postupka, vođenje kvalitetne evidencije poziva hitnim službama te poduzimanje radnji u pogledu navoda da je suprug tužiteljice posjedovao sačmaricu. Međutim, policija nije ispunila svoje obveze, a izravna posljedica toga bila je smrt djece tužiteljice, čime je prekršen članak 2. EKLJP-a.

Primjer: predmet *Eremia protiv Republike Moldavije*²⁸³ odnosi se na tužbu majke i njezinih dviju kćeri upućenu vlastima koje ih nisu zaštitile od nasilnog i zlostavlačkog ponašanja muža, odnosno oca. ESLJP je zaključio da vlasti unatoč saznanjima o zlostavljanju nisu poduzele učinkovite mjere za zaštitu majke od daljnjeg nasilja u obitelji. Smatrao je i da, unatoč štetnim psihološkim posljedicama koje je nasilje oca nad majkom u obiteljskom domu ostavilo na djevojčicama, nisu poduzete nikakve mjere kako bi se spriječilo ponavljanje takvog djela ili su one bile nedovoljne. Sud je ustanovio da moldavske vlasti nisu pravilno izvršile svoje obveze utvrđene člankom 8. EKLJP-a.

Na temelju EKLJP-a također su pokrenuti predmeti koji se odnose na zanemarivanje djece u državnim ustanovama ili kod kuće. Obveze vlasti u slučajevima zanemarivanja djece od strane roditelja slične su onima u prethodno navedenim slučajevima. S jedne strane, država mora uspostaviti učinkovite mehanizme zaštite djece, a s druge, državne vlasti moraju poduzeti mjere za zaštitu djece u slučajevima prijavljenog zanemarivanja djece ili kada im je na raspolaganju dovoljno dokaza zanemarivanja djece u domovima za nezbrinutu djecu ili privatnim ustanovama.²⁸⁴ Slučajevi zanemarivanja u državnim ustanovama vlastima nameću izravne obveze zaštite djece osiguravanjem odgovarajuće (zdravstvene) skrbi, osiguravanjem da su ustanove u kojima su ona smještena adekvatne i/ili da je osoblje obučeno za ispunjavanje potreba djece.²⁸⁵

Važna je i Istanbulska konvencija.²⁸⁶ Iako se ne odnosi posebno na djecu, na nekoliko se mjesta spominju djeca. Prvo, prema članku 3. točki (f), djevojčice i djevojke mlađe od 18 godina smatraju se „ženama“ te se stoga sve odredbe

283 ESLJP, *Eremia protiv Republike Moldavije*, br. 3564/11, 28. svibnja 2013.

284 ESLJP, *Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 29392/95, 10. svibnja 2001.

285 ESLJP, *Nencheva i drugi protiv Bugarske*, br. 48609/06, 18. lipnja 2013. (dostupno na francuskom jeziku).

286 Vijeće Europe, *Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji*, CETS br. 210, 2011.

Konvencije primjenjuju na njih. Drugo, prema članku 2. stavku (2), države stranke potiču se na primjenu Konvencije na sve žrtve nasilja u obitelji, što može uključivati djecu. Štoviše, djeca su u većini slučajeva svjedoci nasilja unutar doma, što ostavlja ozbiljne posljedice na njima.²⁸⁷ Naposlijetku, odredbe konvencije koje se posebno odnose na djecu uključuju obveze država u poduzimanju mjera za ispunjavanje potreba djeteta žrtve, podizanje svijesti među djecom te zaštite djeteta svjedoka.

Jednako tako, prema članku 17. ESC-a, države se obvezuju na zabranu svih oblika nasilja nad djecom te donošenje odgovarajućih odredbi kaznenog zakona i građanskog prava.

Pitanja nasilja u obitelji i zanemarivanja djece obrađena su u različitim instrumentima Vijeća Europe koji nisu pravno obvezujući.²⁸⁸

7.2. Iskorištavanje djeteta, dječja pornografija i zblizavanje s djecom radi seksualnog zlostavljanja

Ključna točka

- Državne vlasti imaju dužnost surađivati i učinkovito raditi na zaštiti djece od nasilja, uključujući tijekom provođenja istraga.

7.2.1. Prisilni rad

Prema pravu EU-a, zabranjeno je ropstvo, služenje, prisilni ili obvezni rad (članak 5. stavak 2. Povelje EU-a o temeljnim pravima). Zabranjeno je i zapošljavanje djece (članak 32. Povelje). Direktiva 94/33/EZ osnovni je pravni instrument

²⁸⁷ FRA (2014.c), str. 134. – 135. Pogledajte i UNICEF (2006).

²⁸⁸ Primjeri uključuju sljedeće: Vijeće Europe, Odbor ministara (1985.), Preporuka br. R (85) 4 o nasilju u obitelji, 26. ožujka 1985.; Vijeće Europe, Odbor ministara (1990.), Preporuka br. R (90) 2 o društvenim mjerama u vezi s nasiljem u obitelji, 15. siječnja 1990.; Vijeće Europe, Parlamentarna skupština (1998.), Preporuka 1371 (1998.) o zlostavljanju i zapostavljanju djece, 23. travnja 1998.

kojim se zabranjuje rad djece.²⁸⁹ Države samo u iznimnim slučajevima smiju uspostaviti najnižu dobnu granicu zapošljavanja koja je niža od najniže dobi za završetak obveznog školovanja (članak 4. stavak 2.). Države moraju osigurati da mladim osobama koje se zaposle budu pruženi odgovarajući radni uvjeti (članak 6. i 7.). Nadalje, djeca se smiju zaposliti samo za određene aktivnosti, kao što je kućanski rad ili društvene i kulturne aktivnosti (članak 2. stavak 2. i članak 5.). Direktivom se utvrđuju i posebne mjere zaštite koje je potrebno poduzeti u slučajevima rada djece (Dio III.).

U mnogim slučajevima prisilni rad djece uključuje i trgovanje djecom.²⁹⁰ Direktivom 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima prisilni je rad prepoznat kao oblik iskorištavanja djece (članak 2. stavak 3.).²⁹¹ Djeca kojom se trguje u svrhu prisilnog rada zaštićena su tom direktivom na jednak način kao i žrtve trgovanja ljudima u druge svrhe (poput seksualnog iskorištavanja, pogledajte [odjeljak 7.1.3.](#)).²⁹²

Prema pravu VE, člankom 4. EKLJP-a u apsolutnom se smislu zabranjuju svi oblici ropstva, služenja, prisilnog ili obveznog rada. ESLJP „prisilni ili obvezni rad“ definira kao „svaki rad ili pružanje usluga koje se zahtijeva od bilo koje osobe pod prijetnjom kažnjavanja i na koje osoba nije dobrovoljno pristala“.²⁹³ Osim toga, služenje uključuje „obvezu ‚roba‘ da živi na posjedu druge osobe, bez mogućnosti promjene svoje situacije“.²⁹⁴ Služenje je stoga teži oblik obveznog rada.

U predmetima koji se odnose na optužbe o prisilnom radu, ESLJP prvo utvrđuje spadaju li optužbe u doseg primjene članka 4. EKLJP-a.²⁹⁵ Zatim analizira jesu li države ispunile svoje pozitivne obveze uspostavljanja zakonodavnog i upravnog okvira kojim se zabranjuje, kažnjava i učinkovito pokreće sudski progon u slučajevima prisilnog ili obveznog rada, služenja i ropstva.²⁹⁶ Kad je riječ

289 Direktiva Vijeća 94/33/EZ od 22. lipnja 1994. o zaštiti mladih ljudi na radu, SL 1994 L 216.

290 Uvodna izjava 11 Direktive 2011/36/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 15. travnja 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njihovih žrtava, SL 2011 L 101/1.

291 Direktiva 2011/36/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 15. travnja 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njihovih žrtava, SL 2011 L 101/1.

292 Pogledajte i FRA (2015.c), str. 40. – 41.

293 ESLJP, *Siliadin protiv Francuske*, br. 73316/01, 26. srpnja 2005., st. 116.

294 *Ibid.*, st. 123.

295 ESLJP, *C. N. i V. protiv Francuske*, br. 67724/09, 11. listopada 2012., st. 70.

296 *Ibid.*, st. 104. i dalje.

o postupovnom aspektu članka 4., ESLJP ispituje jesu li nacionalne vlasti provele učinkovitu istragu dokazivih optužbi za prisilni rad ili služenje.²⁹⁷

Primjer: predmet *C. N. i V. protiv Francuske*²⁹⁸ odnosi se na optužbe za prisilni rad dviju sestara podrijetlom iz Burundija. Nakon smrti roditelja, otišle su živjeti s tetom i njezinom obitelji u Francuskoj. Četiri godine živjele su u podrumu kuće, navodno u vrlo lošim uvjetima. Starija sestra nije pohađala školu te je svo svoje vrijeme provodila obavljajući kućanske poslove i brinući se za tetina sina s invaliditetom. Mlađa sestra pohađala je školu i radila za tetu i obitelj nakon škole i nakon što je dobila dovoljno vremena da napiše domaću zadaću. Obje sestre podnijele su tužbu ESLJP-u u kojoj su navele da su ih držali u ropstvu te da su bile podvrgnute prisilnom radu. ESLJP je ustanovio da je prva tužiteljica doista bila podvrgnuta prisilnom radu jer je morala raditi sedam dana u tjednu bez ikakve naknade i slobodnih dana. Osim toga, držana je u ropstvu jer je smatrala da je njezina situacija trajna, bez vjerojatnosti da će se promijeniti. ESLJP je zaključio i da država nije ispunila svoje pozitivne obveze jer postojeći pravni okvir nije pružao učinkovitu zaštitu žrtava prisilnog rada. U pogledu postupovne obveze istrage, ESLJP je smatrao da su uvjeti navedeni u članku 4. EKLJP-a bili ispunjeni jer su vlasti provele brzu samostalnu istragu koja je mogla dovesti do utvrđivanja i kažnjavanja krivaca. ESLJP je odbacio optužbe za prisilni rad druge tužiteljice, s obrazloženjem da je mogla pohađati školu te da je imala dovoljno vremena da napiše domaće zadaće.

ESC-om se jamči pravo djeteta na zaštitu od tjelesnih i moralnih opasnosti unutar radnog okruženja i izvan njega (članak 7. stavak 10.). ECSR je ustvrdio da se iskorištavanje djece u kućanstvu / za rad, uključujući trgovanje djecom u svrhu iskorištavanja za rad, mora zabraniti na razini države.²⁹⁹ Države članice ESC-a moraju osigurati ne samo da imaju potrebno zakonodavstvo kojim će spriječiti iskorištavanje i zaštititi djecu i mlade, nego i da je to zakonodavstvo učinkovito u praksi.³⁰⁰

Konvencija iz Lanzarotea također nalaže da države kriminaliziraju sve oblike seksualnog iskorištavanja djece.

297 ESLJP, *C. N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 4239/08, 13. studenog 2012., st. 70. – 82.

298 ESLJP, *C. N. i V. protiv Francuske*, br. 67724/09, 11. listopada 2012.

299 Zaključci ECSR-a 2004, Bugarska, str. 57.

300 Zaključci ECSR-a 2006., Albanija, str. 61.; Zaključci ECSR-a 2006., Bugarska, str. 113.

7.2.2. Trgovanje djecom

Prema pravu EU-a, u članku 83. TFEU-a trgovanje ljudima utvrđuje se kao polje u kojemu Parlament i Vijeće EU-a imaju zakonodavne ovlasti. Članak 5. stavak 3. Povelje EU-a o temeljnim pravima sadrži izričitu zabranu trgovanja ljudima. Tu se cijeni doprinos EU-a jer se radi o području s prekograničnim dimenzijama.

Direktiva 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava prvi je instrument koji su Europski parlament i Vijeće usvojili na temelju članka 83. TFEU-a.³⁰¹ Prema članku 2. stavku 1. ove direktive, trgovina ljudima definira se kao „vrbovanje, prijevoz, prevođenje, skrivanje ili primanje osoba, uključujući razmjenu ili prijenos kontrole nad tim osobama upotrebom prijetnje, sile ili nekog drugog oblika prisile, otmicom, obmanom, prijevaram, zlouporabom ovlasti ili položaja bespomoćnosti, davanjem ili primanjem plaćanja ili koristi da bi se postigla privola osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom u svrhu izrabljivanja“. Svrha direktive jest utvrditi minimalna pravila definicije i sankcioniranja kaznenih djela povezanih s trgovinom ljudima (članak 1.). Direktiva je u cijelosti važna za djecu, a uključuje i nekoliko odredbi koje se posebno odnose na djecu, a povezane su s pružanjem pomoći i podrške djeci žrtvama trgovine ljudima i zaštitom u kriminalističkim obradama (članci 13. – 16).³⁰² Pojedine mjere pružanja podrške moraju se poduzeti u skladu sa stručnom procjenom svake žrtve (članak 14. stavak 1.). Države bi trebale imenovati skrbnika koji će zastupati najbolje interese djeteta (članak 14. stavak 2.) i pružiti podršku obitelji djeteta (članak 14. stavak 3.). Tijekom kaznenog postupka djeca imaju pravo na zastupnika, besplatno pravno savjetovanje i pravo da budu saslušana u odgovarajućem okruženju i od strane posebno obučanih stručnjaka (članak 15. stavak 1. – 3.). Daljnje mjere zaštite uključuju mogućnost saslušanja bez prisutnosti javnosti i mogućnost neizravnog saslušanja djeteta, putem komunikacijskih tehnologija (članak 15. stavak 5.).³⁰³

Direktiva 2004/81/EZ također je važna za djecu žrtve trgovanja ljudima.³⁰⁴ Prema ovom instrumentu žrtvama trgovine ljudima države članice mogu izdati

301 Direktiva 2011/36/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 15. travnja 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava, SL 2011 L 101/1.

302 Detalji o odredbama navedeni su u FRA i ESLJP (2014.), str. 222.

303 Pogledajte FRA (2015.b), str. 79.

304 Direktiva Vijeća 2004/81/EZ od 29. travnja 2004. o dozvoli boravka izdanoj državljanima trećih zemalja koji su žrtve trgovine ljudima ili koji su korišteni za djelovanja kojima se omogućuje nezakonito useljavanje, koji surađuju s nadležnim tijelima, SL 2004 L 261, str. 19. – 23.

boravišne dozvole, pod uvjetom da surađuju u kriminalističkoj obradi. Ipak, direktiva se na djecu primjenjuje samo u mjeri u kojoj to odluče države članice.³⁰⁵

Kad je riječ o provedbi, agencija EU-a za provedbu zakona (Europol) i Ured Europske unije za pravosudnu suradnju (Eurojust) imaju važnu ulogu u osiguranju suradnje između država članica u prepoznavanju i kaznenom gonjenju organiziranih mreža trgovanja ljudima. Odgovarajuće odredbe za zaštitu djece žrtava na razini EU-a obrađuju se u [odjeljku 11.3.](#) ovoga priručnika.

Prema zakonodavstvu VE, EKLJP ne uključuje nijednu izričitu odredbu o trgovini ljudima. Ipak, ESLJP članak 4. EKLJP-a tumači tako da on uključuje zabranu trgovine ljudima.³⁰⁶ Sud je usvojio istu definiciju trgovine ljudima koja je utvrđena člankom 3. točkom (a) Protokola za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebno ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN-a Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta (Protokol iz Palermo) i članak 4. točka (a) Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima.³⁰⁷ ESLJP prvo utvrđuje uključuje li određena situacija uvjerljivu optužbu za trgovanje ljudima te pripada li time području primjene članka 4. Ako je tako, analiza ESLJP-a slijedit će obrasce opisane u [odjeljku 7.2.1.](#): Sud istražuje pruža li pravni okvir tužene države učinkovitu zaštitu od trgovine ljudima, je li država ispunila svoje pozitivne obveze u posebnim okolnostima slučaja te jesu li vlasti provele učinkovitu istragu dokazivih optužbi za trgovanje ljudima.

Primjer: predmet *Rantsev protiv Rusije i Cipra*³⁰⁸ pokrenuo je otac mlade Ruskinje koja je preminula na Cipru u sumnjivim okolnostima. U Cipar je ušla s pomoću vize za umjetnike kabareta. Nakon onoga što se činilo kao pokušaj bijega, preminula je nakon pada s balkona stana koji je pripadao poznanicima njezina poslodavca. Njezin je otac podigao optužbu protiv Rusije i Cipra, tvrdeći da vlasti nisu pravilno istražile smrt njegove kćeri. ESLJP je po prvi puta ustanovio da trgovanje ljudima pripada području primjene

305 *Ibid.*, čl. 3.

306 ESLJP; *Rantsev protiv Cipra i Rusije*, br. 25965/04, 7. siječnja 2010., st. 282.

307 UN, Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebno ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN-a Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta (UNCTOC), New York, 15. studenoga 2000.; Vijeće Europe, *Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima*, CETS br. 197, 2005.

308 ESLJP, *Rantsev protiv Cipra i Rusije*, br. 25965/04, 7. siječnja 2010. Iako se ovaj predmet ne odnosi na smrt djeteta, vrijedan je spomena jer ne postoje predmeti ESLJP-a koji se posebno odnose na trgovanje djecom te zbog posebne prijetnje koju trgovanje ljudima predstavlja za djecu.

članka 4. EKLJP-a. Iako Cipar ima zadovoljavajući pravni okvir za suzbijanje trgovanja ljudima, prekršen je članak 4. jer administrativnom praksom kojom se od poslodavaca traži da izdaju financijska jamstva za plesače u kabaretu nije pružena učinkovita zaštita od trgovine ljudima i iskorištavanja. Osim toga, zbog posebnih okolnosti slučaja, ciparske su vlasti trebale znati da je tužiteljeva kći u opasnosti od trgovine ljudima. Sud je presudio da policija nije poduzela mjere za zaštitu gđice. Rantseva od iskorištavanja. Naposljetku, ustanovio je da je Rusija prekršila članak 4. jer ruske vlasti nisu pravilno istražile optužbe za trgovanje ljudima.

ECSR trgovanje ljudima smatra teškim kršenjem ljudskih prava i dostojanstva te novim oblikom ropstva.³⁰⁹ Prema članku 7. stavku 10., države moraju donijeti zakone kojim će ga kriminalizirati.³¹⁰ Ti zakoni moraju biti potkrijepljeni odgovarajućim nadzornim mehanizmom, sankcijama i akcijskim planom za borbu protiv trgovanja djecom i njihova seksualnog iskorištavanja.³¹¹

Na razini ugovora, Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima ključan je instrument kojim se nastoji riješiti problem trgovanja ljudima.³¹² S obzirom na šire članstvo VE i činjenicu da je Konvencija o suzbijanju trgovanja ljudima otvorena za potpisivanje i državama koje nisu članice Vijeća Europe,³¹³ ona dopunjuje Direktivu Europske unije 2011/36/EU te je ključna za suzbijanje trgovanja ljudima u državama strankama Konvencije na temelju zajedničkih standarda i obveza, bez obzira na to jesu li one članice EU-a ili ne. Provedbu konvencije nadzire skupina nezavisnih stručnjaka (Skupina stručnjaka za suzbijanje trgovanja ljudima, GRETA), koja redovito procjenjuje situaciju u svakoj zemlji te objavljuje izvješća. Na temelju tih izvješća, Odbor stranaka Konvencije, politički temelj nadzornog mehanizma prema konvenciji, usvaja preporuke državama strankama u vezi s mjerama koje trebaju poduzeti kako bi se proveli GRETA-ina zaključci te prati daljnji napredak.

309 ECSR, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) protiv Irske*, br. 89/2013, 12. rujna 2014., st. 56.

310 ECSR, *Zaključci XVII-2 (2005.)*, Poljska, str. 638.

311 ECSR, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) protiv Irske*, br. 89/2013, 12. rujna 2014., st. 57.

312 Vijeće Europe, *Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima*, CETS br. 197, 2005.

313 Primjerice, Bjelorusija je konvenciju potpisala 26. studenoga 2013.

7.2.3. Dječja pornografija i zблиžavanje s djecom radi seksualnog zlostavljanja

Prema pravu EU-a, Direktiva 2011/93/EU osnovni je pravni instrument koji se odnosi na dječju pornografiju.³¹⁴ Pornografija se definira kao: „(i) materijal koji vizualno prikazuje dijete u stvarnom ili simuliranom seksualnom činu; (ii) prikazivanje spolnih organa djeteta primarno za seksualne potrebe; (iii) materijal koji vizualno prikazuje bilo koju osobu koja izgleda kao dijete u stvarnom ili simuliranom seksualnom činu, ili prikazivanje spolnih organa osobe koja izgleda kao dijete, prije svega za seksualne potrebe; ili (iv) realistične slike djeteta u seksualnom činu ili realistične slike spolnih organa djeteta, prije svega za seksualne potrebe.”³¹⁵ Člankom 5. ove direktive uvodi se obveza država članica EU-a u poduzimanju potrebnih mjera kojima će osigurati kažnjavanje namjerne proizvodnje, nabavljanja, posjedovanja, distribucije, širenja, posredovanja, ponude, dobavljanja ili stavljanje dječje pornografije na raspolaganje, kao i svjesno pristupanje toj vrsti sadržaja.

Prema pravu VE, ESLJP je nekoliko puta analizirao predmete koji se odnose na dječju pornografiju u skladu s člankom 8. EKLJP-a.

Primjer: Predmet *Söderman protiv Švedske* pokrenula je djevojčica koju je očuh pokušao snimiti dok se tuširala.³¹⁶ Navela je da švedski pravni okvir nije na odgovarajući način zaštitio njezin privatni život. ESLJP je ustanovio da država ima pozitivne obveze uspostavljanja pravnog okvira koji će pružiti odgovarajuću zaštitu žrtvama poput tužiteljice. S obzirom na to da se ovaj predmet odnosi samo na pokušaj snimanja tužiteljice, ESLJP je zaključio da takav pravni okvir ne mora nužno uključivati kaznenopravne sankcije. Pravni lijekovi koji su na raspolaganju žrtvi, u građanskom ili kaznenom postupku, moraju biti učinkoviti. Kad je riječ o činjenicama predmeta, ESLJP je smatrao da tužiteljica nije imala koristi od učinkovitih kaznenih ili građanskih pravnih lijekova protiv pokušaja njezina očuha da je snimi, čime je prekršen članak 8. EKLJP-a.

314 Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije, SL 2011 L 335/1, str. 1. – 14.

315 *Ibid.*, čl. 2. t. (c).

316 ESLJP, *Söderman protiv Švedske* [GC], br. 5786/08, 12. studenog 2013.

Člankom 9. Konvencije VE o kibernetičkom kriminalu³¹⁷ države stranke obvezuju se da će inkriminirati ponudu, stavljanje na raspolaganje, distribuciju, posredovanje, nabavu ili posjedovanje dječje pornografije ili proizvodnju takvih materijala putem računalnog sustava. Važan je uvjet da takve radnje budu namjerne. U Izvješću s objašnjenjima uz Konvenciju navodi se da pojam „pornografski materijal“ ovisi o nacionalnim standardima u vezi s materijalima koji se kategoriziraju kao „opsceni, nedosljedni s javnim moralom ili na sličan način nemorálni“.³¹⁸ Bez obzira na to, ova obveza kriminalizacije ne smije se primjenjivati samo kada materijal vizualno prikazuje dijete, nego i kada prikazuje osobu koja izgleda kao dijete ili realistične slike koje predstavljaju dijete u seksualnom činu.³¹⁹

Nadalje, u skladu s člancima od 21. do 23. Konvencije iz Lanzarotea, države su obvezane poduzeti zakonodavne mjere kriminalizacije različitih oblika dječje pornografije. Prema članku 21., vrbovanje, prisiljavanje i sudjelovanje u radnjama dječje pornografije mora se kriminalizirati. Prema članku 22., izvgavanje djeteta da svjedoči seksualnom činu (zlostavljanju) također se mora kriminalizirati. Naposljetku, člankom 23. zahtijeva se da se kazneno zakonodavstvo provodi s obzirom na radnje vrbovanja djece u seksualne svrhe putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Odbor za Konvenciju iz Lanzarotea usvojio je mišljenje o toj odredbi, kojom se države potpisnice konvencije pozivaju da razmotre proširivanje kriminalizacije vrbovanja na slučajeve u kojima seksualno zlostavljanje nije rezultat susreta uživo, nego se počini putem interneta.³²⁰

317 Vijeće Europe, [Konvencija o kibernetičkom kriminalu](#), CETS br. 185, 2001.

318 Izvješće s objašnjenjima uz Vijeće Europe, [Konvencija Vijeća Europe o kibernetičkom kriminalu](#), st. 99.

319 Vijeće Europe, [Konvencija o kibernetičkom kriminalu](#), CETS br. 185, 2001., čl. 9., st. (2).

320 Mišljenje odbora za Konvenciju iz Lanzarotea o čl. 23. Konvencije iz Lanzarotea te njezinoj napomeni s objašnjenjem, 17. lipnja 2015.

7.3. Visokorizične skupine

Ključna točka

- Djeca žrtve prisilnog nestanka imaju pravo sačuvati ili ponovno uspostaviti svoj identitet.

7.3.1. Djeca pripadnici manjina

Prema pravu VE, rijetki su predmeti ESLJP-a koji se posebno odnose na nasilje nad maloljetnom djecom izvan konteksta trgovine ljudima i prisilnog rada. Oni se uglavnom odnose na segregaciju u školama i diskriminaciju, što se analizira u [odjeljku 3.2.](#)

Primjer: u predmetu *Centar za pravna istraživanja u ime Valentin Câmpeanu protiv Rumunjske*, nevladina organizacija podnijela je tužbu u ime romskog mladića koji je preminuo u državnoj ustanovi.³²¹ Dječak je bio HIV-pozitivan te je imao teške intelektualne teškoće. Uvjeti u ustanovi u kojoj je boravio bili su grozni: nije bilo grijanja, posteljine ni odjeće, nije bilo podrške osoblja itd. S obzirom da žrtva nije imala bliske rodbine, jedna je nevladina organizacija u njegovo ime podnijela tužbu zbog kršenja prava ustanovljenih člancima 2., 3., 5., 8., 13. i 14. EKLJP-a. Veliko je vijeće odlučilo da u iznimnim okolnostima slučaja (izrazita ugroženost i nepostojanje bliskih srodnika mladoga Roma) NVO ima ovlast zastupati preminulog tužitelja. Kad je riječ o utemeljenosti, ESLJP je zaključio da je došlo do kršenja temeljnog dijela članka 2. Nacionalne vlasti proglašene su odgovornima za smrt g. Câmpeanua jer su ga smjestile u ustanovu u kojoj je preminuo zbog nedostatka odgovarajuće hrane, smještaja i zdravstvene skrbi. ESLJP je ustanovio da je došlo do kršenja članka 2. i zbog činjenice da rumunjske vlasti nisu poduzele učinkovitu istragu smrti g. Câmpeanua.

³²¹ ESLJP, *Centar za pravna istraživanja u ime Valentin Câmpeanu protiv Rumunjske* [GC], br. 47848/08, 17. srpnja 2014.

U pogledu djece koja žive u ustanovama, Preporukom Vijeća Europe Rec(2005)5 podržava se odluka da se smještaj djeteta u ustanovu ne smije temeljiti na diskriminacijskoj osnovi.³²²

7.3.2. Djeca s invaliditetom

Prema pravu EU-a, EU je postala stranka CRPD-a, prvog međunarodnog sporazuma u području ljudskih prava koji je EU potpisala.³²³ CRPD uključuje posebne odredbe povezane s djecom. Države članice EU-a i EU preuzele su obvezu osiguravanja da djeca s invaliditetom uživaju ljudska prava na jednakoj osnovi kao i druga djeca. Prema članku 16. CRPD-a, one moraju poduzeti posebne mjere zaštite djece s invaliditetom od zlostavljanja i iskorištavanja.³²⁴

Prema pravu VE, predmeti ESLJP-a koji se odnose na djecu s invaliditetom potaknuli su nekoliko pitanja, uključujući pristanak, pozitivne obveze država za zaštitu od smrti i zlostavljanja te uvjete života u državnim ustanovama.

Primjer: predmet *Nencheva i drugi protiv Bugarske*³²⁵ odnosi se na smrt 15 djece i mladih u ustanovi za osobe s duševnim i psihičkim poteškoćama. ESLJP je zaključio da su djeca smještena u specijaliziranu državnu ustanovu, pod isključiv nadzor države. Životni uvjeti djece u toj ustanovi bili su grozni: nisu imali hrane, lijekova, odjeće i grijanja. Nadležne vlasti upozorene su na tu situaciju nekoliko puta te su stoga bile svjesne ili su trebale biti svjesne opasnosti od smrti. ESLJP je ustanovio da je došlo do kršenja temeljnog dijela članka 2. EKLJP-a jer vlasti nisu poduzele mjere za zaštitu života djece koja su smještena pod njihov nadzor. Osim toga, bugarske vlasti nisu provele učinkovitu istragu smrti djece tužitelja. S obzirom na posebne okolnosti slučaja, bugarske su vlasti po službenoj dužnosti trebale pokrenuti kriminalističku istragu. Istraga je proglašena neučinkovitom zbog nekoliko razloga: pokrenuta je dvije godine nakon smrti djece, trajala je neopravdano dugo, nije obuhvatila smrt sve djece te nije razjasnila važne čimbenike u tom pitanju.

322 Vijeće Europe, Odbor ministara (2005.), Preporuka Rec (2005)5 o pravima djece koja žive u ustanovama, 16. ožujka 2005.

323 Vijeće Europske unije (2009.), Odluka Vijeća 2010/48/EZ od 26. studenoga 2009. o sklapanju Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom od strane Europske zajednice, SL 2010 L 23/35.

324 Pogledajte i [odjeljak 3.5](#).

325 ESLJP, *Nencheva i drugi protiv Bugarske*, br. 48609/06, 18. lipnja 2013. (dostupno na francuskom jeziku).

7.4. Nestala djeca

Prema pravu EU-a, Komisija EU-a uspostavila je dežurnu telefonsku liniju (116000) za nestalu djecu.³²⁶ Ova služba preuzima pozive kojima se prijavljuju nestala djeca te ih prosljeđuje policiji, pruža savjete i podršku osobama koje su odgovorne za nestalo dijete te podržava istragu.

Prema pravu VE, prisilni nestanak djece obuhvaćen je člankom 8. EKLJP-a.

Primjer: u predmetu *Zorica Jovanović protiv Srbije*,³²⁷ novorođeno dijete navodno je preminulo nedugo nakon rođenja, ali njegovo tijelo nikada nije predano roditeljima. Majka je u tužbi navela da joj država nije pružila nikakve informacije o sudbini njezina sina, uključujući uzrok navodne smrti ili vrijeme i mjesto pokopa. ESLJP je zaključio da je s obzirom da država „nijednom [majci] nije pružila uvjerljive informacije o sudbini njezina sina“ došlo do kršenja njezina prava na poštivanje obiteljskog života.³²⁸

Prema pravu UN-a, u članku 25. stavku 1. točki (b) Međunarodne konvencije o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka³²⁹ navodi se da države moraju spriječiti i kazniti „krivotvorenje, skrivanje ili uništavanje dokaza koji potvrđuju pravi identitet“ djece koja su prisilno nestala ili čiji su roditelji prisilno nestali. Države moraju poduzeti i mjere koje su potrebne kako bi tražile i identificirale tu djecu te ih vratile obiteljima iz kojih su nestala. U pogledu prava djeteta na očuvanje ili ponovno uspostavljanje vlastitog identiteta, uključujući državljanstvo, ime i obiteljske odnose priznate zakonom, države moraju imati utvrđene pravne postupke za revidiranje i poništavanje posvojenja ili smještaja djece uključene u prisilne nestanke (članak 25. stavak 4.). U konvenciji se ponavljaju dva opća načela na kojima se temelje prava djeteta: najbolji interesi djeteta kao najvažnije pitanje te pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja (članak 25. stavak 5.). Iako je prilično malen broj europskih država ratificirao ovu konvenciju, njezina važnost za europski normativni okvir ne smije se zanemariti.³³⁰

326 Odluka Komisije (2007.), Odluka Komisije 2007/698/EZ od 29. listopada 2007. o izmjeni Odluke 2007/116/EZ u vezi s uvođenjem dodatnih rezerviranih brojeva, SL 2007, L 284/31.

327 ESLJP, *Zorica Jovanović protiv Srbije*, br. 21794/08, 26. ožujka 2013.

328 *Ibid.*, st. 74.

329 UN, Međunarodna konvencija o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka, 20. prosinca 2006.

330 Od 19. veljače 2015., devet od 28 država članica EU-a ratificiralo je ovu konvenciju (Austrija, Belgija, Španjolska, Francuska, Njemačka, Litva, Nizozemska, Portugal i Slovačka). Uz to, i sljedeće države članice Vijeća Europe ratificirale su konvenciju: Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Armenija i Albanija.

8

Gospodarska, socijalna i kulturna prava i odgovarajući životni standard

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 14. (obrazovanje)</p> <p>Direktiva o kvalifikaciji (2011/95/EU)</p> <p>CJEU, C-413/99, <i>Baumbast i R protiv Secretary of State for the Home Department</i>, 2002. (obrazovanje djece migranata)</p>	<p>Pravo na obrazovanje</p>	<p>EKLJP, Protokol br. 1, članak 2. (pravo na obrazovanje)</p> <p>ESC (revidirana), članak 17. (pravo na obrazovanje)</p> <p>ESLJP, <i>Catan i drugi protiv Moldavije i Rusije</i> [GC], br. 43370/04, 8252/05 i 18454/06, 2012. (jezik u školama)</p> <p>ESLJP, <i>D. H. i drugi protiv Republike Češke</i> [GC], br. 57325/00, 2007.; ESLJP, <i>Oršuš i drugi protiv Hrvatske</i> [GC], br. 15766/03, 2010. (diskriminacija romske djece u školama)</p> <p>ESLJP, <i>Ponomaryovi protiv Bugarske</i>, br. 5335/05, 2011. (diskriminacija na temelju imigrantskog statusa)</p> <p>FCNM, članak 12. stavak 3. i članak 14.</p> <p>Europska konvencija o pravnom statusu radnika migranata</p>
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 35. (pristup zdravstvenoj skrbi)</p> <p>Direktiva o kvalifikaciji (2011/95/EU), članak 29. (osnovni oblici pomoći za djecu migranata)</p>	<p>Pravo na zdravlje</p>	<p>ESC (revidirana), članak 11. (pravo na zaštitu zdravlja) i 13. (pravo na socijalnu i medicinsku pomoć)</p> <p>EKLJP, članak 2. (pravo na život) i 8. (pravo na tjelesni integritet)</p> <p>ESLJP, <i>Oyal protiv Turske</i>, br. 4864/05, 2010. (zaraza novorođenčeta HIV-om)</p> <p>ESLJP, <i>Iliya Petrov protiv Bugarske</i>, br. 19202/03, 2012. (ozljeda u elektroenergetskom postrojenju)</p> <p>ESLJP, <i>Centar za pravna istraživanja u ime Valentin Câmpeanu protiv Rumunjske</i> [GC], br. 47848/08, 2014. (smrt u ustanovi)</p>

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
		<p>ESLJP, <i>Glass protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i>, br. 61827/00, 2004. (informirani pristanak)</p> <p>ESLJP, <i>M. A. K. i R. K. protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i>, br. 45901/05 i 40146/06, 2010. (testiranje bez pristanka roditelja)</p> <p>ECSR, <i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) protiv Francuske</i>, tužba br. 14/2003, 2004., (medicinska skrb djece migranata)</p> <p>ESCR, <i>Defence for Children International (DCI) protiv Belgije</i>, tužba br. 69/2011, 2012. (djeca u nezakonitoj situaciji)</p> <p>Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (Konvencija iz Ovida), članak 6. i 8.</p>
Povelja o temeljnim pravima, članak 34. stavak 3. (pravo na socijalnu pomoć i stambeno zbrinjavanje)	Pravo na stan	<p>ESC (revidirana), članak 16. (pravo obitelji na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu), 17. (Pravo djece i mladeži na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu) i 31. (pravo na stan)</p> <p>ESLJP, <i>Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i>, br. 56328/07, 2011.</p> <p>ESLJP, <i>Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i>, br. 66746/01, 2004.</p>
Povelja o temeljnim pravima, članak 34. (socijalno osiguranje i socijalna pomoć)	Pravo na odgovarajući životni standard i pravo na socijalno osiguranje	<p>ESC (revidirana), članak 12. – 14. (pravo na socijalnu sigurnost, socijalnu i medicinsku pomoć te na korištenje socijalnih usluga), 16. (pravo obitelji na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu) i 30. (pravo na zaštitu od siromaštva i socijalnog isključenja)</p> <p>ECSR, <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) protiv Francuske</i>, tužba br. 82/2012, 2013. (uskraćivanje dječjeg doplatka zbog neopravdanog izostanka iz škole)</p> <p>ESLJP, <i>Konstantin Markin protiv Rusije</i> [GC], br. 30078/06, 2012. (roditeljski dopust)</p>

Gospodarska, socijalna i kulturna prava (ESC prava), često nazivana i socio-ekonomski ili socijalna prava u europskom kontekstu, uključuju prava povezana s radom, kao i pravo na obrazovanje, zdravlje, stanovanje, socijalno osiguranje i općenito, odgovarajući životni standard. Kulturna prava još uvijek su nedovoljno razvijena i obrađena u akademskom i parničnom kontekstu. Neki njihovi aspekti obrađeni su u [odjeljku 4.6.](#) o identitetu djece koja pripadaju manjinama te u [odjeljku 8.2.](#), u sklopu prava na obrazovanje.

Izričiti standardi za ESC prava u europskom kontekstu većinom se mogu pronaći u Europskoj socijalnoj povelji i Povelji EU-a o temeljnim pravima, iako EKLJP i njezini protokoli također uključuju nekoliko važnih odredbi, primjerice zabranu prisilnog rada i pravo na obrazovanje. Osim toga, ESLJP je ustanovio da ne postoji „stroga granica koja razdvaja sferu [socijalnih i ekonomskih prava] i područje obuhvaćeno Konvencijom“³³¹ te je ESC prava pripisao građanskim pravima zajamčenima EKLJP-om. Primjerice, na taj je način pristup zdravstvenoj skrbi obrađen u sklopu zabrane mučenja, neljudskog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (članak 3. EKLJP-a).³³²

U ovom se poglavlju analiziraju ESC prava koja su posebno važna za djecu: pravo na obrazovanje (odjeljak 8.2.); pravo na zdravlje (odjeljak 8.3.); pravo na stan (odjeljak 8.4.); i pravo na odgovarajući životni standard i socijalno osiguranje (odjeljak 8.5.).

8.1. Pristupi gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima

Ključne točke

- Osiguravanje dostupnosti odgovarajućih resursa ključno je za osiguravanje zaštite socijalnih prava.
- Ključni elementi socijalnih prava jesu raspoloživost, dostupnost, prilagodljivost i prihvatljivost.

Prema pravu EU-a, ESC prava uključena su u Povelju EU-a o temeljnim pravima ravnopravno s građanskim i političkim pravima. Međutim, u članku 52. Povelje razlikuju se prava i načela, pri čemu su načela ograničena u mjeri u kojoj se na njih može „pozvati pred sudom“.

Prema pravu VE, ECSR napominje da se u slučajevima u kojima je ostvarenje prava „izrazito složeno i skupo za rješavanje“ procjenjuje postupno ostvarenje

331 ESLJP, *Airey protiv Irske*, br. 6289/73, 9. listopada 1979., st. 26.

332 Primjerice, pogledajte ESLJP, List s informacijama o pravima zatvorenika povezanim sa zdravljem, veljača 2015., i List s informacijama o zdravlju, travanj 2015.

na temelju tri kriterija: potrebno je poduzeti mjere „za postizanje ciljeva Po-velje u razumnom roku, s mjerljivim napretkom i u mjeri dosljednoj s maksimalnom uporabom raspoloživih resursa“.³³³ Uvodi i sustav davanja prioriteta te podsjeća države na „učinak njihovih odluka na skupine s izraženom ugroženošću i druge osobe koje su njima zahvaćene“.³³⁴

U posebnom kontekstu prava na socijalnu sigurnost, ECSR tvrdi da su koraci unazad koji se poduzmu „kako bi se osiguralo održavanje i održivost postojećeg sustava socijalnog osiguranja“ dozvoljeni pod uvjetom da ne „dovode u pitanje temeljni okvir nacionalnog sustava socijalnog osiguranja ili ne uskraćuju pojedincima priliku uživanja u zaštiti koju on pruža protiv teškog socijalnog i ekonomskog rizika“.³³⁵ ESLJP također prihvaća mogućnost poduzimanja koraka unatrag, ali istražuje je li odabrana metoda razumna i prikladna za postizanje legitimnog cilja koji se nastoji postići.³³⁶

U kontekstu prava na obrazovanje, ECSR je usvojio analitički okvir o raspoloživosti, dostupnosti, prihvatljivosti i prilagodljivosti, u skladu s pristupom UN-ova Odbora za ekonomska, socijalna i kulturna prava.³³⁷ Razlika između raspoloživosti i dostupnosti također je zastupljena u sudskoj praksi ESLJP-a. Kriteriji ili ključni elementi raspoloživosti, dostupnosti, prihvatljivosti i prilagodljivosti usmjeravaju elemente analize koja slijedi, u mjeri u kojoj je dostupna povezana sudska praksa.

333 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) protiv Francuske*, tužba br. 13/2002, 4. studenoga 2003., st. 53.; primijenjeno u ECSR, *European Action of the Disabled (AEH) protiv Francuske*, tužba br. 81/2012, 11. rujna 2013., st. 94. – 99.

334 ECSR, *International Association Autism Europe (IAAE) protiv Francuske*, tužba br. 13/2002, 4. studenoga 2003., st. 53.

335 ECSR, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) i Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) protiv Grčke*, tužba br. 66/2011, 23. svibnja 2012., st. 47.

336 ESLJP, *Markovics i drugi protiv Mađarske*, Odluka o neprihvatljivosti, br. 77575/11, 19828/13 i 19 829/13, 24. lipnja 2014., st. 37. i 39.

337 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) protiv Bugarske*, tužba br. 41/2007, 3. lipnja 2008., st. 37.

8.2. Pravo na obrazovanje

Ključne točke

- Ograničenja dostupnosti obrazovanja moraju biti predvidljiva, usmjerena ka legitimom cilju te moraju biti opravdana i nediskriminatorna.
- Prihvatljivost obrazovanja, koja zahtijeva poštivanje vjerskih i filozofskih uvjerenja roditelja, ne isključuje mogućnost vjerskog ili spolnog odgoja u školama.
- Prilagodljivost zahtijeva posebne mjere za djecu s invaliditetom i mogućnost da djeca koja pripadaju manjini uče i primaju poduku na vlastitom jeziku.
- Djeca imaju pravo na obrazovanje bez obzira na državljanstvo ili migracijski status.

Prema pravu EU-a, člankom 14. stavkom 2. Povelje EU-a o temeljnim pravima jamči se pravo na obrazovanje, uključujući „mogućnost besplatnog obveznog školovanja“. Trećim stavkom članka 14. osigurava se sloboda osnivanja obrazovnih ustanova te pravo roditelja da svojoj djeci osiguraju obrazovanje i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim, filozofskim i pedagoškim uvjerenjima.

Prema pravu VE, člankom 2. Protokola br. 1 EKLJP-a jamči se pravo na obrazovanje. ESLJP pojašnjava da se tim člankom države ne obvezuju da obrazovanje učine dostupnim, nego se njime propisuje „pravo pristupa obrazovnim ustanovama koje postoje u određenom trenutku“.³³⁸ Uz to, pravo na obrazovanje uključuje i „mogućnost ostvarenja koristi od postignutog obrazovanja, odnosno pravo na dobivanje bilo kojeg oblika službenog priznanja [...] za postignutu razinu obrazovanja u skladu s pravilima koja su na snazi u svakoj državi“.³³⁹ Međutim, to nije apsolutno pravo. Ograničenja moraju biti predvidljiva onima o kojima je riječ te moraju biti usmjerena ka legitimnom cilju. Dozvoljene su disciplinske mjere, uključujući privremeno udaljenje ili isključivanje iz obrazovne ustanove, pod uvjetom da ispunjavaju kriterije dozvoljenih ograničenja. Kako bi se procijenilo dovode li ti oblici isključivanja iz obrazovnog sustava do uskraćivanja prava na obrazovanje, potrebno je uzeti u obzir čimbenike kao što

338 ESLJP, *predmet „Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium“ protiv Belgije*, br. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 i 2126/64, 23. srpnja 1968., st. 4.

339 *Ibid.*

su postupovna jamstva, razdoblje isključenja, nastojanja ponovnog uključenja te adekvatnost osiguranog alternativnog obrazovanja.³⁴⁰

Primjer: u predmetu *Catan i drugi protiv Moldavije i Rusije*,³⁴¹ ESLJP je istražio jezičnu politiku koju su separatističke vlasti uvele u školama u Pridnjestrovlju. Cilj te jezične politike bila je rusifikacija. Nakon prisilnog zatvaranja škola u kojima se upotrebljavao moldavski jezik (i latinica), roditelji su morali odabrati hoće li djecu poslati u škole u kojima će ih se podučavati na umjetnoj mješavini jezika i ćirilice te putem materijala izrađenih u sovjetsko doba ili u škole koje su slabije opremljene i na nepovoljnijem položaju, na putu do kojih su djeca bila izložena uznemiravanju i zastrašivanju. Prisilno zatvaranje škola i naknadno uznemiravanje smatrani su neopravdanim miješanjem u prava djeteta na obrazovanje te time i kršenjem članka 2. Protokola br. 1 EKLP-a.³⁴²

Kao dio prava na obrazovanje, roditelji imaju pravo na poštivanje njihovih vjerskih i filozofskih uvjerenja. Međutim, „utvrđivanje i planiranje kurikulumu u načelu su dio nadležnosti” države.³⁴³ Moguće je uključiti informacije ili znanje vjerske ili filozofske naravi u školski kurikulum, pod uvjetom da se ono „prenosi na objektivan, kritički i pluralistički način”.³⁴⁴ Kako bi se osigurao pluralizam, kvantitativne i kvalitativne razlike u podučavanju pojedine religije ili filozofije moraju se uravnotežiti tako da se roditeljima pruži mogućnost djelomičnog ili potpunog izuzimanja vlastite djece iz takvih nastavnih sadržaja, prvenstveno mogućnost da ona ne pohađaju dio nastave ili vjeronauk u cjelini.³⁴⁵ Za više informacija o načinu na koji ESLJP rješava to pitanje sa stajališta nediskriminacije pročitajte [odjeljak 2.1.](#)³⁴⁶

U skladu s člankom 17. stavkom 2. revidirane povelje ESC, države se obvezuju da će „poduzeti sve potrebne i odgovarajuće mjere usmjerene na to da [...] osiguraju djeci i mladeži besplatno osnovno i srednje obrazovanje, te

340 ESLJP, *Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 40385/06, 11. siječnja 2011., st. 58.

341 ESLJP, *Catan i drugi protiv Moldavije i Rusije* [GC], br. 43370/04, 8252/05 i 18454/06, 19. listopada 2012.

342 *Ibid.*, st. 141. – 144.

343 ESLJP, *Folgerø i drugi protiv Norveške* [GC], br. 15472/02, 29. lipnja 2007., st. 84.

344 *Ibid.*, st. 84.

345 *Ibid.*, st. 85. – 102. i manjinsko mišljenje.

346 ESLJP, *Grzelak protiv Poljske*, br. 7710/02, 15. lipnja 2010.

potiču njihovo redovito pohađanje škole“.³⁴⁷ Uz to, ECSR je presudio da, u skladu s ovom odredbom, države stranke trebaju osigurati da djeca koja nezakonito borave na njihovom teritoriju također imaju pristup obrazovanju.³⁴⁸

Nadalje, obrazovne ustanove moraju biti dostupne svima, bez diskriminacije.³⁴⁹ ECSR je zaključio da „integracija djece s invaliditetom u redovne škole [...] treba postati standardni postupak, a poučavanje u specijaliziranim školama iznimka“.³⁵⁰ Države nemaju na raspolaganju široku marginu procjene u vezi s odlukom o vrsti škole za osobe s invaliditetom. Mora se raditi o redovnoj školi.³⁵¹

Slučajevi koji se odnose na različito postupanje u obrazovanju na temelju državljanstva, imigrantskog statusa ili etničkog podrijetla obrađeni su u [poglavlju 3](#).

Prema sudskoj praksi ECSR-a, spolni odgoj i obrazovanje o reproduktivnom zdravlju moraju biti dio uobičajenog kurikulumuma.³⁵² Iako države imaju široku marginu prosudbe kada utvrđuju jesu li primijenjeni nastavni materijali primjereni u pogledu kulture, one moraju osigurati nediskriminatoran program spolnog odgoja i obrazovanja o reproduktivnom zdravlju „kojim se ne promiče ili podržava socijalna isključenost i uskraćivanje ljudskog dostojanstva“. Nastavni materijali ne smiju „promicati ponižavajuće stereotipe“, primjerice one koji se odnose na osobe koje nisu heteroseksualne.³⁵³

Naposlijetku, prilagodljivost obrazovanja zahtijeva, primjerice, da se za djecu s invaliditetom koja su integrirana u redovne škole „osiguraju uvjeti koji će biti u skladu s njihovim posebnim potrebama“³⁵⁴ (pogledajte i [odjeljak 3.5](#)).

347 Povelja ESC iz 1961. g. ne sadrži odredbu o pravu na obrazovanje.

348 ECSR, *Médecins du Monde – International protiv Francuske*, tužba br. 67/2011, 11. rujna 2012.

349 Dodatne informacije o pitanju djece s invaliditetom potražite u [poglavlju 3](#) i 7.

350 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) protiv Bugarske*, tužba br. 41/2007, 3. lipnja 2008., st. 35.

351 ECSR, *European Action of the Disabled (AEH) protiv Francuske*, tužba br. 81/2012, 11. rujna 2013., st. 78.

352 ECSR, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) protiv Hrvatske*, tužba br. 45/2007, 30. ožujka 2009., st. 47.

353 *Ibid.*, st. 59. i 61.

354 ECSR, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) protiv Bugarske*, tužba br. 41/2007, 3. lipnja 2008., st. 35.

Uz to, u skladu s člankom 12. stavkom 3. FCNM-a, države članice obvezuju se na promicanje jednakih mogućnosti pristupa obrazovanju na svim razinama za osobe koje pripadaju nacionalnim manjinama (pogledajte i [poglavlje 3.](#)).³⁵⁵ Za djecu koja pripadaju nacionalnim manjinama članak 14. FCNM-a sadrži pravo na učenje i poučavanje vlastitog jezika.³⁵⁶ ESLJP je potvrdio da pravo na obrazovanje podrazumijeva pravo na obrazovanje na nacionalnom jeziku (ili više njih).³⁵⁷

8.2.1. Pravo djece migranata na obrazovanje

Prema pravu EU-a, temeljno pravo djece na obrazovanje, bez obzira na njihov migrantski status, priznato je u gotovo svim aspektima migracijskog prava EU-a.³⁵⁸ Ipak, EU nema nadležnost u utvrđivanju sadržaja ili područja primjene nacionalnih odredbi o obrazovanju. EU zapravo štiti prava djece migranata na pristup obrazovanju na istoj osnovi kao i svojim državljanima ili sličnoj, ovisno o njihovom statusu. Direktivom o studentima (2004/114/EZ) uređuju se uvjeti prihvata državljana trećih zemalja u svrhu studija, razmjene učenika, osposobljavanja bez naknade ili volonterstva.³⁵⁹ Prihvat ovdje obuhvaća dolazak i boravak državljana trećih zemalja tijekom razdoblja duljeg od tri mjeseca. Opći uvjeti za prihvat djece uključuju predodžbu važeće putne dokumentacije, dopuštenje roditelja za planirani boravak, zdravstveno osiguranje te, ako to država članica zatraži, uplatu naknade za obradu zahtjeva za prihvat.³⁶⁰ Učenici, primjerice, moraju predložiti dokaz sudjelovanja u programu razmjene učenika kojim upravlja organizacije priznata u toj državi članici.³⁶¹ Osobe koje sudjeluju

355 Pogledajte i Vijeće Europe, Savjetodavni odbor za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina (FCNM), Komentar o obrazovanju prema Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina, 2006., ACFC/25DOC(2006)002, Dio 2.1.

356 Dodatna pojašnjenja potražite u Vijeće Europe, Savjetodavni odbor za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina (FCNM), Komentar o obrazovanju prema Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina, 2006., ACFC/25DOC(2006)002, Dio 2.3. i Tematski komentar br. 3: Jezična prava pripadnika nacionalnih manjina prema Okvirnoj konvenciji, 2012., ACFC/44DOC(2012)001 rev, Dio VI, Jezična prava i obrazovanje.

357 ESLJP, *Catan i drugi protiv Moldavije i Rusije* [GC], br. 43370/04, 8252/05 i 18454/06, 19. listopada 2012., st. 137.

358 Primjerice, Članak 27. Direktive 2011/95/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o standardima za kvalifikaciju državljana trećih zemalja ili osoba bez državljanstva za ostvarenje međunarodne zaštite, za jedinstveni status izbjeglica ili osoba koje ispunjavaju uvjete za supsidijarnu zaštitu te sadržaj odobrene zaštite (preinačena) (Direktiva o kvalifikaciji), SL 2011 L 337/9, str. 9. – 268.

359 Direktiva Vijeća 2004/114/EZ o uvjetima prihvata državljana trećih zemalja u svrhu studija, razmjene učenika, osposobljavanja bez naknade ili volonterstva (Direktiva o studentima).

360 *Ibid.*, čl. 6.

361 *Ibid.*, čl. 7.

u programima osposobljavanja bez naknade moraju pružiti dokaze koje država članica zahtijeva kako bi se osiguralo da tijekom svog boravaka imaju dovoljno sredstava za životne troškove, osposobljavanje i povratne putne troškove.³⁶² Pristup studenata ustanova visokog obrazovanja ekonomskim aktivnostima, uključujući zapošljavanje, podložno je ograničenjima.³⁶³

Djeca migranata u EU-u koja se presele u drugu državu članicu EU-a u skladu sa pravom o slobodi kretanja imaju koristi od najpovoljnije povlastice u tom kontekstu. Imaju pravo biti primljena na tečajeve općeg obrazovanja, naukovanja i stručnog usavršavanja u toj državi, prema istim uvjetima kao i njezini državljani.³⁶⁴ To uključuje državno i privatno te obvezno i neobavezno obrazovanje. CJEU je ovu povlasticu uvijek tumačio široko, na način da ona osigurava jednak pristup obrazovanju, ali i širim socijalnim pravima povezanim s obrazovanjem, kao i pravima čija je svrha olakšati pohađanje nastavnih sadržaja. Primjerice, u predmetu *Casagrande*, dijete radnika migranta imalo je pristup financijskoj pomoći za obrazovanje određenoj na temelju primanja u skladu s pravom EU-a o slobodi kretanja.³⁶⁵

Nadalje, zakoni uvedeni 1970-ih godina obvezuju države članice da pruže dodatnu jezičnu nastavu djeci radnika migranata u EU-u, na jeziku zemlje koja ih je primila i njihovu materinskom jeziku, s ciljem olakšavanja njihove integracije u zemlji domaćinu te u njihovoj matičnoj državi u slučaju kasnijeg povratka.³⁶⁶ Iako se time djeci naizgled pruža velikodušna i vrijedna dodatna podrška nakon primitka u školu u državi domaćinu, provedba u različitim državama bila je

362 *Ibid.*, čl. 10.

363 *Ibid.*, čl. 17.

364 Uredba (EU) 492/2011 Europskog parlamenta i Vijeća od 5. travnja 2011. o slobodi kretanja radnika u Uniji, SL 2011 L 141/1, str. 1. – 12., čl. 10.; i Direktiva 2004/38 Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2004. o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice, kojom se izmjenjuje Uredba (EEZ) br. 1612/68 i stavljaju izvan snage direktive 64/221/EEZ, 68/360/EEZ, 72/194/EEZ, 73/148/EEZ, 75/34/EEZ, 75/35/EEZ, 90/364/EEZ, 90/365/EEZ i 93/96/EEZ (Direktiva o slobodnom kretanju), SL 2004 L158, str. 77. – 123, čl. 24 st. 1.

365 CJEU, C-9/74, *Donato Casagrande v. Landeshauptstadt München*, 3. srpnja 1974. Kasnije potvrđeno i u predmetima poput CJEU, C-3/90, *M. J. E. Bernini protiv Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, 26. veljače 1992.

366 Direktiva Vijeća 77/486/EEZ o obrazovanju djece radnika migranata SL 1977 L 199, str. 32. – 33. Valja napomenuti kako djeca migranata državljana trećih zemalja nisu uključena u njezino područje primjene.

raznolika i sve manje praktična s obzirom na širok raspon različitih jezika koje je trebalo obuhvatiti.³⁶⁷

Primjer: pitanje u predmetu *Baumbast i R protiv Secretary of State for the Home Department*³⁶⁸ bilo je mogu li dvije kćeri radnika migranta koji se preselio iz Njemačke u Ujedinjeno Kraljevstvo zajedno sa suprugom Kolumbijkom i kćerima nastaviti pohađati školu tamo nakon što je on napustio Ujedinjeno Kraljevstvo i otišao u državu koja nije članica EU-a, ostavivši suprugu i kćeri. CJEU se suočio s pitanjem mogu li njegova supruga i kćeri ostati samostalno u državi domaćinu, bez obzira na činjenicu što se g. Baumbast (preko kojega je obitelj izvodi pravo boravka) zapravo odrekao statusa radnika migranta u EU-u. Odlučujući čimbenik za CJEU bila je činjenica da su se djeca integrirala u obrazovni sustav države domaćina te da bi njihovo preseljenje u ključnoj fazi njihova obrazovanja bilo štetno i nerasuzmjerno. Sud je potvrdio da je važnost kontinuiteta u obrazovanju djece tolika da može učinkovito osigurati boravak obitelji (koja inače ne ispunjava uvjete za to) u državi domaćinu tijekom školovanja djeteta migranata.

Odluka u predmetu *Baumbast* slijedila se i u kasnijim predmetima³⁶⁹ te je kodificirana u članku 12. stavku 3. Direktive 2004/38/EZ (Direktiva o slobodnom kretanju).³⁷⁰

Djeca državljanima trećih zemalja uglavnom imaju pristup samo obrazovanju koje *financira država*, pod istim uvjetima kao i državljanima određene zemlje, te nemaju pravo na s tim povezane povlastice, kao što je potpora za uzdržavanje.³⁷¹ Međutim, neki instrumenti EU-a koji se odnose na imigraciju idu i dalje od do-

367 Izvješća Komisije o provedbi Direktive 77/486/EEZ, COM(84) 54 final i COM(88) 787 final.

368 CJEU, C-413/99, *Baumbast i R protiv Secretary of State for the Home Department*, 17. rujna 2002.

369 CJEU, C-480/08, *Maria Teixeira protiv London Borough of Lambeth i Secretary of State for the Home Department*, 23. veljače 2010.; CJEU, C-310/08, *London Borough of Harrow protiv Nimco Hassan Ibrahim i Secretary of State for the Home Department* [GC], 23. veljače 2010.

370 Direktiva 2004/38/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2004. o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice, kojom se izmjenjuje Uredba (EEZ) br. 1612/68 i stavljaju izvan snage direktive 64/221/EEZ, 68/360/EEZ, 72/194/EEZ, 73/148/EEZ, 75/34/EEZ, 75/35/EEZ, 90/364/EEZ, 90/365/EEZ i 93/96/EEZ, SL 2004 L 158, 30. travnja 2004., čl. 2 st. 2. točka (c). i čl. 12. st. 3.

371 Direktiva o kvalifikaciji izbjeglica 2011/95/EU, čl. 11.; Direktiva o državljanima trećih zemalja s dugotrajnim boravištem (Direktiva 2003/109/EZ), čl. 14.; Direktiva 2003/86/EZ o pravu na spajanje obitelji, čl. 14.; Direktiva o privremenoj zaštiti (2001/55/EZ); Direktiva o prihvatu (2013/33/EU), čl. 14. točka (c); i Direktiva o vraćanju (2008/115/EZ).

djele jednakosti pristupa i obvezuju države članice na provedbu mehanizama kojima će osigurati priznavanje i prijenos kvalifikacija iz stranih država, čak i kada ne postoje dokumentarni dokazi (članak 28. Direktive o kvalifikaciji).³⁷²

Obrazovna prava djeteta koja traže azil još su manja. Njima se pristup obrazovnom sustavu zemlje domaćina mora dodijeliti pod *sličnim*, no ne nužno i *istim* uvjetima koji se primjenjuju na državljane te zemlje.³⁷³ Tako se obrazovanje može pružati u smještajnim centrima, a ne u školama, te vlasti mogu odgoditi puni pristup školi djeci koja traže azil do tri mjeseca od datuma podnošenja zahtjeva za azil. Kada pristup obrazovnom sustavu nije moguć zbog posebne situacije djeteta, države članice obvezane su pružiti alternativne programe obrazovanja (članak 14. stavak 3. Direktive o uvjetima prihvata).³⁷⁴

Prema pravu VE, članak 2. Protokola br. 1 primjenjivao se u vezi s članom 14. kako bi se djeci migrantima osigurao pristup obrazovanju (pogledajte i [odjeljak 3.3.](#)).

Primjer: u predmetu *Ponomaryovi protiv Bugarske*,³⁷⁵ ESLJP je razmotrio uvjet prema kojemu je dvoje ruskih učenika bez trajnog boravišta moralo platiti školarine za srednju školu. Sud je zaključio da je u njihovom slučaju nametanje školarina za srednjoškolsko obrazovanje bilo diskriminatorno i time u suprotnosti s člankom 14. EKLJP-a kada se primijeni u vezi s člankom 2. Protokola br. 1 EKLJP-a.³⁷⁶

ESC-om se prava na obrazovanje djece migranata štite izravno (članak 17., stavak 2.) i neizravno, nametanjem ograničenja na prava djece na zapošljavanje, s ciljem omogućavanja da ona iskoriste sve mogućnosti obveznog obrazovanja (članak 7.).

372 Direktiva 2011/95/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o standardima za kvalifikaciju državljana trećih zemalja ili osoba bez državljanstva za ostvarivanje međunarodne zaštite, za jedinstveni status izbjeglica ili osoba koje ispunjavaju uvjete za supsidijarnu zaštitu te sadržaj odobrene zaštite (preinačena) (Direktiva o kvalifikaciji), SL 2011 L 337/9.

373 Direktiva o uvjetima prihvata (2013/33/EU). Valja napomenuti da, prema Direktivi o kvalifikaciji izbjeglica (2011/95/EU, čl. 27.), djeca izbjeglice (koja su ostvarila prava dugoročnog boravka) mogu pristupiti obrazovanju pod istim uvjetima kao i državljani.

374 Direktiva 2013/33/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 26. lipnja 2013. o utvrđivanju standarda za prihvata podnositelja zahtjeva za međunarodnu zaštitu (preinačena) (Direktiva o prijatu), SL 2013 L 180/96, str. 96. – 116.

375 ESLJP, *Ponomaryovi protiv Bugarske*, br. 5335/05, 21. lipnja 2011.

376 Pogledajte i [odjeljak 3.3.](#)

Osim toga, Europskom konvencijom o pravnom statusu radnika migranata³⁷⁷ podržavaju se prava djece migranata na pristup općem obrazovanju i stručnom usavršavanju u zemlji domaćinu „na istim temeljima i pod istim uvjetima kao i državljani“ (članak 14. stavak 1.).

Prema međunarodnom pravu, ravnopravnost pristupa obrazovanju djece migranata podržana je Međunarodnom konvencijom o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji (članak 30.).³⁷⁸

Člankom 28. CRC-a propisuje se da sva djeca imaju pravo na besplatno obvezno obrazovanje. U skladu s člankom 29. stavkom 1. točkom (c), to pravo nadilazi ravnopravnost u pristupu obrazovanju te uključuje odredbe o razvoju djetetova kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti iz djetetove matične države.

8.3. Pravo na zdravlje

Ključne točke

- Države imaju pozitivne obveze poduzimanja mjera usmjerenih protiv po život opasnih zdravstvenih rizika kojih su vlasti svjesne ili kojih bi trebale biti svjesne.
- Državne vlasti moraju poduzeti učinkovitu istragu u slučaju smrti pojedinca.
- Prema ESC-u, djeca koja se nezakonito nalaze u državi imaju pravo na dodatnu zdravstvenu skrb osim hitne medicinske pomoći.
- Prihvatljivost zdravstvene skrbi zahtijeva informirani pristanak ili odobrenje.
- Prema pravu EU-a i ESC-u, djeca migranti imaju pravo na pristup socijalnoj pomoći i zdravstvenoj skrbi, koji je podložan određenim ograničenjima.

Prema pravu EU-a, člankom 35. Povelje o temeljnim pravima jamči se pravo pristupa zdravstvenoj skrbi.

Djeca migranata državljana EU-a mogu pristupiti socijalnoj pomoći i zdravstvenoj skrbi na istim osnovama kao i državljani tih zemalja nakon tri mjeseca

³⁷⁷ Vijeće Europe, [Europska konvencija o pravnom statusu radnika migranata](#), CETS br. 93, 1977.

³⁷⁸ UN, Konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji, 18. prosinca 1990.

boravka u zemlji domaćinu.³⁷⁹ Slična prava proširuju se i na djecu državljana trećih zemalja koja su ostvarila pravo na trajno boravište u nekoj državi članici, iako se ona mogu ograničiti na takozvane „osnovne oblike pomoći“.³⁸⁰ Kad je riječ o djeci izbjeglicama i djeci koja traže azil, države članice moraju pružiti pristup odgovarajućoj socijalnoj pomoći na jednakoj osnovi kao i državljanima zemlje domaćina, no to se također može ograničiti na „osnovne oblike pomoći“ (članak 29. Direktive o kvalifikaciji). Europskim pravom se od država članica zahtijeva da ugroženoj djeci migranata pruže pristup odgovarajućoj zdravstvenoj skrbi. Primjerice, djeci žrtvama nasilja ili mučenja mora se pružiti odgovarajuća podrška kako bi se ispunile njihove tjelesne i duševne potrebe (poglavlje IV. preinačene Direktive o prihvatu, članak 21., članak 23. stavak 4. i članak 25.). Direktiva o kvalifikaciji sadrži slične odredbe za ugroženu djecu migrante.

Prema pravu VE, EKLJP-om se ne jamči izričito pravo na zdravstvenu skrb ili pravo na zdravlje. Međutim, ESLJP je razmotrio brojne predmete povezane sa zdravljem u različitim okolnostima. Prvo, Sud istražuje zdravstvena pitanja opasna po život djece. Utvrđuje pozitivne obveze države da poduzme preventivne mjere protiv zdravstvenih rizika opasnih po život kojih je svjesna ili kojih bi trebala biti svjesna.

Primjer: u predmetu *Oyal protiv Turske*, država nije poduzela preventivne mjere protiv širenja virusa HIV-a putem transfuzija krvi. Kao posljedica toga, novorođeno dijete zaraženo je virusom HIV-a tijekom transfuzija krvi u jednoj državnoj bolnici. Iako je ponuđena određena pravna zaštita, ESLJP je zaključio da u nedostatku punog zdravstvenog osiguranja za liječenje i lijekove tijekom životnog vijeka tog djeteta država nije pružila zadovoljavajuću pravnu zaštitu te je time prekršila pravo na život (članak 2. EKLJP-a).³⁸¹ Uz to, naredio je Turskoj da osigura besplatno i puno zdravstveno osiguranje tijekom životnog vijeka žrtve.

Primjer: u predmetu *Iliya Petrov protiv Bugarske*,³⁸² 12-godišnji dječak teško je ozlijeđen u elektroenergetskom postrojenju. Postrojenje se nalazilo

379 Direktiva o slobodnom kretanju, čl. 24.

380 Direktiva Vijeća 2003/109/EZ od 25. studenog 2003. o statusu državljana trećih zemalja s dugotrajnim boravištem, SL L 16, 23. 1. 2004, čl. 11. t. (4).

381 ESLJP, *Oyal protiv Turske*, br. 4864/05, 23. ožujka 2010., st. 71. – 72.

382 ESLJP, *Iliya Petrov protiv Bugarske*, br. 19202/03, 24. travnja 2012. (dostupno na francuskom jeziku).

u parku u kojem su često boravila djeca i mladi, a vrata nisu bila zaključana. ESLJP je ustanovio da je iskorištavanje elektroenergetske mreže aktivnost koja predstavlja povećan rizik osobama koje se nalaze u blizini instalacija. Država ima obvezu uspostavljanja odgovarajućih propisa, uključujući sustav nadzora pravilne provedbe pravila sigurnosti. Sud je presudio da je država prekršila pravo na život (članak 2. EKLJP-a) jer se nije pobrinula da elektroenergetsko postrojenje bude pravilno zaštićeno, iako je znala za sigurnosne probleme.³⁸³

Osim toga, države imaju pozitivne obveze preuzimanja odgovornosti za postupanje prema djeci u ugroženom položaju o kojima skrbe državne vlasti (pogledajte i [poglavlje 6.](#) i [odjeljak 7.3.](#)).

Primjer: predmet *Centar za pravna istraživanja u ime Valentina Câmpeanu protiv Rumunjske*³⁸⁴ odnosi se na HIV-pozitivnog tinejdžera romskog podrijetla s težim intelektualnim invaliditetom koji je bolovao i od tuberkuloze, upale pluća i hepatitisa te je preminuo u dobi od 18 godina. Tijekom života o njemu je brinula država. ESLJP je otkrio velike nedostatke u postupku donošenja odluke o pružanju lijekova i njege te je zaključio da medicinsko osoblje dječaku kontinuirano propustilo pružiti odgovarajuću skrb i liječenje. Stoga je došlo do kršenja članka 2. EKLJP-a.³⁸⁵

Nadalje, s obzirom da nije bila riječ o hitnom slučaju, ESLJP je utvrdio da je medicinsko liječenje bez pristanka roditelja u suprotnosti s člankom 8. EKLJP-a.

Primjer: u predmetu *Glass protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,³⁸⁶ djetetu s teškim invaliditetom dan je diamorfin, usprkos strogom protivljenju majke. ESLJP je utvrdio da je odlukom uprave bolnice da se zanemari majčino protivljenje predloženom tijeku liječenja bez ovlasti Suda došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a.³⁸⁷

383 *Ibid.*

384 ESLJP, *Centar za pravna istraživanja u ime Valentin Câmpeanu protiv Rumunjske* [GC], br. 47848/08, 17. srpnja 2014. Detaljan opis ove presude ESLJP-a potražite u [poglavlju 7.](#)

385 Pogledajte i [odjeljak 7.](#)

386 ESLJP, *Glass protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 61827/00, 9. ožujka 2004.

387 *Ibid.*, st. 83.

Primjer: u predmetu *M. A. K. i R. K. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,³⁸⁸ devetogodišnja djevojčica bila je izložena testiranju krvi i fotografiranju bez dopuštenja roditelja, unatoč izričitom napatku njezina oca da se ne provode daljnja testiranja dok je djevojčica sama u bolnici. S obzirom da nije bila riječ o hitnom slučaju, ovakvi medicinski postupci bez suglasnosti roditelja smatrali su se suprotnima njezinu pravu na tjelesni integritet prema članku 8. EKLP-a.³⁸⁹

U skladu s člankom 6. i 8. Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini,³⁹⁰ kada dijete nema pravnu sposobnost za pristanak na medicinski zahvat, taj se zahvat može provesti samo uz odobrenje zastupnika, osim u hitnim slučajevima. Iako EKLP ne uvjetuje pristanak djeteta ako nije pravno sposobno dati ga, u ovoj se konvenciji navodi da se mišljenje djeteta mora uzeti u obzir „kao odlučujući čimbenik u razmjeru njenim ili njegovim godinama i stupnju zrelosti“ (članak 6. stavak 2.).

Nadalje, prema članku 11. ESC-a, države stranke obvezuju se da će poduzeti odgovarajuće mjere za osiguravanje službi za savjetovanje i obrazovanje radi poboljšanja zdravlja i razvitka individualne odgovornosti za zdravlje.³⁹¹ Medicinska pomoć i skrb zajamčene su člankom 13. ESC-a osobama koje nemaju dovoljno prihoda ili ih nisu kadre ostvariti vlastitim naporima ili ih dobiti iz nekog drugog izvora. Naposljetku, 2011. g. Odbor ministara usvojio je smjernice o zdravstvenoj skrbi prilagođenoj djeci koje su posebno namijenjene djeci.³⁹²

Kao što je vidljivo u sljedećim primjerima, ECSR smatra da djeca migranti koja nezakonito borave u nekoj državi imaju pravo na zdravstvenu skrb izvan hitne medicinske pomoći. ESC uključuje mnogo referenci na prava djeteta na socijalnu pomoć i zdravstvenu skrb (članci 11., 12., 13., 14., 16. i 17.), koja se primjenjuju neovisno o njihovu migrantskom statusu.

388 ESLJP, *M. A. K. i R. K. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 45901/05 i 40146/06, 23. ožujka 2010.

389 *Ibid.*, st. 79.

390 Vijeće Europe, *Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: konvencija o ljudskim pravima i biomedicini*, CETS br. 164, 1997.

391 Dodatne informacije o spolnom odgoju i obrazovanju o reproduktivnom zdravlju potražite u dijelu o obrazovanju (odjeljak 8.2.).

392 Vijeće Europe, Odbor ministara (2011.), *Smjernice o zdravstvenoj skrbi prilagođenoj djeci*, 21. rujna 2011.

Primjer: Odluka ECSR-a u predmetu *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) protiv Francuske*³⁹³ odnosi se na odluku Francuske o usvajanju zakona prema kojemu se imigranti u nezakonitoj situaciji, s vrlo niskim prihodima, više ne izuzimaju iz obveze plaćanja medicinskih zahvata te im se naplaćuju troškovi medicinske skrbi. ECSR je presudio da se osobama koje nisu dosegle punoljetnost, uključujući djecu bez pratnje, mora osigurati besplatna medicinska skrb.

Primjer: u predmetu *Defence for Children International (DCI) protiv Belgije*,³⁹⁴ ECSR je zaključio da je došlo do kršenja članka 17. ESC-a zbog ograničenja medicinske pomoći za djecu ilegalne imigrante. Odbor je potvrdio „pravo maloljetnih migranata koji nezakonito borave u nekoj zemlji na primanje zdravstvene skrbi izvan hitne medicinske pomoći, uključujući primarnu i sekundarnu razinu skrbi te psihološku pomoć”.³⁹⁵ Istaknuo je i da nedostatak prihvatnih centara za maloljetnike koji nezakonito borave u nekoj zemlji otežava pristup medicinskoj skrbi. Osim toga, ustanovio je da se uzroci lošeg zdravlja mogu ukloniti samo u mjeri u kojoj se djeci pruži smještaj i udomiteljska skrb. Shodno tome, smatrao je da je došlo do kršenja članka 11. stavka 1. i stavka 3. ESC-a zbog nedostatka smještaja i udomiteljske skrbi.³⁹⁶

Europskom konvencijom o pravnom statusu radnika migranata³⁹⁷ na sličan se način propisuje da se radnicima migrantima koji su zakonito zaposleni na teritoriju druge države, kao i njihovim obiteljima, mora omogućiti jednak pristup socijalnoj i medicinskoj pomoći (članak 19.).

Prema međunarodnom pravu, opsežnije odredbe o pravu na zdravlje mogu se pronaći u članku 12. Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR)³⁹⁸ te u članku 24. CRC-a. U tim se instrumentima naglašava prevencija i liječenje. UN-ov Odbor za prava djeteta naglašava važnost

393 ECSR, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) protiv Francuske*, tužba br. 14/2003, 8. rujna 2004., st. 35. – 37.

394 ECSR, *Defence for Children International (DCI) protiv Belgije*, tužba br. 69/2011, 23. listopada 2012.

395 *Ibid.*, st. 128.

396 *Ibid.*, st. 116. – 118.

397 Vijeće Europe, [Europska konvencija o pravnom statusu radnika migranata](#), CETS br. 93, 1977.

398 UN, Opća skupština, Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, 16. prosinca 1966., Ujedinjeni narodi, Treaty Series, sv. 993, str. 3.

pristupa najvišim mogućim standardima zdravstvene skrbi i prehrane u ranom djetinjstvu³⁹⁹ te pristup adolescenata informacijama o seksualnom ponašanju i reproduktivnom zdravlju.⁴⁰⁰ Istaknuo je i da pravo djeteta na zdravlje podrazumijeva „pravo na kontrolu nad vlastitim tijelom i zdravljem, uključujući seksualnu i reproduktivnu slobodu donošenja odgovornih odluka“.⁴⁰¹ On države potiče da „razmotre mogućnost dopuštanja djeci da daju suglasnost za određene medicinske postupke i zahvate, bez odobrenja roditelja, skrbnika ili zastupnika, kao što je testiranje na virus HIV-a te usluge povezane sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem, uključujući obrazovanje i savjetovanje o seksualnom zdravlju, kontracepciji i sigurnom pobačaju“.⁴⁰²

8.4. Pravo na stan

Ključne točke

- Pravo na odgovarajuće stanovanje zajamčeno je člankom 31. ESC-a.
- ECSR smatra da se djeci koja nezakonito borave u nekoj zemlji mora osigurati odgovarajući smještaj te da životni uvjeti u tim smještajima moraju biti u skladu s ljudskim dostojanstvom.
- Prema ESLJP-u, nezadovoljavajući smještaj ne opravdava smještanje u državne ustanove.

Prema pravu EU-a, članak 34. stavak 3. Povelje EU-a o temeljnim pravima sadrži referencu na pravo na stambeno zbrinjavanje kao dio borbe protiv socijalne isključenosti i siromaštva. U Direktivi o rasnoj jednakosti stanovanje se ističe kao dio roba i usluga koji su dostupni javnosti, kojoj se treba osigurati nediskriminacijski pristup i opskrba.⁴⁰³ Jednako postupanje, u svezi sa stambenim pravima primjenjuje se na osobe s dugotrajnim boravištem. Međutim, zakonima

399 UN, Odbor za prava djeteta (2006.), *Opći komentar br. 7 (2005.): Provođenje prava djeteta u ranom djetinjstvu*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.1, st. 27.

400 UN, Odbor za prava djeteta (2003.), *Opći komentar br. 4: Zdravlje i razvoj adolescenata u kontekstu Konvencije o pravima djeteta*, UN Doc. CRC/GC/2003/4, st. 28.

401 UN, Odbor za prava djeteta (2013.), *Opći komentar br. 15 o pravu djeteta na uživanje u najvišem mogućem standardu zdravstvene zaštite* (čl. 24.), UN Doc. CRC/C/GC/15, st. 24.

402 *Ibid.*, st. 31.

403 Direktiva Vijeća 2000/43/EZ od 29. lipnja 2000. o provedbi načela jednakog postupanja prema osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko podrijetlo, čl. 3.

EU-a nastoji se osigurati, primjerice, da članovi obitelji neće predstavljati teret za sustave socijalne pomoći država članica u slučajevima ponovnog spajanja obitelji.⁴⁰⁴ Direktivom o spajanju obitelji propisuje se da se u zahtjevima za spajanje obitelji navedu dokazi da odgovarajući pokrovitelj spajanja (odnosno, državljani treće zemlje kojemu je dozvoljen boravak od najmanje godinu dana, s razumnim očekivanjem da će dobiti pravo trajnog boravišta) ima smještaj koji bi se smatrao uobičajenim za usporedivu obitelji istoj regiji. Smještaj mora ispunjavati opće standarde zdravlja i sigurnosti koji su na snazi u državi članici o kojoj je riječ.⁴⁰⁵

Prema pravu VE, u EKLJP-u ne postoji pravo na stan, ali ako država odluči pružiti stan pojedincima, to mora učiniti na nediskriminacijski način.

Primjer: u predmetu *Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁴⁰⁶ tužiteljici, koja je zakonito boravila u Ujedinjenom Kraljevstvu, dozvoljeno je da joj se pridruži sin, pod uvjetom da on nema pravo zatražiti javna sredstva. Nedugo nakon dolaska sina, tužiteljica je zatražila pomoć u pronalasku smještaja. Međutim, s obzirom na to da je njezin sin podlijegao imigracijskoj kontroli, nije joj dodijeljen prioritet na koji bi inače imala pravo kao osoba koja je nehotice postala beskućnik s maloljetnim djetetom. Vlasti su joj naposljetku pomogle pronaći novi smještaj, a kasnije joj pružile i socijalni smještaj. Tužiteljica je u tužbi navela da je postupak uskraćivanja prioriteta bio diskriminacijski. ESLJP je ustanovio da je utvrđivanje kriterija za dodjelu ograničenih sredstava poput socijalnog smještaja bilo opravdano, pod uvjetom da ti kriteriji nisu proizvoljni i diskriminacijski. Uskraćivanje prioriteta tužiteljici nije bilo proizvoljno jer je ona sina dovela u državu iako je bila posve svjesna uvjeta povezanih s odobrenjem njegova ulaska. Osim toga, tužiteljica zapravo nikada nije bila beskućnica te su postojale druge zakonske obveze prema kojima bi lokalne vlasti morale pomoći njoj i njezinom sinu da se prijetnja beskućništva obistinila. Stoga nije došlo do kršenja članka 14. u vezi s člankom 8. EKLJP-a.

404 Pogledajte još i FRA i ESLJP (2014.), str. 201.

405 Direktiva Vijeća 2003/86/EZ o pravu na spajanje obitelji od 22. rujna 2003. (Direktiva o spajanju obitelji) čl. 7. st. 1. t. (a).

406 ESLJP, *Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 56328/07, 27. rujna 2011.

ESLJP je razmotrio i slučajeve deložacije romskih obitelji iz kampova za prikoliče.⁴⁰⁷ ESLJP je neizravno rješavao pitanje kvalitete stanovanja, naglašavajući da nezadovoljavajući smještaj ne opravdava smještaj djece u državne ustanove⁴⁰⁸ (pogledajte i [odjeljak 5.2.](#) i [6.2.](#)).

Pravo na zadovoljavajuće stanovanje zajamčeno je člankom 31. ESC-a. ECSR smatra da „[z]adovoljavajuće stanovanje u skladu s člankom 31. stavkom 1. podrazumijeva da je stambeni objekt siguran u sanitarnom i zdravstvenom pogledu, odnosno, mora sadržavati sve osnovne sadržaje, poput vode, grijanja, zbrinjavanja otpada, sanitarnog čvora i električne energije te mora biti strukturno siguran, ne prenapučen te mora postojati sigurnost zakupa koju podupire zakon“.⁴⁰⁹ Deložacija je dozvoljena ako je opravdana, provedena u uvjetima u kojima se poštuje dostojanstvo te ako se osigura alternativni smještaj.⁴¹⁰ Životni uvjeti u privremenom smještaju „moraju biti takvi da omoguću život u skladu s ljudskim dostojanstvom [...] [te] moraju ispunjavati uvjete sigurnosti, zdravlja i higijene, uključujući osnovne sadržaje, odnosno čistu vodu, dovoljno osvjjetljenje i grijanje. Osnovni uvjeti privremenog smještaja uključuju i sigurnost neposrednog okruženja“.⁴¹¹

Kad je riječ o smještaju djece stranih državljana koji nezakonito borave u nekoj državi, ECSR smatra da nepružanje nekog od oblika smještaja, kao i pružanje neodgovarajućeg smještaja u hotelima, predstavlja kršenje članka 17. stavka 1. ESC-a.⁴¹² Osim toga, prema članku 31. stavku 2. ESC-a, koji se odnosi na sprječavanje beskućništva, države djeci s nezakonitim boravkom moraju osigurati odgovarajući privremeni smještaj, bez njihova zadržavanja.⁴¹³

407 ESLJP, *Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 66746/01, 27. svibnja 2004.

408 ESLJP, *Wallová i Walla protiv Republike Češke*, br. 23848/04, 26. listopada 2006., st. 73. – 74. (dostupno na francuskom jeziku); ESLJP, *Havelka i drugi protiv Republike Češke*, br. 23499/06, 21. lipnja 2007., st. 57. – 59. (dostupno na francuskom jeziku).

409 ECSR, *Defence for Children International (DCI) protiv Nizozemske*, tužba br. 47/2008, 20. listopada 2009., st. 43.

410 ECSR, *European Roma Rights Centre (ERRC) protiv Italije*, tužba br. 27/2004, 7. prosinca 2005., st. 41.; ECSR, *Médecins du Monde – International protiv Francuske*, tužba br. 67/2011, 11. rujna 2012., st. 74. – 75. i 80.

411 ECSR, *Defence for Children International (DCI) protiv Nizozemske*, tužba br. 47/2008, 20. listopada 2009., st. 62.

412 ECSR, *Defence for Children International (DCI) protiv Belgije*, tužba br. 69/2011, 23. listopada 2012., st. 82. – 83. Pogledajte i FRA (2010.), str. 30.

413 ECSR, *Defence for Children International (DCI) protiv Nizozemske*, tužba br. 47/2008, 20. listopada 2009., st. 64.

8.5. Pravo na odgovarajući životni standard i pravo na socijalno osiguranje

Ključne točke

- Pristup dječjem doplatku i roditeljskom dopustu ne smije biti diskriminacijski.
- Prema pravu EU-a, socijalno osiguranje mladih radnika navedeno u ugovoru o naukovanju ne smije biti toliko loše da oni budu izuzeti iz općeg opsega zaštite.
- Prema ESC-u, privremeno obustavljanje isplate dječjeg doplatka u slučaju neopravdanog izostanka iz škole nesrazmjerno je ograničenje prava obitelji na ekonomsku, socijalnu i pravnu zaštitu.

Prema pravu EU-a, u članku 34. stavku 1. Povelje EU-a o temeljnim pravima navodi se da „Unija priznaje i poštuje pravo na pristup pravima iz socijalne sigurnosti i socijalnim službama“ u slučajevima koji odgovaraju tradicionalnim granama socijalnog osiguranja (materinstvo, bolest, nesreće pri radu, ovisnost ili starost te gubitak posla). To se pravo odnosi na sve osobe koje zakonito borave ili se kreću unutar EU-a. Prepoznato je da se pravom na socijalnu pomoć osigurava pristojan život onima koji nemaju dovoljno sredstava te suzbija socijalna isključenost i siromaštvo. Svi ovi aspekti uređeni su „pravilima utvrđenima pravom Unije i nacionalnim zakonodavstvima i praksama „(članak 34. stavak 1. Povelje).

CJEU smatra da se, kada je jedini uvjet za pristup dječjem doplatku za državljane država članica boravište u toj državi, državljani drugih država članica EU-a ne mogu prisiliti na predočavanje službene dozvole boravka za pristup istim povlasticama.⁴¹⁴ Uskraćivanje roditeljskog dopusta određenim skupinama ljudi, poput žena koje dobiju djecu putem surogatstva, smatra se diskriminacijom.⁴¹⁵ Isto vrijedi i za državne službenike kojima je uskraćen roditeljski dopust ako su njihove supruge nezaposlene ili ne obavljaju nijednu djelatnost, osim ako supruge ne mogu ispuniti potrebe povezane s odgojem djeteta zbog teške bolesti

414 CJEU, C-85/96, *María Martínez Sala protiv Freistaat Bayern*, 12. svibnja 1998, st. 60. – 65.

415 CJEU, C-363/12, *Z protiv A Government Department i The Board of Management of a Community School* [GC], 18. ožujka 2014.

ili ozljede.⁴¹⁶ Slično tome, države članice moraju uspostaviti plan roditeljskog dopusta u slučaju rođenja blizanaca kojim bi se osiguralo da se s tim roditeljima postupa u skladu s njihovim potrebama. To se može osigurati određivanjem trajanja roditeljskog dopusta na temelju broja rođene djece te utvrđivanjem drugih mjera, kao što je materijalna ili financijska pomoć.⁴¹⁷

Prema pravu VE, ESLJP je istražio navodnu diskriminaciju pri dodjeli roditeljskog dopusta i dječjeg doplatka u Rusiji.

Primjer: u predmetu *Konstantin Markin protiv Rusije*,⁴¹⁸ roditeljski dopust uskraćen je vojniku Oružanih snaga Rusije, dok su vojnkinje imale pravo na taj dopust. Prema mišljenju Suda, uskraćivanje prava na roditeljski dopust vojnicima nije se moglo razumno opravdati. Zaključeno je da ni kontekst specijalnih jedinica oružanih snaga i navodi o riziku za operativnu učinkovitost ni tvrdnje o posebnoj ulozi žena u odgoju djece ili prevladavajućim tradicijama u zemlji nisu dovoljni da opravdaju razliku u postupanju. Sud je utvrdio da je došlo do kršenja članka 14. u vezi s člankom 8. EKLJP-a.

Opsežnije odredbe o pravu na socijalno osiguranje, pravu na socijalnu i medicinsku pomoć te pravu na uporabu službi za socijalnu pomoć navedene su u člancima 12. – 14. ESC-a. U članku 16. ESC-a izričito se navode socijalne i obiteljske povlastice kao način promicanja ekonomske, pravne i socijalne zaštite obiteljskog života. Člankom 30. ESC-a utvrđuje se pravo na zaštitu od siromaštva i socijalne isključenosti. Određena pitanja socijalne sigurnosti mogu pripadati području primjene članka 1. Protokola br. 1 EKLJP-a, pod uvjetom da se nacionalnim zakonodavstvom utvrdi vlasnički interes osiguravanjem isplate u sklopu prava na socijalnu naknadu, bez obzira na to ovisi li to o ranijem plaćanju doprinosa.⁴¹⁹

Člank 12. ESC-a obvezuje države na uspostavljanje ili održavanje sustava socijalnog osiguranja te nastojanje da ga postupno podignu na višu razinu.

416 CJEU, C-222/14, *Konstantinos Maïstrellis protiv Ypourgos Dikaïosynis, Diafaneias kai Anthropi-non Dikaïomaton*, 16. srpnja 2015., st. 53.

417 CJEU, C-149/10, *Zoi Chatzi protiv Ypourgos Oikonomikon*, 16. rujna 2010, st. 72. – 75.

418 ESLJP, *Konstantin Markin protiv Rusije* [GC], br. 30078/06, 22. ožujka 2012.

419 ESLJP, *Stummer protiv Austrije* [GC], br. 37452/02, 7. srpnja 2011., st. 82.

Članak 16. ESC-a propisuje da države odgovarajućim sredstvima osiguraju ekonomsku, pravnu i socijalnu zaštitu obitelji. Osnovna sredstva trebale bi biti naknade za obitelj i djecu, osigurane kao dio socijalnog osiguranja i dostupne svima ili isključivo u skladu s primanjima. Te naknade moraju predstavljati prikladan dodatak osobnom dohotku velikom broju obitelji. ECSR procjenjuje prikladnost obiteljskih (roditeljskih) naknada s obzirom na medijan ekvivalentnog dohotka (Eurostat).⁴²⁰ ECSR smatra da nedostatak općeg sustava obiteljskih naknada nije u skladu s ESC-om.⁴²¹

Međutim, ECSR priznaje da isplata dječjeg doplatka može ovisiti o boravištu djeteta.⁴²² On smatra da se uvođenjem vrlo ograničene zaštite od socijalnih i ekonomskih rizika za djecu (u dobi od 15 do 18 godina) u posebnim ugovorima o naukovanju (imali su pravo samo na naknadu u slučaju bolesti koja se isplaćivala u naturi te naknadu za nesreću na radu u visini od 1 %) zapravo određena kategorija (maloljetnih) radnika izuzima iz „općeg opsega zaštite koji je osiguran širim sustavom socijalnog osiguranja“. Time se stoga krši obveza države da postupno unaprjeđuje sustav socijalnog osiguranja.⁴²³

Privremeno obustavljanje isplate dječjeg doplatka u slučajevima neopravdanog izostanka iz škole također je nesrazmjerno ograničenje prava obitelji na ekonomsku, socijalnu i pravnu zaštitu.

Primjer: U tužbi protiv Francuske, odbor European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) naveo je da privremeno obustavljanje isplate dječjeg doplatka kao mjera rješavanja problema neopravdanog izostanka iz škole predstavlja kršenje prava obitelji na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu prema članku 16. ESC-a. Kada je zaključio da je mjera nesrazmjerna cilju koji se nastojao postići, Odbor je napomenuo da „sporna mjera privremenog obustavljanja i mogućeg ukidanja isplate dječjeg doplatka roditelje čini odgovornima za nastojanje smanjivanja neopravdanih izostanaka iz škole te povećava ekonomsku i socijalnu ugroženost obitelji o kojima je riječ“.⁴²⁴

420 ECSR, Zaključci 2006, Estonija, str. 215.

421 ECSR, Zaključci 2011., Turska, str. 16.

422 ECSR (2007.), Zaključci XVIII-1 – Opći uvod, str. 11.

423 ECSR, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) i Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) protiv Grčke*, tužba br. 66/2011, 23. svibnja 2012., st. 48.

424 ECSR, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) protiv Francuske*, tužba br. 82/2012, 19. ožujka 2013., st. 42.

Europskom konvencijom o pravnom statusu radnika migranata⁴²⁵ propisuje se da se radnicima migrantima koji su zakonito zaposleni u drugoj državi, kao i njihovim obiteljima, mora omogućiti jednak pristup socijalnoj pomoći (članak 18.) i drugim „socijalnim uslugama“ koje olakšavaju njihov prihvata u zemlji domaćinu (članak 10.). Slično tome, Europskom konvencijom o socijalnoj sigurnosti štite se prava izbjeglica i osoba bez državljanstva na pristup socijalnom osiguranju u zemlji domaćinu (uključujući dječji doplatak).⁴²⁶

Prema međunarodnom pravu, pravo na odgovarajući životni standard zajamčeno je člankom 11. ICESCR-a i člankom 27. CRC-a.

425 Vijeće Europe, [Europska konvencija o pravnom statusu radnika migranata](#), CETS br. 93, 1977.

426 Vijeće Europe, [Europska konvencija o socijalnoj sigurnosti](#), CETS br. 78, 1972.

9

Migracije i azil

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
<p>Ugovora o funkcioniranju Europske unije (TFEU), članak 21.</p> <p>Povelja o temeljnim pravima, članak 45. (sloboda kretanja)</p> <p>Direktiva o uvjetima prihvata (2013/33/EU)</p> <p>Direktiva o vraćanju (2008/115/EZ)</p> <p>Direktiva o postupcima azila (2013/32/EU)</p> <p>Dublinska uredba (br. 604/2013)</p> <p>Direktiva o kvalifikaciji (2011/95/EU)</p> <p>Direktiva o slobodnom kretanju (2004/38/EZ)</p> <p>CJEU, C-648/11, <i>The Queen, na zahtjev MA i drugi protiv Secretary of State for the Home Department</i>, 2013. (odvođenje u skladu s Dublinskom uredbom)</p> <p>Uredba o Zakoniku o schengenskim granicama (562/2006), Prilog VII, 6</p>	<p>Ulazak u zemlju i boravak</p>	<p>EKLJP, članak 8. (obiteljski život)</p>
<p>Direktiva o postupcima azila (2013/32/EU), članak 25. stavak 5.</p>	<p>Procjena dobi</p>	
<p>TFEU, članak 67., 73. i 79. stavak 2. točka (a)</p> <p>Direktiva o spajanju obitelji (2003/86/EZ)</p> <p>Direktiva o kvalifikaciji (2011/95/EU), članak 31.</p> <p>Direktiva o uvjetima prihvata (2013/33/EU)</p> <p>Direktiva o privremenoj zaštiti (2001/55/EZ)</p> <p>Dublinska uredba (br. 604/2013)</p> <p>Direktiva o vraćanju (2008/115/EZ), članak 13.</p>	<p>Spajanje obitelji i razdvojena djeca</p>	<p>EKLJP, članak 8. (pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života)</p> <p>ESLJP, <i>Šen protiv Nizozemske</i>, br. 31465/96, 2001. (usporedba prava)</p> <p>ESLJP, <i>Jeunesse protiv Nizozemske</i> [GC], br. 12738/10, 2014. (obiteljski život, najbolji interesi djeteta)</p>

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
<p>Direktiva o uvjetima prihvata, (2013/33/EU), članak 11.</p> <p>Direktiva o vraćanju (2008/115/EZ), članak 17.</p>	<p>Zadržavanje djece</p>	<p>ESLJP, <i>Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije</i>, br. 13178/03, 2006. (zadržavanje zbog protjerivanja)</p> <p>ESLJP, <i>Popov protiv Francuske</i>, br. 39472/07 i 39474/07, 2012. (zadržavanje zbog protjerivanja)</p> <p>ESLJP, <i>Kanagaratnam protiv Belgije</i>, br. 15297/09, 2011. (zadržavanje zbog protjerivanja)</p>
<p>Direktiva o slobodnom kretanju (2004/38/EZ), Preambula (st. 24.), članak 7., 12., 13. i članak 28. stavak 3. točka (b)</p>	<p>Protjerivanje</p>	<p>ESLJP, <i>Gül protiv Švicarske</i>, br. 23218/94, 1996. (deportacija obitelji)</p> <p>ESLJP, <i>Boultif protiv Švicarske</i>, br. 54273/00, 2001. (deportacija djece)</p> <p>ESLJP, <i>Tarakhel protiv Švicarske</i> [GC], br. 29217/12, 2014. (deportacija djece)</p>
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 47. – 48. (pravo na djelotvoran pravni lijek i pravedno suđenje, pretpostavka nedužnosti i pravo obrane)</p> <p>Direktiva o postupcima azila (2013/32/EU), članak 7. i 25.</p> <p>Direktiva o žrtvama (2012/29/EU), članak 8.</p>	<p>Pristup pravosuđu</p>	<p>EKLJP, članak 13. (pravo na djelotvoran pravni lijek)</p> <p>ESLJP, <i>Rahimi protiv Grčke</i>, br. 8687/08, 2011. (djelotvorni pravni lijekovi za dovođenje u pitanje uvjeta zadržavanja)</p>

EU ima jasnu nadležnost donošenja propisa u području migracija i azila. Odredbama koje obuhvaćaju djecu migrante uređuje se niz migrantskih situacija, uključujući dugoročnu migraciju povezanu s poslom, azil i supsidijarnu zaštitu te se rješava situacija migranata u nezakonitoj situaciji. Osim zaštite na koju djeca migranti imaju pravo prema članku 24. Povelje EU-a o temeljnim pravima, članci 18. i 19. Povelje odnose se na pravo na azil i zaštitu u slučaju odvođenja, protjerivanja ili izručivanja. EU je pozornost posvetila i posebnim potrebama djece

bez pratnje, uključujući pravne aspekte poput zakonskog skrbništva i pravnog zastupanja, procjene dobi, traganja za obiteljima i njihovog spajanja, postupaka azila, zadržavanja i protjerivanja, kao i aspekte povezane sa životnim uvjetima djece, uključujući smještaj, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i osposobljavanje, vjeroispovijed, kulturne norme i vrijednosti, rekreaciju i slobodno vrijeme te društvenu interakciju i iskustva s rasizmom.⁴²⁷

U sustavu VE postoje četiri konvencije kojima se posebno podržavaju prava djece migranata u različitim kontekstima: EKLJP, ESC, Europska konvencija o pravnom statusu radnika migranata i Europska konvencija o državljanstvu. Ovo je poglavlje uglavnom usmjereno na provedbu odredbi EKLJP-a, ponajprije na članak 3. (zaštita od nečovječnog ponižavajućeg postupanja), članak 5. (oduzimanje slobode) te članak 8. (pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života), samostalno ili u vezi s člankom 14. (nediskriminacija). Te se odredbe upotrebljavaju kao potpora za prava djece migranata, izbjeglica i tražitelja azila te članova njihovih obitelji na spajanje obitelji, pristup pravosuđu i stalno boravište u zemlji domaćinu.

Na međunarodnoj razini brojnim se odredbama CRC-a potvrđuju prava djece u kontekstu migracije i azila te utječe na razvoj pravnih mjera na europskoj razini. Točnije, člankom 7. štiti se pravo djece na upis u matične knjige, državljanstvo i roditeljsku skrb; člankom 8. štiti se pravo djeteta na identitet, uključujući državljanstvo, ime i obiteljske odnose; člankom 9. osigurava se da razdvojen djeca održe kontakt s oba roditelja kada je to u njihovu najboljem interesu, a člankom 22. djeci izbjeglicama omogućuje se pravo na posebnu zaštitu i pomoć. Uz to, UN-ova Konvencija o statusu izbjeglica,⁴²⁸ zajedno s njezinim Protokolom iz 1967. g., općenito se smatra osnovom međunarodne zaštite izbjeglica.

Sljedeći odjeljci odnose se na ulazak u zemlju i boravak ([odjeljak 9.1.](#)); procjenu dobi ([odjeljak 9.2.](#)); spajanje obitelji za razdvojenu djecu ([odjeljak 9.3.](#)); zadržavanje ([odjeljak 9.4.](#)); protjerivanje ([odjeljak 9.5.](#)) pristup pravosuđu ([odjeljak 9.6.](#)).

427 Dodatne informacije potražite u FRA (2010.); FRA (2011.a), str. 27. – 38.; FRA (2011.b), str. 26. – 30.

428 UN, Opća skupština, *Konvencija UN-a o statusu izbjeglica*, 28. srpnja 1951., Ujedinjeni narodi, Treaty Series, sv. 189, str. 137.

9.1. Ulazak u zemlju i boravak

Ključne točke

- Građani EU-a uživaju pravo slobode kretanja unutar EU-a.
- Odluke o ulasku djeteta i njegov boravak u nekoj državi trebaju se donijeti u okviru odgovarajućih mehanizama i postupaka te u najboljem interesu djeteta.

Prema pravu EU-a, karakter i područje primjene prava djece razlikuje se ponajviše prema državljanstvu djeteta i njegovih roditelja te prema tome migrira li dijete s roditeljima ili samostalno.

Migracija državljanina EU-a uređuje se različitim pravnim instrumentima. Prava dodijeljena državljanima EU-a dalekosežna su i imaju svrhu stimulacije optimalne mobilnosti diljem EU-a. Za početak, člankom 21. TFEU-a propisuje se da državljani EU-a i članovi njihovih obitelji imaju pravo slobodnog kretanja i boravka na teritoriju bilo koje države članice EU-a. Osim toga, po dolasku u zemlju domaćina imaju pravo na jednako postupanje kao i državljani te države s obzirom na pristup i uvjete rada, socijalne pomoći i naknada, školovanja, zdravstvene skrbi itd.⁴²⁹ Člankom 45. Povelje EU-a o temeljnim pravima jednako se tako jamči sloboda kretanja građana EU-a.

Nadalje, prava djece koja se kreću s roditeljima/skrbnicima državljanima EU-a također se uređuju Direktivom o slobodnom kretanju.⁴³⁰ Njome se utvrđuje da članovi obitelji imaju pravo ulaska na teritorij zemlje domaćina i boravka u nje-mu tijekom preseljenja prvog migranta u EU-u ili nakon njega (članak 5. stavak 1.). Za potrebe ovoga instrumenta, članovi obitelji uključuju biološku djecu migranata u EU-u ili njihovih supružnika ili partnera, pod uvjetom da su ona mlađa od 21 godinu ili su „uzdržavana“ (članak 2. stavak 2.). Ona mogu, ali

⁴²⁹ Određena su ograničenja postavljena za migrante iz Hrvatske, najnovije članice EU-a, tijekom prijelaznog razdoblja do lipnja 2015. g., uz mogućnost da države članice produže razdoblje ograničenja do 2020. g.

⁴³⁰ Valja napomenuti da se odgovarajuće odredbe Direktive primjenjuju i u Europskom gospodarskom prostoru (EGP). Pročitajte i Sporazum o Europskom gospodarskom prostoru, 2. svibnja 1992., Dio III., Slobodno kretanje osoba, usluga i kapitala te Sporazum između Europske zajednice i država članica s jedne strane i Švicarske Konfederacije s druge, o slobodnom kretanju osoba, koji je potpisan u Luxembourg 21. lipnja 1999. i stupio na snagu 1. lipnja 2002., SL 2002 L 114/6.

i ne moraju biti državljani EU-a, pod uvjetom da je prvi migrant s kojim su došla državljani EU-a. Prva tri mjeseca nakon preseljenja pravo boravka obitelji bezuvjetno je, ali nakon toga državljani EU-a koji žele da njihova djeca ostanu s njima u zemlji domaćinu moraju dokazati da imaju dovoljno financijskih sredstava i sveobuhvatno osiguranje u slučaju bolesti kao potporu (članak 7.). Djeca i drugi članovi obitelji automatski dobivaju trajno boravište nakon razdoblja od pet uzastopnih godina boravka u zemlji domaćinu s državljaninom EU-a (članak 16. stavak 2. i članak 18.). U tom trenutku više ne podliježu uvjetima posjedovanja sredstava / osiguranja u slučaju bolesti.

Sloboda kretanja državljana trećih zemalja koji ne pripadaju obitelji migranta u EU-u podložna je većim ograničenjima. To je područje djelomično regulirano zakonima EU-a, a djelomično nacionalnim imigracijskim zakonima.

U kontekstu postupaka međunarodne zaštite, djeca se smatraju „ugroženim osobama“ čiju posebnu situaciju države članice moraju uzeti u obzir prilikom provedbe europskog prava.⁴³¹ To zahtijeva da države prepoznaju i osiguraju posebne odredbe koje mogu biti potrebne djeci tražiteljima azila pri ulasku u zemlju domaćina. Članak 24. Povelje EU-a o temeljnim pravima primjenjuje se na uvjete ulaska i boravka u nekoj državi utvrđene pravnom stečevinom EU-a o pitanju azila u mjeri u kojoj se ona odnosi na djecu. Njime se propisuje da u svakom djelovanju koje se odnosi na djecu, bez obzira na to provodi li ga tijelo vlasti ili privatna ustanova, države članice kao primarni cilj moraju imati najbolje interese djeteta. Točnije, načelo najboljih interesa čini temelj provedbe Direktive 2013/32/EU o zajedničkim postupcima za priznavanje i oduzimanje međunarodne zaštite (Direktiva o postupcima azila)⁴³² i Uredbe o utvrđivanju kriterija i mehanizama za određivanje države članice odgovorne za razmatranje zahtjeva za međunarodnu zaštitu koji je u jednoj od država članica podnio državljanin treće zemlje ili osoba bez državljanstva (Dublinska uredba), u mjeri u kojoj se one odnose na djecu.⁴³³ Oba teksta sadrže i posebna jamstva za djecu bez pratnje, uključujući njihovo pravno zastupanje. Uredbom (562/2006)

431 Pogledajte posebno Direktivu u uvjetima prihvata 2013/33/EU, čl. 21 i Direktivu o vraćanju 2008/115/EZ, čl. 3. st. 9.

432 Direktiva 2013/32/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 26. lipnja 2013. o zajedničkim postupcima za priznavanje i oduzimanje međunarodne zaštite (preinačena), 29. lipnja 2013., L 180/60, čl. 25. st. 6.

433 Uredba (EU) br. 604/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 26. lipnja 2013. o utvrđivanju kriterija i mehanizama za određivanje države članice odgovorne za razmatranje zahtjeva za međunarodnu zaštitu koji je u jednoj od država članica podnio državljanin treće zemlje ili osoba bez državljanstva (preinačena), SL 2013 L. 180/31-180/59, čl. 6.

o Zakoniku o schengenskim granicama službenici granične policije obvezuju se na provjeru imaju li osobe koje prate djecu roditeljsku skrb nad njima, posebno kada djecu prati samo jedna odrasla osoba te postoje osnovane sumnje da su djeca možda nezakonito oduzeta zakonskom skrbniku (ili skrbnicima). U tom slučaju službenik granične policije mora provesti dodatnu istragu kako bi uočio nedosljednosti ili proturječnosti u pruženim informacijama. Ako djeca putuju bez pratnje, službenici granične policije temeljitim pregledima putne i popratne dokumentacije moraju provjeriti napuštaju li možda djeca teritorij protiv volje osobe (ili osoba) koja ima roditeljsku skrb nad njima.⁴³⁴

Prema pravu VE, države imaju pravo nadzirati ulazak, boravak i protjerivanje stranih državljana u skladu s utvrđenim međunarodnim pravom i obvezama u okviru sklopljeni sporazuma, uključujući EKLP. Pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života u članku 8. EKLP-a često se navodi kao pravna zaštita od protjerivanja u slučajevima koji se odnose na djecu, za koje se inače ne bi smatralo da trebaju međunarodnu zaštitu, uključujući i supsidijarnu zaštitu. U slučajevima koji uključuju djecu otkriveno je kršenje članka 8. jer prisilno odvajanje od bliskih članova obitelji može imati snažan učinak na njihovo obrazovanje, društvenu i emocionalnu stabilnost i identitet.⁴³⁵

9.2. Procjena dobi⁴³⁶

Ključne točke

- Prilikom postupka procjene dobi u obzir se moraju uzeti prava djeteta.
- Procjena dobi odnosi se na postupke putem kojih vlasti nastoje ustanoviti zakonsku dob migranta kako bi se utvrdilo koji se imigracijski postupci i pravila moraju slijediti.

Prema pravu EU-a, člankom 25. stavkom 5. Direktive o postupcima azila državama članicama dopušta se da upotrijebe zdravstvene preglede, ali se uvjetuje da se oni provedu „uz puno poštovanje dostojanstva pojedinca“, da oni „smiju

434 Uredba (562/2006) Europskog parlamenta i Vijeća od 15. ožujka 2006. o Zakoniku Zajednice o pravilima kojima se uređuje kretanje osoba preko granica (Zakonik o schengenskim granicama) Prilog VII, 6.

435 ESLJP, *Sen protiv Nizozemske*, br. 31465/96, 21. prosinca 2001. (dostupno na francuskom jeziku); ESLJP, *Tuquabo-Tekle i drugi protiv Nizozemske*, br. 60665/00, 1. prosinca 2005.

436 Pogledajte i FRA i ESLJP (2014.), odjeljak 9.1.2.

biti u najmanjoj mjeri invazivni, te ih provode kvalificirani zdravstveni djelatnici". Ovom se odredbom propisuje i da se pojedince obavijesti o mogućnosti takve procjene na jeziku koji razumiju te da se pribavi njihov pristanak na zdravstveni pregled. Odbijanje podvrgavanja procjeni dobi ne može uzrokovati odbacivanje zahtjeva za međunarodnu zaštitu.

Karakter i područje primjene metoda procjene dobi koje se primjenjuju diljem Europe značajno se razlikuju.⁴³⁷ Primjerice, u Ujedinjenom Kraljevstvu sudska je vlast preispitala postupke procjene dobi te je u predmetu *Merton* utvrdila minimalne postupovne standarde za procjenu dobi kada neki pojedinac tvrdi da je dijete bez pratnje.⁴³⁸ Među ostalim, ti uvjeti uključuju pravo tražitelja azila da bude obaviješten o razlozima odbacivanja zahtjeva ili prigovora voditelja intervjua.⁴³⁹ Nacionalni sudovi naveli su i potrebu izbjegavanja dopunskih sredstava u slučajevima procjene dobi, iako su neki nacionalni sudovi to protumačili kao „slobodnu ocjenu dokaza“, bez potrebe da se pribjegne „dopunskim sredstvima“.⁴⁴⁰

Prema pravu VE, ne postoji posebna odredba ili sudska praksa ESLJP-a povezana s pravima djece u kontekstu postupaka procjene dobi. Međutim, posebno invazivne prakse upotrijebljene u tu svrhu mogle bi pokrenuti pitanja u vezi s člankom 3. ili 8. EKLJP-a. Članak 3. protumačen je tako da uključuje širok raspon mogućih slučajeva koji se mogu smatrati neljudskima ili ponižavajućima, uključujući invazivne zdravstvene preglede djece.⁴⁴¹ Prema članku 8., u kontekstu imigracije vlasti se mogu opravdano miješati u djetetovo pravo na privatnost i provoditi procjene dobi ako je to u skladu sa zakonom i potrebno radi zaštite nekog od legitimnih ciljeva navedenih u članku 8. stavku 2. EKLJP-a.

Prema međunarodnom pravu, člankom 8. CRC-a države se obvezuju na poštivanje prava djeteta na identitet. To podrazumijeva obvezu pružanja pomoći

437 Pregled različitih metoda koje se primjenjuju u svakoj zemlji potražite u Smjernicama Europskog potpornog ureda za azil u praksi procjene dobi u Europi, Luxembourg, 2014. Pogledajte i FRA (2010.), str. 53. – 55.

438 Ujedinjeno Kraljevstvo, Prizivni sud, *R (na zahtjev B) protiv The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton* [2003] EWHC 1689, 14. srpnja 2003.

439 Pogledajte FRA (2010.), str. 61. – 66.

440 Ujedinjeno Kraljevstvo, Prizivni sud, *R (na zahtjev CJ) protiv Cardiff County Council* [2011] EWCA Civ 1590, 20. prosinca 2011., potvrđeno u predmetu Ujedinjeno Kraljevstvo, Viši tribunal, *R (na zahtjev MK) protiv Wolverhampton City Council* [2013] UKUT 00177 (IAC), 26. ožujka 2013.

441 ESLJP, *Yazgül Yılmaz protiv Turske*, br. 36369/06, 1. veljače 2011. (dostupno na francuskom jeziku).

djetetu u određivanju vlastitog identiteta, što može uključivati potvrđivanje dobi djeteta. Međutim, postupci procjene dobi trebali bi biti krajnja mjera.

U svakom slučaju, načelo najboljih interesa trebalo bi činiti temelj nacionalnih postupaka procjene dobi. Odbor UN-a za prava djeteta potvrđuje da se prilikom procjene dobi u obzir treba uzeti fizički izgled djeteta te njegova psihološka zrelost. Procjena se mora provesti na znanstveni, siguran i pošten način, te sa senzibilitetom za djecu i rod, kako bi se izbjegla bilo kakva opasnost od povrede tjelesnog integriteta djeteta i pružilo dužno poštovanje ljudskog dostojanstva.⁴⁴²

9.3. Spajanje obitelji za razdvojenu djecu⁴⁴³

Ključne točke

- Propisi na europskoj razini uglavnom su usmjereni na ponovno povezivanje djece s roditeljima na siguran način, u zemlji domaćinu ili njihovoj matičnoj državi.
- Prilikom određivanja članova obitelji koji bi se trebali ponovno spojiti s obitelji prednost će se davati roditeljima ili primarnim skrbnicima djece.
- Najbolji interesi djeteta moraju usmjeravati slučajeve spajanja obitelji.

Prema pravu EU-a, najvažniji je instrument Direktiva o spajanju obitelji, prema kojoj se države članice obvezuju na odobravanje ulaska i boravka roditelja djece bez pratnje koji su državljanin trećih zemalja, u slučajevima kada spajanje s roditeljima u inozemstvu nije u najboljem interesu djeteta. Ako roditelj nije prisutan, države članice imaju slobodu odobravanja ulaska i boravišta djetetova zakonskog skrbnika ili bilo kojeg drugog člana obitelji.⁴⁴⁴ Definicija i prava pripisana „obitelji“ stoga su širi u kontekstu djece bez pratnje, nego što je to slučaj za većinu kategorija djece migranata.

442 Opći komentar 6 (2005.) o postupanju prema djeci bez pratnje i razdvojenoj djeci izvan njihove države porijekla, (V)(a)(31)(A).

443 Pogledajte i FRA i ESLJP (2014.), odjeljak 5.3. o spajanju obitelji.

444 Čl. 10. st. 3. t. (a), odnosno t. (b).

Kad je riječ o djeci koja traže azil, u Direktivi o kvalifikaciji naglašava se potreba osiguravanja da djeca bez pratnje budu smještena s odraslim rođacima u zemlji domaćinu kad je to moguće, da ostanu uz braću i sestre te da se članovi obitelji koji nisu prisutni pronađu na primjeren i siguran način što je prije moguće (članak 31.). U Direktivi o uvjetima prihvata navode se slične odredbe za djecu bez pratnje koja još uvijek nisu stekla status izbjeglica (članak 24.).

Direktivom Vijeća 2001/55/EZ o minimalnim standardima za dodjelu privremene zaštite u slučaju masovnog priljeva raseljenih osoba te o mjerama za promicanje uravnoteženih napora država članica pri prihvatu i snošenju posljedica prihvata tih osoba (Direktiva o privremenoj zaštiti) također se nastoji ubrzati spajanje članova obitelji (uključujući djecu) koji su razdvojeni jedni od drugih nakon nagle evakuacije iz matične države (članak 15.).⁴⁴⁵ Međutim, ta direktiva do danas nije provedena. Da bi se ona „aktivirala“, potrebna je odluka Vijeća, koja još uvijek nije donesena.

Člankom 24. stavkom 3. Direktive o uvjetima prihvata (preinačene) propisuje se da države članice započinju tražiti članove obitelji maloljetnika bez pratnje, kada je to potrebno. To se čini uz pomoć međunarodnih ili drugih odgovarajućih organizacija, što je prije moguće nakon podnošenja zahtjeva za međunarodnu zaštitu i pritom se štite najbolji interesi maloljetnika bez pratnje. U slučajevima kada postoji moguća opasnost po život ili integritet djeteta i njegovih bliskih srodnika, posebno ako su ostali u matičnoj državi, mora se paziti da se prikupljanje, obrada i kruženje informacija o njima vrše prema načelima povjerljivosti informacija, kako bi se izbjeglo ugrožavanje njihove sigurnosti. Nadalje, u skladu s člankom 31. stavkom 5. Direktive o kvalifikaciji (preinačene), dodjela međunarodne zaštite djetetu ne smije omesti početak ili nastavak postupka traženja obitelji.

Osim toga, Dublinskom se uredbom propisuje da su, ako dijete bez pratnje ima srodnika ili srodnike koji žive u drugoj državi članici i koji mogu o njemu skrbiti, države članice obvezne spojiti dijete s njima kada je to moguće, osim ako se to protivi djetetovim najboljim interesima (članak 8.). Uz to, ta Uredba sadrži i obvezu traženja srodnika na teritoriju država članica, pritom štiteći najbolje interese djeteta (članak 6.). Nadalje, Direktiva o uvjetima prihvata sadrži obvezu

⁴⁴⁵ Direktiva Vijeća 2001/55/EZ od 20. srpnja 2001. o minimalnim standardima za dodjelu privremene zaštite u slučaju masovnog priljeva raseljenih osoba te o mjerama za promicanje uravnoteženih napora država članica pri prihvatu i snošenju posljedica prihvata tih osoba, SL 2001 L 212.

početka traženja članova obitelji djeteta, kada je to potrebno i uz pomoć međunarodnih ili drugih odgovarajućih organizacija (članak 24.). Ta je vrsta pomoći predviđena i Dublinskom uredbom (članak 6.).

Načelo najboljih interesa uvijek se mora primjenjivati kada se donosi odluka o spajanju obitelji. Primjerice, roditelji moraju dokazati da su sposobni izvršavati svoje roditeljske dužnosti u korist djeteta. Nacionalni će sudovi djetetov povratak u matičnu državu proglasiti nezakonitim kada vlasti ne prikupе dokaze da je u toj zemlji na zadovoljavajući način organiziran prihvat i skrb (Direktiva o vraćanju, članak 10. stavak 2.).

Prema pravu VE, člankom 8. EKLJP-a roditeljima migrantima i njihovoj djeci ne daje se apsolutno pravo odabira mjesta življenja. Nacionalne vlasti opravdano mogu deportirati ili uskratiti ulazak članovima obitelji pod uvjetom da ne postoje nepremostive prepreke uspostavi obiteljskog života negdje drugdje.⁴⁴⁶ Takve odluke uvijek moraju biti razmjerni odgovor na pitanja šire javne politike, uključujući želju za deportacijom ili sprječavanjem ulaska roditelja koji je bio uključen u kriminalne aktivnosti.

Primjer: u predmetu *Şen protiv Nizozemske* ESLJP je potvrdio da je pri uspostavljanju ravnoteže između prava djeteta/obitelji i interesa politike šire javnosti u obzir potrebno uzeti tri ključna čimbenika: dob djece; njihovu situaciju u matičnoj državi te stupanj u kojemu ovise o roditeljima.

Primjer: predmet *Jeunesse protiv Nizozemske*⁴⁴⁷ odnosi se na odbijanje nizozemskih vlasti da žena iz Surinama, udana za državljanina Nizozemske, s kojim ima troje djece, boravi u Nizozemskoj na temelju njezina obiteljskog života u toj zemlji. ESLJP je smatrao da vlasti nisu dovoljno pozornosti obratile na utjecaj odbijanja na djecu tužiteljice i njihove najbolje interese. ESLJP je zaključio da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a s obzirom na to da nije uspostavljena prava ravnoteža između osobnih interesa tužiteljice i njezine obitelji u održavanju obiteljskog života u Nizozemskoj te interesa javnog reda Vlade u kontroliranju imigracije.

446 ESLJP, *Bajsultanov protiv Austrije*, br. 54131/10, 12. lipnja 2012.; ESLJP, *Latifa Benamar i drugi protiv Nizozemske*, Odluka o neprihvatljivosti, br. 43786/04, 5. travnja 2005.

447 ESLJP, *Jeunesse protiv Nizozemske* [GC], br. 12738/10, 3. listopada 2014.

Prema međunarodnom pravu, dijete ima pravo ostati s obitelji, osim ako se ustanovi da je razdvajanje u najboljem interesu djeteta (članak 9. stavak 1. CRC-a). Člankom 10. CRC-a propisuje se da se djetetu čiji roditelji žive u različitim državama dopusti kretanje između tih država kako bi ostalo u dodiru s oboma ili se ponovno povezalo s njima, u skladu s nacionalnim imigracijskim zakonima. Načelo najboljeg interesa, utvrđeno člankom 3. CRC-a, čini temelj svih odluka povezanih sa spajanjem obitelji s djetetom ili djetetom bez pratnje.⁴⁴⁸

9.4. Zadržavanje

Ključne točke

- Europskim pravom dozvoljeno je zadržavanje djece u imigrantskom kontekstu samo kao krajnja mjera.
- Nacionalne vlasti obvezane su smještati djecu u odgovarajući alternativni smještaj.

Prema pravu EU-a, člankom 11. Direktive o uvjetima prihvata (preinačene) utvrđuje se da se djeca smiju zadržavati samo u krajnjem slučaju te samo ako se nijedna druga, manje prisilna mjera, ne može učinkovito primijeniti. Takvo zadržavanje trebalo bi trajati najkraće moguće vrijeme te je potrebno uložiti napor da se zadržane osobe puste i smjeste u prikladan smještaj. Kada su djeca zadržana, ona trebaju imati mogućnost sudjelovanja u slobodnim aktivnostima, uključujući igru i rekreacijske aktivnosti prikladne za njihovu dob. U skladu s istim člankom, i djeca bez pratnje trebala bi se zadržavati samo u iznimnim okolnostima te je potrebno uložiti svaki napor kako bi se ona što prije pustila. Nikada se ne bi smjela zadržavati u zatvorima, nego u ustanovama s osobljem i sadržajima prikladnima za njihovu dob. Njihov bi smještaj trebao biti odvojen od onoga za odrasle osobe.

Člankom 17. Direktive o vraćanju predviđeno je zadržavanje djece i obitelji čiji je zahtjev za azil odbijen zbog određenih uvjeta. Međutim, u pogledu djece bez pratnje, njime se određuje da se ona smjeste u ustanove s osobljem

⁴⁴⁸ Prema UNICEF-u, u kontekstu zahtjeva za spajanje djeteta s obitelji u zemlji domaćinu nacionalni sudovi moraju osigurati da roditelji ne iskorištavaju svoju djecu kako bi dobili dozvole za boravak u toj zemlji. Pogledajte UNICEF, *Judicial implementation of Art. 3 of the CRC in Europe* (Sudska provedba čl. 3. CRC-a u Europi), str. 104. Pogledajte i UNHCR, *Smjernice za utvrđivanje najboljih interesa djeteta*, svibanj 2008.

i sadržajima koji odgovaraju potrebama osoba njihove dobi. Još uvijek ne postoji sudska praksa CJEU-a koja se posebno odnosi na zadržavanje djece.

Prema pravu VE, zadržavanje djece migranata obuhvaćeno je u kontekstu članka 3. i 5. EKLJP-a.

Primjer: predmet *Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije*⁴⁴⁹ odnosi se na dijete bez pratnje koje je zadržano. Petogodišnje dijete dva je mjeseca zadržano u tranzitnom centru za odrasle bez odgovarajuće podrške. Dijete je doputovalo iz Demokratske Republike Kongo bez potrebne putne dokumentacije u nadi da će biti spojeno s majkom, kojoj je dodijeljen status izbjeglice u Kanadi. Djevojčica je tada vraćena u Demokratsku Republiku Kongo, unatoč činjenici da je tamo nisu čekali članovi obitelji koji bi skrbili o njoj. ESLJP je presudio da s obzirom da nije postojao rizik da će dijete izbjegli nadzor belgijskih vlasti, njezino zadržavanje u zatvorenom centru za odrasle nije bilo potrebno. ESLJP je napomenuo i da su se mogle poduzeti druge mjere, poput njezina smještaja u specijalizirani centar ili udomiteljsku obitelj, koje bi doprinosile najboljem interesu djeteta utvrđenom u članku 3. CRC-a. ESLJP je zaključio da je došlo do kršenja članka 3., 5. i 8. EKLJP-a.

U drugim je predmetima istaknuta nezakonitost zadržavanja, čak i kada je dijete o kojemu je bilo riječ bilo u pratnji roditelja.

Primjer: u predmetu *Muskhadzhiyeva i drugi protiv Belgije*,⁴⁵⁰ ESLJP je presudio da je zadržavanje majke i njezino četvero djece u dobi od sedam mjeseci do sedam godina, koje je trajalo mjesec dana u zatvorenom tranzitnom centru, predstavljalo kršenje članka 3. EKLJP-a. U donošenju takvog zaključka, Sud je istaknuo činjenicu da je centar „nedovoljno opremljen za prihvrat djece“, što je imalo ozbiljne posljedice za njihovo mentalno zdravlje.

Primjer: predmet *Popov protiv Francuske*⁴⁵¹, koji se odnosi na dvotjedno upravno zadržavanje obitelji prije njihove deportacije u Kazahstan, potvrđuje ovu presudu. ESLJP je ustanovio da je došlo do kršenja članka 3.

449 ESLJP, *Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije*, br. 13178/03, 12. listopada 2006.

450 ESLJP, *Muskhadzhiyeva i drugi protiv Bugarske*, br. 41442/07, 19. siječnja 2010. (dostupno na francuskom jeziku).

451 ESLJP, *Popov protiv Francuske*, br. 39472/07 i 39474/07, 19. siječnja 2012.

EKLJP-a jer francuske vlasti nisu proračunale neizbježne štetne učinke na dvoje djece (u dobi od tri mjeseca i tri godine) koje je uzrokovalo zadržavanje u centru za zadržavanje u uvjetima koji „nisu bili prilagođeni prisutnosti djece“.⁴⁵² Sud je također zaključio da je došlo do kršenja članka 5. i članka 8. u pogledu cijele obitelji te se pozvao na članak 37. CRC-a, kojim se utvrđuje sljedeće: „sa svakim djetetom kojemu je oduzeta sloboda postupat će se ljudski i s poštivanjem prirodnog dostojanstva svakog ljudskog bića, uzimajući u obzir potrebe osoba te dobi“.⁴⁵³

Primjer: slično tome, u predmetu *Kanagaratnam protiv Belgije*,⁴⁵⁴ zadržavanje majke koja je tražila azil i njezino troje djece u zatvorenom centru za strane državljane u nezakonitoj situaciji, što je trajalo četiri mjeseca, predstavljalo je kršenje članka 3. i 5. EKLJP-a. Unatoč činjenici da su djeca bila u pratnji majke, Sud je smatrao da su ih smještanjem u zatvoreni centar belgijske vlasti izložile osjećaju tjeskobe i inferiornosti te su unatoč poznavanju svih činjenica riskirale narušavanje njihova razvoja.⁴⁵⁵

Prema međunarodnom pravu, člankom 9. stavkom 4. CRC-a propisano je da kada se zadržava dijete, državne vlasti moraju obavijestiti njegove roditelje o njegovu boravištu.⁴⁵⁶

452 *Ibid.*, st. 95.

453 *Ibid.*, st. 90.

454 ESLJP, *Kanagaratnam protiv Belgije*, br. 15297/09, 13. prosinca 2011. (dostupno na francuskom jeziku).

455 Europski odbor za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) u svom je 19. Općem izvješću opisao pravna jamstva za nezakonite migrante kojima je uskraćena sloboda te dodatna pravna jamstva za djecu. Pogledajte: *20 years of combating torture, 19th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* (Dvadeset godina borbe protiv mučenja, 19. Opće izvješće Europskog odbora za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT)), 1. kolovoza 2008. do 31. srpnja 2009.

456 Međunarodna pravna jamstva za djecu u slučajevima zadržavanja potražite u *Izvjješću posebnog izvjestitelja o mučenju i drugim okrutnim, neljudskim ili ponižavajućim postupanjima ili kažnjavanjima*, 5. ožujka 2015, A/HRC/28/68.

9.5. Protjerivanje⁴⁵⁷

Ključne točke

- Ugroženost djece migranata u pogledu protjerivanja u suštini je povezana sa boravišnim statusom njihovih roditelja u zemlji domaćinu.
- Načelo najboljih interesa trebalo bi usmjeravati sve odluke povezane s protjerivanjem djece imigranata i njihovih obitelji / primarnih skrbnika.
- Prema pravu EU-a, postoje određene okolnosti u kojima djeca migranti mogu ostati u zemlji domaćinu bez obzira na pravni status svojih roditelja, posebno s ciljem dovršavanja obrazovanja ili u slučajevima u kojima bi uspostavljanje obiteljskog života drugdje bilo otežano.

Prema pravu EU-a, kao i u drugim područjima europskih migracijskih propisa, propisi kojima se uređuje protjerivanje djece razlikuju se ovisno o njihovom državljanstvu, državljanstvu njihovih roditelja te kontekstu njihove migracije. Kada dijete ostvari pristup nekoj državi članici u skladu sa pravom EU o slobodi kretanja, moguće je da će ono i ostati tamo, čak i ako roditelj migrant u EU-u s kojim se prvobitno doselilo više ne ispunjava uvjete za stalno boravište ili odluči napustiti zemlju.

Točnije, prema Direktivi o slobodnom kretanju djeca i drugi članovi obitelji mogu ostati u zemlji domaćinu nakon smrti roditelja koji je državljanin EU-a i s kojim su se prvobitno doselili (članak 12. stavak 2.), pod uvjetom da su u zemlji domaćinu živjeli barem 12 mjeseci prije smrti roditelja. Slično tome, oni u načelu mogu ostati u zemlji domaćinu nakon što roditelj napusti tu državu. Međutim, ako je dijete / član obitelji državljanin treće zemlje, u oba slučaja njihov stalni boravak ovisi o mogućnosti dokazivanja da imaju dovoljno novca za vlastito uzdržavanje. Oni moraju imati i osiguranje u slučaju bolesti (članak 7.).

Propisi su još fleksibilniji kad je riječ o djeci upisanoj u obrazovne ustanove u zemlji domaćinu. U takvim slučajevima, oni i njihovi roditelji ili skrbnici koji imaju skrbništvo nad njima imaju pravo ostati u zemlji domaćinu nakon smrti

⁴⁵⁷ Naziva se i vraćanje, odvođenje, repatrijacija, izručenje ili deportacija, ovisno o pravnom kontekstu. Za potrebe ovoga poglavlja, za nezakonito odvođenje osoba koje nisu državljani određene zemlje ili drugih osoba upotrebljavat će se pojam protjerivanje. Pogledajte i FRA i ESLJP (2014.), odjeljak 5.4. o očuvanju obitelji – zaštita od protjerivanja.

ili odlaska primarnog državljanina migranta EU-a, bez obzira na državljanstvo djeteta (članak 12. stavak 3.). Iako se izvorno smatralo da se ta povlastica povezana s obrazovanjem odnosi samo na djecu u obiteljima s dovoljno novca za vlastito uzdržavanje,⁴⁵⁸ kasnija sudska praksa potvrdila je da se ona proširuje i na djecu koja se obrazuju, a koja mogu ovisiti o socijalnoj pomoći.⁴⁵⁹

Nadalje, članovi obitelji, a posebno roditelji državljanji trećih zemalja, također uživaju pravo na ostanak u zemlji domaćinu nakon rastave od partnera koji je bio državljanin EU-a ako imaju primarno skrbništvo nad njihovom djecom ili im je dodijeljeno pravo posjećivanja djece koje se mora ispunjavati u zemlji domaćinu (članak 13. stavak 2. točka (b) članak 13. stavak (2) točka (d)).

CJEU se pozvao na status djeteta kao državljanina EU-a u skladu s člankom 20. TFEU-a kako bi dodijelio roditeljima državljanima treće zemlje dozvolu za rad i boravak u državi članici EU-a čije državljanstvo dijete posjeduje. Time se djetetu omogućuje uživanje prava koja se pripisuju njegovu statusu kao državljaninu EU-a jer bi dijete u suprotnom moralo napustiti EU kako bi pratilo roditelje.⁴⁶⁰ Međutim, u naknadnoj pravnoj doktrini CJEU-a pokazalo se da „sama činjenica da bi se zbog ekonomskih razloga ili radi zadržavanja obitelji na okupu na teritoriju Unije, državljaninu neke države članice moglo činiti poželjnim da članovi njegove obitelji koji nemaju državljanstvo neke države članice mogu boraviti s njim na teritoriju Unije sama po sebi nije dovoljna kako bi se podržao stav da bi građanin Unije bio prisiljen napustiti teritorij Unije ako se takvo pravo ne dodijeli“.⁴⁶¹

Direktivom o slobodnom kretanju izričito se propisuje da svako iznimno protjerivanje djece mora biti u skladu s odredbama CRC-a (Uvodna izjava 24.). Osim toga, člankom 28. stavkom 3. točkom (b) podupire se imunitet djece od protjerivanja, osim ako se to smatra njihovim najboljim interesom te je u skladu s CRC-om.

458 CJEU C-413/99, *Baumbast i R protiv Secretary of State for the Home Department*, 17. rujna 2002.

459 CJEU C-480/08, *Maria Teixeira protiv London Borough of Lambeth i Secretary of State for the Home Department*, 23. veljače 2010.; CJEU C-310/08, *London Borough of Harrow protiv Nimco Hassan Ibrahim i Secretary of State for the Home Department* [GC], 23. veljače 2010. Obrazovanje djece migranata dalje se obrađuje u odjeljku 8.2.

460 CJEU, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano protiv Office National de l'Emploi (ONEm)*, 8. ožujka 2011.

461 CJEU, C-256/11, *Murat Dereci i drugi protiv Bundesministerium für Inneres*, 15. studenoga 2011., st. 68. Pogledajte i CJEU, C-40/11, *Yoshikazu Iida protiv Stadt Ulm*, 8. studenoga 2012. Pogledajte još i FRA i ESJLP (2014.), str. 125. – 127.

Kad je riječ o djeci koja traže azil i čiji je zahtjev odbijen, Direktiva o vraćanju propisuje da najbolji interesi djeteta moraju oblikovati odluke povezane s vraćanjem djece bez pratnje (članak 10.). Uz to, prije odvođenja djeteta bez pratnje iz neke države članice vlasti te države moraju se uvjeriti da će dijete biti vraćeno članu svoje obitelji, imenovanom skrbniku ili odgovarajućim ustanovama za prihvata u zemlji u koju se vrati (članak 10. stavak 2.).

U slučajevima u kojima se djeca koja traže azil vrate u drugu državu članicu radi procjene njihova zahtjeva za azil, Dublinska uredba nalaže da primjenu takvih odluka mora voditi načelo najboljih interesa (članak 6.). Nadalje, ta uredba pruža kontrolni popis čimbenika koji će vlastima pomoći odrediti što je u najboljem interesu djeteta. To uključuje vođenje računa o mogućnostima djetetova spajanja s obitelji; djetetovoj dobrobiti i društvenom razvoju; pitanjima sigurnosti i zaštite, posebno kada postoji rizik da je dijete žrtva trgovine ljudima; te o mišljenjima djeteta, u skladu s njegovom dobi i zrelosti.

Primjer: u predmetu *The Queen, na zahtjev MA i drugi protiv Secretary of State for the Home Department*,⁴⁶² CJEU je morao utvrditi koja je država odgovorna u slučaju djeteta bez pratnje koje je podnijelo zahtjeve za azil u različitim državama članicama EU-a te koje nije imalo obitelj ili rodbinu u drugim državama članicama. CJEU je pojasnio da s obzirom na to da ni u jednoj državi članici nije zakonski boravio neki član obitelji, država u kojoj je dijete prisutno odgovorna je za ispitivanje takvog zahtjeva. Pri tome se oslonio na članak 24. stavak 2. Povelje EU-a o temeljnim pravima, u kojemu se navodi da u svim radnjama povezanim s djecom primarni cilj mora biti najbolji interesi djeteta.

Prema pravu VE, državama je u načelu dozvoljeno zadiranje u pravo na poštovanje obiteljskog života u skladu s člankom 8. stavkom 2. EKLJP-a.

Primjer: predmet *Gül protiv Švicarske*⁴⁶³ odnosi se na tužitelja koji je sa suprugom i kćeri živio u Švicarskoj, a svima im je bila dodijeljena boravišna dozvola na humanitarnoj osnovi. U Švicarsku je htio dovesti i njihova maloljetnog sina, kojega su ostavili u Turskoj, ali su mu švicarske vlasti odbile

462 CJEU, C-648/11, *The Queen, na zahtjev MA i drugi protiv Secretary of State for the Home Department*, 6. lipnja 2013.

463 ESJLP, *Gül protiv Švicarske*, br. 23218/94, 19. veljače 1996.

zahtjev, uglavnom na temelju toga što nije imao dovoljno sredstava kako bi uzdržavao obitelj. ESLJP je utvrdio da je napuštanjem Turske tužitelj sam uzrokovao razdvajanje od sina. Njegovi nedavni posjeti Turskoj pokazali su da prvobitni razlozi za podnošenje zahtjeva za politički azil u Švicarskoj više nisu važeći. Nisu postojale prepreke koje bi obitelj spriječile od nastanjanja u matičnoj državi, u kojoj je njihov maloljetni sin uvijek živio. Priznajući da je obiteljska situacija bila vrlo teška u humanitarnom pogledu, Sud je zaključio da nije došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a.

Primjer: u predmetu *Üner protiv Nizozemske*⁴⁶⁴ potvrđeno je da je bilo potrebno obratiti pozornost na učinak protjerivanja na djecu u obitelji prilikom odlučivanja o razmjernosti takvog rješenja. To je uključivalo uzimanje u obzir: „najboljih interesa i dobrobiti djece, posebice ozbiljnosti teškoća s kojima se djeca [...] mogu susresti u zemlji u koju se tužitelj protjeruje; te snagu društvenih, kulturnih i obiteljskih veza sa zemljom domaćinom i odredišnom zemljom“.

Primjer: predmet *Tarakhel protiv Švicarske*⁴⁶⁵ odnosi se na odbijanje švicarskih vlasti da ispitaju zahtjev za azil afganistanskog para i njihovo šestero djece te njihovu odluku da ih vrate u Italiju. ESLJP je zaključio da, s obzirom na trenutačnu situaciju sa sustavom prihvata u Italiji te u nedostatku detaljnih i pouzdanih informacija o točnim odredišnim ustanovama, švicarske vlasti nisu imale dovoljno dokaza da bi se u slučaju povratka u Italiju s tužiteljima postupalo na način prilagođen dobi djece. ESLJP je stoga zaključio da bi došlo do kršenja članka 3. EKLJP-a kada bi švicarske vlasti tužitelje vratile u Italiju u skladu s Uredbom Dublin II, a da prvo ne prikupe pojedine dokaze talijanskih vlasti da bi se s tužiteljima postupalo na način prilagođen dobi djece te da bi obitelj bila zadržana na okupu.

Prema međunarodnom pravu, država stranka na podnesen će zahtjev pružiti roditelju (ili roditeljima) ili djetetu potrebne obavijesti o boravištu odsutnog člana (ili članova) obitelji u slučaju pritvora, zatvora, progona, izručenja ili smrti, osim ako bi to štetilo dobrobiti djeteta (članak 9. stavak 4. CRC-a).

464 ESLJP, *Üner protiv Nizozemske*, br. 46410/99, 18. listopada 2006., st. 57. – 58. Pogledajte i *Boultif protiv Švicarske*, br. 54273/00, 2. kolovoza 2001.

465 ESLJP, *Tarakhel protiv Švicarske* [GC], br. 29217/12, 4. studenog 2014.

9.6. Pristup pravosuđu⁴⁶⁶

Ključna točka

- Djeca migranti imaju pravo na djelotvoran pravni lijek.

Prema pravu EU-a, prava djece na pristup pravosuđu u kontekstu imigracije utvrđena su u nizu različitih instrumenata. Prvo, pravo na djelotvoran pravni lijek i pravedno suđenje utvrđeno je člankom 47. Povelje EU-a o temeljnim pravima. Ono uključuje pravo na pravedno i javno saslušanje u razumnom roku pred nezavisnim i nepristranim tribunalom, uključujući i mogućnost savjetovanja, obrane i odgovarajućeg pravnog zastupanja u skladu s člankom 48. Za djecu migrante to je potkrijepljeno nizom odredbi sekundarnog zakonodavstva. Točnije, Dublinskom se uredbom države članice obvezuju da će osigurati zastupanje djeteta bez pratnje putem kvalificiranog stručnjaka koji će imati pristup svim važnim informacijama u dosjeu djeteta (članak 6.). Slične odredbe mogu se pronaći i u Direktivi o kvalifikaciji (članak 31.) i Direktivi o postupcima azila (članak 25.). Pravo djece na pravno zastupanje podržano je i njihovim pravom na pristup službama za potporu žrtvama te specijalističkim službama za potporu koje poštuju načelo povjerljivosti u skladu s člankom 8. Direktive 2012/29/EU o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela (Direktiva o žrtvama).⁴⁶⁷

Međutim, prava povezana s pristupom pravosuđu imaju i neka ograničenja te mogu biti podložna određenim uvjetima dobi. Primjerice, Direktivom o postupcima azila države članice „se mogu suzdržati od imenovanja [pravnog] zastupnika maloljetniku bez pratnje ako će maloljetnik najvjerojatnije napuniti 18 godina prije donošenja prvostupajnske odluke“ (članak 25. stavak 2.).

Prema pravu VE, ESLJP je isključio mogućnost primjenjivosti članka 6. (pravo na pravično suđenje) u slučajevima koji se odnose na odluke o ulasku, ostanku

⁴⁶⁶ Pogledajte i FRA i ESLJP (2014.), odjeljak 4.5. o pravnoj pomoći u postupcima azila i vraćanja.

⁴⁶⁷ Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela, SL 2012 L 315/55.

i deportaciji stranih državljana.⁴⁶⁸ Međutim, članak 13. EKLJP-a (pravo na djelotvoran pravni lijek) može predstavljati temelj u određenim okolnostima.

Primjer: predmet *Rahimi protiv Grčke*⁴⁶⁹ odnosi se na uvjete u kojima je dijete migrant iz Afganistana, koje je nezakonito ušlo u Grčku, zadržano u centru za zadržavanje, nakon čega je pušteno s namjerom protjerivanja. Zaključivši da je došlo do kršenja članka 13. EKLJP-a, ESLJP je napomenuo da u informativnoj brošuri koju je tužitelj dobio nije bio naznačen postupak koji se treba slijediti kako bi se podnijela prijava načelniku policije. Osim toga, tužitelj nije na jeziku koji razumije obaviješten o dostupnim pravnim lijekovima koje može upotrijebiti za podnošenje prijave u vezi s uvjetima zadržavanja. Oslanjajući se na izvješća Europskog odbora za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), ESLJP je istaknuo da u Grčkoj ne postoji nezavisno tijelo za inspekciju ustanova za zadržavanje u sklopu agencija za provedbu zakona. Napomenuo je i da ne postoji nepristrano tijelo koje bi pravni lijek učinilo djelotvornim. Shodno tome, zaključio je da je došlo do kršenja članka 3., članka 5. stavka 1. i 4. te članka 13. EKLJP-a.

ESC obvezuje države da promiču pravni (ali i socijalni i ekonomski) razvoj obitelji (članak 16.). Uz to, člankom 19. stavkom 1. od država se zahtijeva održavanje „odgovarajućih besplatnih službi“ te osiguravanje da radnici migranti i njihove obitelji prime točne informacije o emigraciji i imigraciji. Sličan uvjet „informiranja“ (ključan za pristup pravosuđu za migrante) naveden je i u članku 6. Europske konvencije o pravnom statusu radnika migranata, ali opširnije odredbe kojima se utvrđuje „pravo pristupa sudovima i upravnim tijelima“ (članak 26.) usmjerene su isključivo na radnike migrante, a ne članove njihovih obitelji.⁴⁷⁰

Uz to, vrijedi napomenuti da je VE razvilo vrlo opsežne smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci, kojima se određuje na koji se način svi pravosudni i upravni postupci, uključujući imigracijske postupke, trebaju prilagoditi potrebama djece.⁴⁷¹

468 ESLJP, *Maaouia protiv Francuske* [GC], br. 39652/98, 5. listopada 2000.

469 ESLJP, *Rahimi protiv Grčke*, br. 8687/08, 5. travnja 2011. (dostupno na francuskom jeziku).

470 Vijeće Europe, *Europska konvencija o pravnom statusu radnika migranata*, CETS br. 93, 1977.

471 Vijeće Europe, Odbor ministara (2010.) *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*, 17. studenoga 2010.

Prema međunarodnom pravu, članak 37. CRC-a posebno je važan za djecu migrante kojima je uskraćena sloboda jer se njime toj djeci osigurava pravo na brz pristup pravnoj i drugoj potrebnoj pomoći, kao i pravo osporavanja zakonitosti oduzimanja slobode pred sudom ili drugim nadležnim, nezavisnim i nepristranim tijelom, čija odluka također mora biti brza.

10

Zaštita potrošača i osobnih podataka

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 38.</p> <p>Ugovora o funkcioniranju Europske unije (TFEU), članak 169.</p> <p>Direktiva o pravima potrošača (2011/83/EU)</p> <p>Direktiva o nepoštenoj poslovnoj praksi poslovnog subjekta u odnosu prema potrošaču (2005/29/EZ)</p> <p>Direktiva o općoj sigurnosti proizvoda (2001/95/EZ)</p> <p>Direktiva o kliničkim ispitivanjima (2001/20/EZ)</p> <p>CJEU, C-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH protiv Avides Media AG</i>, 2008., (prodaja DVD-a putem interneta)</p> <p>CJEU, C-36/02, <i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH protiv Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i>, 2004. (dozvola za igranje igre)</p> <p>Uredba 536/2014 o kliničkim ispitivanjima lijekova za primjenu kod ljudi</p> <p>Direktiva o hrani za posebne prehrambene potrebe (2009/39/EZ)</p> <p>Direktiva o sigurnosti igraćaka (2009/48/EZ)</p> <p>Direktiva o proizvodima koji, zbog toga što nisu onakvi kakvim se prikazuju, ugrožavaju zdravlje ili sigurnost potrošača (87/357/EEZ)</p> <p>Direktiva „Televizija bez granica“ (89/552/EEZ)</p> <p>Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama (2010/13/EU)</p>	<p>Zaštita djece kao potrošača</p>	<p>Europska konvencija o prekograničnoj televiziji</p>

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 7. (poštivanje privatnog i obiteljskog života), 8. (zaštita osobnih podataka) i 52. (područje primjene i tumačenje prava i načela)</p> <p>Ugovor o funkcioniranju Europske unije (TFEU), članak 16.</p> <p>Direktiva o zaštiti podataka (95/46/EZ)</p>	<p>Djeca i zaštita podataka</p>	<p>EKLJP, članak 8. (pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života)</p> <p>ESLJP, <i>K. U. protiv Finske</i>, br. 2872/02, 2008. (oglas na internetu)</p> <p>ESLJP, <i>Avilkina i drugi protiv Rusije</i>, br. 1585/09, 2013. (objava medicinske dokumentacije)</p> <p>Konvencija o zaštiti pojedinaca pri automatskoj obradi osobnih podataka</p>

U ovom se poglavlju obrađuju europski zakoni i sudska praksa u području zaštite potrošača i osobnih podataka. Na razini EU-a postoji velika količina zakona i sudske prakse jer se TFEU-om izričito utvrđuje nadležnost EU-a u tim pitanjima. Doprinos VE u tom je području ograničen. Na razini ugovora dvije su osnovne konvencije o medijima i zaštiti podataka. ESLJP je također presudio u nizu predmeta koji se odnose na zaštitu podataka pojedinaca.

Sljedeći odjeljci odnose se na posebne aspekte potrošačkog prava u odnosu na djecu ([odjeljak 10.1.](#)) i zaštitu podataka ([odjeljak 10.2.](#)). Za svako od ovih pitanja analizira se opći pravni okvir i njegova primjenjivost na djecu, kao i posebne norme za zaštitu djece, gdje je to primjenjivo.

10.1. Zaštita djece kao potrošača

Ključne točke

- Prema CJEU, najbolji interesi djece potrošača i zaštita njihovih prava imaju prednost nad zahtjevima javnog interesa kojima se opravdavaju ograničenja slobodnog kretanja proizvoda, soba, usluga i kapitala.
- Djeci kao potrošačima moraju se pružiti sve važne informacije kako bi ona mogla razmotriti sve važne činjenice i donijeti informiranu odluku.
- Nepoštene poslovne prakse predstavljaju prakse koje nisu usklađene s načelom profesionalne pažnje i koje mogu utjecati na odluke o transakcijama odraslih i maloljetnih potrošača.
- Djeca se u klinička ispitivanja mogu uključivati samo ako se smatra da će ona imati izravne koristi od lijeka koji im se da, čime će to prevagnuti nad rizicima.
- Pravo EU i VE ograničava količinu oglašavanja kojoj djeca mogu biti izložena, ali ga ne zabranjuje u potpunosti.
- Djeca imaju pravo na posebnu zaštitu, što podrazumijeva zaštitu od oglašavanja te programa teletrgovine koji bi im mogli uzrokovati moralnu ili tjelesnu štetu.
- Zabranjeno je oglašavanje proizvoda u dječjim programima.

10.1.1. Prava potrošača

Prema pravu EU-a, osnovni temelji zaštite potrošača utvrđeni su člankom 169. stavkom 1. TFEU-a i člankom 38. Povelje EU-a o temeljnim pravima. CJEU je priznao da su najbolji interesi djeteta važniji od zahtjeva javnog interesa, opravdavajući ograničenja sloboda zajedničkog tržišta.

Primjer: predmet *Dynamic Medien*⁴⁷² odnosi se na prodaju DVD-a s japanskim crtanim filmovima putem interneta u Njemačkoj. Ti su crtani filmovi odobreni za djecu stariju od 15 godina u Ujedinjenom Kraljevstvu. Odgovarajuće njemačko tijelo nije ih proglasilo primjerenima. Glavno pitanje s kojim se CJEU suočio bilo je, je li zabrana u Njemačkoj bila u suprotnosti s načelom slobode kretanja? CJEU je zaključio da je glavna

472 CJEU, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH protiv Avides Media AG*, 14. veljače 2008.

svrha njemačkog zakona zaštita djece od informacija koje bi narušile njihovu dobrobit. Presudio je da ograničenje sloboda kretanja proizvoda nije bilo nesrazmjerno dok god nije nadilazilo ono neophodno za postizanje cilja zaštite djece koji je nastojala postići država članica o kojoj je riječ.

Primjer: predmet *Omega*⁴⁷³ odnosi se na rad centra s igrama s laserima („laserdrome“) u Njemačkoj. Igra koja se odvijala u centru uključivala je pogađanje senzorskih meta na jaknama igrača. Opremu za igru isporučivala je britanska tvrtka te su i igra i oprema zakonito stavljene na tržište u Ujedinjenom Kraljevstvu. Igra je zabranjena u Njemačkoj na temelju toga što se protivila temeljnim vrijednostima kao što je ljudsko dostojanstvo. CJEU je zaključio da ograničenje koje su postavile njemačke vlasti nije bilo u sukobu s pravom EU-a te je potpuno opravdano na temelju javne politike.

Posljednji postupak revizije potrošačkog prava EU-a doveo je do usvajanja Direktive o pravima potrošača 2011/83/EU (CRD), čija je svrha potpuno usklađivanje nacionalnih zakona o potrošačkim ugovorima sklopljenima na daljinu i izvan poslovnih prostorija te drugim vrstama potrošačkih ugovora.⁴⁷⁴ Namjera je bila uspostaviti ravnotežu između visoke razine zaštite potrošača i konkurentnosti poduzeća. U skladu s člankom 3. stavkom 3. točkom (a), CRD se ne primjenjuje na ugovore za socijalne usluge, uključujući socijalno stanovanje, skrb o djeci i potporu obiteljima i osobama koje imaju trajne ili privremene potrebe, uključujući dugoročnu skrb. Socijalne usluge uključuju usluge za djecu i mladež, usluge pomoći za obitelji, samohrane roditelje i starije osobe te usluge za migrante. U CRD-u posebna se pažnja posvećuje informacijama prije sklapanja ugovora. Njezini su „zahtjevi za informacije“ utemeljeni na pretpostavci da će potrošači, uključujući djecu, moći razmotriti sve važne činjenice i donijeti informiranu odluku ako im se pruže sve potrebne informacije.

473 CJEU, C-36/02, *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH protiv Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, 14. listopada 2004.

474 Direktiva 2011/83/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2011. o pravima potrošača, izmjeni Direktive Vijeća 93/13/EEZ i Direktive 1999/44/EZ Europskog parlamenta i Vijeća te o stavljanju izvan snage Direktive Vijeća 85/577/EEZ i Direktive 97/7/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, SL 2011 L 304/64 (trebala je biti provedena do 13. prosinca 2013.).

10.1.2. Poslovne prakse nepoštene prema djeci

Prema pravu EU-a, Direktiva 2005/29/EZ o nepoštenoj poslovnoj praksi poslovnog subjekta u odnosu prema potrošaču na unutarnjem tržištu (UCPD)⁴⁷⁵ obuhvaća sve transakcije između poslovnih subjekata i potrošača (bez obzira obavljaju li se one putem interneta te uključuju li robu ili usluge). Djeca su UCPD-om obuhvaćena pod kategorijom „ranjivih potrošača“ (članak 5. stavak 3.). Odluke o transakcijama ne mogu se donositi uznemiravanjem, prisilom, pod nedopuštenim utjecajem ili uz zavaravajuće informacije, a djeca potrošači imaju pravo takve odluke slobodno donositi. Direktivom se zabranjuju aktivnosti marketinga i oglašavanja zbog kojih se proizvod može zamijeniti drugim ili sa žigom konkurenta te se zahtijeva da se sve informacije važne za potrošače pruže na jasan i razumljiv način, u prikladno vrijeme, kako bi oni mogli donijeti odluku o transakciji (članak 6. i 7.).

10.1.3. Sigurnost proizvoda

Prema pravu EU-a, uspostavljen je sveobuhvatan okvir kako bi se osiguralo da samo sigurni i usklađeni proizvodi pronađu put do tržišta. Točnije, u Direktivi 2001/95/EZ o općoj sigurnosti proizvoda (GPSD) posebna se pozornost posvećuje sigurnosti djece njihovim uključivanjem u kategoriju potrošača koji mogu biti posebno ugroženi zbog rizika koje predstavljaju proizvodi o kojima je riječ (Uvodna izjava 8. GPSD-a). Stoga je potrebno procijeniti sigurnost proizvoda, uzimajući u obzir sve važne aspekte, a posebno kategorije potrošača kojima je proizvod namijenjen.

Direktiva Vijeća 87/357/EEZ posebna je direktiva o sigurnosti proizvoda koja se odnosi na usklađivanje zakona država članica o proizvodima koji ugrožavaju zdravlje ili sigurnost potrošača zbog toga što nisu onakvi kakvima se prikazuju.⁴⁷⁶ Njome se zabranjuje stavljanje na tržište, uvoz te proizvodnja proizvoda koji izgledaju kao hrana, ali nisu jestivi. Države članice moraju vršiti provjere kako bi se osiguralo da se takvi proizvodi ne stavljaju na tržište. Ako država članica zabrani neki proizvod u skladu s odredbama ove direktive, o tome mora

⁴⁷⁵ Direktiva 2005/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 11. svibnja 2005. o nepoštenoj poslovnoj praksi poslovnog subjekta u odnosu prema potrošaču na unutarnjem tržištu i o izmjeni Direktive Vijeća 84/450/EEZ, Direktiva 97/7/EZ, 98/27/EZ i 2002/65/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, kao i Uredbe (EZ) br. 2006/2004 Europskog parlamenta i Vijeća, SL 2005 L 149/22.

⁴⁷⁶ Direktiva Vijeća 87/357/EEZ od 25. lipnja 1987. o usklađivanju zakonodavstva država članica u odnosu na proizvode koji, zbog toga što nisu onakvi kakvim se prikazuju, ugrožavaju zdravlje ili sigurnost potrošača, SL 1987 L 192/49.

obavijestiti Komisiju i navesti detalje kako bi se obavijestile i druge države članice. Pitanje sigurnosti igračaka detaljnije je obrađeno u [odjeljku 10.1.6](#).

10.1.4. Klinička ispitivanja na djeci

Prema pravu EU-a, u Direktivi 2001/20/EZ⁴⁷⁷ o usklađivanju zakonodavstava i drugih propisa država članica koji se odnose na provedbu dobre kliničke prakse prilikom provođenja kliničkih ispitivanja lijekova za ljude ili ljudsku upotrebu djeca se ubrajaju u ranjive osobe koje nisu sposobne dati zakonski pristanak za sudjelovanje u kliničkom ispitivanju (Uvodna izjava 3.). Djeca se u klinička ispitivanja mogu uključiti samo ako će im primjena lijeka izravno koristiti te ako je ta korist veća od rizika (Uvodna izjava 3.). Klinička istraživanja ispitanicima trebaju omogućiti najbolju moguću zaštitu (članak 4.).

Slično tome, Uredba (EU) br. 536/2014 o kliničkim ispitivanjima lijekova za primjenu kod ljudi uključuje posebne odredbe za djecu u kategoriji osjetljive populacije (članak 10. stavak 1.). Ovom se uredbom nastoji postupno zamijeniti Direktiva 2001/20/EZ.⁴⁷⁸ Njome se propisuje da zahtjevi za odobrenje kliničkih ispitivanja koja uključuju djecu budu pažljivo procijenjeni. Zakonski zastupnik mora pristati na kliničko ispitivanje koje se provodi, a to mora učiniti i dijete ako je sposobno stvoriti mišljenje (članak 29. stavak 1. i 8.). Uredbom se utvrđuju posebni uvjeti za provođenje sigurnih kliničkih ispitivanja na djeci te dobivanje njihova informiranog pristanka (članak 32.). Ti su uvjeti sljedeći: ispitaniku se ne daju nikakvi financijski poticaji osim naknade za troškove i gubitak zarade koji je izravno povezan sa sudjelovanjem u kliničkom ispitivanju; namjera kliničkog ispitivanja jest ispitati liječenja za medicinsko stanje koje se pojavljuje samo kod djece; i znanstveno je utemeljeno očekivati da će sudjelovanje u kliničkom ispitivanju: donijeti izravnu korist maloljetniku i premašiti rizike i uključena opterećenja; ili će imati samo određenu korist za populaciju koju predstavlja dotični maloljetnik te će takvo kliničko ispitivanje izazvati samo minimalne rizike i minimalno opterećenje za dotičnog maloljetnika u usporedbi sa standardnim liječenjem stanja maloljetnika. Klinička ispitivanja na djeci bez

477 Direktiva 2001/20/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 4. travnja 2001. o usklađivanju zakonodavstava i drugih propisa država članica koji se odnose na provedbu dobre kliničke prakse prilikom provođenja kliničkih ispitivanja lijekova za humanu uporabu, SL 2001 L 121/34.

478 Uredba (EU) 536/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o kliničkim ispitivanjima lijekova za primjenu kod ljudi te o stavljanju izvan snage Direktive 2001/20/EZ, SL 2014 L 158/1.

prethodnog se pristanka djeteta ili pravnog zastupnika mogu provesti samo u hitnim situacijama (članak 35. stavak 1.).

10.1.5. Hrana namijenjena dojenčadi i maloj djeci

Prema pravu EU-a, Direktiva 2009/39/EZ o hrani za posebne prehrambene potrebe⁴⁷⁹ usmjerena je na sastav i sigurnost hrane koja je posebno proizvedena za dojenčad i djecu mlađu od 12 mjeseci. Njezine se odredbe odnose na početnu i prijelaznu hranu za dojenčad, prerađenu hranu na bazi žitarica i dječju hranu i aditive za dojenčad i malu djecu. Cilj direktive jest zajamčiti sigurnost proizvoda i potrošačima pružiti prikladne proizvode i odgovarajuće informacije. Među ostalim, njome se propisuje da hrana za posebne prehrambene potrebe mora ispunjavati posebne prehrambene zahtjeve određenih kategorija osoba, uključujući zdravu dojenčad i malu djecu (članak 1. stavak 3. točka (c)).

10.1.6. Sigurnost igračka

Prema pravu EU-a, u članku 2. Direktive 2009/48/EZ o sigurnosti igračka (DSI)⁴⁸⁰ igračke se definiraju kao „proizvodi isključivo ili neisključivo projektirani ili namijenjeni za igru djece do 14 godina starosti“.⁴⁸¹ U Prilogu I. navodi se neiscrpan popis proizvoda koji se ne smatraju igračkama, ali koji mogu dovesti do zabune. U članku 2. stavku 2. navode se i neke igračke koje ne pripadaju području primjene direktive. Direktivom DSI utvrđuju se i standardi zdravlja i sigurnosti jer se ograničavaju količine određenih kemikalija koje se mogu nalaziti u materijalima koji se rabe za izradu igračka (članak 10.).⁴⁸²

479 Direktiva 2009/39/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 6. svibnja 2009. o hrani za posebne prehrambene potrebe, SL 2009 L 124/21.

480 Direktiva 2009/48/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 18. lipnja 2009. o sigurnosti igračka, SL 2009 L 170.

481 *Ibid.*, čl. 2. st. 1.

482 Europska komisija sklopila je i „dobrovoljne sporazume“ s europskim proizvođačima i trgovcima igračkama kako bi se poboljšala sigurnost igračka. Dodatne informacije potražite na: http://ec.europa.eu/growth/sectors/toys/safety/index_en.htm.

10.1.7. Djeca i oglašavanje

Prema pravu EU-a, Direktivom 2010/13/EU o audiovizualnim medijskim uslugama (AVMS Direktiva)⁴⁸³ prošireno je područje primjene zakonske regulative Direktive 89/552/EEZ o usklađivanju određenih odredbi propisanih zakonima i drugim propisima u državama članicama glede obavljanja djelatnosti televizijskog emitiranja (Direktiva „Televizija bez granica“ (TWF)). AVMS Direktiva odnosi se na ograničenje količine, kvalitete i sadržaja marketinga kojemu djeca smiju biti izložena te se njome utvrđuje trajanje oglasa (članci 20., 24. i 27.). Njome se zabranjuje plasman proizvoda u dječjim programima (članak 11.), a državama članicama dopušta da zabrane prikazivanje logotipa tvrtki koje osiguravaju pokroviteljstvo tijekom programa namijenjenih djeci (članak 10. stavak 4.).⁴⁸⁴ U AVMS Direktivi zaštita djece uravnotežena je s drugim važnim demokratskim vrijednostima, kao što je sloboda izražavanja, te se podržava ideja da je takva zaštita moguća putem neizostavnog uključivanja roditeljske odgovornosti (Uvodna izjava 48. i 59.).

Učinkovita provedba AVMS Direktive dopunjena je preporukama o zaštiti djece i ljudskog dostojanstva iz 1998.⁴⁸⁵ i 2006. g.⁴⁸⁶

Prema pravu VE, Europska konvencija o prekograničnoj televiziji⁴⁸⁷ bila je prvi međunarodni sporazum kojim je stvoren pravni okvir za slobodno prekogranično kruženje televizijskih programa u Europi. Njome se posebno štite djeca i mladi (članak 7. stavak 2.), primjerice zabranom prikazivanja pornografskog

483 Direktiva 2010/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 10. ožujka 2010. o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizualnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama), SL 2010 L 95/1.

484 Opći pregled AMS Direktive potražite u: COM(2012) 203 final, Izvješće Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija o provedbi Direktive 2010/13/EU (Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama), Bruxelles, 4. svibnja 2012. i SWD(2012) 125 final, Radni dokument osoblja Komisije priložen uz Prvo izvješće Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija o provedbi Direktive 2010/13/EU o audiovizualnim medijskim uslugama koja prati dokument, Bruxelles, 4. svibnja 2012.

485 Preporuka Vijeća 98/560/EZ od 24. rujna 1998. o razvoju konkurentnosti europske industrije audiovizualnih i informacijskih usluga promicanjem nacionalnih okvira s ciljem postizanja usporedive i učinkovite razine zaštite maloljetnika i ljudskog dostojanstva, SL 1998 L 270.

486 Preporuka 2006/952/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 20. prosinca 2006. o zaštiti maloljetnika i ljudskog dostojanstva i o pravu na odgovor vezano uz konkurentnost europske audiovizualne industrije i industrije internetskih informacijskih usluga, SL 2006 L 378.

487 Vijeće Europe, **Europska konvencija o prekograničnoj televiziji**, CETS br. 132, 1989. Izmijenjena u skladu s odredbama **Protokola**, CETS br. 171, 2002.

i nasilnog materijala i programa koji potiču na rasnu mržnju. Njome se utvrđuju standardi oglašavanja i regulira vrijeme oglašavanja i prekidi za oglašavanje.

10.2. Djeca i zaštita osobnih podataka

Ključne točke

- Prema pravu EU-a i VE, zaštita osobnih podataka priznata je kao temeljno pravo.
- Pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja (članak 8. EKLJP-a) uključuje pravo na zaštitu osobnih podataka.
- Među ostalim pravima povezanim s njihovim osobnim podacima, djeca imaju pravo usprotiviti se obradi svojih podataka, osim na uvjerljivim legitimnim osnovama.

10.2.1. Europsko pravo o zaštiti podataka

Prema pravu EU-a, EU je nadležna za donošenje propisa u pitanjima zaštite podataka (članak 16. TFEU-a).⁴⁸⁸ Članak 8. stavak 2. Povelje EU-a o temeljnim pravima sadrži ključna načela zaštite podataka (pošteno obrađivanje, suglasnost ili legitimna osnova utvrđena zakonom, pravo na pristup i ispravljanje), dok se člankom 8. stavkom 3. propisuje da usklađenost s pravilima zaštite podataka bude pod nadzorom nezavisnog tijela. Pravo na zaštitu osobnih podataka utvrđeno člankom 8. može se ograničiti u skladu sa zakonom te radi poštivanja načela demokratskog društva, kao što su slobode i prava drugih (članak 52. Povelje).⁴⁸⁹

Zaštita osobnih podataka pokazala se kao jedno od ključnih područja europskog prava povezanog s privatnošću. Direktiva 95/46/EZ o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka (Direktiva o zaštiti podataka)⁴⁹⁰ glavni je instrument u tom području.

488 Opći pregled europskih zakona o zaštiti podataka potražite u: FRA i VE (2014.).

489 CJEU, Spojeni predmeti C-468/10 i C-469/10, *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) i Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) protiv Administración del Estado*, 24. studenoga 2011., st. 48.; CJEU, C-275/06, *Productores de Música de España (Promusicae) protiv Telefónica de España SAU* [GC], 29. siječnja 2008., st. 68.

490 Direktiva 95/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 24. listopada 1995. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka (Direktiva o zaštiti podataka), SL 1995 L 281.

S obzirom na to da se obrada podataka vrši u prostorima koji nisu otvoreni za javnost, djeca i drugi subjekti podataka obično nisu svjesni da se njihovi osobni podaci obrađuju. Da bi se umanjila ranjivost osoba čiji se podaci prikupljaju, europskim pravom se djeci (i drugim subjektima prava jamče posebna individualna prava, kao što je pravo da budu obaviještena da se njihovi podaci prikupljaju, pravo na pristup pohranjenim podacima i upućivanje u detalje postupka obrade, pravo na prigovor u slučaju nezakonite obrade, pravo na ispravljanje, brisanje i blokiranje podataka.

Nadzornici postupaka obrade moraju pružiti odgovarajuće informacije o obradi podataka (članak 10. i 11. Direktive o zaštiti podataka). Kada se tumači na način prilagođen djeci, to podrazumijeva da jezik i oblik informacija moraju biti prilagođeni razini zrelosti i razumijevanja djece. Minimalni je uvjet da informacije uključuju svrhu obrade podataka te identitet i podatke za kontakt nadzornika (članak 10. točka (a) i (b) Direktive o zaštiti podataka).

Direktivom o zaštiti podataka propisuje se potreba suglasnosti subjekata podataka, bez obzira na osjetljivost podataka koji se obrađuju (članak 7., 8. i 14.). Postupak dobivanja suglasnosti koji je prilagođen djeci podrazumijevao bi uzimanje u obzir djetetovih razvojnih sposobnosti te postupno uključivanje djeteta. Prvi korak uključuje savjetovanje djeteta s pravnim zastupnikom prije davanja suglasnosti, prije prelaska na zajedničku suglasnost djeteta i pravnog zastupnika i samostalnu suglasnost adolescenta.

Osobe čiji se podaci prikupljaju imaju pravo na brisanje podataka, što podrazumijeva mogućnost uklanjanja ili brisanja njihovih podataka na njihov zahtjev, kao i pravo na protivljenje obradi njihovih osobnih podataka. To je postaje sve važnije za djecu zbog velike količine osobnih podataka djece koji kruže društvenim mrežama i tako postaju lako dostupni. Iako CJEU do sada nije rješavao predmete koji se odnose na djecu, u novijem slučaju koji se odnosio na odraslog tužitelja zaključio je da se pravo na protivljenje primjenjuje na podatke i informacije, „posebno kada se oni čine nedovoljnima, nevažnima ili nisu više važni ili su prekomjerni u odnosu na te svrhe i u pogledu proteklog vremena”.⁴⁹¹ CJEU je također smatrao da se primjenjivost prava na protivljenje mora uravnotežiti s drugim temeljnim pravima.

491 CJEU, C-131/12, *Google Spain SL i Google Inc. protiv Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) i Mario Costeja González* [GC], 13. svibnja 2014., st. 93.

Prema pravu VE, ESLJP je članak 8. EKLJP-a protumačio tako da on uključuje zaštitu osobnih podataka. Sud ispituje situacije iz kojih proizlazi pitanje zaštite podataka, uključujući presretanje komunikacije,⁴⁹² različite oblike nadzora⁴⁹³ te zaštitu od pohrane osobnih podataka koju vrše tijela javne vlasti.⁴⁹⁴ Nadalje, ESLJP je presudio da se nacionalnim zakonima moraju utvrditi odgovarajuće mjere kojima će se osigurati pravni lijekovi protiv kršenja prava zaštite podataka.

Primjer: u predmetu *K. U. protiv Finske*,⁴⁹⁵ tužitelj je bio dijete koje je prijavilo da je oglas seksualne prirode u njegovo ime bio objavljen na jednoj internetskoj stranici za upoznavanje. Davatelj usluga odbio je otkriti identitet osobe koja je informacije objavila zbog obveze povjerljivosti zajamčene finskim zakonima. Tužitelj je naveo da nacionalni zakoni ne pružaju dovoljnu zaštitu od radnji fizičke osobe koja je stavila inkriminirajuće podatke o tužitelju na internet. ESLJP je ustanovio da države imaju pozitivne obveze koje uključuju usvajanje mjera osmišljenih za osiguravanje poštivanja privatnog života, čak i u sferi odnosa među pojedincima. U tužiteljevu slučaju njegova praktična i djelotvorna zaštita zahtijevala je poduzimanje učinkovitih koraka za identifikaciju i progon počinitelja. Međutim, država takvu zaštitu nije osigurala te je Sud zaključio da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a.⁴⁹⁶

Primjer: predmet *Avilkina i drugi protiv Rusije*⁴⁹⁷ odnosi se na predaju medicinske dokumentacije dvogodišnje djevojčice tužitelju nakon njegova zahtjeva da bude obaviješten o svim primjerima u kojima su Jehovini svjedoci odbili transfuziju krvi. Priznajući da interesi istrage zločina mogu biti važniji od interesi pacijenta i zajednice u cjelini kad je riječ o zaštiti povjerljivosti zdravstvenih podataka, Sud je napomenuo da

492 Primjerice, pogledajte sljedeće: ESLJP, *Malone protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 8691/79, 2. kolovoza 1984.; ESLJP, *Copland protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 62617/00, 3. travnja 2007.

493 Primjerice, pogledajte sljedeće: ESLJP, *Klass i drugi protiv Njemačke*, br. 5029/71, 6. rujna 1978.; ESLJP, *Uzun protiv Njemačke*, br. 35623/05, 2. rujna 2010.

494 Primjerice, pogledajte sljedeće: ESLJP, *Leander protiv Švedske*, br. 9248/81, 26. ožujka 1987.; ESLJP, *S. i Marper protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 30562/04 i 30566/04, 4. prosinca 2008.

495 ESLJP, *K. U. protiv Finske*, br. 2872/02, 2. prosinca 2008. Za dodatne informacije pogledajte poglavlje 4.

496 FRA i VE (2014.), str. 122.

497 ESLJP, *Avilkina i drugi protiv Rusije*, br. 1585/09, 6. lipnja 2013.

tužitelj nije bio osumnjičen ni optužen ni u jednom kaznenom postupku. Uz to, zdravstveni stručnjaci koji su bili zaduženi za liječenje tužiteljice mogli su zatražiti sudsko odobrenje za transfuziju krvi ako su smatrali da je u situaciji opasnoj po život. U nedostatku hitne društvene potrebe za objavom povjerljivih zdravstvenih podataka o tužiteljici, ESLJP je zaključio da je došlo do kršenja članka 8. EKLJP-a.

Primjer: u predmetu *S. i Marper protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,⁴⁹⁸ otisci prstiju i uzorak DNK uzeti su od jedanaestogodišnjeg dječaka zbog sumnje na pokušaj pljačke i zadržani bez vremenskog ograničenja, iako je on naposljetku oslobođen optužbi. S obzirom na prirodu i količinu osobnih podataka sadržanih u uzorcima stanica i DNK profilima, samo njihovo zadržavanje predstavljalo je miješanje u pravo prvog tužitelja na poštovanje privatnog života. Ključna načela odgovarajućih instrumenata Vijeća Europe te prava i prakse drugih država potpisnica uvjetuju da zadržavanje podataka bude razmjerno svrsi njihova prikupljanja te vremenski ograničeno, posebno u sektoru policije. Zaštita osigurana člankom 8. EKLJP-a previše bi bila oslabljena kada bi se uporaba suvremenih znanstvenih metoda u kaznenopravnom sustavu dozvolila pod svaku cijenu i bez pomnog razmatranja mogućih prednosti u odnosu na važne interese privatnog života. U tom pogledu širok i opći karakter ovlasti zadržavanja u Engleskoj i Walesu bio je posebno upečatljiv jer je omogućio zadržavanje podataka na neograničeno razdoblje, bez obzira na karakter ili težinu kaznenog djela ili dob osumnjičenika. Zadržavanje može biti posebno štetno u slučaju maloljetnika, s obzirom na njihovu posebnu situaciju i važnost njihova razvoja i integracije u društvo. Na kraju, zadržavanje podataka predstavljalo je nesrazmjerno miješanje u pravo tužitelja na poštovanje privatnog života.

Konvencija Vijeća Europe o zaštiti pojedinaca pri automatskoj obradi osobnih podataka⁴⁹⁹ (Konvencija 108) odnosi se na svaku obradu podataka koja se izvrši u privatnom i javnom sektoru te se njome pojedinci, uključujući i djecu, štite od zlouporabe koja može proizaći iz obrade osobnih podataka. Konvencija 108 sadrži dodatan protokol kojim se uređuje uspostavljanje nadzornih

498 ESLJP, *S. i Marper protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 30562/04 i 30566/04, 4. prosinca 2008.

499 Vijeće Europe, *Konvencija o zaštiti pojedinaca pri automatskoj obradi osobnih podataka*, CETS br. 108, 1981.

tijela i prekogranični protok osobnih podataka za države koje nisu stranke konvencije.⁵⁰⁰

Načela utvrđena Konvencijom 108 u vezi s obradom osobnih podataka odnose se na pravedno i zakonito prikupljanje i automatsku obradu podataka, koji su pohranjeni u određene legitimne svrhe a ne za uporabu koja nije kompatibilna s tim svrhama te koji se ne zadržavaju dulje nego što je to potrebno. Ona se odnose i na kvalitetu podataka. U nedostatku odgovarajućih pravnih jamstava, zabranjena je obrada „osjetljivih“ podataka, poput onih o rasi, političkim uvjerenjima, zdravlju, vjeroispovijedi, seksualnom životu ili kaznenoj evidenciji pojedinaca. Konvencijom se utvrđuje i pravo pojedinaca, uključujući djece, da znaju da se pohranjuju podaci o njima te, prema potrebi, da se ti podaci isprave. Ograničenja prava utvrđenih konvencijom moguća su samo kada su važniji interesi, poput sigurnosti ili obrane države, dovedena u pitanje.

Prema međunarodnom pravu, pravo na zaštitu podataka dio je djetetova prava na privatnost navedenog u članku 16. CRC-a. Tim se člankom propisuje da dijete ne smije biti podvrgnuto proizvoljnom ili nezakonitom miješanju u njegovu privatnost, obitelj, dom ili dopisivanje ni nezakonitoj povredi njegove časti i ugleda. To pravo moraju poštivati svi, uključujući djetetovog pravnog zastupnika.

500 Vijeće Europe, [Dodatni protokol uz Konvenciju o zaštiti pojedinaca pri automatskoj obradi osobnih podataka](#), u vezi nadzornih tijela i međunarodne razmjene podataka, CETS br. 181, 2001.

11

Prava djeteta u kazneno-pravnim i alternativnim (nepravosudnim) postupcima

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 47. (pravo na djelotvoran pravni lijek i na pravično suđenje), 48. (pretpostavka nedužnosti i pravo na obranu i 49. (načela zakonitosti i razmjernosti kaznenih djela i kazni)</p> <p>Direktiva o pravu na tumačenje i prevođenje u kaznenim postupcima (2010/64/EU)</p> <p>Direktiva o pravu na informiranje u kaznenom postupku (2012/13/EU)</p> <p>Direktiva o pravu na pristup odvjetniku (2013/48/EU)</p>	<p>Jamstva pravičnog suđenja</p>	<p>EKLJP, članak 6. (pošteno suđenje)</p> <p>ESLJP, <i>T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> [GC], br. 24724/94, 1999. (djeca pred sudom)</p> <p>ESLJP, <i>Panovits protiv Cipra</i>, br. 4268/04, 2008. (pristup odvjetniku)</p>
<p>Povelja o temeljnim pravima, članak 4. (mučenje, neljudsko i ponižavajuće postupanje) i 6. (pravo na slobodu)</p>	<p>Zadržavanje</p>	<p>EKLJP, članak 3. (mučenje, neljudsko i ponižavajuće postupanje) i 5. (pravo na slobodu)</p> <p>ESLJP, <i>Bouamar protiv Belgije</i>, br. 9106/80, 1988. (zadržavanje zbog nadzora školovanja)</p> <p>ESLJP, <i>D. G. protiv Irske</i>, br. 39474/98, 2002. (zadržavanje zbog nadzora školovanja)</p> <p>ESLJP, <i>Nart protiv Turske</i>, br. 20817/04, 2008. (zadržavanje prije suđenja)</p> <p>ESLJP, <i>Güveç protiv Turske</i>, br. 70337/01, 2009. (uvjeti zadržavanja)</p>

EU	Obuhvaćena pitanja	VE
Direktiva o pravima žrtava (2012/29/EU) CJEU, C-105/03, <i>Kazneni postupak protiv Maria Pupino</i> [GC], 2005. (položaj djeteta svjedoka pred sudom)	Djeca svjedoci i žrtve	EKLJP, članak 3. (mučenje, neljudsko i ponižavajuće postupanje) i 8. (privatni život) ESLJP, <i>Kovač protiv Hrvatske</i> , br. 503/05, 2007. (dijete svjedok) ESLJP, <i>S. N. protiv Švedske</i> , br. 34209/96, 2002. (dijete svjedok) ESLJP, <i>R. R. i drugi protiv Mađarske</i> , br. 19400/11, 2012. (isključivanje obitelji iz programa zaštite svjedoka)

Prava djeteta u kontekstu maloljetničkih pravosudnih postupaka odnose se na djecu optuženu za, kazneno gonjenu ili osuđenu zbog počinjenja kaznenih djela, kao i na djecu koja sudjeluju u pravosudnim ili sličnim postupcima kao žrtve i/ili svjedoci. Položaj djece u kontekstu maloljetničkog pravosuđa uređen je općim odredbama o ljudskim pravima koje su važne i za djecu i za odrasle.

U ovom je poglavlju pružen pregled europskih normi važnih za djecu uključenu u pravosudne i alternativne postupke. U njemu se obrađuju jamstva pravičnog suđenja, uključujući djelotvorno sudjelovanje i pristup odvjetniku, prava zadržanih mladih počinitelja, uključujući zadržavanje prije suđenja (temeljna i postupovna jamstva), uvjete zadržavanja i zaštitu od zlostavljanja te zaštitu djece svjedoka i žrtava. Aspekti zaštite posebno su važni za postupke koji nemaju narav parničnog spora i alternativne postupke, koji bi se trebali primjenjivati kad god su oni u najboljem interesu djeteta.⁵⁰¹ U slučaju djece, ciljevi kaznenopravnog sustava, kao što je društvena integracija, obrazovanje i prevencija ponovnog počinjenja kaznenog djela, osnovna su načela koja se cijene.⁵⁰²

501 Vijeće Europe, Odbor ministara (2010.), *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*, 17. studenoga 2010., st. 24.

502 Pogledajte i Vijeće Europe, Odbor ministara (2008.), Preporuka CM/Rec (2008)11 Odbora ministara državama članicama o europskim pravilima za maloljetnike koji podliježu sankcijama i mjerama, 5. studenoga 2008., Dio I.A.2.

11.1. Jamstva pravičnog suđenja

Ključne točke

- Djeca u kaznenim postupcima imaju pravo na pravedno postupanje i pristup prilagođen djeci.
- Sudski postupci trebaju se prilagoditi potrebama djece kako bi se osiguralo njihovo djelotvorno sudjelovanje.
- Djeca imaju pravo na pristup odvjetniku od samih početaka kaznenog postupka te prvog policijskog ispitivanja.

U ovom se odjeljku ukratko opisuju opći uvjeti za pravično suđenje na razini EU-a i Vijeća Europe, s posebnim naglaskom na pojedina jamstva pravednog suđenja za djecu.

Pravo na pošteno suđenje ključni je temelj demokratskog društva. Djeca koja su osumnjičena ili optužena za zločin imaju pravo na pošteno suđenje te jednaka jamstva kao i sve druge osobe u sukobu sa zakonom. Jamstva pravednog suđenja primjenjuju se od prvog ispitivanja djeteta te traju tijekom suđenja. Međutim, djeca u sukobu sa zakonom posebno su ugrožena te im stoga može biti potrebna dodatna zaštita. Europska tijela razvila su posebne uvjete kako bi osigurala da se te potrebe djece doista ispune.

Prema pravu EU-a, nekoliko odredbi Povelje EU-a služi za utvrđivanje osnovnih prava pristupa pravosuđu kojima se uspostavljaju jamstva pravednog suđenja za djecu i odrasle. Članak 47. odnosi se posebno na pravo na djelotvoran pravni lijek i pravedno suđenje, a njime se utvrđuju i uvjeti koji su posebno važni za djecu, kao što je razumnost vremenskih rokova za pravedno i javno saslušanje te pravo na obranu, zastupanje i savjetovanje te pravnu pomoć. Slično tome, za djecu su posebno važna načela zakonitosti i razmjernosti kaznenih djela i sankcija utvrđena člankom 49. Uz to, u nekoliko se direktiva EU-a utvrđuju posebna jamstva pravičnog suđenja u kaznenim postupcima: Direktivi o pravu na tumačenje i prevođenje,⁵⁰³ Direktivi o pravu na informiranje,⁵⁰⁴ i Direktivi o pravu

503 Direktiva 2010/64/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 20. listopada 2010. o pravu na tumačenje i prevođenje u kaznenim postupcima, SL 2010 L 280/1.

504 Direktiva 2012/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2012. o pravu na informiranje u kaznenom postupku, SL 2012 L 142/1.

na pristup odvjetniku.⁵⁰⁵ Prve dvije direktive ne sadrže posebna jamstva za djecu, iako Direktiva o pravu na informacije sadrži odredbe koje se općenito odnose na situaciju ranjivih osumnjičenika ili optuženih osoba. Odredbe povezane s djecom u Direktivi o pravu na pristup odvjetniku detaljnije se obrađuju u [odjeljku 11.2.2.](#)

Čak i u nedostatku posebnih odredbi za djecu, države članice moraju poštivati Povelju EU-a o temeljnim pravima prilikom provedbe odredbi navedenih direktiva. Stoga se načelima poput najboljeg interesa djeteta, utvrđenima člankom 24., treba pridati odgovarajuća težina u slučajevima u kojima su djeca subjekti odredbi tih direktiva. Do danas pred CJEU-om nisu pokrenuti predmeti koji se odnose na tumačenje članka 24. Povelje u vezi s jednom od navedenih direktiva.⁵⁰⁶

Od posebne je važnosti prijedlog Europske komisije za direktivu o postupovnim jamstvima za djecu koja su optužena ili osumnjičena za kazneno djelo,⁵⁰⁷ kojoj je cilj djeci omogućiti obavezan pristup odvjetniku u svim fazama kaznenog postupka. Njome se određuje i da djeca imaju pravo na pravovremene informacije o svojim pravima, pomoć roditelja (ili drugih odgovarajućih osoba) te ispitivanje iza zatvorenih vrata. Uz to, djeca kojima je uskraćena sloboda trebaju imati pravo na pristup odgovarajućem obrazovanju, usmjeravanje, osposobljavanje i zdravstvenu skrb te da budu odvojena od odraslih osoba.⁵⁰⁸

Prema pravu VE, jamstva pravičnog suđenja prema EKLJP-u utvrđena su člankom 6., iz kojega proizlazi najopsežniji skup sudske prakse ESLJP-a. Članak 6. stavak 1. EKLJP-a uključuje određena izričita jamstva pravičnog suđenja: pravo na pravedno javno raspravu/saslušanje presude (osim ako je to, među ostalim, u suprotnosti s interesima maloljetnika); pravo na suđenje unutar razumnog

505 Direktiva 2013/48/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. listopada 2013. o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhiđenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima, SL 2013 L 294/1.

506 CJEU se tumačenjem čl. 24. bavio u postupcima povezanim s međunarodnom otmicom djece (pogledajte [odjeljak 5.4.](#)).

507 Europska komisija (2013.), Prijedlog Direktive Europskog parlamenta i Vijeća o postupovnim jamstvima za djecu osumnjičenu ili optuženu u kaznenim postupcima, COM(2013) 822 final, Bruxelles, 27. studenoga 2013.

508 Pogledajte i [odjeljak 11.2.](#) Za zaštitu djece od važnosti može biti i Europska komisija (2013.), Prijedlog Direktive Europskog parlamenta i Vijeća o privremenoj pravnoj pomoći za osumnjičene ili optužene osobe lišene slobode i pravnoj pomoći u postupcima na temelju europskog uhiđenog naloga, COM(2013) 824 final, Bruxelles, 27. studenoga 2013.

roka; pravo na suđenje pred nezavisnim i nepristranim tribunalom;⁵⁰⁹ te pravo na suđenje pred zakonom uspostavljenim sudom. ESLJP je razvio sljedeća jamstva svojstvena konceptu poštenog suđenja: ravnopravnost stranaka i sporova; pravo na šutnju; pristup odvjetniku; učinkovito sudjelovanje; prisutnost pri saslušanju; obrazložene odluke. Uz to, u skladu sa zakonom svatko se mora smatrati nedužnim dok mu se ne utvrdi krivnja (članak 6. stavak 2. EKLJP-a).

Svaka osoba optužena za kazneno djelo ima minimum sljedećih prava: da u najkraćem roku bude obaviještena o optužbama na jeziku koji razumije (članak 6. stavak 3. točka (a) EKLJP-a); pravo na dovoljno vremena i mogućnost pripreme obrane (članak 6. stavak 3. točka (b) EKLJP-a); pravo na pravnu pomoć prema vlastitom izboru (članak 6. stavak 3. točka (c) EKLJP-a); pravo da ispituje svjedoke ili da ih daje ispitati (članak 6. stavak 3. točka (d) EKLJP-a); te pravo na besplatnu pomoć tumača (članak 6. stavak 3. točka (e) EKLJP-a). Ta se jamstva podjednako odnose na odrasle osobe i djecu. Međutim, aspekti koji su posebno važni za djecu i iz kojih je proizašla sudska praksa koja se posebno odnosi na djecu uključuju pravo na učinkovito sudjelovanje te pravo na pristup odvjetniku. Ta dva posebna jamstva pravičnog suđenja stoga se detaljnije obrađuju u ovom poglavlju.

Od posebne važnosti za osumnjičenu/optuženu djecu jesu *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci* Vijeća Europe.⁵¹⁰ Čak i ako smjernice nisu pravno obvezujuće, one predstavljaju temelj za osiguravanje da se u pravosudnim postupcima, uključujući i one koji pripadaju kaznenopravnom sustavu, u obzir uzimaju posebne potrebe djece. One su utemeljene na postojećoj sudskoj praksi ESLJP-a i drugim europskim i međunarodnim pravnim standardima, kao što je Konvencija UN-a o pravima djeteta. One su koristan alat za stručnjake koji rade s djecom. Prema dijelu I (1), smjernice se primjenjuju na djecu u (kaznenim ili nezakaznenim) sudskim postupcima ili alternativama takvim postupcima. Za djecu u kaznenim postupcima od posebne je važnosti pravo na pružanje informacija o kaznenoj prijavi djetetu i roditeljima na takav način da oni razumiju točnu optužbu (Dio IV.A.1.5.); pravo na ispitivanje samo u prisutnosti odvjetnika/roditelja ili osobe od povjerenja (Dio C (30)); pravo na brz postupak (Dio D (4)) te pravo na intervju ili saslušanja osjetljiva na potrebe djece (Dio D (5)).

509 ESLJP, *Nortier protiv Nizozemske*, br. 13924/88, 24. kolovoza 1993.; ESLJP, *Adamkiewicz protiv Poljske*, br. 54729/00, 2. ožujka 2010.

510 Vijeće Europe, Odbor ministara (2010.), *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*, 17. studenoga 2010.

U lipnju 2014. g., Parlamentarna skupština Vijeća Europe (PSVE) usvojila je rezoluciju o maloljetničkom kaznenom pravosuđu prilagođenom djeci, u kojoj naglašava potrebu postupanja s djecom utemeljeno na pravima i posebno prilagođeno djeci koja su u sukobu sa zakonom.⁵¹¹ PSVE države članice poziva na provedbu standarda ljudskih prava u pogledu maloljetničkog pravosuđa, uključujući Smjernice Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, te usklađivanje nacionalnih zakona i prakse s tim standardima. PSVE predlaže da lišenje slobode bude upotrijebljeno isključivo kao krajnja mjera te što je kraće moguće, postavljanje minimalne dobi za kaznenu odgovornost na 14 godina starosti, bez iznimki u slučajevima teških kaznenih djela, te uspostavljanje posebnog sustava maloljetničkog kaznenog pravosuđa, uključujući mehanizme odstupanja, mjere bez oduzimanja slobode i specijalizirane stručnjake.

Prema međunarodnom pravu, u članku 40. CRC-a potvrđuje se da svako dijete koje je osumnjičeno ili optuženo, ili za kojega je utvrđeno da je prekršilo kazneni zakon, ima pravo na pravedno postupanje, na način koji u obzir uzima njegovu dob. Prema članku 40. CRC-a, ključni cilj maloljetničkog kaznenog pravosuđa jest ponovna integracija djece u društvo, u kojemu mogu imati konstruktivnu ulogu. U članku 40. stavku 2. CRC-a utvrđuje se pravo djeteta na pravedno suđenje te da djeca imaju određena dodatna prava, uključujući pravo na pomoć roditelja, pravo na žalbu i pravo na potpunu zaštitu privatnosti u svim fazama postupka.

Osim toga, drugim su instrumentima razvijena načela CRC-a koja se odnose na pošteno suđenje i pravo na postupanje na način prilagođen djetetu, uključujući primjenu lišenja slobode kao krajnje mjere i isključivo na najkraće moguće razdoblje (pogledajte članak 37. točku (b) CRC-a). Od posebne su važnosti UN-ova Standardna minimalna pravila o maloljetničkom kaznenom pravosuđu (Pekinška pravila),⁵¹² UN-ove Smjernice za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice)⁵¹³ te UN-ova Pravila za zaštitu maloljetnika lišenih slobode (poznata i kao „Pravila iz Havane”).⁵¹⁴ Pekinška pravila pružaju detaljne smjer-

511 Parlamentarna skupština Vijeća Europe, Rezolucija 2010 (2014.), „*Child-friendly juvenile justice: from rhetoric to reality*“ (Maloljetničko pravosuđe prilagođeno djeci: od retorike do stvarnosti).

512 UN, Opća skupština (OS) (1985.), *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda o maloljetničkom pravosuđu*, UN Doc. GA Res. 40/33, 19. studenoga 1985.

513 UN, Opća skupština (OS) (1990.), *Smjernice Ujedinjenih naroda za prevenciju maloljetničke delinkvencije*, UN Doc. GA Res. 45/112, 14. prosinca 1990.

514 UN, Opća skupština (OS) (1990.), *Pravila Ujedinjenih naroda za zaštitu maloljetnika lišenih slobode*, UN Doc. GA Res. 45/113, 14. prosinca 1990.

nice o provedbi članka 40. CRC-a koji se odnosi na uvjete poštenog suđenja i postupanja prilagođenog djetetu, uključujući ciljeve maloljetničkog pravosuđa, zaštitu privatnosti, istragu i progon, zadržavanje prije sudskog postupka, donošenje presude i odluke te institucionalno i neinstitucionalno postupanje. Pravila iz Havane odnose se na postupanje prema maloljetnicima lišenima slobode te uključuju pravila o definiciji lišavanja slobode, istražnom pritvoru i zadržavanju prije suđenja, uvjetima u ustanovama za maloljetnike, disciplinskim postupcima, metodama pregleda i primjeni sile ili zadržavanja, mehanizmima žalbi, mehanizmima pregleda i nadzora te ponovnoj integraciji maloljetnika. Naposljetku, Rijadske smjernice pružaju detaljne smjernice o politikama koje su usmjerene na prevenciju maloljetničke delikvencije.

UNCRC je objavio jedan Opći komentar (br. 10)⁵¹⁵ o djeci i maloljetničkom kaznenom pravosuđu, koji pruža detaljne smjernice o tumačenju i provedbi CRC-a u pogledu maloljetničkog kaznenog pravosuđa. Ovaj se komentar odnosi na važna načela maloljetničkog pravosuđa, uključujući pravo na suđenje u razumnom roku kao dio prava na pošteno suđenje (pogledajte i [odjeljak 11.1.1.](#)), uporabu lišavanja slobode kao krajnju mjeru te na najkraće moguće razdoblje, uporabu odvratanja i prevencije maloljetničke delikvencije, ugrađivanje načela najboljih interesa djeteta i načela nediskriminacije u sustav maloljetničkog kaznenog pravosuđa te dobnih granica. UNCRC preporučuje postavljanje najniže dobne granice za kaznenu odgovornost na 12 godina ili po mogućnosti više. Preporučuje i da se svoj djeci dodijeli pravo na rješavanje njihovih predmeta u kontekstu maloljetničkog pravosuđa te zabranjuje prebacivanje 16- i 17-godišnje djece u kazneni sustav za odrasle u slučajevima teških kaznenih djela. Za maloljetničko su pravosuđe važni i drugi opći komentari, poput onoga koji se odnosi na pravo na saslušanje (koje je povezano s pravom na učinkovito sudjelovanje u pravosudnim postupcima) te zaštitu od svih oblika nasilja.⁵¹⁶

11.1.1. Učinkovito sudjelovanje

Prema pravu EU-a, člankom 47. Povelje EU-a o temeljnim pravima utvrđuju se jamstva slična onima u članku 6. EKLJP-a, uključujući pravo na pravično i javno saslušanje unutar razumnog roka pred nezavisnim i nepristranim sudom,

515 UN, Odbor za prava djeteta (2007.), *Opći komentar br. 10 o pravima djece u maloljetničkom pravosuđu*, CRC/C/GC/07, 25. travnja 2007.

516 UN, Odbor za prava djeteta (CRC) (2009.), *Opći komentar br. 12 (2009.): Pravo djeteta da bude saslušano*, CRC/C/GC/12, 1. srpnja 2009.; UN, Odbor za prava djeteta (2011.), *Opći komentar br. 13 (2011.) – Pravo djeteta na slobodu od svih oblika nasilja*, CRC/C/GC/13, 18. travnja 2011.

pravo na pravno zastupanje i pravo na djelotvorne pravne lijekove. Predložena direktiva o postupovnim jamstvima za djecu koja su osumnjičena ili optužena za kazneno djelo uključuje pravo na učinkovito sudjelovanje, kao i pravo na zakonsko zastupanje.⁵¹⁷

Prema pravu VE, ESLJP je u skladu s člankom 6. razradio posebne uvjete za osiguravanje učinkovitog sudjelovanja djece u kaznenim postupcima. Opće je pravilo da se u postupcima u obzir moraju uzeti djetetova dob, zrelost i emocionalne sposobnosti.⁵¹⁸ Konkretni primjeri zahtjeva „učinkovitog sudjelovanja“ uključuju prisutnost djeteta tijekom saslušanja, održavanje saslušanja iza zatvorenih vrata, ograničenje javnosti, osiguravanje da dijete razumije sve o čemu se govori te ograničenu formalnost sudskih zasjedanja. ESLJP do sada nije smatrao da uspostavljanje preniske dobne granice kaznene odgovornosti samo po sebi predstavlja kršenje članka 6. EKLJP-a. Prilikom procjene je li dijete moglo učinkovito sudjelovati u nacionalnim postupcima, ESLJP razmatra posebne okolnosti svakog slučaja.

Primjer: predmet *T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁵¹⁹ odnosi se na ubojstvo dvogodišnjeg dječaka koje su počinila dvojica desetogodišnjih dječaka. Njihovo je suđenje bilo javno i održano pod velikom pozornošću medija. Sudski je postupak bio djelomično izmijenjen tako da su zasjedanja bila kraća, roditelji tužitelja bili su smješteni blizu njega, tijekom stanki bio je dostupan prostor za igru itd. Unatoč tome, tužitelju i drugooptuženom sudilo se na sudu za odrasle te je očuvana sva strogost kaznenog postupka. ESLJP je smatrao da tužitelj nije mogao učinkovito sudjelovati u postupku zbog publiciteta zasjedanja i velike pozornosti medija, kao i njegove ograničene sposobnosti u davanju uputa odvjetnicima i pružanju potrebnih svjedočanstava. Stoga je došlo do kršenja njegovih prava u skladu s člankom 6. EKLJP-a.

Priznavanje prava na učinkovito sudjelovanje također je osnova Smjernica Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci. Pravosuđe za djecu, uključujući maloljetničko pravosuđe, treba biti „ pristupačno, prilagođeno dobi, brzo, revno, prilagođeno i usredotočeno na potrebe i prava djeteta, te poštivati prava

517 Europska komisija (2013.), Prijedlog Direktive Europskog parlamenta i Vijeća o postupovnim jamstvima za djecu osumnjičenu ili optuženu u kaznenim postupcima, COM(2013) 822 final, Bruxelles, 27. studenoga 2013.

518 ESLJP, *T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 24724/94, 16. prosinca 1999., st. 61.

519 ESLJP, *T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 24724/94, 16. prosinca 1999.

djeteta uključujući pravo na propisni postupak, sudjelovanje i razumijevanje postupaka, poštovanje privatnog i obiteljskog života, integriteta i dostojanstva⁵²⁰. Smjernice pružaju savjete o postupanju s djecom tijekom postupaka maloljetničkog pravosuđa ili drugih pravosudnih postupaka. Djeca trebaju imati pristup sudskim i pravosudnim postupcima te se moraju zaštititi njihova prava na pravno savjetovanje i zastupanje te pravo na saslušanje i izražavanje mišljenja. Mora se izbjegavati nepotrebno odlaganje, postupci moraju biti organizirani na način prilagođen djeci (što utječe na okruženje i jezik) te se moraju uspostaviti posebna jamstva za primanje i odgovor na dokaze/izjave koje pruže djeca.⁵²¹

11.1.2. Pristup odvjetniku

Prema pravu EU-a, Direktiva o pravu na pristup odvjetniku 2013/48/EU⁵²², koja će se provesti do 27. studenoga 2016., sadrži izravne reference na djecu u Uvodnoj izjavi 52. i 55. preambule, kao i u članku 5. stavku 2. – 4. . U skladu s Uvodnom izjavom 55. i člankom 5. stavkom 2., ako se djetetu oduzme sloboda, nositelj roditeljske odgovornosti bit će obaviješten o oduzimanju slobode i o razlozima za to, osim ako bi to bilo protivno najboljim interesima djeteta. U tom će se slučaju obavijestiti druga prikladna odrasla osoba. U skladu s člankom 2., direktiva se primjenjuje na osumnjičenike ili optužene osobe od trenutka kada su obaviještene o počinjenju kaznenog djela do završetka postupka te utvrđivanja jesu li krive ili nedužne. Nadalje, u članku 3. stavku 3. utvrđuje se da pravo na pristup odvjetniku obuhvaća pravo osumnjičenika ili optuženih osoba na privatni sastanak i komunikaciju s odvjetnikom, uključujući prije prvog ispitivanja, prisutnost i učinkovito sudjelovanje odvjetnika tijekom ispitivanja te prisutnost odvjetnika tijekom istražnih radnji ili radnji prikupljanja dokaza.

Prema pravu VE, ESLJP pristup odvjetniku smatra jednim od ključnih elemenata prava na pravično suđenje.⁵²³ Osobe optužene za kazneno djelo imaju pravo na pristup odvjetniku od početne faze policijske istrage. To se pravo može ograničiti

520 Vijeće Europe, Odbor ministara (2010.), *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*, 17. studenoga 2010., st. II. C.

521 *Ibid.*, Dio D.

522 Direktiva 2013/48/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. listopada 2013. o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhiđenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima, SL 2013 L 294/1.

523 ESLJP, *Salduz protiv Turske* [GC], br. 36391/02, 27. studenoga 2008., st. 51.

u iznimnim okolnostima, pod uvjetom da se tim ograničenjem ne dovode u pitanje prava optuženih. ESLJP je ustanovio da do toga može doći kada se izjave dane bez pristupa odvjetniku upotrijebe za optužbu.⁵²⁴ Preispitivanje ESLJP-a o tužiteljevu pristupu odvjetniku strože je u slučajevima koji uključuju djecu.⁵²⁵

Primjer: predmet *Panovits protiv Cipra*⁵²⁶ odnosi se na 17-godišnjaka optuženog za ubojstvo i razbojništvo. Mladić je doveden u policijsku postaju u pratnji oca. Zatim je uhićen i odveden u drugu prostoriju radi ispitivanja, bez prisutnosti oca ili odvjetnika. Tijekom ispitivanja tužitelja otac je obaviješten o pravu tužitelja na kontakt s odvjetnikom. Nekoliko minuta kasnije, ocu je rečeno da je njegov sin u međuvremenu priznao da je počinio to kazneno djelo. ESLJP je zaključio da se, s obzirom na tužiteljevu dob, nije moglo smatrati da je bio svjestan svojega prava na zastupanje prije davanja izjave. Također nije bilo vjerojatno da je mogao razumjeti posljedice svog ispitivanja bez pomoći odvjetnika u kaznenom postupku koji se odnosio na ubojstvo. Iako se činilo kao da su vlasti cijelo vrijeme bile voljne tužitelju omogućiti pomoć odvjetnika ako ga on zatraži, nisu ga obavijestile o njegovom pravu da zatraži dodjelu besplatne pomoći odvjetnika ako je to potrebno. Nije bilo dokaza da se tužitelj ili njegov otac izričito i nedvojbeno odrekao prava na pravnu pomoć. Sud je stoga zaključio da je došlo do kršenja članka 6. stavka 3. točke (c) u vezi s člankom 6. stavkom 1. EKLJP-a.

11.2. Prava maloljetnih prijestupnika s obzirom na pritvor

Ključne točke

- Oduzimanje slobode djeci smije biti samo krajnja mjera te smije trajati samo najkraće moguće vrijeme.
- Ako se pritvore, s djecom se mora postupati na način prilagođen njihovoj dobi te poštujući njihovo dostojanstvo.
- Djeca se ne smiju pritvarati zajedno s odraslim osobama.

⁵²⁴ *Ibid.*, st. 62.

⁵²⁵ *Ibid.*, st. 60.

⁵²⁶ ESLJP, *Panovits protiv Cipra*, br. 4268/04, 11. prosinca 2008.

Svaka osoba ima pravo na slobodu. Oduzimanje slobode stoga predstavlja iznimku te uključuje sve oblike smještanja u ustanovu putem odluke sudskog ili upravnog tijela, odakle maloljetnik ne može voljno otići.⁵²⁷ S obzirom na važnost zaštite prava djeteta, uključujući i njegove najbolje interese, slučajevi oduzimanja slobode trebali bi se razmotriti s tog gledišta kad je riječ o djeci.

Iako do pritvaranja dolazi u različitim okolnostima, ovaj se odjeljak posebno odnosi na djecu u dodiru s kaznenopravnim sustavima.

Međunarodni instrumenti bez iznimke potvrđuju da pritvor mora biti isključivo krajnja mjera. To znači da državne vlasti suočene s pitanjem smještanja djeteta u pritvor prvo trebaju dobro razmotriti alternative kako bi zaštitile najbolje interese djeteta te unaprijedile njegovu ponovnu integraciju (članak 40. stavak 1. CRC-a). Primjerice, alternative mogu uključivati sljedeće: „odluke o skrbi, usmjeravanju i nadzoru nad njima; savjetovanje; uvjetno služenje kazne; udomiteljstvo; obrazovanje i programe stručne izobrazbe“ (članak 40. stavak 4. CRC-a). Pritvor se smije razmatrati samo kada alternative nisu moguće. Osim toga, pritvor treba trajati najkraće moguće vrijeme te se treba provoditi prema primjerenim temeljnim i postupovnim jamstvima. S obzirom na dob i ranjivost, djeca imaju posebna prava i jamstva kada su smještena u pritvor.

11.2.1. Oblici pritvora (temeljna i postupovna jamstva)

Prema pravu EU-a, postojeći pravni okvir za kaznenopravne postupke ne uključuje obvezujući instrument koji se odnosi na pritvaranje djeteta.

Prema pravu VE, člankom 5. EKLJP-a utvrđeno je da svatko ima pravo na slobodu. Pritvor je iznimka koja bi trebala biti utvrđena nacionalnim zakonima te ne smije biti proizvoljna. Uz to, pritvor mora biti opravdan u skladu s jednom od šest detaljno opisanih situacija navedenih u članku 5. stavku 1. točkama (a) do (f). Pritvaranje djeteta u dodiru s kaznenopravnim sustavom može se opravdati u skladu sa stavicima (a) pritvaranje nakon presude nadležnog suda; (c) pritvaranje prije suđenja; ili (d) pritvaranje zbog posebne odgojne mjere nadzora. Analizirana su posljednja dva stavka jer su iz njih proizašle posebne dužnosti državnih vlasti.

⁵²⁷ Pravilo 21.5 Vijeća Europe, Odbor ministara (2008.), Preporuka CM/Rec(2008)11 o europskim pravilima za maloljetnike koji podliježu sankcijama i mjerama, 5. studenoga 2008.

Pritvor prije suđenja

„Pritvor prije suđenja“ odnosi se na situacije u kojima su osobe zadržane u policijskoj postaji zbog sumnje da su počinile kazneno djelo ili se drže u pritvoru. Ona započinje privođenjem te osobe, a završava odlukom o utemeljenosti predmeta od strane prvostupanjskog suda.⁵²⁸ Iako djeca imaju prava na jednaka jamstva kao i odrasli, ESLJP je utvrdio nekoliko dodatnih načela kako bi ojačao položaj djeteta u nacionalnim kaznenim postupcima.

ESLJP je članak 5. stavak 1. točku (c) i članak 5. stavak 3. uglavnom tumačio tako da oni uvjetuju smještanje osobe u pritvor prije suđenja samo ako postoji opravdana sumnja da je ona počinila kazneno djelo. Osim toga, pritvor prije suđenja ne smije premašivati razumni rok te bi se trebao preispitivati u razumnim vremenskim razmacima. Što je dulje razdoblje pritvora, to snažniji moraju biti razlozi kojima ga vlasti opravdavaju. Prema sudskoj praksi ESLJP-a, osoba optužena za kazneno djelo uvijek se mora pustiti na slobodu prije suđenja, osim ako država može dokazati da postoje „bitni i dovoljni“ razlozi koji opravdavaju daljnji pritvor.⁵²⁹

ESLJP je razvio četiri osnovna prihvatljiva razloga za odbijanje jamčevine pritvorenim osobama u slučajevima pritvora prije suđenja: opasnost od bijega, dovođenja u pitanje djelovanja pravosuđa, počinjenja daljnjih kaznenih djela ili remećenja javnog reda. Uz to, daljnji pritvor mora biti strogo potreban, a država mora ispitati sve činjenice koje idu u prilog ili opovrgavaju postojanje stvarnog interesa javnosti koji bi opravdao daljnje oduzimanje slobode.⁵³⁰

U predmetima koji uključuju djecu ESLJP nalaže da državne vlasti posebnu pozornost posvete dobi djeteta kada uspoređuju važne argumente za i protiv pritvora prije suđenja. To mora biti krajnja mjera i trajati što je kraće moguće.⁵³¹ To podrazumijeva da vlasti trebaju razmotriti alternative pritvoru prije suđenja.⁵³² Osim toga, državne bi se vlasti posebno morale pobrinuti da dijete dovedu pred sud u razumnom roku.⁵³³

528 ESLJP, *Idalov protiv Rusije*, br. 5826/03, 22. svibnja 2012., st. 112.

529 ESLJP, *Smirnova protiv Rusije*, br. 46133/99 i 48183/99, 24. srpnja 2003., st. 58.

530 *Ibid.*, st. 58. – 59.; ESLJP, *Ladent protiv Poljske*, br. 11036/03, 18. ožujka 2008., st. 55.

531 ESLJP, *Korneykova protiv Ukrajine*, br. 39884/05, 19. siječnja 2012., st. 43. – 44. Pogledajte i ESLJP, *Selçuk protiv Turske*, br. 21768/02, 10. siječnja 2006., st. 35. – 36.; ESLJP, *J. M. protiv Danske*, br. 34421/09, 13. studenog 2012., st. 63.

532 ESLJP, *Diñç i Çakır protiv Turske*, br. 66066/09, 9. srpnja 2013., st. 63. (dostupno na francuskom jeziku); ESLJP, *Güveç protiv Turske*, br. 70337/01, 20. siječnja 2009., st. 108.

533 ESLJP, *Kuptsov i Kuptsova protiv Rusije*, br. 6110/03, 3. ožujka 2011., st. 91.

Primjer: u predmetu *Nart protiv Turske*,⁵³⁴ tužitelj u dobi od 17 godina uhićen je pod sumnjom da je orobio trgovinu. Smješten je u pritvor u zatvoru za odrasle osobe u trajanju od 48 dana. Posebno ističući da je tužitelj dijete, ESLJP je naveo da „pritvaranje maloljetnika prije suđenja treba biti isključivo krajnja mjera; treba trajati što je kraće moguće te, kada je pritvor strogo potreban, maloljetnici trebaju biti smješteni odvojeno od odraslih osoba”.⁵³⁵ U ovom posebnom predmetu vlasti su pritvor prije suđenja pokušale opravdati „stanjem dokaza”, ali je ESLJP ustanovio da samo taj razlog nije dovoljan da bi opravdao trajanje pritvora tužitelja. ESLJP je stoga zaključio da je došlo do kršenja članka 5. stavka 3. EKLJP-a.

Pritvor u svrhu odgojne mjere nadzora

Ovaj oblik pritvora nalaže se u situacijama u kojima je djetetu potrebna odgojna mjera nadzora zbog poremećaja osobnosti i nasilnog ponašanja. Članak 5. stavak 1. točka (d) EKLJP-a prvenstveno je usmjeren na oblike pritvora izvan područja primjene maloljetničkog pravosudnog sustava.

Primjer: predmet *Bouamar protiv Belgije*⁵³⁶ odnosi se na zadržavanje djeteta u pritvoru devet puta, svaki put na razdoblje od približno 15 dana. Tužitelj je bio adolescent za kojega se smatralo da ima poremećaj osobnosti i da je nasilan. Belgijska vlada navela je da je smješten u pritvor u svrhu odgojne mjere nadzora. ESLJP je istaknuo da privremeni smještaj u pritvor sam po sebi nije u suprotnosti s člankom 5. stavkom 1. točkom (d), dok god vlasti nastoje maloljetniku dodijeliti odgojnu mjeru nadzora. Međutim, ESLJP je ustanovio da u tužiteljevu slučaju vlasti nisu pokazale namjeru ili mogućnost njegova smještaja u ustanovu u kojoj bi mu bio pružen takav nadzor. ESLJP je stoga zaključio da je došlo do kršenja članka 5. stavka 1. točke (d) EKLJP-a.

Primjer: predmet *D. G. protiv Irske*⁵³⁷ odnosi se na smještanje nasilnog djeteta u centar za zadržavanje. ESLJP je smatrao da se ideja „odgojne mjere nadzora” ne bi smjela strogo izjednačavati s poučavanjem u učionici. Obrazovni nadzor podrazumijeva mnoge aspekte iskorištavanja roditeljskih prava od strane lokalnih vlasti u svrhu koristi i zaštite osobe o kojoj je riječ.

534 ESLJP, *Nart protiv Turske*, br. 20817/04, 6. svibnja 2008.

535 *Ibid.*, st. 31.

536 ESLJP, *Bouamar protiv Belgije*, br. 9106/80, 29. veljače 1988.

537 ESLJP, *D. G. protiv Irske*, br. 39474/98, 16. svibnja 2002.

ESLJP je smatrao da domaće vlasti smiju smještati maloljetnike u centre za zadržavanje na privremenoj osnovi dok se ne pronađe odgovarajući smještaj, ako se to učini brzo. U tužiteljevu slučaju uvjet brzine nije ispunjen jer je u odgovarajući smještaj bio smješten više od šest mjeseci nakon puštanja iz pritvora. ESLJP je stoga zaključio da je došlo do kršenja članka 5. stavka 1. točke (d) EKLJP-a.

Žalbe na pritvor, brzinu preispitivanja i pristup odvjetniku

ESLJP od nacionalnih vlasti zahtijeva posebnu pažnju u predmetima koji se odnose na djecu u pritvoru. Osim gore navedenih jamstava, državne vlasti moraju osigurati da djeca imaju pravo na osporavanje zakonitosti pritvora u razumnim vremenskim razmacima te da imaju pristup odvjetniku tijekom postupka za utvrđivanje zakonitosti njihova pritvora. Nadalje, odluku o takvom pravnom osporavanju domaći sudovi moraju brzo donijeti. ESLJP ta postupovna jamstva izvodi iz teksta članka 5. stavka 4. EKLJP-a.

Primjer: u predmetu *Bouamar protiv Belgije*,⁵³⁸ ESLJP je otkrio kršenje članka 5. stavka 4. zbog sljedećih razloga: saslušanja za utvrđivanje pritvora tužitelja održana su bez prisutnosti odvjetnika; odluke o njima nisu donesene brzo; nije donesena stvarna odluka o „zakonitosti pritvora“ jer su domaći sudovi odbacili žalbe tužitelja jer nisu imale svrhu.

11.2.2. Uvjeti pritvora

Prema pravu EU-a, člankom 4. Povelje EU-a o temeljnim pravima zabranjeno je mučenje i neljudsko ili ponižavajuće postupanje. Međutim, s obzirom na to da se Povelja primjenjuje samo unutar područja primjene europskog prava, ta odredba mora se povezati s drugim pravnim instrumentom EU-a koji se odnosi na pritvor kako bi se države članice obvezale u tom pogledu. Do sada pred CJEU-om nisu izneseni predmeti povezani s člankom 4. Povelje.

Prema pravu VE, ESLJP je ustanovio da pritvaranje djeteta zajedno s odraslima može dovesti do kršenja članka 3.⁵³⁹ ili članka 5. EKLJP-a.⁵⁴⁰ Nadalje, nedostatak odgovarajuće zdravstvene skrbi u pritvoru može biti problematičan prema

⁵³⁸ ESLJP, *Bouamar protiv Belgije*, br. 9106/80, 29. veljače 1988.

⁵³⁹ ESLJP, *Güveç protiv Turske*, br. 70337/01, 20. siječnja 2009.

⁵⁴⁰ ESLJP, *Nart protiv Turske*, br. 20817/04, 6. svibnja 2008.

članku 3.⁵⁴¹ Drugi aspekti koji mogu pokrenuti pitanja prema članku 3. uključuju raspoloživ prostor i osvjetljenje u ćeliji te rekreacijske aktivnosti.⁵⁴² Pri procjeni sukladnosti uvjeta pritvora sa standardima članka 3. EKLJP-a, ESLJP se često oslanja na skup standarda koje je razvio Europski odbor za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), koji nadzire zahtorske uvjete u okviru Europske konvencije za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja posjećujući države članice VE.⁵⁴³

Primjer: u predmetu *Güveç protiv Turske*,⁵⁴⁴ petnaestogodišnji dječak uhićen je pod sumnjom da je član Kurdistske radničke stranke (PKK). Državni sud za sigurnost zadržao ga je u zatvoru za odrasle pet godina. ESLJP je naveo da se njegovo pritvaranje protivilo turskim propisima i obvezama prema međunarodnim sporazumima, uključujući, među ostalim, članak 37. točku (c) CRC-a, prema kojemu se djeca moraju držati odvojeno od odraslih. Sud je također napomenuo da je tužitelj počeo doživljavati psihološke probleme u zatvoru, zbog čega je više puta pokušao počiniti samoubojstvo. Uz to, vlasti tužitelju nisu pružile odgovarajuću zdravstvenu skrb. Zbog toga, s obzirom na dob tužitelja, razdoblje njegova zadržavanja u zatvoru zajedno s odraslima, nedostatak odgovarajuće zdravstvene skrbi za rješavanje psiholoških problema te nepoduzimanje koraka za sprječavanje njegovih višestrukih pokušaja samoubojstva, ESLJP nije sumnjao u to da je tužitelj bio izložen neljudskom i ponižavajućem postupanju. Shodno tome, došlo je do kršenja članka 3. EKLJP-a.

ECSR je dosljedno tumačio članak 17. ESC-a tako da on određuje odvajanje djeteta od odraslih u slučaju njihova zadržavanja ili zatvaranja.

Europska pravila VE za maloljetnike prijestupnike koji podliježu sankcijama i mjerama pružaju detaljne smjernice o uvjetima pritvora. Njima se također propisuje da se maloljetnici ne smiju držati u ustanovama za odrasle, nego u ustanovama koje su posebno namijenjene njima.⁵⁴⁵

541 ESLJP, *Güveç protiv Turske*, br. 70337/01, 20. siječnja 2009.; ESLJP, *Blokhin protiv Rusije*, br. 47152/06, 14. studenog 2013. (upućeno GC-u 24 ožujka 2014.).

542 ESLJP, *Kuptsov i Kuptsova protiv Rusije*, br. 6110/03, 3. ožujka 2011., st. 70.

543 Pogledajte, primjerice, ESLJP, *Güveç protiv Turske*, br. 70337/01, 20. siječnja 2009.

544 *Ibid.*

545 Vijeće Europe, Odbor ministara (2008.), Preporuka CM/Rec(2008)11 o europskim pravilima za maloljetnike koji podliježu sankcijama i mjerama, 5. studenoga 2008., Pravilo 59.1.

Prema međunarodnom pravu, CRC sadrži posebnu odredbu o oduzimanju slobode djeci, prema kojoj djeca moraju biti odvojena od odraslih, osim ako to nije u njihovom najboljem interesu (članak 37. točka (c) CRC-a). Ovim se članom određuje i da djeca u načelu imaju pravo održavanja kontakta s obitelji pisanim putem ili posjećivanjem.

11.2.3. Zaštita od zlostavljanja i lošeg postupanja

Prema pravu VE, ESLJP je više puta ustvrdio da su nacionalne vlasti odgovorne za zaštitu osoba u pritvoru od smrti, zlostavljanja ili lošeg postupanja koje vrše drugi zatvorenici ili same vlasti. Obveze država u tom su pogledu posebno velike jer su pritvorenici pod nadležnošću i nadzorom države.⁵⁴⁶ Osim poduzimanja razumnih mjera za zaštitu zatvorenika, državne vlasti moraju i provoditi učinkovite istrage dokazivih optužbi za zlostavljanje ili smrt.

Primjer: predmet *Çoşelav protiv Turske* odnosi se na samoubojstvo adolescenta u zatvoru,⁵⁴⁷ s nekoliko ranijih neuspješnih pokušaja samoubojstva. Nakon tih pokušaja, vlasti su ga premjestile iz odjela za maloljetnike u ustanovu za pritvor za odraslih. Nakon što je ustanovio da su vlasti znale ili trebale znati za postojanje stvarne i neposredne opasnosti po život tužiteljeva sina, Sud je ustvrdio da one nisu poduzele razumne mjere kako bi spriječile opasnost od samoubojstva. ESLJP je posebno istaknuo dob preminuloga i činjenicu da je držan zajedno s odraslim osobama. ESLJP je stoga zaključio da je došlo do kršenja temeljnog aspekta članka 2 EKLJP-a. Uz to, Sud je zaključio i da je došlo do kršenja postupovnog dijela članka 2. jer vlasti nisu provele učinkovitu istragu smrti tužiteljeva sina. Razlozi koji su podupirali takve zaključke jesu sljedeći: vlasti nisu pravovremeno obavijestile tužitelje o smrti sina; nisu istraženi navodni propusti u sprječavanju samoubojstva te je upravni postupak koji je uslijedio predugo trajao.

546 ESLJP, *Anguelova protiv Bugarske*, br. 38361/97, 13. lipnja 2002.; ESLJP, *H. Y. i Hü. Y. protiv Turske*, br. 40262/98, 6. listopada 2005.

547 ESLJP, *Çoşelav protiv Turske*, br. 1413/07, 9. listopada 2012.

11.3. Zaštita djece žrtava i svjedoka

Ključna točka

- Djeca žrtve i svjedoci imaju pravo na zaštitu od daljnje viktimizacije, na oporavak te ponovno uključivanje i učinkovito sudjelovanje u kaznenim i alternativnim postupcima.

Položaj djece žrtava i svjedoka priznat je **prema pravu EU-a i VE**.

Prema pravu EU-a, Direktivom o pravima žrtava 2012/29/EU⁵⁴⁸ izričito se ustanovljuje položaj djece žrtava. Njome se utvrđuje da, kada je žrtva dijete, njegovi najbolji interesi moraju biti na prvom mjestu te se moraju procijeniti na individualnoj osnovi. Uz to, najvažniji mora biti pristup prilagođen djetetu, što znači da se u obzir mora uzeti njegova dob, zrelost, mišljenja, potrebe i pitanja. Osim toga, direktivom se nastoji osigurati da dijete i nositelj roditeljske odgovornosti (ili drugi pravni zastupnik) budu obaviješteni o mjerama ili pravima koja se posebno odnose na dijete (članak 1. stavak 2.). Djeca žrtve također imaju pravo biti saslušana tijekom kaznenih postupaka, a države članice moraju se pobrinuti da ona mogu pružiti i dokaze. U obzir se posebno moraju uzeti djetetova dob i zrelost (članak 10. stavak 1.). Nadalje, cilj direktive jest zaštititi privatnost i identitet djece žrtava tijekom kaznenih postupaka kako bi se, među ostalim, spriječila sekundarna viktimizacija (članak 21. stavak 1., pogledajte i članak 26.). Uz to, direktivom se donosi i posebna odredba o pravu na zaštitu djece žrtava tijekom kaznenih postupaka (članak 24.), koja se odnosi na audiovizualne snimke razgovora s djecom žrtvama i njihovu uporabu kao dokaza u kaznenim postupcima, na dodjelu posebnih zastupnika te na pravo na zastupanje u vlastito ime djeteta ako postoji sukob interesa između djeteta žrtve i nositelja roditeljske odgovornosti. Direktiva sadrži i razne druge odredbe za zaštitu žrtava općenito, kao što je pristup službama za potporu žrtvama. U slučaju djece ili drugih ranjivih skupina, na raspolaganje je potrebno staviti specijalizirane službe za potporu (pogledajte Dio 38 rezolucije koja prati direktivu).⁵⁴⁹

Prije nego što je zamijenjena Direktivom o žrtvama, Okvirna odluka 2001/220/PUP o položaju žrtava u kaznenim postupcima obuhvaćala je, među

⁵⁴⁸ Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela, SL 2012 L 315/55.

⁵⁴⁹ Pogledajte FRA (2014b), str. 36.

ostalim, sudjelovanje žrtava, njihova prava i pravedno postupanje. Njome je bio priznat poseban položaj ugroženih žrtava, iako se u njoj nisu posebno spominjala djeca. U skladu s tom okvirnom odlukom, CJEU je donio odluku da se djeca mogu kategorizirati kao ranjiva kada se u obzir uzme njihova dob i kaznena djela za koja djeca smatraju da su bila počinjena nad njima. Na temelju toga ona imaju pravo na posebne mjere zaštite, kao što je saslušanje izvan suda na kojemu se odvija suđenje i prije nego što suđenje započne.⁵⁵⁰ CJEU je također donio odluku da sve mjere koje se poduzmu radi zaštite žrtava moraju biti osmišljene tako da optuženi ipak dobiju pravično suđenje. Drugim riječima, zaštita žrtava i svjedoka ne smije ugroziti pravo optuženika na pošteno suđenje (pogledajte i primjere sudske prakse ESLJP-a).⁵⁵¹

Primjer: u predmetu *Pupino*,⁵⁵² nastavnica u školi u Italiji optužena je zbog zlostavljanja učenika. U skladu s talijanskim Zakonikom o kaznenom postupku, svjedoci u pravilu moraju svjedočiti na sudu tijekom suđenja. Međutim, u određenim okolnostima njihovi se dokazi mogu predložiti pred sucem prije suđenja putem posebnog postupka (*incidente probatorio*). U ovom slučaju, državni odvjetnik od nacionalnog je suda zatražio da dozvoli prihvaćanje svjedočanstava djece koja su prikupljena unaprijed kao dio dokaza, no sud je to odbio. CJEU je po prvi put pružio svoje tumačenje određenih odredbi koje su važne za položaj djece kao žrtava i svjedoka u kaznenim postupcima. Naglasio je da se Okvirnom odlukom 2001/220/PUP od država članica zahtijeva da osiguraju posebnu zaštitu ranjivih žrtava, što znači da nacionalni sud mora dozvoliti svjedočenje ranjivih žrtava na način koji bi jamčio njihovu zaštitu, primjerice izvan i prije suđenja. CJEU je izjavio sljedeće: „Međutim, neovisno o tome je li maloljetnost žrtve u pravilu dovoljna da bi se žrtva kategorizirala kao posebno ranjiva u smislu Okvirne odluke, ne može se poreći da kada djeca tvrde da su zlostavljana, kao u ovom slučaju, te da ih je zlostavljao nastavnik, ta se djeca mogu tako kategorizirati, posebno uzimajući u obzir njihovu dob te prirodu i posljedice kaznenih djela za koja djeca smatraju da su nad njima počinjena”.⁵⁵³ Nadalje, CJEU je donio odluku da sve mjere koje se tiču zaštite

550 CJEU, C-105/03, *Kazneni postupak protiv Maria Pupino* [GC], 16. lipnja 2005, st. 53.

551 CJEU, C-105/03, *Kazneni postupak protiv Maria Pupino* [GC], 16. lipnja 2005. Pogledajte i CJEU, C-507/10, *Kazneni postupak protiv X*, 21. prosinca 2011.

552 CJEU, C-105/03, *Kazneni postupak protiv Maria Pupino* [GC], 16. lipnja 2005.

553 *Ibid.*, st. 53.

i sprječavanja sekundarne viktimizacije moraju biti osmišljene tako da optuženik ipak dobije pravično suđenje.⁵⁵⁴

Prema pravu VE, ESLJP je presudio da država ima dužnost zaštititi interese žrtva. To vrijedi za žrtve koje u kaznenim postupcima sudjeluju kao svjedoci. Njihovi interesi prema odredbama EKLJP-a, poput onih u članku 2. i članku 8, moraju biti u ravnoteži s interesima obrane.⁵⁵⁵ ESLJP je donio niz presuda koje se odnose na seksualno zlostavljanje u postupcima u kojima su djeca svjedočila protiv navodnih počinitelja. Ta sudska praksa pokazuje da je Sud prepoznao da se kazneni postupci koji se odnose na seksualno zlostavljanje „često smatraju teškima za žrtvu, posebice kada se ona protiv svoje volje suoči s optuženikom“ te da je to posebno važno kada je riječ o djeci.⁵⁵⁶ Sud je stoga prihvatio da se u takvim slučajevima mogu poduzeti određene mjere kako bi se zaštitila djeca žrtve. Međutim, napomenuo je i da takve mjere ne smiju ugroziti zadovoljavajuću i učinkovitu uporabu prava obrane te da će pravosudna tijela možda morati poduzimati mjere kojima bi se umanjili nedostaci s kojima je suočena obrana.⁵⁵⁷

Primjer: u predmetu *Kovač protiv Hrvatske*,⁵⁵⁸ dvanaestogodišnja djevojčica svjedočila je pred istražnim sucem da je tužitelj počinio bludne radnje nad njom. Tužitelj nije bio prisutan ni zastupan tijekom navedenog svjedočenja, a nije mu pružena ni prilika da opovrgne izjavu žrtve. ESLJP je ponovio da se u pravilu svi dokazi moraju predočiti u prisutnosti optuženoga, tijekom javnog saslušanja, s ciljem dobivanja protuargumenata. Ako se izjave u fazi policijske istrage ili pravosudne istrage upotrijebe kao dokaz, to samo po sebi nije nedosljedno s člankom 6. EKLJP-a, pod uvjetom da se optuženiku pruži odgovarajuća i prava prilika da ospori i ispita svjedoka o kojemu je riječ, u vrijeme davanja izjava ili u kasnijoj fazi postupka. U tužiteljevu slučaju izjave žrtve bile su jedini izravni dokazi koji su izneseni protiv tužitelja te su ti dokazi bili presudni za odluku suda o njegovoj krivnji. Međutim, tužitelj nije mogao osporiti navode niti ishoditi odgovor nacionalnih sudova o svojoj žalbi u tom pogledu. Povrh toga, stvarna izjava žrtve nikada nije

554 *Ibid.*, st. 59.

555 ESLJP, *Doorson protiv Nizozemske*, br. 20524/92, 26. ožujka 1996.

556 ESLJP, *S. N. protiv Švedske*, br. 34209/96, 2. srpnja 2002., st. 47.

557 ESLJP, *Bocos-Cuesta protiv Nizozemske*, br. 54789/00, 10. studenoga 2005; ESLJP, *A. L. protiv Finske*, br. 23220/04, 27. siječnja 2009; ESLJP, *W. protiv Finske*, br. 14151/02, 24. travnja 2007; ESLJP, *Kovač protiv Hrvatske*, br. 503/05, 12. srpnja 2007.

558 ESLJP, *Kovač protiv Hrvatske*, br. 503/05, 12. srpnja 2007.

pročitana pred sudom. Umjesto toga, sudac je samo napomenuo da je ona potvrdila svoju izjavu koju je iznijela pred istražnim sucem. ESLJP je stoga zaključio da tužitelj nije dobio pravično suđenje, čime je prekršen članak 6. stavak 1. u vezi s člankom 6. stavkom 3. točkom (d) EKLP-a.

Primjer: u predmetu *S. N. protiv Švedske*,⁵⁵⁹ desetogodišnji dječak policiji je dao iskaz da ga je tužitelj seksualno zlostavljao. Dječaka je dva puta ispitao policijski inspektor koji je imao mnogo iskustva sa slučajevima zlostavljanja djece. Oba su razgovora snimana, prvi videoprcom, a drugi samo zvučno. Odvjetnik tužitelja nije prisustvovao drugom razgovoru, ali je s policijskim inspektorom dogovorio koja pitanja treba raspraviti. Tijekom suđenja Okružni sud reproducirao je snimke razgovora s djetetom, ali ga nije ispitao uživo. Sud je naposljetku osudio tužitelja, oslanjajući se gotovo isključivo na iskaze djeteta. Prizivni je sud potvrdio presudu. Zaključio je da je policijsko ispitivanje pružilo dovoljno dokaza da bi se utvrdila krivnja tužitelja, iako je priznao da nije bilo dovoljno stručnih dokaza koji bi potkrijepili navode djeteta, koji su ponegdje bili neprecizni. ESLJP je prihvatio da u slučajevima seksualnog zlostavljanja unakrsno ispitivanje svjedoka nije uvijek moguće te da se s iskazima svjedoka u takvim slučajevima mora postupati vrlo oprezno. Iako su izjave djeteta bile gotovo jedini dokaz protiv optuženoga, postupak je u cjelini bio pravedan. Videoprcu je prikazana tijekom suđenja i saslušanja žalbe, prijepis drugog razgovora pročitana je pred Okružnim sudom, a audiovrpca je reproducirana pred Prizivnim sudom. Time je tužitelj imao prilike osporiti svjedočenje i vjerodostojnost djetetovog iskaza tijekom kaznenog postupka. Stoga nije došlo do kršenja članka 6. stavka 3. točke (d) EKLP-a.

Sudska praksa ESLJP-a ne odnosi se samo na postizanje ravnoteže između zaštite djece žrtava i prava optuženika na pošteno suđenje, nego i na zaštitu prava na život svjedoka i njihovih obitelji, uključujući djecu, u skladu s člankom 2. EKLP-a, kao što je vidljivo u sljedećem primjeru.

Primjer: predmet *R. R. i drugi protiv Mađarske*⁵⁶⁰ odnosi se na zatvorenika koji je na javnom suđenju svjedočio o svojim aktivnostima krijumčarenja droge te koji je zajedno sa suprugom i dvoje djece stavljen u službeni program zaštite svjedoka zbog opasnosti od osвете. Kada su vlasti shvatile da

⁵⁵⁹ ESLJP, *S. N. protiv Švedske*, br. 34209/96, 2. srpnja 2002.

⁵⁶⁰ ESLJP, *R. R. i drugi protiv Mađarske*, br. 19400/11, 4. prosinca 2012.

je zatvorenik još uvijek u dodiru s kriminalnim skupinama, uklonile su njega i njegovu obitelj iz programa zbog kršenja uvjeta tog programa. Prema članku 2. EKLJP-a, obitelj je tvrdila da su isključivanjem iz programa zaštite svjedoka njihovi životi postali ugroženi zbog opasnosti od osvete mafije. Sud je priznao da je uključivanje tužitelja u program zaštite svjedoka i suradnja oca s vlastima značilo da su životi tužitelja bili ugroženi kada je mjera izvorno poduzeta. S obzirom na to da prekid zaštite u sklopu programa nije bio potaknut smanjenjem te opasnosti, nego kršenjem uvjeta, Sud nije bio uvjeren da su vlasti dokazale da je opasnost prestala postojati. Nadalje, nije bilo nerazumno pretpostaviti da će, nakon oduzimanja zaštitnih identiteta obitelji njihovi stvarni identiteti i boravište postati dostupni svima koji im žele nauditi. Na taj način vlasti su obitelj izložile mogućoj životnoj opasnosti i tako prekršile članak 2. EKLJP-a.

U članku 31. Konvencije iz Lanzarotea navoda se opće mjere zaštite koje države članice trebaju poduzeti kako bi zaštitile prava i interese žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svjedoka, u svim fazama istrage i kaznenog postupka (članak 31. stavak 1.). Te mjere uključuju informacije o njihovim pravima kao žrtvama, dostupnosti službi i općem napretku istrage ili postupka, zaštitu njihove privatnosti i sigurnosti (uključujući informacije o oslobađanju optužene ili osuđene osobe) te izbjegavanje kontakta između žrtava i počinitelja na sudu i u prostorima agencije za provedbu zakona. Uz to, člankom 31. propisuje se da žrtve moraju imati pristup pravnoj pomoći (članak 31. stavak 3.). Pružene informacije moraju se prilagoditi dobi i zrelosti djeteta te biti na jeziku koji ono razumije (članak 31. stavak 6.).

U *Smjernicama o pravosuđu prilagođenom djeci*⁵⁶¹ VE također se obraća pozornost na položaj djece žrtava i svjedoka, posebice kada ona iznose dokaze u pravosudnim postupcima. Smjernicama se države članice pozivaju da „ulože sve napore kako bi djeca svjedočila u najpogodnijem okruženju i pod najpogodnijim uvjetima, vodeći računa o njihovoj dobi, zrelosti i razini razumijevanja i bilo kakvim teškoćama u komunikaciji koje mogu imati”.⁵⁶² U tu se svrhu trebaju uključiti obučeni stručnjaci te se, primjerice, trebaju poticati audiovizualne izjave. Djeca u kaznenim predmetima također trebaju imati priliku predložiti dokaze bez prisutnosti navodnog počinitelja. Smjernicama se priznaje da ovakav

561 Vijeće Europe, Odbor ministara (2010.), *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*, 17. studenoga 2010. Pogledajte i FRA (2015. b).

562 Vijeće Europe, Odbor ministara (2010.), *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*, 17. studenoga 2010., st. 64.

pristup prilagođen djeci treba poštivati pravo drugih stranaka na osporavanje sadržaja izjava djeteta. Uz to, smjernicama se propisuje da je potrebno zaštititi privatnost i obiteljski život djece svjedoka (Dio IV (a) (9)) te da se postupci po mogućnosti trebaju održavati iza zatvorenih vrata.

Prema međunarodnom pravu, položaj djece žrtava izričito je priznat člankom 39. CRC-a. Tom se odredbom propisuje da će države stranke poduzeti sve odgovarajuće mjere za promicanje tjelesnoga i duševnog oporavka i vraćanja u društvo djece koja su žrtve. Oporavak i vraćanje u društvo moraju se odvijati u sredini koja potiče djetetovo zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo.

Važno je napomenuti i da je UN usvojio Smjernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela.⁵⁶³ Te smjernice pozivaju na to da se s djecom žrtvama i svjedocima postupa na način „prilagođen djetetu“, što „označava pristup kojim se uravnotežuje djetetovo pravo na zaštitu i uzimaju u obzir individualne potrebe i mišljenja djeteta“.⁵⁶⁴ Smjernice pružaju detaljne upute za primjenu tih aspekata. Odbor UN-a za prava djeteta u svom je Općem komentaru također naglasio važnost ovih Smjernica UN-a s obzirom na članak 12. CRC-a (pravo na saslušanje).⁵⁶⁵ Prema mišljenju Odbora, djeca žrtve i svjedoci kaznenog djela moraju dobiti priliku da u potpunosti iskoriste svoja prava na slobodno izražavanje mišljenja, što posebno „znači da je potrebno uložiti svaki napor kako bi se osiguralo da se s djetetom žrtvom i/ili svjedokom savjetuje o važnim pitanjima u vezi s uključenosti u predmet koji se ispituje te se mora omogućiti da ono slobodno, na vlastiti način izrazi mišljenja i zabrinutost koja se odnose na njegovu uključenost u pravosudni postupak“.⁵⁶⁶ Odbor također navodi da je „pravo djeteta žrtve i svjedoka [...] povezano s pravom na da bude informirano o pitanjima poput dostupnosti zdravstvenih, psiholoških i socijalnih usluga, ulogom djeteta žrtve i/ili svjedoka, načinom na koji se ‘ispitivanje’ provodi, postojećim mehanizmima potpore koji vrijede za dijete prilikom podnošenja prijave i sudjelovanja u istragama i sudskim postupcima, posebnim mjestima i vremenu saslušanja, dostupnosti zaštitnih mjera, mogućnostima primanja odštete te mogućnostima žalbe“.⁵⁶⁷

563 Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda (ECOSOC), Rezolucija 2005/20, *Smjernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela*, 22. srpnja 2005.

564 *Ibid.*, st. 9. točka (d).

565 UN, Odbor za prava djeteta (2009.), *Opći komentar 12 (2009.): Pravo djeteta da bude saslušano*, CRC/C/GC/12, 1. srpnja 2009., st. 62. – 64.

566 *Ibid.*, st. 63.

567 *Ibid.*, st. 64.

Dodatna literatura

Poglavlje 1.

Uvod u europsko pravo djeteta: kontekst i ključna načela

Breen, C. (2002.), „The emerging tradition of the best interests of the child in the European Convention on Human Rights“, u: Breen, C., *The standard of the best interest of the child*, Dordrecht, Martinus Nijhoff.

Cullen, H. (2004.), „Children’s rights“, u: Peers, S. and Ward, A. (ur.), *The EU Charter of Fundamental Rights: Politics, law and policy*, Oxford, Hart Publishing, str. 323. – 348.

González Bou, E., González Viada, N., Aldecoa Luzárraga F. i Forner Delaygua, J. (2010.), La protección de los niños en el derecho internacional y en las relaciones internacionales: Jornadas en conmemoración del 50 aniversario de la Declaración Universal de los Derechos del Niño y del 20 aniversario del Convenio de Nueva York sobre los Derechos del Niño, Marcial Pons.

Kilkelly, U. (1999.), *The child and the ECHR*, Aldershot, Ashgate.

Kilkelly, U. (2014.), „The CRC and the ECHR: The contribution of the European Court of Human Rights to the implementation of Article 12 of the CRC“, u: Liefaard, T. i Doek, J. (ur.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, str. 193. – 209.

Lamont, R. (2014.), „Article 24“, u: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. i Ward, A. (ur.), *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Oxford, Hart Publishing, str. 209. – 215.

Liefaard, T. i Doek, J. (2015.), „Kinderrechten in de rechtspraak: Een internationaal perspectief“, *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 2015/12(4), str. 82. – 87.

McGlynn, C. (2002.), „Rights for children?: The potential impact of the European Union Charter of Fundamental Rights“, *European Public Law*, sv. 8, br. 3, str. 387. – 400.

Pulles, G. (2013.), „Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het IVRK: receptie in het belang van het kind“, in Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. i Wijk, F. K. van (ur.), *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, str. 109. – 138.

Stalford, H. (2012.), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

Stalford, H. (2014.), „Using the Convention on the Rights of the Child in litigation under EU law“, u: Liefaard, T. i Doek, J. (ur.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, str. 1. – 11.

Stalford, H. i Schuurman, M. (2011.), „Are we there yet?: The impact of the Lisbon Treaty on the EU Children’s Rights Agenda“, *International Journal of Children’s Rights*, sv. 19, br. 3, str. 381. – 403.

Trinidad Núñez, P. (2003.), „¿Qué es un niño? Una visión desde el Derecho Internacional Público“, *Revista española de educación comparada* (Ejemplar dedicado a: La infancia y sus derechos), br. 9, str. 13. – 48.

Trinidad Núñez, P. (2002.), *El niño en el derecho internacional de los derechos humanos*, Universidad de Extremadura Servicio de Publicaciones.

UNICEF, Istraživački centar Innocenti (2009.), *Reformas Legislativas e a Implementação sobre os Direitos da Criança*, UNICEF.

UNICEF, Istraživački centar Innocenti (2013.), *In difesa dei diritti dell'infanzia: Uno studio globale sulle istituzioni indipendenti dei diritti umani per l'infanzia – Relazione di sintesi*, UNICEF.

Verheyde, M. (2004.), „Kinderen en het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens“, u: Verhellen, E., Cappelaere, G. i Decock, G. (ur.), *Kinderrechtengids: Commentaren, regelgeving, rechtspraak en nuttige informatie over de maatschappelijke en juridische positie van het kind*, Gent, Mys en Breesch, str. 1. – 76.

Villagrasa Alcaide, C. i Ravetllat Ballesté, I. (2009.), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia: un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño*, Editorial Bosch, S.A., str. 55. – 80.

Poglavlje 2.

Osnovna građanska prava i slobode

Brems, E. (2006.), „Article 14: The right to freedom of thought, conscience and religion“, u: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. i Verheyde, M. (ur.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, str. 7. – 40.

Daly, A., Eurobarometer (2011.), „The right of children to be heard in civil proceedings and the emerging law of the European Court of Human Rights“, *The International Journal of Human Rights*, sv. 15, br. 3, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/ql_right_child_sum_en.pdf.

Enkelaar, A. i Zutpen, M. (2010.) „De autonomie van het kind in de rechtszaal“, u: Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van i Mulders, L. A. (ur.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

European Commission (2014), *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, Luxembourg, Ured za publikacije Europske unije (Ured za publikacije).

FRA (2010.a), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA i ESLJP (2011.), *Priručnik o europskom antidiskriminacijskom pravu*, Luxembourg, Ured za publikacije.

Koeren, M. (2013.), „Recht op informatie?“, u: Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. i Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Lundy, L. (2007.), „‘Voice’ is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child“, *British Educational Research Journal*, sv. 33, br. 6, str. 927. – 942.

Mazey, S. (2002.), „Gender mainstreaming strategies in the EU: Delivering on an agenda“, *Feminist Legal Studies*, sv. 10, br. 3 – 4, str. 227. – 240.

Nowak, M. (2005.), *U. N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR commentary*, drugo prerađeno izdanje, Kehl, Strasbourg and Arlington: N. P. Engel Publisher.

Partsch, K. J. (1981.), „Freedom of conscience and expression, and political freedoms“, u: Henkin, L. (ur.), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*, New York, Columbia University Press.

Schutter, O. de, European Network of Legal Experts in the non-discrimination field (2011.), *The prohibition of discrimination under European Human Rights Law: Relevance for the EU non-discrimination directives – an update*, Glavna uprava za pravosuđe Europske komisije, Luxembourg, Ured za publikacije.

Tomuschat, C. (1993.), „Freedom of association“, u: Macdonald, R. St. J., Matscher, F. i Petzold, H., *The European system for the protection of human rights*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers.

Wheatley Sacino, S. (2011.), „Article 17: Access to a diversity of mass media sources“, u: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. i Verheyde, M. (ur.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.

Woodward, A. E. (2008.), „Too late for gender mainstreaming? Taking stock in Brussels“, *Journal of European Social Policy*, sv. 18, str. 289. – 302.

Poglavlje 3.

Jednakost i nediskriminacija

Breen, C. (2006.), *Age discrimination and children's rights: Ensuring equality and acknowledging difference*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Carmona Luque, M. (2003.), „La no discriminación como principio rector de la Convención sobre los Derechos del Niño“, *Cursos de derechos humanos de Donostia-San Sebastián*, sv. 4, str. 173. – 188.

FRA (2010.b) *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States. Comparative Report*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2011.a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2011.b), *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA i ESLJP (2011.), *Priručnik o europskom antidiskriminacijskom pravu*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2014.a), *Skrbništvo nad djecom kojoj je uskraćena roditeljska skrb: Priručnik za poboljšanje sustava skrbništva radi ispunjavanja posebnih potreba djece žrtava trgovine*, Luxembourg, Ured za publikacije.

Karagiorgi, C. (2014.), „The concept of discrimination by association and its application in the EU Member States“, *European Anti-Discrimination Law Review*, sv. 18, str. 25. – 36.

Toggenburg, G. (2008.), „Discrimination by association: a notion covered by EU equality law?“, *European Law Reporter*, sv. 3, str. 82. – 87.

Poglavlje 4. Pitanja osobnog identiteta

Doek, J. (2006.a), „The CRC and the Right to Acquire and to Preserve a Nationality”, *Refugee Survey Quarterly*, sv. 25, br. 3, str. 26. – 32.

Doek, J. (2006.b), „Article 8 – The Right to Preservation of Identity; Article 9 – The Right Not to be Separated from His or Her Parents”, u: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. i Verheyde, M. (ur.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2015.a), *The fundamental rights situation of intersex people*, FRA Focus, Beč, 2015.

Mak, C. (2008.), „Baas in eigen buik? De rechtsgeldigheid in nakoming van draagmoederschapsovereenkomsten in het licht van grondrechten”, u: Graaf, J. H. de, Mak, C. i Wijk, F. K. van (ur.), *Rechten van het kind en ouderlijke verantwoordelijkheid*, Nijmegen.

Vonk, M. (2010.), „De autonomie van het kind in het afstammingsrecht”, u: Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van i Mulders, L. A. (ur.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Waas, L. E. van (2008.), *Nationality matters. Statelessness under international law*, Antwerpen, Intersentia.

Ziemele, I. (2007.), „Article 7 – The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents”, u: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. i Verheyde, M. (ur.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Poglavlje 5.

Obiteljski život

Bueren, G. van (2007.), *Child rights in Europe, convergence and divergence in judicial protection*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Kilkelly, U. (2010.a), „Protecting children’s rights under the ECHR: The role of positive obligations“, *NILQ*, sv. 61, br. 3, str. 245. – 261.

Kilkelly, U. (2010.b), „Relocation: A children’s rights perspective“, *Journal of Family Law and Practice*, sv. 1, br. 1, str. 23. – 35.

Lázaro González, I. (2011.), „Intervención pública en la protección de los menores y respecto a la vida en familia: aportaciones del Tribunal de Estrasburgo“, *lcade: Revista de las Facultades de Derecho y Ciencias Económicas y Empresariales*, br.º83 – 84, str. 255. – 290.

Poglavlje 6.

Alternativa obiteljskoj skrbi i posvajanju

FRA (2014.a), *Skrbnništvo nad djecom kojoj je uskraćena roditeljska skrb: Priručnik za poboljšanje sustava skrbništva radi ispunjavanja posebnih potreba djece žrtava trgovine*, Luxembourg, Ured za publikacije.

O’Halloran, K. (2009.), *The politics of adoption: International perspectives on law, policy and practice*, Dordrecht, Springer.

Vité, S. i Boéchat, H. (2008.), „Article 21 – Adoption“, u: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. i Verheyde, M. (ur.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Poglavlje 7.

Zaštita djeteta od nasilja i iskorištavanja

Fitch, K., Spencer-Chapman, K. i Hilton, Z. (2007.), *Protecting children from sexual abuse in Europe: Safer recruitment of workers in a border free Europe*, London, NSPCC.

Forder, C. (2007.), „Child protection in accordance with human rights and children’s rights“, u: Meuwese, S. et al. (ur.), *100 years of child protection*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers.

FRA (2009.), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2014.b), *Žrtve kaznenih djela u EU-u: opseg i vrsta potpore žrtvama*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2014.c), *Nasilje nad ženama: istraživanje provedeno diljem Europske unije, glavni rezultati*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2015.b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2015.c), *Ozbiljno radno iskorištavanje: radnici koji se preseljuju na području EU-a ili useljuju u EU, obveze država i prava žrtava*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA i ESLJP (2014.), *Priručnik o europskom pravu u području azila, zaštite granica i imigracije*, Luxembourg, Ured za publikacije.

Fredette, K. (2009.), „International legislative efforts to combat child sex tourism: Evaluating the Council of Europe Convention on Commercial Child Sexual Exploitation“, *Boston College International and Comparative Law Review*, sv. 32, br. 1, str. 1. – 43.

Hartwig, M. (2008.), „The elimination of child labour and the EU“, u: Nesi, G., Nogler, L. i Pertile, M. (ur.), *Child labour in a globalized world: A legal analysis of ILO action*, Aldershot, Ashgate.

Lalor, K. i McElvaney, R. (2010.), „Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe“, u: *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Vijeće Europe, Strasbourg, Council of Europe Publishing, str. 13. – 36.

Liefwaard, T. i Doek, J. (2013.), „Fysieke en geestelijke mishandeling van kinderen: over begripsvorming en de grenzen van het toelaatbare, volgens Nederlands recht“, u: Deetman, W. et al. (ur.), *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke kerk: Een vervolgonderzoek*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, str. 247. – 282.

Ruelle, E. (2010.), „Sexual violence against children: The European legislative framework and outline of Council of Europe conventions and European Union policy“, u: *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Vijeće Europe, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Staiger, I. (2005.), „Trafficking in children for the purpose of sexual exploitation in the EU“, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, sv. 13, br. 4, str. 603. – 624.

UNICEF, Istraživački centar Innocenti (2010.), *Handbuch zum Fakultativprotokoll Betreffend den Verkauf von Kindern, die Kinderprostitution und die Kinderpornografie, Kinderhilfswerk der Vereinten Nationen*, UNICEF.

UNICEF (2006.), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*.

Vrancken, P. (2007.), „Child trafficking and Article 4 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Foreign judicial decisions“, *South African Yearbook of International Law*, sv. 32, str. 285. – 510.

Poglavlje 8.

Gospodarska, socijalna i kulturna prava i odgovarajući životni standard

Eide, A. (2006.), „Article 27 – The Right to an Adequate Standard of Living“, u: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. i Verheyde, M. (ur.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Eide, A. i Eide, W. B. (2006.), „Article 24 – The Right to Health“, u: Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. i Verheyde, M. (ur.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2010.b) *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA i ESLJP (2014.), *Priručnik o europskom pravu u području azila, zaštite granica i imigracije*, Luxembourg, Ured za publikacije.

Koch, I. E. (2009.), *Human rights as indivisible rights: the protection of socio-economic demands under the European Convention on Human Rights*, Leiden, Brill.

Nolan, A. (2011.), *Children’s socio-economic rights, democracy and the courts*, Oxford, Hart Publishing.

Stoeklin, D. (2012.), „Droits et capacité des enfants“, u: Meyer-Bisch, P. (ur.), *L’enfant témoin et sujet. Les droits culturels de l’enfant*, Genève-Zurich-Bâle, Schulthess Editions Romandes, Collection interdisciplinaire, str. 123. – 146.

Vandenhoe, W. (2007.), „Article 26 – The Right to Benefit from Social Security“, u: Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. i Verheyde, M. (ur.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Verheyde, M. (2006.), „Article 28 – The Right to Education“, u: Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. i Verheyde, M. (ur.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Poglavlje 9.

Migracije i azil

Vijeće Europe, Parlamentarna skupština (2011), Preporuka 1969 (2011) o djeci bez pratnje u Europi: pitanja dolaska, ostanka i vraćanja, 15. travnja 2011.

Odbor Europskog parlamenta o građanskim slobodama (2013.), Izvješće o položaju maloljetnika bez pratnje u EU-u (2012/2263(INI)), 26. kolovoza 2013.

Eurydice, Europska komisija (Opća uprava za obrazovanje i kulturu) (2004.), Integrating immigrant children into schools in Europe: Communication with families and opportunities for mother tongue learning.

FRA (2010.b) *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2011.a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2011.b), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA i ESLJP (2014.), *Priručnik o europskom pravu u području azila, zaštite granica i imigracije*, Luxembourg, Ured za publikacije.

Ktistakis, Y. (2013.), *Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Lázaro González, I., Benlloch Sanz, P. i Moroy Arambarri, B. (2010.), *Los menores extranjeros no acompañados*, Universidad Pontificia Comillas, Tecnos.

Lodder, G. i Rodrigues, P (ur.) (2012.), *Het kind in het immigratierecht*, Hag.

McBride, J., Europski odbor za pravnu suradnju (2009.), *Access to justice for migrants and asylum seekers in Europe*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Spijkerboer, T (2009.), „Structural instability: Strasbourg case law on children’s family reunion“, *European Journal of Migration and Law*, sv. 11, br. 3, str. 271. – 293.

Stalford, H. (2012.), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

Poglavlje 10.

Zaštita potrošača i osobnih podataka

Bergkamp, L. (2002.), „EU data protection policy the privacy fallacy: Adverse effects of Europe’s data protection policy in an information driven economy“, *Computer Law & Security Review*, sv. 18, br. 1, str. 31. – 47.

Buckingham, D. (2011.), *The Material Child*, Cambridge, Polity.

Cook, D. T. (2008.), „The missing child in consumption theory“, *Journal of Consumer Culture*, sv. 8, br. 2, str. 219. – 243.

Cook, D. T. (2013.), „Taking exception with the child consumer“, *Childhood*, sv. 20, br. 4, str. 423. – 428.

De Hert, P. i Papakonstantinou, V. (2012.), „The proposed data protection regulation replacing Directive 95/46/EC: A sound system for the protection of individuals“, *Computer Law & Security Review*, sv. 28, br. 2, str. 130. – 142.

Garde, A. (2012.), „The best interest of the child and EU consumer law and policy: A major gap between theory and practice?“, u: Devenney, J. i Kenny, M. (ur.), *European consumer protection: Theory and practice*, Cambridge, Cambridge University Press, str. 164. – 201.

FRA i VE (2014.), *Priručnik o europskom zakonodavstvu o zaštiti podataka*, Luxembourg, Ured za publikacije.

Hughes, K. (2012.), „The child’s right to privacy and Article 8 European Convention on Human Rights“, u: Freeman, M. (ur.), *Current Legal Issues: Law and Childhood Studies*, sv. 14, str. 456. – 486.

Kunnecke, A. (2014.), „New standards in EU consumer rights protection? The new Directive 2011/83/EU“, *European Scientific Journal*, sv. 1, str. 426. – 437.

Marsh, J. (ur.) (2005.), *Popular culture, new media and digital literacy in early childhood*, London, Routledge Falmer.

Tonner, K. i Fangerow, K. (2012.), „Directive 2011/83/EU on consumer rights: a new approach“, in *European consumer law?*“, *EUVR*, sv. 2, str. 74.

Wuermeling, U. (2012.), „Modernization of European data protection law at a turning point“, *Computer Law & Security Review*, sv. 28, br. 28, str. 587. – 588.

Poglavlje 11.

Prava djeteta u kaznenopravnim i alternativnim (nepravosudnim) postupcima

Bartels, H. (2013.), „De rechtspositie van het verdachte kind tijdens het plotieverhoor“, u: Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. i Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Brink, Y.van den i Liefwaard, T. (2014.), „Voorlopige hechtenis van jeugdige verdachten in Nederland“, *Strafblad*, sv. 12, br. 1, str. 44. – 55.

Doek, J. (2008.), „Juvenile justice: International rights and standards“, u: R. Loeber, R., Slot, N.W., van der Laan, P. van der i Hoeve, M. (ur.), *Tomorrow's criminals*, Farnham and Burlington, Ashgate, str. 229. – 246.

Dünkel, F. (2009.), „Diversion: A meaningful and successful alternative to punishment in European juvenile justice systems“, u: Junger-Tas, J. i Dünkel, F. (ur.), *Reforming juvenile justice*, Dordrecht, Springer.

Dünkel, F. (2010.), „Where do we go from here?: Current trends in developing juvenile justice in Europe“, u: Groenhuijsen, M. et al. (ur.), *Fervet opus: Liber amicorum Anton van Kalmthout*, Apeldoorn i Antwerpen i Portland, Maklu, str. 49. – 62.

Dünkel, F. (2014.), „Juvenile justice systems in Europe: Reform developments between justice, welfare and ‘new punitiveness’“, *Kriminologijos Studijos*, sv. 1.

FRA (2014.b), *Žrtve kaznenih djela u EU-u: opseg i vrsta potpore žrtvama*, Luxembourg, Ured za publikacije.

FRA (2015.b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxembourg, Ured za publikacije.

Goldson, B. i Kilkelly, U. (2013.), „International human rights standards and child imprisonment: Potentialities and limitations“, *International Journal of Children’s Rights*, sv. 21, br. 2, str. 345. – 371.

Jonge, G de. i Linden, A van der (2013.), *Handboek Jeugd en strafrecht*, Deventer.

Liefaard, T. (2007.), „The right to be treated with humanity: Implications of Article 37(c) CRC for children in detention“, u: Alen, A. et al. (ur.), *The UN Children’s Rights Convention: Theory meets practice*, Antwerpen i Oxford, Intersentia Publishing.

Liefaard, T. (2008.), *Deprivation of liberty of children in light of international human rights law and standards*, Antwerpen, Oxford i Portland, Intersentia Publishing.

Newell, P. (2008.), „The principles of child-friendly justice at international level“, u: *International justice for children*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, str. 129. – 132.

Sudska praksa

Sudska praksa Suda Europske unije

<i>Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) i Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) protiv Administración del Estado</i> , spojeni predmeti C-468/10 i C-469/10, 24. studenoga 2011.	183
<i>Barbara Mercredi protiv Richard Chaffe</i> , C-497/10 PPU, 22. prosinca 2010.	79
<i>Baumbast i R protiv Secretary of State for the Home Department</i> , C-413/99, 17. rujna 2002.	16, 28, 131, 140, 169
<i>Carlos Garcia Avello protiv Belgijske države</i> , C-148/02, 2. listopada 2003.	16, 28, 61
<i>Donato Casagrande protiv Landeshauptstadt München</i> , C-9/74, 3. srpnja 1974.	139
<i>Doris Povse protiv Mauro Alpago</i> , C-211/10 PPU, 1. srpnja 2010.	72, 86
<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH protiv Avides Media AG</i> , C-244/06, 14. veljače 2008.	29, 175, 177
<i>E. protiv B.</i> , C-436/13, 1. listopada 2014.	78
<i>Europski parlament protiv Vijeća Europske unije</i> [GC], C-540/03, 27. lipnja 2006.	28, 29
<i>Gerardo Ruiz Zambrano protiv Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , C-34/09, 8. ožujka 2011.	60, 169
<i>Google Spain SL i Google Inc. protiv Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González</i> [GC], C-131/12, 13. svibnja 2014.	184
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung protiv Komisije Europskih zajednica</i> , C-4/73, 14. svibnja 1974.	26
<i>J. McB. protiv L. E.</i> , C-400/10 PPU, 5. listopada 2010.	73
<i>Jasna Detiček protiv Maurizio Sgueglia</i> , C-403/09 PPU, 23. prosinca 2009.	77

<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga protiv Simone Pelz</i> , C-491/10 PPU, 22. prosinca 2010.	29, 34, 41, 85
<i>Kazneni postupak protiv Maria Pupino</i> [GC], C-105/03, 16. lipnja 2005.	190, 206
<i>Kazneni postupak protiv X</i> , C-507/10, 21. prosinca 2011.	206
<i>Konstantinos Maistrellis protiv Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton</i> , C-222/14, 16. srpnja 2015.	151
<i>Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen protiv Secretary of State for the Home Department</i> , C-200/02, 19. listopada 2004.	16, 28, 45, 52, 60, 68
<i>London Borough of Harrow protiv Nimco Hassan Ibrahim and Secretary of State for the Home Department</i> [GC], C-310/08, 23. veljače 2010.	16, 28, 140, 169
<i>M. J. E. Bernini protiv Minister van Onderwijs en Wetenschappen</i> , C-3/90, 26. veljače 1992.	139
<i>María Martínez Sala protiv Freistaat Bayern</i> , C-85/96, 12. svibnja 1998.	150
<i>Maria Teixeira protiv London Borough of Lambeth i Secretary of State for the Home Department</i> , C-480/08, 23. veljače 2010.	16, 28, 140, 169
<i>Murat Dereci i drugi protiv Bundesministerium für Inneres</i> , C-256/11, 15. studenoga 2011.	169
<i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH protiv Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i> , C-36/02, 14. listopada 2004.	175, 178
<i>Productores de Música de España (Promusicae) protiv Telefónica de España SAU</i> [GC], C-275/06, 29. siječnja 2008.	183
<i>S. Coleman protiv Attridge Law i Steve Law</i> [GC], C-303/06, 17. srpnja 2008.	46, 55
<i>Stefan Grunkin i Dorothee Regina Paul</i> [GC], C-353/06, 14. listopada 2008.	61
<i>The Queen, na zahtjev MA i dr. protiv Secretary of State for the Home Department</i> , C-648/11, 6. lipnja 2013.	155, 170
<i>Yoshikazu Iida protiv Stadt Ulm</i> , C-40/11, 8. studenoga 2012.	169
<i>Z protiv A Government Department i The Board of Management of a Community School</i> [GC], C-363/12, 18. ožujka 2014.	150
<i>Zoi Chatzi protiv Ypourgos Oikonomikon</i> , C-149/10, 16. rujna 2010.	151

Sudska praksa Europskog suda za ljudska prava

<i>A. L. protiv Finske</i> , br. 23220/04, 27. siječnja 2009.	207
<i>A. M. M. protiv Rumunjske</i> , br. 2151/10, 14. veljače 2012.	65
<i>Adamkiewicz protiv Poljske</i> , br. 54729/00, 2. ožujka 2010.	193
<i>Airey protiv Irske</i> , br. 6289/73, 9. listopada 1979.	133
<i>Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 40385/06, 11. siječnja 2011.	136
<i>Anayo protiv Njemačke</i> , br. 20578/07, 21. prosinca 2010.	80

<i>Anguelova protiv Bugarske</i> , br. 38361/97, 13. lipnja 2002.	204
<i>Assenov i drugi protiv Bugarske</i> , br. 24760/94, 28. listopada 1998.	112
<i>Avilkina i drugi protiv Rusije</i> , br. 1585/09, 6. lipnja 2013.	176, 185
<i>B. protiv Rumunjske (br. 2)</i> , br. 1285/03, 19. veljače 2013.	89, 97
<i>B. B. i F. B. protiv Njemačke</i> , br. 18734/09 i 9424/11, 14. ožujka 2013.	89, 97
<i>Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 56328/07, 27. rujna 2011.	132, 148
<i>Bajsultanov protiv Austrije</i> , br. 54131/10, 12. lipnja 2012.	164
<i>Blokhin protiv Rusije</i> , br. 47152/06, 14. studenoga 2013.	203
<i>Bouamar protiv Belgije</i> , br. 9106/80, 29. veljače 1988.	55, 189, 201, 202
<i>Bocos-Cuesta protiv Nizozemske</i> , br. 54789/00, 10. studenoga 2005.	207
<i>Boultif protiv Švicarske</i> , br. 54273/00, 2. kolovoza 2001.	156, 171
<i>C. N. i V. protiv Francuske</i> , br. 67724/09, 11. listopada 2012.	108, 120, 121
<i>C. N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 4239/08, 13. studenoga 2012.	121
<i>Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 7511/76 i 7743/76, 25. veljače 1982.	107, 114
<i>Catan i drugi protiv Moldavije i Rusije [GC]</i> , br. 43370/04, 8252/05 i 18454/06, 19. listopada 2012.	131, 136, 138
<i>Centar za pravna istraživanja u ime Valentin Câmpeanu protiv Rumunjske [GC]</i> , br. 47848/08, 17. srpnja 2014.	108, 127, 131, 144
<i>Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 66746/01, 27. svibnja 2004.	132, 149
<i>Copland protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 62617/00, 3. travnja 2007.	185
<i>Costello-Roberts protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 13134/87, 25. ožujka 1993.	111
<i>Cusan i Fazzo protiv Italije</i> , br. 77/07, 7. siječnja 2014.	61, 62
<i>Çoşelav protiv Turske</i> , br. 1413/07, 9. listopada 2012.	19, 204
<i>D. G. protiv Irske</i> , br. 39474/98, 16. svibnja 2002.	55, 189, 201
<i>D. H. i drugi protiv Republike Češke [GC]</i> , br. 57325/00, 13. studenoga 2007.	45, 50, 131
<i>Darby protiv Švedske</i> , br. 11581/85, 23. listopada 1990.	35
<i>Dinç i Çakır protiv Turske</i> , br. 66066/09, 9. srpnja 2013.	200
<i>Dogru protiv Francuske</i> , br. 27058/05, 4. prosinca 2008.	33, 36
<i>Doorson protiv Nizozemske</i> , br. 20524/92, 26. ožujka 1996.	207
<i>E. B. protiv Francuske [GC]</i> , br. 43546/02, 22. siječnja 2008.	90, 102
<i>Eriksson protiv Švedske</i> , br. 11373/85, 22. lipnja 1989.	98
<i>Eremia protiv Republike Moldavije</i> , br. 3564/11, 28. svibnja 2013.	118
<i>Fabris protiv Francuske [GC]</i> , br. 16574/08, 7. veljače 2013.	46, 56
<i>Folgerø i drugi protiv Norveške [GC]</i> , br. 15472/02, 29. lipnja 2007.	37, 136
<i>Gas i Dubois protiv Francuske</i> , br. 25951/07, 15. ožujka 2012.	90, 103

<i>Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 10454/83, 7. srpnja 1989.	33, 40, 59, 63
<i>Genovese protiv Malte</i> , br. 53124/09, 11. listopada 2011.	60, 69
<i>Glass protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 61827/00, 9. ožujka 2004.	132, 144
<i>Godelli protiv Italije</i> , br. 33783/09, 25. rujna 2012.	59, 66
<i>Grzelak protiv Poljske</i> , br. 7710/02, 15. lipnja 2010.	33, 36, 136
<i>Guillot protiv Francuske</i> , br. 22500/93, 24. listopada 1993.	61
<i>Gül protiv Švicarske</i> , br. 23218/94, 19. veljače 1996.	156, 170
<i>Güveç protiv Turske</i> , br. 70337/01, 20. siječnja 2009.	19, 189, 200, 202, 203
<i>Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 5493/72, 7. prosinca 1976.	33, 39
<i>Harroudj protiv Francuske</i> , br. 43631/09, 4. listopada 2012.	27, 90, 104
<i>Hasan i Eylem Zengin protiv Turske</i> , br. 1448/04, 9. listopada 2007.	37
<i>Havelka i drugi protiv Republike Češke</i> , br. 23499/06, 21. lipnja 2007.	149
<i>H. Y. i Hü. Y. protiv Turske</i> , br. 40262/98, 6. listopada 2005.	204
<i>Horych protiv Poljske</i> , br. 13621/08, 17. travnja 2012.	82
<i>Idalov protiv Rusije</i> , br. 5826/03, 22. svibnja 2012.	200
<i>Ignaccolo-Zenide protiv Rumunjske</i> , br. 31679/96, 25. siječnja 2000.	73
<i>Iliya Petrov protiv Bugarske</i> , br. 19202/03, 24. travnja 2012.	131, 143
<i>J. M. protiv Danske</i> , br. 34421/09, 13. studenoga 2012.	200
<i>Jeunesse protiv Nizozemske [GC]</i> , br. 12738/10, 3. listopada 2014.	155, 164
<i>Johansson protiv Finske</i> , br. 10163/02, 6. rujna 2007.	59, 61, 62
<i>K. i T. protiv Finske [GC]</i> , br. 25702/94, 12. srpnja 2001.	75, 79, 80
<i>K. A. protiv Finske</i> , br. 27751/95, 14. siječnja 2003.	94, 99
<i>K. U. protiv Finske</i> , br. 2872/02, 2. prosinca 2008.	60, 67, 176, 185
<i>Kayak protiv Turske</i> , br. 60444/08, 10. srpnja 2012.	107, 111
<i>Kanagaratnam protiv Belgije</i> , br. 15297/09, 13. prosinca 2011.	156, 167
<i>Kearns protiv Francuske</i> , br. 35991/04, 10. siječnja 2008.	90, 101
<i>Kervanci protiv Francuske</i> , br. 31645/04, 4. prosinca 2008.	33, 36
<i>Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske</i> , br. 5095/71, 5920/72 i 5926/72, 7. prosinca 1976.	37
<i>Klass i drugi protiv Njemačke</i> , br. 5029/71, 6. rujna 1978.	185
<i>Konstantin Markin protiv Rusije [GC]</i> , br. 30078/06, 22. ožujka 2012.	132, 151
<i>Kontrová protiv Slovačke</i> , br. 7510/04, 31. svibnja 2007.	117
<i>Korneykova protiv Ukrajine</i> , br. 39884/05, 19. siječnja 2012.	200
<i>Kovač protiv Hrvatske</i> , br. 503/05, 12. srpnja 2007.	190, 207
<i>Kršćanska demokratska narodna stranka protiv Moldavije</i> , br. 28793/02, 14. veljače 2006.	34, 44

<i>Krušković protiv Hrvatske</i> , br. 46185/08, 21. lipnja 2011.....	65
<i>Kuptsov i Kuptsova protiv Rusije</i> , br. 6110/03, 3. ožujka 2011.....	200, 203
<i>Labassee protiv Francuske</i> , br. 65941/11, 26. lipnja 2014.....	65
<i>Ladent protiv Poljske</i> , br. 11036/03, 18. ožujka 2008.....	200
<i>Latifa Benamar i drugi protiv Nizozemske</i> , Odluka o neosnovanosti, br. 43786/04, 5. travnja 2005.....	164
<i>Lautsi i drugi protiv Italije</i> [GC], br. 30814/06, 18. ožujka 2011.....	33, 37
<i>Lavida i drugi protiv Grčke</i> , br. 7973/10, 30. svibnja 2013.....	50
<i>Leander protiv Švedske</i> , br. 9248/81, 26. ožujka 1987.....	185
<i>Levin protiv Švedske</i> , br. 35141/06, 15. ožujka 2012.....	71, 80
<i>M. A. K. i R. K. protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 45901/05 i 40146/06, 23. ožujka 2010.....	132, 145
<i>M. C. protiv Bugarske</i> , br. 39272/98, 4. prosinca 2003.....	111, 116
<i>Maaouia protiv Francuske</i> [GC], br. 39652/98, 5. listopada 2000.....	173
<i>Malone protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 8691/79, 2. kolovoza 1984.....	185
<i>Marckx protiv Belgije</i> , br. 6833/74, 13. lipnja 1979.....	15, 19
<i>Markovics i drugi protiv Mađarske</i> , Odluka o neosnovanosti, br. 77575/11, 19828/13 i 19829/13, 24. lipnja 2014.....	134
<i>Maslov protiv Austrije</i> [GC], br. 1638/0323, 23. lipnja 2008.....	16, 30
<i>Mazurek protiv Francuske</i> , br. 34406/97, 1. veljače 2000.....	56
<i>McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 16424/90, 24. veljače 1995.....	97
<i>Menesson protiv Francuske</i> , br. 65192/11, 26. lipnja 2014.....	59, 64, 65
<i>Mikulić protiv Hrvatske</i> , br. 53176/99, 7. veljače 2002.....	64
<i>Mizzi protiv Malte</i> , br. 26111/02, 12. siječnja 2006.....	59, 64
<i>Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije</i> , br. 13178/03, 12. listopada 2006.....	156, 166
<i>Muskhadzhiyeva i drugi protiv Belgije</i> , br. 41442/07, 19. siječnja 2010.....	166
<i>Mustafa i Armağan Akin protiv Turske</i> , br. 4694/03, 6. travnja 2010.....	71, 81
<i>Nart protiv Turske</i> , br. 20817/04, 6. svibnja 2008.....	189, 201, 202
<i>Nencheva i drugi protiv Bugarske</i> , br. 48609/06, 18. lipnja 2013.....	108, 110, 118, 128
<i>Neulinger i Shuruk protiv Švicarske</i> [GC], br. 41615/07, 6. srpnja 2010.....	72, 87
<i>Nortier protiv Nizozemske</i> , br. 13924/88, 24. kolovoza 1993.....	193
<i>O'Keefe protiv Irske</i> [GC], br. 35810/09, 28. siječnja 2014.....	107, 111, 112
<i>Odièvre protiv Francuske</i> [GC], br. 42326/98, 13. veljače 2003.....	63, 66
<i>Olsson protiv Švedske</i> (br. 1), br. 10465/83, 24. ožujka 1998.....	89, 95, 98
<i>Oršuš i drugi protiv Hrvatske</i> [GC], br. 15766/03, 16. ožujka 2010.....	45, 131, 50

<i>Oyal protiv Turske</i> , br. 4864/05, 23. ožujka 2010.....	131, 143
<i>P. V. protiv Španjolske</i> , br. 35159/09, 30. studenoga 2010.....	81
<i>Panovits protiv Cipra</i> , br. 4268/04, 11. prosinca 2008.....	189, 198
<i>Pini i drugi protiv Rumunjske</i> , br. 78028/01 i 78030/01, 22. lipnja 2004.....	90, 100, 101
<i>Ponomaryovi protiv Bugarske</i> , br. 5335/05, 21. lipnja 2011.....	45, 53, 131, 141
<i>Popov protiv Francuske</i> , br. 39472/07 i 39474/07, 19. siječnja 2012.....	156, 166
<i>Povse protiv Austrije</i> , Odluka o neosnovanosti, br. 3890/11, 18. lipnja 2013.....	86
<i>Predmet „Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium“ protiv Belgije</i> , br. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 i 2126/64, 23. srpnja 1968.....	56, 135
<i>R. M. S. protiv Španjolske</i> , br. 28775/12, 18. lipnja 2013.....	71, 74, 75
<i>R. R. i drugi protiv Mađarske</i> , br. 19400/11, 4. prosinca 2012.....	190, 208
<i>Rahimi protiv Grčke</i> , br. 8687/08, 5. travnja 2011.....	156, 173
<i>Rantsev protiv Cipra i Rusije</i> , br. 25965/04, 7. siječnja 2010.....	108, 123
<i>S. i Marper protiv Ujedinjenog Kraljevstva [GC]</i> , br. 30562/04 i 30566/04, 4. prosinca 2008.....	185, 186
<i>S. N. protiv Švedske</i> , br. 34209/96, 2. srpnja 2002.....	190, 207, 208
<i>Sahin protiv Njemačke [GC]</i> , br. 30943/96, 8. srpnja 2003.....	34, 42
<i>Salduz protiv Turske [GC]</i> , br. 36391/02, 27. studenoga 2008.....	197
<i>Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugala</i> , br. 33290/96, 21. prosinca 1999.....	82
<i>Saviny protiv Ukrajine</i> , br. 39948/06, 18. prosinca 2008.....	89, 96
<i>Schneider protiv Njemačke</i> , br. 17080/07, 15. rujna 2011.....	71, 80
<i>Schwizgebel protiv Švicarske</i> , br. 25762/07, 10. lipnja 2010.....	19, 102
<i>Selçuk protiv Turske</i> , br. 21768/02, 10. siječnja 2006.....	200
<i>Şen protiv Nizozemske</i> , br. 31465/96, 21. prosinca 2001.....	155, 160
<i>Siliadin protiv Francuske</i> , br. 73316/01, 26. srpnja 2005.....	120
<i>Slivenko i drugi protiv Latvije [GC]</i> , Odluka o neosnovanosti, br. 48321/99, 23. siječnja 2002.....	68
<i>Smirnova protiv Rusije</i> , br. 46133/99 i 48183/99, 24. srpnja 2003.....	200
<i>Sommerfeld protiv Njemačke [GC]</i> , br. 31871/96, 8. srpnja 2003.....	42, 71, 80
<i>Söderman protiv Švedske [GC]</i> , br. 5786/08, 12. studenoga 2013.....	108, 125
<i>Stummer protiv Austrije [GC]</i> , br. 37452/02, 7. srpnja 2011.....	151
<i>T. protiv Republike Češke</i> , br. 19315/11, 17. srpnja 2014.....	89, 98
<i>T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva [GC]</i> , br. 24724/94, 16. prosinca 1999.....	189, 196
<i>Tarakhel protiv Švicarske [GC]</i> , br. 29217/12, 4. studenoga 2014.....	156, 171
<i>Tuquabo-Tekle i drugi protiv Nizozemske</i> , br. 60665/00, 1. prosinca 2005.....	160

<i>Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 5856/72, 25. travnja 1978.....	111, 113
<i>Üner protiv Nizozemske</i> , br. 46410/99, 18. listopada 2006.	171
<i>Uzun protiv Njemačke</i> , br. 35623/05, 2. rujna 2010.....	185
<i>Valsamis protiv Grčke</i> , br. 21787/93, 18. prosinca 1996.....	37
<i>Vidal protiv Belgije</i> , br. 12351/86, 22. travnja 1992.	42
<i>Vojnity protiv Mađarske</i> , br. 29617/07, 12. veljače 2013.	71, 81
<i>W. protiv Finske</i> , br. 14151/02, 24. travnja 2007.	207
<i>W. protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 9749/82, 8. srpnja 1987.....	97
<i>Wallová i Walla protiv Republike Češke</i> , br. 23848/04, 26. listopada 2006.	89, 95, 149
<i>X i drugi protiv Austrije [GC]</i> , br. 19010/07, 19. veljače 2013.....	90, 104
<i>X protiv Latvije [GC]</i> , br. 27853/09, 26. studenoga 2013.....	72, 87
<i>Y. C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 4547/10, 13. ožujka 2012.....	75
<i>Yazgül Yılmaz protiv Turske</i> , br. 36369/06, 1. veljače 2011.....	161
<i>Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [GC]</i> , br. 29392/95, 10. svibnja 2001.	110, 118
<i>Zorica Jovanović protiv Srbija</i> , br. 21794/08, 26. ožujka 2013.	108, 129

Sudska praksa Europskog odbora za socijalna prava

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) protiv Belgije</i> , tužba br. 98/2013, 29. svibnja 2015.	114
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) protiv Republike Češke</i> , tužba br. 96/2013, 29. svibnja 2015.....	114
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) protiv Slovenije</i> , tužba br. 95/2013, 27. svibnja 2015.....	114
<i>Defence for Children International (DCI) protiv Belgije</i> , tužba br. 69/2011, 23. listopada 2012.	31, 132, 146, 149
<i>Defence for Children International (DCI) protiv Nizozemske</i> , tužba br. 47/2008, 20. listopada 2009.....	19, 27, 149
<i>European Action of the Disabled (AEH) protiv Francuske</i> , tužba br. 81/2012, 11. rujna 2013.....	134, 137
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) protiv Francuske</i> , tužba br. 82/2012, 19. ožujka 2013....	132, 152
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) protiv Italije</i> , tužba br. 27/2004, 7. prosinca 2005.....	149
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) protiv Irske</i> , br. 89/2013, 12. rujna 2014.....	124

<i>General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) i Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) protiv Grčke, tužba br. 66/2011, 23. svibnja 2012.</i>	134, 152
<i>International Association Autism Europe (IAAE) protiv Francuske, tužba br. 13/2002, 4. studenoga 2003.</i>	56, 134
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) protiv Hrvatske, tužba br. 45/2007, 30. ožujka 2009.</i>	137
<i>International Commission of Jurists (ICJ) protiv Portugala, tužba br. 1/1998, 9. rujna 1999.</i>	31
<i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) protiv Francuske, tužba br. 14/2003, 8. rujna 2004.</i>	132, 146
<i>Médecins du Monde – International protiv Francuske, tužba br. 67/2011, 11. rujna 2012.</i>	137, 149
<i>Mental Disability Advocacy Center (MDAC) protiv Bugarske, tužba br. 41/2007, 3. lipnja 2008.</i>	31, 57, 134, 137
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) protiv Francuske, tužba br. 26/2004, 15. lipnja 2005.</i>	46
<i>World Organisation against Torture (OMCT) protiv Belgije, tužba br. 21/2003, 7. prosinca 2004.</i>	107, 114
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) protiv Grčke, tužba br. 17/2003, 7. prosinca 2004.</i>	31
<i>World Organisation against Torture (OMCT) protiv Irske, tužba br. 18/2003, 7. prosinca 2004.</i>	27

Sudska praksa nacionalnih sudova

Ujedinjeno Kraljevstvo, Prizivni sud, <i>R (na zahtjev B) protiv The Mayor and Burgesses of the London Borough of Merton</i> [2003] EWHC 1689, 14. srpnja 2003.	161
Ujedinjeno Kraljevstvo, Prizivni sud, <i>R (na zahtjev CJ) protiv Cardiff County Council</i> [2011] EWCA Civ 1590, 20. prosinca 2011.	161
Ujedinjeno Kraljevstvo, Viši tribunal, <i>R (na zahtjev MK) protiv Wolverhampton City Council</i> [2013] UKUT 00177 (IAC), 26. ožujka 2013.	161

Kako pronaći praksu europskih sudova

Europski sud za ljudska prava: HUDOC – baza podataka sudskih slučajeva

Baza podataka HUDOC pruža slobodan pristup praksi Europskoga suda za ljudska prava: <http://HUDOC.echr.coe.int>.

Baza podataka dostupna je na engleskom i francuskom jeziku i pristupačan je alat za pretraživanje kojim se jednostavno pronalaze sudski slučajevi.

Videovodiči i upute za uporabu dostupni su na stranici **Pomoć** HUDOC-a. Za pomoć kod funkcija i opcija pretraživanja korisnik može usmjeriti pokazivač na za više detalja i primjera o uporabi opcije pretraživanja.

Reference na sudsku praksu u ovom priručniku čitatelju pružaju sveobuhvatne informacije koje mu omogućuju da lako nađe potpuni tekst citirane presude ili odluke.

Prije početka pretraživanja imajte na umu da zadane postavke prikazuju presude Velikoga vijeća i Vijeća prema kronološkom redu počevši od posljednjih objavljenih presuda. Kako bi pretraživao druge kolekcije, poput odluka, korisnik mora označiti odgovarajuću kućicu u polju „**Kolekcije dokumenata**“ koje se pojavljuje u gornjem lijevom kutu zaslona.

Najjednostavniji način pronalaženja predmeta jest unoseći broj podnesenog zahtjeva u polje „Broj zahtjeva“ pod **Napredno pretraživanje** u gornjem desnom kutu zaslona te zatim pritisnuvši plavi gumb „Pretraživanje“.

Kako bi se pristupilo daljnjim sudskim slučajevima koji se odnose na druga pitanja, primjerice, pitanja prava djeteta, korisnik može upotrijebiti **Polje pretraživanja** naznačeno povećalom u gornjem desnom dijelu zaslona. U polju za pretraživanje korisnik može pretraživati koristeći:

- jednu riječ (npr. dijete);
- fraze (npr. „djeca migranata“);
- naziv slučaja;
- državu;
- logički izraz (npr. dijete NEAR alternativni smještaj).

U protivnom, korisnik može otvoriti **Jednostavno pretraživanje pomoću logičkih izraza** kliknuvši na strelicu unutar **Polja pretraživanja**. Pretraživanje pomoću jednostavnih logičkih izraza donosi pet mogućnosti pretraživanja: točnu riječ ili frazu, sve riječi, bilo koju riječ, nijednu riječ, pretraživanje pomoću logičkih izraza. Kod pretraživanja pomoću logičkih izraza važno je upamtiti da fraze moraju biti unutar dvostrukih navodnika i logički izrazi moraju uvijek biti napisani štampanim slovima (npr. AND, NEAR, OR, itd.).

Kad se pojave rezultati pretraživanja, korisnik može jednostavno suziti rezultate koristeći filter u polju „**Filtri**“ na lijevoj strani zaslona, primjerice, „Jezik“ ili „Država“. Filtri se mogu koristiti pojedinačno ili u kombinaciji kako bi se još više suzili rezultati. Filter „Ključne riječi“ može biti koristan alat budući da često sadrži pojmove iz tekstova Europske konvencije o ljudskim pravima te je izravno povezan s obrazloženjima i zaključcima Suda.

Primjer: Pronalaženje sudskih slučajeva o pitanju protjerivanja tražitelja azila stavljajući ih u opasnost od mučenja ili neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja prema članku 3. Europske konvencije o ljudskim pravima.

- 1) Korisnik prvo unosi frazu „tražitelji azila“ u **Polje pretraživanja** i pritisne plavi gumb „Pretraživanje“
- 2) Nakon što se pojave rezultati pretraživanja, korisnik onda odabire „3“ u filtru „Kršenje“ u polju „**Filtri**“ kako bi suzio rezultate na one koji se odnose na kršenje članka 3.
- 3) Korisnik zatim može odabrati ključne riječi u filtru „Ključne riječi“ kako bi suzio rezultate na one relevantne za članak 3. poput ključnih riječi „(čl. 3) Zabrana mučenja“.

Za važnije slučajeve pravni sažetak dostupan je u HUDOC-u. Sažetak sadrži opisno zaglavlje, sažeti prikaz činjenica i prava s naglaskom na točke od pravnog interesa. Ako postoji sažetak, u rezultatima će se pojaviti poveznica zajedno s poveznicom na tekst presude ili odluke. Isto tako korisnik može pretraživati samo pravne sažetke označujući kućicu „Pravni sažeci“ u polju „**Zbirka dokumenata**“.

Ako su za određeni slučaj objavljeni neslužbeni prijevodi, u rezultatima će se pojaviti poveznica „Jezične verzije“ zajedno s poveznicom na tekst presude ili odluke. HUDOC također pruža poveznice za internetske stranice trećih strana na kojima postoje prijevodi sudske prakse Europskog suda za ljudska prava. Za više informacija pogledajte „Jezične verzije“ u odjeljku „Pomoć“ HUDOC-a.

Sud Europske unije: CURIA – baza podataka sudske prakse

Baza podataka sudske prakse CURIA pruža slobodan pristup sudskoj praksi Europskog suda/Suda Europske unije: <http://curia.europa.eu>.

Tražilica je dostupna na svim službenim jezicima Europske unije⁵⁶⁸437. Jezik se može odabrati na gornjoj desnoj strani zaslona. Tražilica se može koristiti za pretraživanje informacija u svim dokumentima vezanim za završene postupke i slučajeve u postupku pred Sudom, Općim sudom i Službeničkim sudom.

Postoji i odjeljak „**Pomoć**“ dostupan na <http://curia.europa.eu/common/juris/en/aideGlobale.pdf#>. Svaka kućica za opcije pretraživanja ima i stranicu za pomoć kojoj se može pristupiti kliknuvši ikonu, a ona sadrži korisne informacije kako bi korisnici što bolje koristili alat.

Najjednostavniji način pronalazjenja slučaja jest unijeti puni broj slučaja u polje „**Broj slučaja**“ te zatim kliknuti zeleno gumb „Pretraživanje“. Moguće je tražiti slučaj koristeći i dio broja slučaja. Primjerice unoseći 122 u polje „Broj slučaja“ pronaći će se slučaj br. 122 za slučajeve iz svih godina i pred sva tri suda: Sudom, Općim sudom i/ili Službeničkim sudom.

568 Dostupno od 30. travnja 2004.: španjolski, danski, njemački, grčki, engleski, francuski, talijanski, nizozemski, portugalski, finski i švedski; od 1. svibnja 2004.: češki, estonski, latvijski, litavski, mađarski, poljski, slovački i slovenski; od 1. siječnja 2007.: bugarski i rumunjski; od 30. travnja 2007.: malteški; od 31. prosinca 2011.: irski; privremena izuzeća propisana su Uredbama Vijeća (EZ) br. 920/2005 i (EU) br. 1257/2010. Sekundarna legislativa na snazi na datum pristupanja se prevodi na hrvatski jezik i postupno će biti objavljena u Posebnom izdanju Službenog lista Europske unije.

Može se također koristiti i polje „**Ime stranaka**“ kako bi se tražilo prema općem imenu slučaja. To je inače pojednostavljeno ime strana u slučaju.

Dostupno je sveukupno 16 multifunkcionalnih polja za pretraživanje kako bi se pomoglo pri suženju obima pretraživanja. Različita polja pretraživanja lako se koriste i mogu se upotrebljavati u različitim kombinacijama. Polja često imaju i popise za pretraživanje koji su dostupni preko ikona i odabira dostupnih termina pretraživanja.

Za opća pretraživanja korištenje polja „**Tekst**“ donosi rezultate zasnovane na pretrazi ključnih riječi u svim dokumentima objavljenim u izvješćima Europskog suda od 1954., a od 1994. i u izvješćima Europskog suda – službenički slučajevi (ECR-SC).

Za pretraživanja prema specijaliziranim područjima može se koristiti polje „**Tema**“. Za to je potrebno kliknuti ikonu na desno od polja i odabrati relevantnu/e temu/e s popisa. Rezultati pretraživanja prikazat će popis dokumenata poredanih abecednim redom, a vezanih za pravna pitanja iz odluka Suda, Općega suda, Službeničkog suda i mišljenja pravnih savjetnika EU-a.

Internetska stranica CURIA ima i dodatne alate za sudske prakse:

„**Numerički pristup**“: ovaj odjeljak sadrži kolekciju podataka o slučajevima za sve slučajeve pred jednim od triju sudova. Slučajevi su poredani prema broju slučaja i po redu po kojem su bili podneseni. Slučajevi se mogu pregledati kliknuvši na broj slučaja. Odjeljak „Numerički pristup“ dostupan je na http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

„**Sažeti pregled sudske prakse**“: ovaj odjeljak pruža sustavnu klasifikaciju sažetaka sudske prakse prema osnovnim pravnim točkama iznesenim u predmetnoj odluci. Sažeci se baziraju što je više moguće na stvarnim tekstovima odluka. Odjeljak „Sažeti pregled“ dostupan je na http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

„**Tumačenja presuda**“: ovaj odjeljak sadrži reference na tumačenja pravnih komentatora glede presuda donesenih na trima sudovima od njihova osnutka. Presude su zasebno navedene prema sudu ili sudištu, a u kronološkom poretku u skladu s njihovim brojem slučaja, dok su tumačenja pravnih komentatora navedena kronološkim redom prema njihovu pojavljivanju. Reference se navode

na originalnom jeziku. Odjeljak „Tumačenje presuda“ dostupan je na http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/.

„**Baza podataka nacionalne sudske prakse**“: ovoj vanjskoj bazi podataka može se pristupiti putem internetske stranice CURIA-e. Pruža pristup relevantnoj nacionalnoj sudskoj praksi glede prava Europske unije. Baza podataka zasniva se na kolekciji sudskih praksi sa sudova i/ili sudišta država članica Europske unije. Informacije su prikupljene selektivnim izvlačenjem iz pravnih časopisa i izravnim kontaktom s brojnim nacionalnim sudovima i sudištima. „Baza podataka nacionalne sudske prakse“ dostupna je na engleskome i francuskome na http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

Citirani pravni instrumenti

Pravni instrumenti Ujedinjenih naroda

Za ključne sporazume UN-a, uključujući CRC i njihova nadzorna tijela, pogledajte: www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx.

Za Konvencije Haške konferencije o međunarodnom privatnom pravu povezano s međunarodnom zaštitom djeteta, obitelji i imovinskih odnosa pogledajte: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Pravni instrumenti Vijeća Europe

Svi pravni instrumenti Vijeća Europe dostupni su putem interneta, na stranici <http://conventions.coe.int/Treaty/>.

Informacije o statusu usvajanja pravnih instrumenata Vijeća Europe u državama članicama EU-a potražite pod „International obligations“ (Međunarodne obveze) na web-mjestu FRA-e: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/int-obligations>.

	Naslov
Dječja prava / građanska prava	
<i>Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda</i>	Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, izmijenjena Protokolima br. 11 i br. 14, CETS br.: 005, Rim, 4. 11. 1950., str. 1. – 15.
<i>Protokol Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda</i>	Protokol Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, izmijenjene Protokolom br. 11, CETS br.: 009, Pariz, 20. 3. 1952., str. 1. – 3.
<i>Protokol br. 12 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda</i>	Protokol br. 12 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, CETS br.: 177, Rim, 4. 11. 2000., str. 1. – 3.
<i>Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava</i>	Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, CETS br.: 160, Strasbourg, 25. 1. 1996., str. 1. – 10.
<i>Europska konvencija o pravnom položaju djece rođene izvan braka</i>	Europska konvencija o pravnom položaju djece rođene izvan braka, CETS br.: 085, Strasbourg, 15. 10. 1975., str. 1. – 5.
<i>Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini</i>	Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: konvencija o ljudskim pravima i biomedicini, CETS br.: 164, Oviedo, 4. 4. 1997., str. 1. – 12.
Pitanja osobnog identiteta	
<i>Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina</i>	Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, CETS br.: 157, Strasbourg, 1. 2. 1995., str. 1. – 10.
<i>Europska konvencija o državljanstvu</i>	Europska konvencija o državljanstvu, CETS br.: 166, Strasbourg, 6. 11. 1997., str. 1. – 13.
<i>Konvencija Vijeća Europe o izbjegavanju apatridnosti u vezi s državnom sukcesijom</i>	Konvencija Vijeća Europe o izbjegavanju apatridnosti u vezi s državnom sukcesijom, CETS br.: 200, Strasbourg, 19. 5. 2006., str. 1. – 7.
Obiteljski život i roditeljska skrb	
<i>Konvencija o kontaktima s djecom</i>	Konvencija o kontaktima s djecom, CETS br.: 192, Strasbourg, 15. 5. 2003., str. 1. – 13.
<i>Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana)</i>	Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana), CETS br.: 202, Strasbourg, 27. 11. 2008., str. 1. – 11.
<i>Europska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o skrbi nad djecom i o ponovnom uspostavljanju skrbi nad djecom</i>	Europska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o skrbi nad djecom i o ponovnom uspostavljanju skrbi nad djecom, CETS br.: 105, Luxembourg, 20. 5. 1980., str. 1. – 12.

Zaštita djece od nasilja i iskorištavanja	
<i>Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja</i>	Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, CETS br.: 201, Lanzarote, 25. 10. 2007., str. 1. – 21.
<i>Europska konvencija za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja</i>	Europska konvencija za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, CETS br.: 126, Strasbourg, 26. 11. 1987., str. 1. – 9.
<i>Konvencija o kibernetičkom kriminalu</i>	Konvencija o kibernetičkom kriminalu, CETS br.: 185, Budimpešta, 23. 11. 2001., str. 1. – 27.
<i>Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima</i>	Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima, CETS br.: 197, Varšava, 16. 5. 2005., str. 1. – 21.
<i>Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji</i>	Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, CETS br.: 210, Istanbul, 11. 5. 2011., str. 1. – 31.
Gospodarska, socijalna i kulturna prava	
<i>Europska socijalna povelja</i>	Europska socijalna povelja, CETS br. 035, Torino, 18. 10. 1961., str. 1. – 18.
<i>Europska socijalna povelja (revidirana)</i>	Europska socijalna povelja (revidirana), CETS br. 163, Strasbourg, 3. 5. 1996., str. 1. – 29.
Pitanja migracije i azila	
<i>European Convention on the Repatriation of Minors (Europska konvencija o repatriaciji maloljetnika)</i>	European Convention on the Repatriation of Minors (Europska konvencija o repatriaciji maloljetnika), CETS br.: 071, Hag, 28. 5. 1970., str. 1. – 9.
<i>Europska konvencija o pravnom statusu radnika migranata</i>	Europska konvencija o pravnom statusu radnika migranata, CETS br.: 093, Strasbourg, 24. 11. 1977., str. 1. – 14.
<i>Europska konvencija o socijalnoj sigurnosti</i>	Europska konvencija o socijalnoj sigurnosti, CETS br.: 078, Pariz, 14. 12. 1972., str. 1. – 42.
<i>Europski zakonik o socijalnoj sigurnosti</i>	Europski zakonik o socijalnoj sigurnosti, CETS br.: 048, Strasbourg, 16. 4. 1964., str. 1. – 33.
Zaštita potrošača i osopodataka	
<i>Konvencija o zaštiti pojedinaca pri automatskoj obradi osobnih podataka</i>	Konvencija o zaštiti pojedinaca pri automatskoj obradi osobnih podataka, CETS br.: 108, Strasbourg, 28. 1. 1981., str. 1. – 10.
<i>Europska konvencija o prekograničnoj televiziji</i>	Europska konvencija o prekograničnoj televiziji, CETS br.: 132, Strasbourg, 5. 5. 1989., str. 1. – 20.

Pravni instrumenti Europske unije

Svi pravni instrumenti Europske unije dostupni su putem interneta, na stranici <http://eur-lex.europa.eu>.

Skraćeni naziv	Naslov
Nediskriminacija	
<i>Direktiva o rasnoj jednakosti (2000/43/EZ)</i>	Direktiva Vijeća 2000/43/EZ od 29. lipnja 2000. o provođenju načela jednakog postupanja prema osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko podrijetlo, SL L 180, 19. 7. 2000., str. 22. – 26.
<i>Direktiva o jednakosti pri zapošljavanju (2000/78/EZ)</i>	Direktiva Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenoga 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja, SL L 303, 2. 12. 2000., str. 16. – 22.
<i>Direktiva o ravnopravnosti spolova u pristupu proizvodima i uslugama (2004/113/EZ)</i>	Direktiva Vijeća 2004/113/EZ od 13. prosinca 2004. o provođenju načela jednakog postupanja prema osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko podrijetlo, SL L 373, 21. 12. 2004., str. 37. – 43.
Obiteljski život i roditeljska skrb	
<i>Uredba Bruxelles II bis (EZ) br. 2201/2003</i>	Uredba Vijeća (EZ) br. 2201/2003 od 27. studenoga 2003. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju sudskih odluka u bračnim sporovima i u stvarima povezanim s roditeljskom odgovornošću, kojom se stavlja izvan snage Uredba (EZ) br. 1347/2000, SL L 338, 23. 12. 2003., str. 1. – 29.
<i>Uredba o uzdržavanju (EZ) br. 4/2009</i>	Uredba Vijeća (EZ) br. 4/2009 od 18. prosinca 2008. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršenju sudskih odluka te suradnji u stvarima koje se odnose na obvezu uzdržavanja, SL L 7, 10. 1. 2009, str. 1. – 79.
<i>Direktiva o mirenju (2008/52/EZ)</i>	Direktiva 2008/52/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 21. svibnja 2008. o nekim aspektima mirenja u građanskim i trgovačkim stvarima, SL L 136, 24. 5. 2008., str. 3. – 8.
<i>Direktiva o pristupu pravosuđu (2002/8/EZ)</i>	Direktiva Vijeća 2002/8/EZ od 27. siječnja 2003. o unapređenju pristupa pravosuđu u prekograničnim sporovima utvrđivanjem minimalnih zajedničkih pravila o pravnoj pomoći u takvim sporovima, SL L 26, 31. 1. 2003, str. 41. – 47.
Zaštita djece od nasilja i iskorištavanja	
<i>Direktiva o zaštiti mladih radnika (94/33/EZ)</i>	Direktiva Vijeća 94/33/EZ od 22. lipnja 1994. o zaštiti mladih ljudi na radu, SL L 216, 20. 8. 1994, str. 12. – 20.
<i>Direktiva o suzbijanju trgovine ljudima (2011/36/EU)</i>	Direktiva 2011/36/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 5. travnja 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/PUP, SL L 101, 15. 4. 2011, str. 1. – 11.

<i>Direktiva o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije (2011/93/EU)</i>	Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije, te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP, SL L 335, 17. 12. 2011., str. 1. – 14.
<i>Direktiva o žrtvama (2012/29/EU)</i>	Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP, SL L 315, 14. 11. 2012., str. 57. – 73.
<i>Direktiva o dozvoli boravka za žrtve trgovine ljudima (2004/81/EZ)</i>	Direktiva Vijeća 2004/81/EZ od 29. travnja 2004. o dozvoli boravka izdanoj državljanima trećih zemalja koji su žrtve trgovine ljudima ili koji su korišteni za djelovanja kojima se omogućuje nezakonito useljavanje, koji surađuju s nadležnim tijelima, SL L 261, 6. 8. 2004, str. 19. – 23.
<i>Odluka Komisije 2007/698/EZ</i>	Odluka Komisije od 29. listopada 2007. o izmjeni Odluke 2007/116/EZ u odnosu na uvođenje dodatnih rezerviranih brojeva koji počinju sa „116“ (priopćena pod brojem dokumenta C(2007) 5139) (Tekst značajan za EGP), SL L 284, 30. 10. 2007., str. 31. – 32.
Migracija i azil, uključujući socijalna prava djeteta migranata	
<i>Direktiva o postupcima azila (2013/32/EU)</i>	Direktiva 2013/32/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 26. lipnja 2013. o zajedničkim postupcima za priznavanje i oduzimanje međunarodne zaštite, SL L 180, 29. 6. 2013., str. 60. – 95.
<i>Dubljinska uredba (EU) br. 604/2013</i>	Uredba (EU) br. 604/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 26. lipnja 2013. o utvrđivanju kriterija i mehanizama za određivanje države članice odgovorne za razmatranje zahtjeva za međunarodnu zaštitu koji je u jednoj od država članica podnio državljanin treće zemlje ili osoba bez državljanstva, SL L 180, 29. 6. 2013., str. 31. – 59.
<i>Direktiva o kvalifikaciji (2011/95/EU)</i>	Direktiva 2011/95/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o standardima za kvalifikaciju državljana trećih zemalja ili osoba bez državljanstva za ostvarivanje međunarodne zaštite, za jedinstveni status izbjeglica ili osoba koje ispunjavaju uvjete za supsidijarnu zaštitu te sadržaj odobrene zaštite, SL L 337, 20. 12. 2011., str. 9. – 26.
<i>Uredba (EU) br. 492/2011</i>	Uredba (EU) br. 492/2011 Europskog parlamenta i Vijeća od 5. travnja 2011. o slobodi kretanja radnika u Uniji, Tekst značajan za EGP, SL L 141, 27. 5. 2011., str. 1. – 12.
<i>Direktiva o slobodnom kretanju (2004/38/EZ)</i>	Direktiva 2004/38/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2004. o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice, kojom se izmjenjuje Uredba (EEZ) br. 1612/68 i stavljaju izvan snage direktive 64/221/EEZ, 68/360/EEZ, 72/194/EEZ, 73/148/EEZ, 75/34/EEZ, 75/35/EEZ, 90/364/EEZ, 90/365/EEZ i 93/96/EEZ (Tekst značajan za EGP), SL L 158, 30. 4. 2004., str. 77. – 123.

<i>Direktiva Vijeća 77/486/EEZ o obrazovanju djece radnika migranata</i>	Direktiva Vijeća 77/486/EEZ od 25. srpnja 1977. o obrazovanju djece radnika migranata, SL L 199, 6. 8. 1977., str. 32. – 33.
<i>Direktiva o spajanju obitelji (2003/86/EZ)</i>	Direktiva 2003/86/EZ od 22. rujna 2003. o pravu na spajanje obitelji, SL L 251, 3. 10. 2003., str. 12. – 18.
<i>Direktiva o privremenoj zaštiti (2001/55/EZ)</i>	Direktiva Vijeća 2001/55/EZ od 20. srpnja 2001. o minimalnim standardima za dodjelu privremene zaštite u slučaju masovnog priljeva raseljenih osoba te o mjerama za promicanje uravnoteženih napora država članica pri prihvatu i snošenju posljedica prihvata tih osoba, SL L 212, 7. 8. 2001., str. 12. – 23.
<i>Direktiva o uvjetima prihvata (2013/33/EU)</i>	Direktiva 2013/33/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 26. lipnja 2013. o utvrđivanju standarda za prihvata podnositelja zahtjeva za međunarodnu zaštitu, SL L 180, 29. 6. 2013., str. 96. – 116.
<i>Direktiva o vraćanju (2008/115/EZ)</i>	Direktiva 2008/115/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 16. prosinca 2008. o zajedničkim standardima i postupcima država članica za vraćanje državljana trećih zemalja s nezakonitim boravkom, SL L 348, 24. 12. 2008., str. 98. – 107.
<i>Direktiva o državljanima trećih zemalja s dugotrajnim boravištem (2003/109/EZ)</i>	Direktiva Vijeća 2003/109/EZ od 25. studenog 2003. o statusu državljanina trećih zemalja s dugotrajnim boravištem, SL L 16, 23. 1. 2004., str. 44. – 53.
<i>Uredba o Zakoniku o schengenskim granicama (EZ) br. 562/2006</i>	Uredba (EZ) br. 562/2006 Europskog parlamenta i Vijeća od 15. ožujka 2006. o Zakoniku Zajednice o pravilima kojima se uređuje kretanje osoba preko granica (Zakonik o schengenskim granicama), SL L 105, 13. 4. 2006., str. 1. – 32.
Zaštita potrošača i osobnih podataka	
<i>Direktiva o pravima potrošača (2011/83/EU)</i>	Direktiva 2011/83/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2011. o pravima potrošača, izmjeni Direktive Vijeća 93/13/EEZ i Direktive 1999/44/EZ Europskog parlamenta i Vijeća te o stavljanju izvan snage Direktive Vijeća 85/577/EEZ i Direktive 97/7/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, Tekst značajan za EGP, SL L 304, 22. 11. 2011., str. 64. – 88.
<i>Direktiva 87/357/EEZ o proizvodima koji, zbog toga što nisu onakvi kakvim se prikazuju, ugrožavaju zdravlje ili sigurnost potrošača</i>	Direktiva Vijeća 87/357/EEZ od 25. lipnja 1987. o usklađivanju zakonodavstava država članica u odnosu na proizvode koji, zbog toga što nisu onakvi kakvim se prikazuju, ugrožavaju zdravlje ili sigurnost potrošača, SL L 192, 11. 7. 1987., str. 49. – 50.
<i>Direktiva o prodaji na daljinu (97/7/EZ)</i>	Direktiva 97/7/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 20. svibnja 1997. o zaštiti potrošača s obzirom na sklapanje ugovora na daljinu – Izjava Vijeća i Parlamenta vezano uz članak 6. stavak 1. – Izjava Komisije vezano uz članak 3. stavak 1., prva alineja, SL L 144, 4. 6. 1997., str. 19. – 27.

<i>Direktiva o općoj sigurnosti proizvoda (2001/95/EZ)</i>	Direktiva 2001/95/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 3. prosinca 2001. o općoj sigurnosti proizvoda (Tekst značajan za EGP), SL L 11, 15. 1. 2002., str. 4. – 17.
<i>Direktiva 2009/39/EZ o hrani za posebne prehrambene potrebe</i>	Direktiva 2009/39/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 6. svibnja 2009. o hrani za posebne prehrambene potrebe (preinačeno) (Tekst značajan za EGP), SL L 124, 20. 5. 2009., str. 21. – 29.
<i>Direktiva o sigurnosti igračaka (2009/48/EZ)</i>	Direktiva 2009/48/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 18. lipnja 2009. o sigurnosti igračaka (Tekst značajan za EGP), SL L 170, 30. 6. 2009., str. 1. – 37.
<i>Direktiva „Televizija bez granica“ (89/552/EEZ)</i>	Direktiva Vijeća 89/552/EEZ od 3. listopada 1989. o usklađivanju određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama u pogledu obavljanja djelatnosti televizijskog emitiranja, SL L 298, 17. 10. 1989., str. 23. – 30.
<i>Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama (2010/13/EU)</i>	Direktiva 2010/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 10. ožujka 2010. o koordinaciji određenih odredaba utvrđenih zakonima i drugim propisima u državama članicama o pružanju audiovizualnih medijskih usluga (Tekst značajan za EGP), SL L 95, 15. 4. 2010., str. 1. – 24.
<i>Direktiva o zaštiti podataka (95/46/EZ)</i>	Direktiva 95/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 24. listopada 1995. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka, SL L 281, 23. 11. 1995., str. 31. – 50.
<i>Direktiva 2002/58/EZ o obradi osobnih podataka i zaštiti privatnosti u području elektroničkih komunikacija</i>	Direktiva 2002/58/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 12. srpnja 2002. o obradi osobnih podataka i zaštiti privatnosti u području elektroničkih komunikacija (Direktiva o privatnosti i elektroničkim komunikacijama), SL L 201, 31. 7. 2002., str. 37. – 47.
<i>Direktiva o nepoštenoj poslovnoj praksi poslovnog subjekta u odnosu prema potrošaču (2005/29/EZ)</i>	Direktiva 2005/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 11. svibnja 2005. o nepoštenoj poslovnoj praksi poslovnog subjekta u odnosu prema potrošaču na unutarnjem tržištu i o izmjeni Direktive Vijeća 84/450/EEZ, Direktiva 97/7/EZ, 98/27/EZ i 2002/65/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, kao i Uredbe (EZ) br. 2006/2004 Europskog parlamenta i Vijeća („Direktiva o nepoštenoj poslovnoj praksi“) (Tekst značajan za EGP), SL L 149, 11. 6. 2005., str. 22. – 39.
<i>Direktiva o kliničkim ispitivanjima (2001/20/EZ)</i>	Direktiva 2001/20/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 4. travnja 2001. o usklađivanju zakonodavstava i drugih propisa država članica koji se odnose na provedbu dobre kliničke prakse prilikom provođenja kliničkih ispitivanja lijekova za humanu uporabu, SL L 121, 1. 5. 2001., str. 34. – 44.

<i>Uredba 536/2014 o kliničkim ispitivanjima lijekova za primjenu kod ljudi</i>	Uredba (EU) br. 536/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o kliničkim ispitivanjima lijekova za primjenu kod ljudi te o stavljanju izvan snage Direktive 2001/20/EZ (Tekst značajan za EGP), SL L 158, 27. 5. 2014., str. 1. – 76.
Kaznenopravni i alternativni postupci	
<i>Direktiva o pravu na tumačenje i prevođenje u kaznenim postupcima (2010/64/EU)</i>	Direktiva 2010/64/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 20. listopada 2010. o pravu na tumačenje i prevođenje u kaznenim postupcima, SL L 280, 26. 10. 2010., str. 1. – 7.
<i>Direktiva o pravu na informacije u kaznenom postupku (2012/13/EU)</i>	Direktiva 2012/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2012. o pravu na informiranje u kaznenom postupku, SL L 142, 1. 6. 2012., str. 1. – 10.
<i>Direktiva o pravu na pristup odvjetniku (2013/48/EU)</i>	Direktiva 2013/48/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. listopada 2013. o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhidbenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima, SL L 294, 6. 11. 2013., str. 1. – 12.
<i>Povelja o temeljnim pravima</i>	Povelja Europske unije o temeljnim pravima, SL C 326, 26. 10. 2012, str. 391. – 407.
Djeca s invaliditetom	
<i>Odluka Vijeća 2010/48/EZ</i>	Odluka Vijeća 2010/48/EZ o sklapanju Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom od strane Europske zajednice, SL L 23, 27. 1. 2010., str. 35. – 61.

Velika količina informacija o Agenciji Europske unije za temeljna prava dostupna je putem interneta. Može im se pristupiti putem web-mjesta FRA-e, fra.europa.eu.

Dodatne informacije o sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava dostupne su na web-mjestu Suda: echr.coe.int. Portal za pretraživanje HUDOC pruža pristup presudama i odlukama na engleskom i/ili francuskom jeziku, prijevode na druge jezike, pravne sažetke, priopćenja za medije i druge informacije o radu Suda.

KAKO DOĆI DO PUBLIKACIJA EU-a

Besplatne publikacije:

- jedan primjerak:
 - u knjižari EU-a (<http://bookshop.europa.eu>);
- više od jednog primjerka ili plakati/zemljovid:
 - u predstavništvima Europske unije (http://ec.europa.eu/represent_en.htm), pri delegacijama u zemljama koje nisu članice EU-a (http://eeas.europa.eu/delegations/index_hr.htm), kontaktiranjem službe Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_hr.htm) ili pozivanjem broja 00 800 6 7 8 9 10 11 (besplatni poziv iz EU-a) (*).

(*) Informacije su besplatne, kao i većina poziva (premda neke mreže, javne govornice ili hoteli mogu naplaćivati pozive).

Publikacije koje se plaćaju:

- u knjižari EU-a (<http://bookshop.europa.eu>).

Kako doći do publikacija Vijeća Europe

Council of Europe Publishing tiska djela u svim područjima rada Organizacije, uključujući ljudska prava, pravne znanosti, zdravstvo, etičnost, društvena pitanja, okoliš, obrazovanje, kulturu, sport, mlade i arhitektonsko nasljeđe. Knjige i elektroničke publikacije iz opsežnog kataloga mogu se naručiti putem interneta (<http://book.coe.int>).

Virtualna čitaonica korisnicima omogućuje da besplatno prouče isječke iz glavnih radova koji su upravo objavljeni ili cjelovite tekstove određenih službenih dokumenata.

Informacije o konvencijama Vijeća Europe i njihovi cjeloviti tekstovi dostupni su putem web-mjesta Ureda za ugovore: <http://conventions.coe.int/>.

Djeca su punopravni nosioci prava. Ona su nositelji svih ljudskih i temeljnih prava te osobe za koje vrijede posebni propisi s obzirom na njihove specifične osobine. Ovim se priručnikom nastojalo opisati način na koji europski zakoni i sudska praksa odgovaraju na posebne interese i potrebe djece. Njime se prikazuje važnost roditelja i skrbnika ili drugih zakonskih zastupnika te se, gdje je to primjenjivo, navode reference na prava i odgovornosti koji se ponajviše dodjeljuju skrbnicima djece. Ovim se priručnikom nastoji podići svijest i unaprijediti znanje o pravnim standardima kojima se dječja prava štite i promiču diljem Europe. Priručnik predstavlja referentnu točku za pravo Europske unije (EU) i Vijeća Europe (VE) povezano s ovim temama te objašnjava na koji je način svako pitanje regulirano zakonima EU-a, uključujući Povelju Europske unije o temeljnim pravima, te Europskom konvencijom o ljudskim pravima (EKLJP), Europskom socijalnom poveljom (ESC) i drugim instrumentima Vijeća Europe. Priručnik je namijenjen pravnim stručnjacima koji nisu specijalizirani, sucima, javnim tužiteljima, tijelima za zaštitu djece te drugim stručnjacima i organizacijama odgovornima za osiguravanje pravne zaštite prava djece. U njemu se objašnjava ključna pravna doktrina, sažimaju najvažnije presude Suda Europske unije (CJEU) i Europskog suda za ljudska prava (ESLJP).

AGENCIJA EUROPSKE UNIJE ZA TEMELJNA PRAVA

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Beč – Austrija
Tel.: +43 (1) 580 30-60 – Faks: +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

VIJEĆE EUROPE

67075 Strasbourg Cedex – Francuska

EUROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

Tel.: +33 (0) 3 88 41 20 18 – Faks: +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

ODJEL ZA PRAVA DJETETA

Tel. +33 (0) 388 41 25 07 – Faks +33 (0) 90 21 52 85
coe.int/children – children@coe.int

Ured za publikacije

ISBN 978-92-871-9906-5 (CoE)
ISBN 978-92-9239-919-1 (FRA)